

ศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยย่านเมืองเก่า
: กรณีศึกษาชุมชนนางเลิ้ง กรุงเทพมหานคร

นายสมชาย เกตุรัตน์มาลี

ศูนย์วิทยพัทยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาเคหพัฒนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาเคหการ ภาควิชาเคหการ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

DWELLING DEVELOPMENT POTENTIALS FOR PEOPLE LIVING
WITHIN THE 'OLD BANGKOK' COMMUNITY
: A CASE STUDY IN BANGKOK'S NANG LERNG DISTRICT

Mr. Somchai Kateratanamalee

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Housing Development Program in Housing

Department of Housing

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2009

Copyright of Chulalongkorn University

สมชาย เกตุรัตนมาลี : ศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อาศัยย่านเมืองเก่า : กรณีศึกษา
ชุมชนนางเลิ้ง. (DWELLING DEVELOPMENT POTENTIALS FOR PEOPLE LIVING WITHIN
THE 'OLD BANGKOK' COMMUNITY: A CASE STUDY IN BANGKOK'S NANG LERNG
DISTRICT) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผศ.ดร.กฤษณชาติ พานิชภักดิ์, 182 หน้า.

ชุมชนนางเลิ้งเป็นย่านประวัติศาสตร์ที่มีเอกลักษณ์แห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร จึงมีหลายหน่วยงานได้พยายาม
ดำเนินการอนุรักษ์ชุมชน โดยมุ่งเน้นด้านกายภาพเป็นสำคัญ แต่สิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งก็คือ การฟื้นฟูที่อยู่อาศัย ซึ่งจะ
ทำให้ชุมชนมีสภาพการอยู่อาศัยดีขึ้น ผู้อยู่อาศัยสามารถอยู่อาศัยในพื้นที่และรักษาเอกลักษณ์ของย่านประวัติศาสตร์ต่อไปได้
การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพที่อยู่อาศัยของชุมชนนางเลิ้ง ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม ความจำเป็นและความ
ต้องการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัย รวมถึงปัญหาด้านการอยู่อาศัย ทศนคติต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัย
และวิเคราะห์ศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยใช้การสำรวจ การสังเกต พื้นที่ และใช้แบบ
สัมภาษณ์กับชาวชุมชนจำนวน 135 ตัวอย่าง

ผลการศึกษารูปได้ดังนี้

1. ชุมชนนางเลิ้งมีอาคารที่อยู่อาศัยแบ่งได้ 3 ประเภท คือ (1)ตึกแถวพาณิชย์ และห้องแถวไม้ (2)บ้านพักอาศัย
(3)อาคารที่พักอาศัยรวม โดยมีอาคารที่อยู่ในสภาพดีเพียงร้อยละ 39 ได้แก่ ตึกแถวริมถนนนครสวรรค์ ตึกแถวรอบตลาดนางเลิ้ง
และตึกแถวสมัยใหม่ ส่วนที่เหลือร้อยละ 61 อยู่ในสภาพที่สมควรได้รับการปรับปรุง ได้แก่ บ้านพักอาศัยภายในชุมชนศุภมิตร 1
และชุมชนศุภมิตร 2 ห้องแถวไม้ถนนพะเนียงและตึกแถวด้านในถนนศุภมิตร ซึ่งปัญหาที่พบมากที่สุด คือ ที่อยู่อาศัยทรุดโทรม
ตามกาลเวลา และขาดการบำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมแก่การใช้งาน เนื่องจากผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ขาดปัจจัยด้านทุนใน
การปรับปรุงที่อยู่อาศัยของตน

2. ในด้านเศรษฐกิจและสังคม พบว่า ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์อาคารเพื่อการอยู่อาศัยควบคู่ไปกับกิจกรรมด้าน
การค้า ซึ่งยังคงรักษาเอกลักษณ์ของย่านนางเลิ้งไว้ได้ โดยมีตลาดนางเลิ้งเป็นศูนย์กลางของชุมชน ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีรายได้ที่
เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายของครอบครัว แต่ไม่มีเงินเหลือเก็บเป็นทุนพอสำหรับใช้เป็นค่าปรับปรุงที่อยู่อาศัยของตน ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่
มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยและประกอบอาชีพในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้งและไม่ต้องอาศัยย้ายออก เนื่องจากเกิดและเติบโตใน
ชุมชน จึงมีความรักและผูกพันต่อชุมชน

3. ในด้านศักยภาพในการฟื้นฟูที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์ พบว่า ผู้อยู่อาศัยมีศักยภาพในการฟื้นฟูที่อยู่อาศัยตาม
แนวทางอนุรักษ์ ในระดับปานกลาง เนื่องจาก มีจุดอ่อนที่สำคัญคือ ขาดทุนทรัพย์ในการปรับปรุงที่อยู่อาศัย ขาดความรู้ ความ
เข้าใจในหลักการอนุรักษ์ และทัศนคติชุมชนยังเป็นแบบรัฐอุปถัมภ์ ขาดผู้นำหรือตัวแทนที่มีศักยภาพที่จะเป็นแกนหลักในการ
พัฒนาที่อยู่อาศัย ถึงแม้จะมีจุดแข็งที่สำคัญในเรื่อง การให้ความร่วมมือและสนับสนุนต่อการพัฒนาชุมชน ความผูกพันกับชุมชน
และลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ส่งเสริมการพัฒนาพื้นที่ให้มีเอกลักษณ์

จากผลการศึกษาข้างต้น การจะดำเนินการฟื้นฟูและอนุรักษ์ที่อยู่อาศัยย่านเมืองเก่าให้ประสบผลสำเร็จ มีแนวทาง
เสนอแนะดังนี้ (1) การดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนต้องมีเป้าหมายเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเป็นสำคัญและต้อง
ดำเนินการที่เกิดจากความต้องการของชาวชุมชน (2) ในระยะแรก อาจต้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสร้างความเข้าใจกับชาว
ชุมชนในเรื่องเป้าหมาย รวมถึงมีกระบวนการกระตุ้นจิตสำนึกให้ชาวชุมชน โดยคัดเลือกพื้นที่ตัวอย่างในชุมชน เพื่อให้ชาวชุมชน
ได้ศึกษาและหาทางแก้ไขปัญหาพร้อมกันอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งการทำงานร่วมกันจะทำให้ชาวชุมชนมีความพร้อมมากขึ้น และ
สามารถเป็นแกนหลักในการพัฒนาด้วยชาวชุมชนเอง อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ต่อเนื่องและยั่งยืน

ภาควิชา.....เคหการ.....ลายมือชื่อนิสิต.....
สาขาวิชา.....เคหการ.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
ปีการศึกษา.....2552.....

5174279525 : MAJOR HOUSING

KEYWORD : DWELLING DEVELOPMENT POTENTIALS / NANG LERNG / SUSTAINABLE DEVELOPMENT

SOMCHAI KATERATTANAMALEE : DWELLING DEVELOPMENT POTENTIALS FOR PEOPLE LIVING WITHIN THE 'OLD BANGKOK' COMMUNITY : A CASE STUDY IN BANGKOK'S NANG LERNG DISTRICT. THESIS ADVISOR : ASST. PROF. KUNDOLDIBYA PANITCHPAKDI, Ph.D., 182 pp.

Nang Lerng Community is a historical site in Bangkok; as a result, many agencies are trying to preserve this community focusing on its physical aspects. It is equally important to improve the living conditions in this area so local residents can maintain the community living culture and physical aspects. The objectives of this study was to investigate the living conditions of the residents in Nang Lerng in terms of economic and, social aspects and the residents' needs. This includes their problems and their attitudes towards the local improvements, and to analyze the potential of the residents in solving their problems and developing their residence. This study was conducted by observing the area and interviewing 135 samples living in that area.

It was found that:

1. There are three types of residence: (1) commercial buildings and wooden row houses, (2) houses, (3) multi-family housing. Of these, only 39% are in good condition. These can be found on the Nakorn Sawan Road, around Nang Lerng market and are modern row houses. The rest (61%) are in need of improvement. They consist of houses in Supanimit Community 1 and 2, row houses on Paniang Road and row houses on Supanimit Road. A poor of maintenance is a major cause of deterioration, resulting from the fact that the residents do not have adequate money to improve their housing.
2. Most residents use their property for living and commercial purposes. Nang Lerng Market is the center of the community. Most of the residents earn only enough to cover their expenses (and have nothing for other purposes). They do not want to relocate because they grew up there so they have a close bond with the community.
3. The potential to improve their housing toward a conservative framework is at and average level. This is because they have neither the funds or conservation knowledge, nor a leader or a potential representative to lead the housing improvement. There is an attitude favoring government patronage rather than the community mutual-help. However, the strength of the community is their willingness to participate in this improvement and they love their community. This cooperation and close bond with the community helps promote the unique development of the area.

It is suggested that to improve and preserve this area, the following should be taken into consideration: (1) the development should aim at improving the living conditions of the residents and meeting their needs and (2) the related agencies have to educate the residents on the development goals. This can be done through a pilot project using a smaller area in the community. As a result, the residents can participate in solving the problems and have fully understand the goals of the development. As a result, this will build interest and sense of belonging in improving their area by themselves, leading to sustainable development.

Department :.....Housing..... Student's Signature: *Somchai Kateratanamalee*
 Field of Study :.....Housing..... Advisor's Signature : *K. Panitchpakdi*
 Academic Year :.....2009.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ก็เพราะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.กฤษทลทิพย์พานิชภักดิ์ ที่คอยเอาใจใส่ แนะนำและให้ความรู้ ขอขอบพระคุณอาจารย์ในภาควิชาเคหการทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาในแขนงนี้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในอนาคต

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ชานปริดี บุรณศิริ, ที่คอยแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์และสอนให้มองภาพรวมในทุกๆ เรื่องที่เราควรสนใจ ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ชาน รศ.ดร.บรรณโศภิชร์ เมฆวิชัย, รศ.สุปรีชา หิรัญโร, คุณณัฐ อิศรเสนา ณ อยุธยา ที่ให้คำแนะนำจนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วง ขอขอบพระคุณครู อาจารย์ทุกท่านที่สั่งสอนและให้วิชาการความรู้ตั้งแต่อนุบาลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และคณาจารย์ที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง

พี่น้องๆชาวเคหการ ตลอดจนพี่น้องเจ้าหน้าที่ทุกคนที่ดูแลในทุกๆเรื่องประหนึ่งคนในครอบครัวเดียวกัน เพื่อนร่วมรุ่นที่คอยให้กำลังใจและช่วยเหลือกัน และเพื่อนๆ จากสถานศึกษาเก่า ที่คอยให้ความช่วยเหลือจนการวิจัยประสบผลสำเร็จ

ที่สำคัญชาวชุมชนนางเลิ้ง ที่ได้เสียสละเวลาให้ข้อมูลและให้ความกรุณาช่วยเหลือในด้านต่างๆ ที่จำเป็นต่อการวิจัย

สุดท้ายขอขอบพระคุณครอบครัวของผู้เขียนเองที่เป็นผู้มอบต้นทุนในชีวิตทุกอย่าง ทั้งชีวิต การศึกษา ความรักและเป็นกำลังใจที่สำคัญในการฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ

หากมีข้อผิดพลาดประการใดในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
สารบัญรูป.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์.....	4
1.3 ขอบเขตการศึกษา.....	4
1.4 คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
1.5 ข้อจำกัดในการวิจัย.....	6
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
2.1 ความสำคัญของการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่มีต่อการพัฒนาเมือง.....	8
2.2 แนวคิดการฟื้นฟูเมืองและชุมชน (Urban Revitalization).....	8
2.3 แนวคิดการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชน.....	11
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับมาตรการและแรงจูงใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมรดกทางวัฒนธรรม.....	14
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน.....	16
2.6 แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพชุมชน.....	19
2.7 กรณีศึกษาการอนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัยในต่างประเทศ ตามแนวความคิดการอนุรักษ์ พื้นที่ชุมชน โดยหลัก “มะจิซึคิรี” หรือ การ “ปลูก”ชุมชนในญี่ปุ่น.....	24
2.7.1 กรณีศึกษา ยานากะ Old Tokyo.....	26
2.7.2 กรณีศึกษา ฮิราโนะ Living Museum.....	33
2.8 กรณีศึกษาการอนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัยในประเทศไทย	39
2.8.1 สามแพ้ว Tree palaces, Tree Living places.....	39
2.8.2 ชุมชนตลาดร้อยปีสามชุก.....	44
2.9 ปัจจัยที่ทำให้การอนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัยประสบความสำเร็จ.....	51
2.10 สรุปการกำหนดตัวแปรศักยภาพผู้อยู่อาศัยของผู้วิจัย.....	55

	หน้า
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	56
3.1 วิธีดำเนินการวิจัย.....	56
3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	59
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	62
3.4 ปัญหาและอุปสรรคที่พบในงานวิจัย.....	62
บทที่ 4 ลักษณะทางกายภาพ คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่อยู่อาศัยและชุมชนนางเลิ้ง.....	67
4.1 อาณาเขตและการปกครอง.....	67
4.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนนางเลิ้ง.....	70
4.2.1 ความเป็นมาของชุมชนนางเลิ้ง.....	70
4.2.2 ที่มาของชื่อ “นางเลิ้ง”.....	82
4.3 ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชุมชนนางเลิ้ง.....	83
4.3.1 ลักษณะทางสังคม.....	83
4.3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจ.....	84
4.3.3 ประเพณีและวัฒนธรรม.....	87
4.3.4 เอกลักษณ์ของชุมชนนางเลิ้ง.....	87
4.4 สภาพของที่อยู่อาศัยและชุมชนนางเลิ้ง.....	97
4.4.1 กรรมสิทธิ์ที่ดิน.....	97
4.4.2 การเข้าถึงชุมชน และพื้นที่จอดรถ.....	99
4.4.3 พื้นที่เปิดโล่งเพื่อนันทนาการ.....	101
4.4.4 สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ.....	102
4.4.5 การใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่.....	103
4.4.6 ลักษณะทางกายภาพของอาคารที่อยู่อาศัย.....	105
4.4.7 อาคารอยู่อาศัยเชิงอนุรักษ์.....	113
4.4.8 อายุของอาคารที่อยู่อาศัย.....	115
4.4.9 วัสดุของอาคารที่อยู่อาศัย.....	118
4.4.10 สภาพอาคารที่อยู่อาศัย.....	120
4.4.11 การใช้ประโยชน์อาคาร.....	123
4.5 สรุปลักษณะทางกายภาพ คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่อยู่อาศัยและชุมชนนางเลิ้ง.....	124
บทที่ 5 ศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	125
5.1 ลักษณะครัวเรือนผู้อยู่อาศัย.....	125
5.1.1 จำนวนผู้อยู่อาศัยในครัวเรือน.....	125

5.1.2 ระยะเวลาการอยู่อาศัย.....	126
5.1.3 การประกอบอาชีพ.....	127
5.1.4 ระดับรายได้และความพอเพียงต่อค่าใช้จ่าย.....	129
5.1.5 ความจำเป็นและความต้องการด้านการอยู่อาศัย.....	131
5.2 ปัญหาด้านการอยู่อาศัยและทัศนคติของชาวชุมชนนางเลิ้ง.....	135
5.2.1 ปัญหาและทัศนคติต่อที่อยู่อาศัย.....	135
5.2.2 ปัญหาและทัศนคติต่อชุมชน.....	143
5.2.3 ทัศนคติต่อผู้นำชุมชนและการรวมกลุ่ม.....	147
5.2.4 ทัศนคติต่อการให้ความร่วมมือด้านการการฟื้นฟูที่อยู่อาศัยเพื่อการอนุรักษ์.....	149
5.3 ศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	151
5.3.1 เภททีในการวัดศักยภาพ.....	151
5.3.2 ปัจจัยส่งเสริมการมีศักยภาพของผู้อยู่อาศัย.....	152
5.3.3 ปัจจัยด้านศักยภาพของผู้อยู่อาศัย.....	153
5.3.4 สรุปศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในการพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชน ตามแนวทางอนุรักษ์.....	155
บทที่ 6 ข้อเสนอแนะ.....	158
6.1 ความสำคัญในการฟื้นฟูที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์ชุมชน.....	158
6.2 ข้อเสนอแนะ.....	160
6.2.1 ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนา.....	160
6.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อศึกษาขั้นต่อไป.....	168
รายการอ้างอิง	169
ภาคผนวก	173
ภาคผนวก ก	174
ภาคผนวก ข	181
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	182

สารบัญญัตินำ

หน้า

ตารางที่ 2.1	แสดงการเปรียบเทียบการจัดการเมืองและชุมชน จากหน่วยงานภาครัฐ และการจัดการเมืองและชุมชน “มะจิชีคีรี”.....	25
ตารางที่ 2.2	แสดงการเปรียบเทียบอาคารที่อยู่อาศัยก่อน และหลังการฟื้นฟู.....	29
ตารางที่ 3.1	สรุปการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์การศึกษา.....	63
ตารางที่ 3.2	แสดงระยะเวลาในการดำเนินการศึกษา.....	66
ตารางที่ 4.1	แสดงกิจกรรมในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง.....	86
ตารางที่ 4.2	แสดงอายุอาคารและที่อยู่อาศัย.....	116
ตารางที่ 4.3	แสดงสภาพอาคารตึกแถวและห้องแถวไม้.....	120
ตารางที่ 4.4	แสดงการใช้ประโยชน์อาคาร.....	123
ตารางที่ 5.1	แสดงจำนวนสมาชิกในครัวเรือนของแต่ละบ้านในชุมชนนางเลิ้ง.....	125
ตารางที่ 5.2	แสดงระยะเวลาการอยู่อาศัยของคนในชุมชนนางเลิ้ง.....	127
ตารางที่ 5.3	แสดงการประกอบอาชีพ.....	128
ตารางที่ 5.4	แสดงระดับรายได้ต่อครัวเรือนต่อเดือน.....	129
ตารางที่ 5.5	แสดงระดับรายได้กับความพอเพียงพอต่อค่าใช้จ่ายของแต่ละครัวเรือน.....	130
ตารางที่ 5.6	แสดงจำนวนบ้านเครือญาติหรือเพื่อนบ้านที่ไว้ใจได้ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	132
ตารางที่ 5.7	แสดงสถานที่ประกอบอาชีพ.....	133
ตารางที่ 5.8	แสดงการที่มีอยู่อาศัยที่อื่นนอกเหนือจากที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	134
ตารางที่ 5.9	แสดงความต้องการในการย้ายที่อยู่อาศัยออกจากชุมชนนางเลิ้ง ในอนาคต.....	134
ตารางที่ 5.10	แสดงทัศนคติต่อที่อยู่อาศัยของตนในแต่ละครัวเรือน.....	135
ตารางที่ 5.11	แสดงสาเหตุที่ยังไม่ปรับปรุงที่อยู่อาศัยของตนเองในช่วงที่ผ่านมา.....	136
ตารางที่ 5.12	แสดงปัญหาที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	137
ตารางที่ 5.13	แสดงลักษณะการเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	143
ตารางที่ 5.14	แสดงความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์ ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง....	144
ตารางที่ 5.15	แสดงภาพลักษณ์ของนางเลิ้งในความคิดของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	145
ตารางที่ 5.16	ปัญหาของชุมชนนางเลิ้งในความคิดของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	146
ตารางที่ 5.17	แสดงทัศนคติความเชื่อมั่นต่อผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชน.....	148
ตารางที่ 5.18	แสดงทัศนคติต่อความต้องการในการรวมกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์.....	148
ตารางที่ 5.19	แสดงทัศนคติต่อการอนุรักษ์ชุมชนของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	149
ตารางที่ 5.20	แสดงทัศนคติต่อการมีส่วนร่วมในอนุรักษ์ชุมชนของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	150
ตารางที่ 5.21	แสดงทัศนคติต่อการแสดงออกในการมีส่วนร่วมในอนุรักษ์ชุมชนนางเลิ้ง.....	150
ตารางที่ 5.22	แสดงการประเมินศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	156

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 3.1	65
แผนภูมิที่ 5.1	155
แผนภูมิที่ 6.1	162

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญรูป

	หน้า
รูปที่ 1.1 แสดงพื้นที่ตลาดและชุมชนนางเลิ้ง.....	1
รูปที่ 1.2 แสดงที่อยู่อาศัยที่เป็นอาคารอนุรักษ์ในชุมชนนางเลิ้ง.....	2
รูปที่ 1.3 แสดงสภาพที่อยู่อาศัยที่ทรุดโทรมในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง.....	4
รูปที่ 1.4 แสดงพื้นที่ชุมชนนางเลิ้งที่ทำการศึกษา.....	5
รูปที่ 2.1 แสดงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม.....	12
รูปที่ 2.2 แสดงการปรับผังแปลงที่ดินเดิม.....	12
รูปที่ 2.3 แสดงการแบ่งปันที่ดิน.....	13
รูปที่ 2.4 แสดงการย้ายชุมชนไปอยู่ในที่ใหม่.....	13
รูปที่ 2.5 แสดงแผนที่ย่านยานากะ.....	26
รูปที่ 2.6 แสดงบรรยากาศของชุมชนยานากะ.....	27
รูปที่ 2.7 แสดงร้านค้าในชุมชนยานากะ.....	27
รูปที่ 2.8 แสดงรูปแบบที่อยู่อาศัยในชุมชนยานากะ.....	27
รูปที่ 2.9 แสดงสภาพแวดล้อมก่อนการปลูกชุมชน.....	28
รูปที่ 2.10 แสดงแผนผังแสดงการดูแลรักษาอาคารที่อยู่อาศัยให้เกิดความเหมาะสม.....	30
รูปที่ 2.11 แสดงแผนผังแสดงการรักษาสภาพอาคารบ้านเรือนให้เป็นระเบียบเรียบร้อยด้วยการวาด รูปการ์ตูน เพื่อสื่อสารให้ชาวบ้านเข้าใจง่ายขึ้น.....	31
รูปที่ 2.12 แสดงส่วนหนึ่งของแผนผังประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวในย่าน.....	31
รูปที่ 2.13 แสดงอาคารโรงเรียนยานากะ.....	32
รูปที่ 2.14 แสดงอาคารแสดงงานศิลปะ โกดังโอกุรายา.....	32
รูปที่ 2.15 แสดงที่ตั้งฮิระโนะ(Hirano Ku) เมืองโอซาก้า.....	33
รูปที่ 2.16 แสดงขอบเขตและตำแหน่งของสถานที่สำคัญภายในตำบล Hirano-go ของประเทศญี่ปุ่น.....	33
รูปที่ 2.17 แสดงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรม.....	34
รูปที่ 2.18 แสดงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรม.....	34
รูปที่ 2.19 แสดงลักษณะของการบูรณะและซ่อมแซมที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดลอมในตำบล Hirano-go..	35
รูปที่ 2.20 แสดงประชาสัมพันธ์ประกวดร้องเพลง เพื่อส่งเสริมโครงการเมืองแห่งศิลปะ Modern de Hirano.....	36
รูปที่ 2.21 แสดงการปรับปรุงที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดลอมในตำบล.....	36
รูปที่ 2.22 แสดงภายในร้านจักรยานที่เป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์จักรยาน.....	37
รูปที่ 2.23 แสดงภายในวัดเซ็นโกจิ สถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในฮิระโนะ.....	38
รูปที่ 2.24 แสดงภายในร้านขายขนม และของเล่นโบราณ.....	38
รูปที่ 2.25 แสดงตำแหน่งที่ตั้งย่านสามแพร่ง.....	39
รูปที่ 2.26 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม.....	40
รูปที่ 2.27 แสดงโรงละครปริตาลัยอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่.....	41

รูปที่ 2.28 แสดงสภาพแวดล้อมทางสถาปัตยกรรม บริเวณถนนบำรุงเมือง.....	41
รูปที่ 2.29 แสดงตลาดสามชุกในปัจจุบัน.....	44
รูปที่ 2.30 แสดงตลาดสามชุก ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสุพรรณ ที่ชุมชนยังคงวิถีดั้งเดิมไว้แม้จะผ่านเวลามากกว่าร้อย.....	45
รูปที่ 2.31 แสดงร้านค้าแพโบราณ สภาภาพแพชาวตลาดสามชุก.....	46
รูปที่ 2.32 ตลาดสามชุกกับบรรยากาศร้านขายยา.....	46
รูปที่ 2.33 สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรม.....	47
รูปที่ 2.34 แสดงวิถีชีวิต และรูปแบบสถาปัตยกรรมของตลาด.....	48
รูปที่ 2.35 แสดงพิพิธภัณฑ์บ้านขุนจ่านางจันารักษ์.....	49
รูปที่ 2.36 แสดงตำแหน่งที่ตั้ง พิพิธภัณฑ์บ้านขุนจ่านางจันารักษ์.....	49
รูปที่ 2.37 แสดงภายในบ้านของขุนจ่านาง ที่จัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ของชุมชน.....	50
รูปที่ 2.38 แสดงโมเดลจำลองอาคารบ้านเรือนในตลาดสามชุก ภายในพิพิธภัณฑ์บ้านขุนจ่านางจันารักษ์.....	50
รูปที่ 3.1 แสดงประชากรกลุ่มตัวอย่าง.....	61
รูปที่ 4.1 เปรียบขอบเขตของย่านนางเลิ้ง พ.ศ.2458 กับย่านนางเลิ้งซึ่งใช้เป็นพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน....	68
รูปที่ 4.2 แสดงชุมชนในพื้นที่นางเลิ้ง.....	69
รูปที่ 4.3 แสดงบริเวณกรุงเทพฯ ปี พ.ศ.2431.....	72
รูปที่ 4.4 แสดงพื้นที่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระนคร ปี พ.ศ.2440.....	74
รูปที่ 4.5 แสดงตำแหน่งของวังเจ้านายในย่านนางเลิ้ง สมัยรัชกาลที่ 5.....	74
รูปที่ 4.6 ภายซึ่งจ่ายเงินทำการต่างๆในที่วังสวนดุสิต ส่วนใช้เงินพระคลังข้างที่ พุทธศักราช ร.ศ. 119..	75
รูปที่ 4.7 แสดงบริเวณกรุงเทพฯปี พ.ศ. 2450.....	77
รูปที่ 4.8 แสดงบริเวณกรุงเทพฯ สักรวปี พ.ศ. 2464.....	79
รูปที่ 4.9 แสดงพื้นที่ย่านนางเลิ้ง มองจากวัดโสมมณีสถรวินัย ปี พ.ศ.2489.....	80
รูปที่ 4.10 แสดงบริเวณย่านนางเลิ้งปี พ.ศ.2533.....	82
รูปที่ 4.11 แสดงตม่นางเลิ้ง.....	83
รูปที่ 4.12 แสดงวิถีชีวิตแบบอยู่อาศัยพร้อมทำการค้าควบคู่กันไป.....	84
รูปที่ 4.13 แสดงอาหารที่มีชื่อของชุมชนนางเลิ้ง.....	85
รูปที่ 4.14 แสดงประกาศประกวดราคาปรับปรุงซ่อมแซมตลาดนางเลิ้ง พ.ศ.2547.....	88
รูปที่ 4.15 แสดงการค้าในตลาดนางเลิ้ง.....	88
รูปที่ 4.16 แสดงนางเลิ้งและคลองผดุงกรุงเกษม.....	89
รูปที่ 4.17 แสดงสภาพโรงหนังเฉลิมธานีในปัจจุบัน.....	89
รูปที่ 4.18 แสดงวัดในย่านนางเลิ้ง.....	91
รูปที่ 4.19 แสดงศาลเจ้าสมเด็จกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (ศาลเจ้านางเลิ้ง).....	91

	หน้า
รูปที่ 4.20 แสดงช่องบรรจุอิฐของมิตร ชัยบัญชา.....	93
รูปที่ 4.21 แสดงการแสดงละครชาติรี.....	94
รูปที่ 4.22 แสดงร้านนางเลิ้งอาร์ต.....	95
รูปที่ 4.23 แสดงการจับกลุ่มคูมว้ยผ่านทางโทรทัศน์ของชานางเลิ้ง.....	96
รูปที่ 4.24 แสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง.....	98
รูปที่ 4.25 แสดงเส้นทางสัญจรในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง.....	100
รูปที่ 4.26 แสดงพื้นที่เปิดโล่งในชุมชนนางเลิ้ง.....	101
รูปที่ 4.27 แสดงพื้นที่เปิดโล่งในชุมชนนางเลิ้ง.....	102
รูปที่ 4.28 แสดงสภาพพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน.....	104
รูปที่ 4.29 แสดงการจัดกลุ่มประเภทที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	112
รูปที่ 4.30 แสดงอาคารที่มีคุณค่าเชิงอนุรักษ์ในย่านนางเลิ้ง.....	115
รูปที่ 4.31 แสดงอายุอาคารในย่านนางเลิ้ง.....	117
รูปที่ 4.32 แสดงวัสดุอาคารในย่านนางเลิ้ง.....	119
รูปที่ 4.33 แสดงสภาพอาคารที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง.....	121
รูปที่ 4.34 แสดงสภาพอาคารที่อยู่อาศัยในย่านนางเลิ้ง.....	122
รูปที่ 5.1 แสดงที่อยู่อาศัยที่มีสภาพทรุดโทรมตามกาลเวลา.....	138
รูปที่ 5.2 แสดงการเดินสายไฟฟ้าที่มีได้มาตรฐาน และบ้านพักอาศัยที่สร้างจากไม้ที่มีลักษณะชิดกัน ทำให้เสี่ยงต่อการเกิดอัคคีภัย.....	138
รูปที่ 5.3 แสดงสภาพถนนภายในชุมชนที่มีขนาดเล็กทำให้รถดับเพลิงไม่สามารถเข้าถึงได้.....	139
รูปที่ 5.4 แสดงบริเวณที่มีถึงดับเพลิงติดไว้ เพื่อรองรับเหตุอัคคีภัย.....	139
รูปที่ 5.5 แสดงที่อยู่อาศัยประเภทอาคารพาณิชย์ที่สร้างติดกัน.....	140
รูปที่ 5.6 แสดงปัญหาพื้นที่ใช้สอยในอาคารไม่เพียงพอ.....	140
รูปที่ 5.7 แสดงสภาพที่อยู่อาศัยที่มีสภาพทรุดโทรมและยังไม่ได้รับการปรับปรุงซ่อมแซม เนื่องจากปัญหา เศรษฐกิจระดับครัวเรือนของผู้อยู่อาศัย.....	141
รูปที่ 5.8 แสดงปัญหาสภาพห้องน้ำที่มีสภาพทรุดโทรม.....	141
รูปที่ 5.9 แสดงปัญหาเรื่องสุขลักษณะในการอยู่อาศัย.....	142
รูปที่ 6.1 แสดงปัจจัยในปรับปรุง พื้นฟูที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์.....	159
รูปที่ 6.2 แสดงตัวอย่างการทำแผนและวิธีการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งตามแนวคิดการจัด ปรับผังที่ดิน (Reblocking).....	161
รูปที่ 6.3 แสดงบ้านของขุนจ๋านงค์ จีนาสังข์ พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นแห่งแรกของเมืองไทย.....	165
รูปที่ 6.4 แสดงการนำบ้านเก่าที่ไม่ใช่ประโยชน์มาทำเป็น Open-air Museum ใน ชีราคาวา-โกะ.....	166

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“เกาะรัตนโกสินทร์” พื้นที่ใจกลางกรุงเทพมหานครที่มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย และเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่ายิ่งในด้านประวัติศาสตร์

ชุมชนพักอาศัยย่านเมืองเก่าที่อยู่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ในอดีต ส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณรอบนอกคูเมืองเดิมออกไป ซึ่งในปัจจุบันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ส่งผลให้ชุมชนพักอาศัยย่านเมืองเก่าเหล่านี้ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรม หลายๆ ชุมชนเปลี่ยนแปลงเป็นย่านการค้า ชุมชนพักอาศัยที่มีมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันจึงเป็นการดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่มีความเชื่อมโยงกับอดีต

ชุมชนนางเลิ้งเป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน โดยมีกลุ่มคนอยู่อาศัยสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งบริเวณนางเลิ้งในอดีตมีสภาพพื้นที่โดยทั่วไปรกร้างว่างเปล่า มีการสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่ประปราย และเป็นที่พระราชทานให้เชลยสงครามและชาวต่างชาติมาตั้งบ้านเรือนอีกด้วย¹ ชุมชนนี้จึงมีคนหลายเชื้อชาติ

รูปที่ 1.1 แสดงพื้นที่ตลาดและชุมชนนางเลิ้ง

อาศัยอยู่เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ชาวเขมรและชาวมุสลิมตามหลักฐานที่ปรากฏ จนกระทั่งในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชุดคลองรอบพระนครอีกชั้นหนึ่ง พระราชทานนามว่า “คลองผดุงกรุงเกษม” หรือคลองคูพระนครชั้นนอก ขึ้นในปี พ.ศ. 2394 ส่งผลให้มีการขยายตัวของประชากรมากขึ้น คลองผดุงกรุงเกษมนี้ได้กลายเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าที่สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ ความเจริญได้เข้าสู่

¹ เทียมสุรย์ สิริศรีศักดิ์, "การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ย่านนางเลิ้ง," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).

ต่อมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปิดตลาดนางเลิ้งอย่างเป็นทางการ เมื่อปี พ.ศ.2443 ในคราวที่สร้างพระราชวังดุสิต ซึ่งถือเป็น"ตลาดบก"แห่งแรกของประเทศไทยและกลายเป็นตลาดที่มีความสำคัญ เกิดความคับคั่งอยู่ในระดับแนวหน้าของกรุงรัตนโกสินทร์แห่งหนึ่ง ในระยะต่อมาก็มีประชาชนเข้ามาตั้งบ้านเรือนในย่านนางเลิ้งมากขึ้นเป็นลำดับ เนื่องจากเป็นย่านที่มีวังเจ้านายสำคัญอยู่หลายแห่ง เดินทางสะดวก การค้าขายเจริญ ลักษณะของบ้านเป็นบ้านไม้สองชั้นเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีถนนนครสวรรค์ซึ่งได้ตัดผ่านตลาดนางเลิ้งที่ถูกตัดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อเชื่อมโยงการคมนาคม นางเลิ้งในฐานะตลาดที่ตั้งอยู่บริเวณเส้นทางย่านนั้นจึงมีความคึกคักมากขึ้น ทำให้เกิดความต้องการอาคารร้านค้าในลักษณะที่เป็นแถวตามแนวถนนสำหรับจำหน่ายสินค้าอย่างถาวร จึงมีการปลูกสร้าง "ตึกตลาด" หรือ "ตึกฝรั่ง" เพื่อให้ประชาชนทำการค้า อาคารเหล่านี้สร้างด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และได้กลายสภาพมาเป็นชุมชนที่มีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยดังเช่นในปัจจุบัน

รูปที่ 1.2 แสดงที่อยู่อาศัยที่เป็นอาคารอนุรักษ์ในชุมชนนางเลิ้ง

สภาพปัจจุบันของชุมชนนางเลิ้งไม่ได้คึกคักเหมือนเมื่อครั้งอดีต เนื่องจากปัจจัยหลายด้าน เช่น นางเลิ้งไม่ใช่ย่านแหล่งบันเทิงให้ผู้คนมาเที่ยวเหมือนดังแต่ก่อน ที่มีทั้งโรงหนังเฉลิมธานี โรงฝิ่นและหญิงขายบริการ ไม่เพียงแต่ตลาดที่ซบเซาลงเพราะไม่มีคนมาจับจ่ายใช้สอยให้คึกคัก บ้านเรือนและตึกแถวมีสภาพทรุดโทรมไปตามกาลเวลา ขาดการซ่อมแซมบำรุง ส่งผลให้ผู้อยู่อาศัยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง เช่น คนเก่าแก่ที่เคยอยู่อาศัยล้มตาย มีการย้ายออก และลูกหลานรุ่นใหม่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับชุมชนและตลาดน้อยลง

และเนื่องจากเป็นชุมชนที่เก่าแก่อายุร้อยกว่าปี อาคารที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งเริ่มมีสภาพทรุดโทรมลง บ้านทั้งที่เป็นตึกแถวพาณิชย์ ซึ่งบางส่วนเป็นอาคารที่ทางกรุงเทพมหานคร ประกาศให้เป็นอาคารอนุรักษ์ และบ้านพักอาศัยที่อยู่ภายในชุมชนนางเลิ้งขาดการดูแลรักษา บางส่วนของอาคารชำรุดทรุดโทรม ส่งผลถึงการไม่มีคุณภาพของสภาพการอยู่อาศัย ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

หากจะพิจารณาถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่หลงเหลืออยู่ในย่านนางเลิ้งในปัจจุบัน ไม่ว่าจะป็นลักษณะทางกายภาพ สถาปัตยกรรม ลักษณะชุมชนและการดำรงอยู่อาศัยแล้ว นับว่านางเลิ้งยังเป็นย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต(living city) แห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ทำให้ชุมชนนางเลิ้งเป็นพื้นที่ที่มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และสำนักงานผังเมือง กรุงเทพมหานคร มีแผนเข้าไปดำเนินการพัฒนา

ปรับปรุงพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง ซึ่งมีแนวทางเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูเมืองเพื่อการท่องเที่ยว พร้อมเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 220 ปี โครงการดังกล่าวเป็นการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและทาสีอาคาร ซึ่งเป็นอาคารสถาปัตยกรรมตามอิทธิพลยุโรป สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งอาคารเหล่านี้ปัจจุบันมีการใช้สอยประโยชน์เพื่อการค้า มีการต่อเติมรกรุงรัง การเข้าไปปรับปรุงจะเน้นให้เกิดความสวยงาม พื้นฟูสภาพแวดล้อมให้มีความเหมาะสมกับการรักษามรดกทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เพื่อส่งเสริมให้เกิดสถานที่ท่องเที่ยวที่มีกายภาพอาคารงดงาม มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ พร้อมเพิ่มสีสันให้กับเมืองเพื่อเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 220 ปี แผนสำคัญที่ต้องทำให้เกิดขึ้นใน ชุมชนคือการปลูกฝังแนวคิดให้ชุมชนช่วยกันปรับปรุงพื้นที่ ซึ่งเป็นการเช่าอยู่ในพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ให้สวยงาม เป็นระเบียบเรียบร้อย และเพื่อให้เป็นไปตามแผนพัฒนากรุงเทพมหานครสู่เมืองน่าอยู่ ที่จัดให้ชุมชนนางเลิ้งซึ่งอยู่ในเขตป้อมปราบศัตรูพ่ายอยู่ในเขตอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยว

ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงสิ่งที่ขาดไป และมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับเมืองประวัติศาสตร์ในกรุงเทพฯ ตามแนวคิดและนโยบายแผนการพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์ ก็คือ การไม่แลเห็นคนกรุงเทพฯ ที่เป็นผู้อยู่อาศัยนั่นเอง เพราะมุ่งแต่อนุรักษ์โครงสร้างทางกายภาพ² แต่หากพิจารณาถึงการที่จะอนุรักษ์ชุมชนไว้ให้เป็นผลสำเร็จ ที่อยู่อาศัยและสภาพการอยู่อาศัยของคนในชุมชนเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่สำคัญ การฟื้นฟูที่อยู่อาศัยจะทำให้ชาวชุมชนมีสภาพการอยู่อาศัยที่ดีขึ้น ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต ทั้งทางด้านประเพณี วัฒนธรรม การอยู่อาศัย ตลอดจนรูปแบบของที่อยู่อาศัยที่มีคุณค่าและเอกลักษณ์ของชาวชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ และอาจนำมาซึ่งผู้มาเยี่ยมชมชุมชนที่อยู่ออาศัยที่มีเอกลักษณ์นี้ อันจะเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกทางหนึ่งและนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง

ดังนั้น การศึกษาทัศนคติ ปัญหาและความสามารถในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงศักยภาพที่มีของคนในชุมชนในการพัฒนาและปรับปรุงที่อยู่อาศัยของตนตามแนวทางอนุรักษ์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปสู่การจัดทำแผนการอนุรักษ์ชุมชนย่านเมืองเก่านางเลิ้งในขั้นต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, "คำนิยม," ใน ย่านเก่าในกรุงเทพฯ เล่ม ๑, วิทยุตา ทองแดง, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ด้านสหวิชาการพิมพ์, 2549), หน้า 10.

รูปที่ 1.3 แสดงสภาพที่อยู่อาศัยที่ทรุดโทรมในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาสภาพที่อยู่อาศัยของชุมชนนางเลิ้ง
- 1.2.2 เพื่อศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม ความจำเป็นและความต้องการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง
- 1.2.3 เพื่อศึกษาปัญหาด้านการอยู่อาศัย และทัศนคติต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง
- 1.2.4 วิเคราะห์ศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ในการแก้ปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ชุมชน

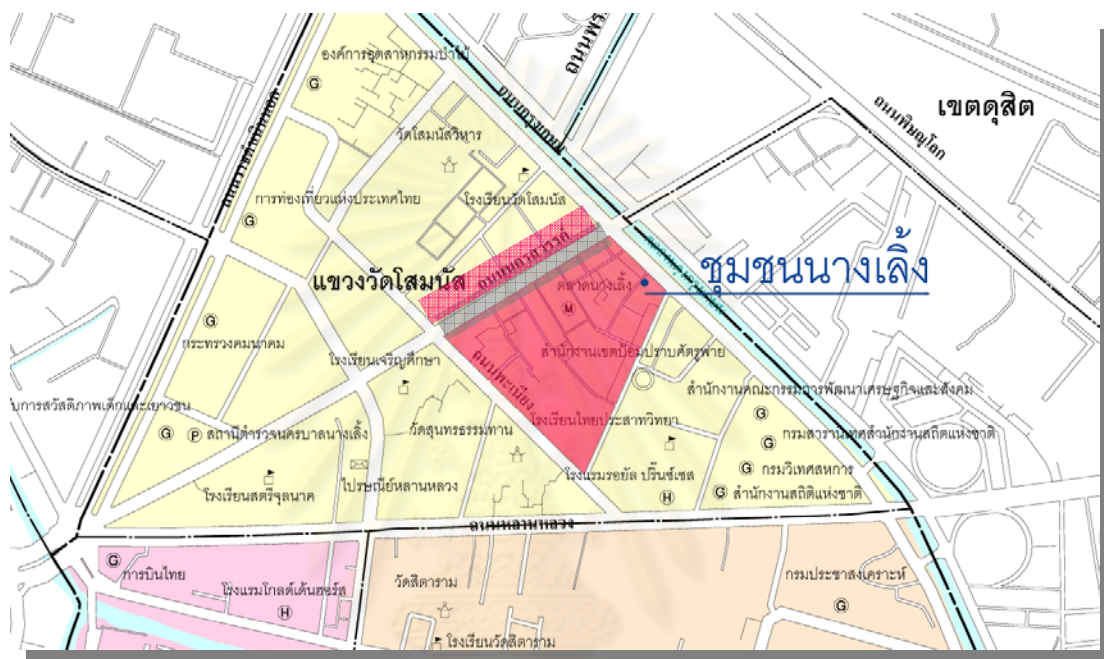
1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตทางด้านพื้นที่
ในอดีตนางเลิ้งเคยเป็นอำเภอหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีอาณาเขตกว้างขวางมาก แต่ปัจจุบันชุมชนนางเลิ้งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของเขตบึงกุ่มปรางค์คูพ่าย ประกอบด้วยชุมชนย่อยหลายชุมชนและมีขอบเขตทางสังคมที่เล็กลง ในการศึกษาครั้งนี้จึงใช้หลักเกณฑ์พิจารณากำหนดขอบเขตในการทำการวิจัย ดังนี้

- ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และความเป็นศูนย์กลางของย่าน
- ลักษณะทางกายภาพที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่หลงเหลือมาถึงปัจจุบัน
- ลักษณะการรวมกลุ่มชุมชนและการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน

จากเกณฑ์ดังกล่าว จึงกำหนดพื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่บริเวณล้อมรอบด้วยถนนสุขุมมิตร ถนนพะเนียง ถนนกรุงเกษมและถนนนครสวรรค์ โดยถนนด้านนครสวรรค์จะรวมถึงตึกแถวฝั่งตรงข้ามด้วย ซึ่งถือเป็นการรักษาทัศนียภาพของพื้นที่ประวัติศาสตร์ไว้ โดยพื้นที่นี้มีขนาดประมาณ 49,000 ตารางเมตร

อย่างไรก็ตามในการกำหนดพื้นที่ศึกษานี้เป็นเพียงการกำหนดพื้นที่ที่มีความสำคัญและเหมาะสมที่สุดในการทำวิทยานิพนธ์ เพื่อความเหมาะสมในข้อจำกัดด้านเวลา

รูปที่ 1.4 แสดงพื้นที่ชุมชนนางเลิ้งที่ทำการศึกษา

1.3.2 ขอบเขตทางด้านเนื้อหา

- ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและความเป็นมาของชุมชนนางเลิ้ง
- ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง เช่น อาชีพ รายได้ต่อครัวเรือน ขนาดครอบครัว ความสามารถในการจ่ายด้านที่อยู่อาศัย ความต้องการและความจำเป็นด้านที่อยู่อาศัยทัศนคติต่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์ชุมชน
- ศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ชุมชน

1.4 คำนิยามศัพท์เฉพาะ

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง ประชาชนในชุมชนนางเลิ้งมีการวางแผน การแสดงความคิดเห็น การดำเนินกิจกรรม การประเมินผล และร่วมแสดงความคิดเห็นภายใต้กฎเกณฑ์ของท้องถิ่นร่วมกัน เพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชนให้มีความสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนย่านเมืองเก่า

การอนุรักษ์ชุมชน หมายถึง การอนุรักษ์พื้นที่ที่มีความหมายและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การอยู่อาศัย ประเพณีวัฒนธรรม ที่มีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน และมีสิ่งซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาของคนในชุมชนนั้นๆ ให้มีชีวิตอยู่ได้

ศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในการพัฒนาที่อยู่อาศัย หมายถึง ความสามารถของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งในด้านต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ

1.5 ข้อจำกัดในการวิจัย

ข้อมูลที่ได้จากการออกแบบสอบถาม ได้จากกลุ่มตัวอย่างเท่านั้น จึงไม่อาจเก็บข้อมูลจากคนในพื้นที่ทั้งหมดได้ ทั้งนี้เนื่องจากความเหมาะสมในเวลาและงบประมาณในการศึกษา จึงทำให้ข้อมูลที่ได้ไม่สามารถใช้แทนคนในพื้นที่ทั้งหมดได้

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 เพื่อนำผลการศึกษาไปใช้เป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยและให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้อสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์ชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนเก่าแก่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และฟื้นฟู

1.6.2 เป็นการกระตุ้นให้ผู้อยู่อาศัยตระหนักถึงหน้าที่ในการปรับปรุง ฟื้นฟู และพัฒนา ที่อยู่อาศัยของตนให้มีความมั่นคงแข็งแรง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนย่านเมืองเก่า : กรณีศึกษาชุมชนนางเลิ้งนั้น เป็นการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางนำไปสู่การดำเนินการในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูชุมชนนางเลิ้งในขั้นต่อไป ซึ่งผู้วิจัยได้ตระหนักถึงในกรณีที่จะมีการอนุรักษ์ชุมชนย่านเมืองเก่า นั้น ไม่ใช่แค่การรักษาสภาพอาคารและตัวสถาปัตยกรรมไว้ให้คงอยู่เท่านั้น แต่หากต้องดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประจำชุมชน และสิ่งที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญมากที่สุดคือ ที่อยู่อาศัยและสภาพการอยู่อาศัยของชาวชุมชนนางเลิ้ง ว่ามีศักยภาพเพียงพอที่จะส่งเสริมการดำเนินการไปถึงขั้นอนุรักษ์ชุมชนหรือไม่

ดังนั้นการศึกษาแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาประเมินศักยภาพของพื้นที่ย่านเมืองเก่านางเลิ้ง ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูที่อยู่อาศัยทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม โดยเน้นการศึกษาถึงศักยภาพจากภายในชุมชนเป็นหลัก

รวมถึงการศึกษาโครงการตัวอย่างในการดำเนินการฟื้นฟูที่อยู่อาศัยเพื่อการอนุรักษ์ เพื่อให้ทราบและสามารถกำหนดหลักเกณฑ์ในการ วัดศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในการพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชน โดยสามารถแบ่งเป็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้

- 2.1 ความสำคัญของการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่มีต่อการพัฒนาเมือง
- 2.2 แนวคิดการฟื้นฟูเมืองและชุมชน (Urban Revitalization)
- 2.3 แนวคิดการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชน
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับมาตรการและแรงจูงใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมรดกทางวัฒนธรรม
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน
- 2.6 แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพชุมชน
- 2.7 การกำหนดตัวแปรศักยภาพผู้อยู่อาศัยของผู้วิจัย
- 2.8 กรณีศึกษาการอนุรักษ์ ฟื้นฟูที่อยู่อาศัยในต่างประเทศ ตามแนวความคิดการอนุรักษ์ ฟื้นฟูชุมชน โดยหลัก “มะจีซีคีรี” หรือ การ “ปลุก”ชุมชนในญี่ปุ่น
- 2.9 กรณีศึกษาการอนุรักษ์ ฟื้นฟูที่อยู่อาศัยในประเทศไทย
- 2.10 สรุปปัจจัยที่ทำให้การอนุรักษ์ ฟื้นฟูที่อยู่อาศัยประสบความสำเร็จ

2.1 ความสำคัญของการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่มีต่อการพัฒนาเมือง¹

ที่อยู่อาศัยเป็นหนึ่งในปัจจัยที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิต ซึ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคน มีพื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยถือเป็นพื้นที่ที่มีมากกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่เมือง เป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้มนุษย์ต้องปรับตัวให้เหมาะสม และสอดคล้องกับสถานการณ์ซึ่งมีคุณค่าในด้านภูมิปัญญาดั้งเดิมในการก่อสร้างบ้านเรือน และมีความเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของเรือนประเภทต่างๆที่หลากหลาย

การพัฒนาที่อยู่อาศัยและสภาพการอยู่อาศัย ถือเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญของประเทศ ทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนถึงคุณภาพชีวิตของประชาชน นานาประเทศจึงให้ความสำคัญเรื่องที่อยู่อาศัยเป็น “วาระแห่งชาติ” และจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยของประเทศ ให้ชัดเจน หากขาดการวางแผนที่อยู่อาศัยอย่างเป็นรูปธรรม และขาดความมั่นคงในการอยู่อาศัยของประชาชน อาจส่งผลให้เกิดปัญหาย้อนกลับสู่เมือง เช่น เกิดแหล่งชุมชนแออัด แหล่งเสื่อมโทรม สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ เป็นปัญหาสังคมและความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อีกทั้งการจัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสมทั้งระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมเมืองและประชากรเมืองทุกกลุ่มด้วยเช่นกัน

2.2 แนวคิดการฟื้นฟูเมืองและชุมชน (Urban Revitalization)²

การฟื้นฟูเมือง คือการพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่เมืองและชุมชนที่มีอยู่เดิม ซึ่งมีสภาพค่อนข้างเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

1. สาเหตุที่ทำให้เกิดการฟื้นฟูเมือง

1) การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรและความต้องการพื้นที่ที่จะรองรับกิจกรรมต่างๆ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงในเรื่อง ที่อยู่อาศัย แหล่งงาน สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และสภาพแวดล้อม โดยการพัฒนาเพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชนและเมืองอย่างรวดเร็วนี้ ทำให้เกิดการการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการใช้ที่ดินของชุมชนและเมืองอย่างขาดมาตรการควบคุมที่มีประสิทธิภาพ ชุมชนและเมืองจึงมีสภาพที่หนาแน่น แออัดไปด้วยจำนวนประชากรและยานพาหนะ ตลอดจนความเข้มข้นสืบสนของกิจกรรมที่มากเกินไป จนก่อปัญหาสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

2) การพัฒนาที่ดินในเมืองโดยเมื่อใช้อาคาร กลุ่มอาคาร และพื้นที่ในเมืองและชุมชนไปเป็นเวลานาน ช่วงหนึ่งๆ อาคารจะเสื่อมสภาพลงไปตามกาลเวลาและกิจกรรมจะซบเซาลง นอกจากนี้ ที่ตั้ง พื้นที่ สถานที่

¹ กุณฑลทิพย์ พานิชภักดิ์ และคณะ. โครงการการจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยและแผนป้องกัน/แก้ไขปัญหามลพิษชุมชนแออัด ปีงบประมาณ 2552 : กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง กลุ่ม / สมุทรสงคราม (กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552). หน้า 2-4.

² ดุษฎี ทายตะคุ. เอกสารคำสอนวิชา 2503 413 การวางผังเมือง ตอน กลยุทธ์การอนุรักษ์-พัฒนาเมือง (กรุงเทพฯ, 2551).

และสิ่งแวดล้อม ลดความตึงเครียด ยังผลให้ประชากรมาใช้สอยเป็นจำนวนน้อยลง ความเคียดแค้นของกิจกรรมจึงลดลง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเกิดการเปลี่ยนแปลง ณ ที่ตั้งนั้นๆ เช่นจากที่ตั้งห้วมุมสี่แยกกลายเป็นทางด่วนยกระดับผ่านไป หรือ เกิดมีคู่แข่งที่อื่น ชุมชนอื่น ดึงดูดประชากรไป กิจกรรมทั้งหลายจึงแย่ง ชุมชนและเมือง ณ ที่นั้นจึงซบเซาลง ดังนั้น เจ้าของอาคารและพื้นที่, นักลงทุน จึงได้คิดหาหนทางปรับปรุงกิจการและพื้นที่ โดยมีทางเลือกคือ อาจขายกิจการ บ้าน และพื้นที่แล้วย้ายไปที่อื่น เช่นไปอยู่อาศัยในเขตชานเมือง หรือไปประกอบกิจการ ณ ศูนย์กลางเมืองในที่อื่น แต่ถ้าหากจะอยู่อาศัยหรือประกอบกิจการในที่เดิมก็จะต้องทำการปรับปรุงพื้นที่และฟื้นฟูกิจกรรม ณ ที่นั้น ซึ่งเราเรียกว่า Urban revitalization)

3) เกิดภัยพิบัติต่างๆ เช่น น้ำท่วม แผ่นดินไหว ไฟไหม้ สงคราม ที่ทำให้เกิดความเสียหายแก่อาคารและสภาพแวดล้อมในชุมชนและเมือง (เพียงบางส่วนหรือทั้งพื้นที่ทั้งหมด) รัฐบาลท้องถิ่นจึงต้องทำการฟื้นฟูเมืองขึ้น เช่นใจกลางเมืองรอดเตอร์ดัมที่เสียหายจากการทิ้งระเบิดในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และเมืองโกเบรวมทั้งเมืองใกล้เคียงที่เกิดความเสียหายจากแผ่นดินไหว

2. วัตถุประสงค์ในการฟื้นฟูเมือง

1) เพื่อสร้างเสริมสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี และส่งเสริมวิถีความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น มีสุขอนามัยที่ดี อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีมาตรฐานความเป็นอยู่และสภาพสังคมที่ดี มีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและถิ่นฐาน

2) เพื่อแก้ปัญหาสภาพของเมืองและชุมชนในด้านต่างๆ อาทิเช่น การแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่ให้ได้ผลคุ้มค่า การแก้ปัญหาสังคมเช่นปัญหาอาชญากรรม การค้ายาเสพติดในย่านชุมชนเสื่อมโทรมในเมือง

3) เพื่ออนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น กลุ่มอาคาร บ้านเรือน วัด สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โบราณสถาน ศิลปกรรม ผังเมืองและชุมชน ลาน ที่โล่งว่าง ทางสาธารณะ ทางเดินเท้า ป้าย สภาพตามธรรมชาติของพื้นที่ พืชพันธุ์ แม่น้ำลำคลอง หนองบึง เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม ได้แก่ วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนที่ยังคงยึดถือปฏิบัติกันในพื้นที่ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน อันเป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจของคนในชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยให้คนรุ่นหลังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไว้อ้างอิงและดำรงรักษาต่อไป

3. รูปแบบและวิธีการฟื้นฟูเมือง

1) การอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่า (Conservation) คือ การรักษาพื้นที่เมืองและชุมชนที่มีคุณค่าไว้ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการพัฒนาหรือการขยายตัวของเมืองเข้าไปทำลายสิ่งที่มีคุณค่าเหล่านั้น โดยมีหลักการและเป้าหมายของการอนุรักษ์ว่า การอนุรักษ์กับการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินควบคู่กัน การผสมผสานการเปลี่ยนแปลงใหม่กับโครงสร้างเก่าของเมืองนั้น สามารถกระทำได้ด้วยการจัดการการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ไม่ให้ทำลายคุณค่าของอาคารเก่าตลอดจนเอกลักษณ์ของเมืองหรือวิถีชีวิตชุมชนที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ นอกจากนี้การอนุรักษ์ไม่ใช่การปรับปรุงดัดแปลงอาคารขึ้นเพื่อดึงดูดการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่จะส่งเสริมให้

ประวัติศาสตร์มีความหมายต่อโลกปัจจุบันให้มีความต่อเนื่องกับอดีต โดยการอนุรักษ์จะต้องพิจารณาให้ความสำคัญกับการเป็นศูนย์เรียนรู้ การรักษาสภาพแวดล้อม ความมีชีวิตชีวาของเมืองและชุมชน

2) การฟื้นฟูบูรณะ (Rehabilitation) คือ การปรับปรุงสภาพเดิมและการเสริมสร้างชุมชนให้มีสภาพดูดี นับเป็นการปรับปรุง บูรณะ พื้นที่ชุมชนและเมืองในบริเวณที่เดิมซึ่งเสื่อมสภาพให้มีลักษณะที่ดีขึ้น มั่นคงขึ้น โดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบน้อยมากและมีขอบเขตกว้างกว่าการซ่อมแซมอาคารหรือการปูทางเท้า เนื่องจากมีระบบของการดำเนินการเช่น การฟื้นฟูบูรณะระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และการเสริมสร้างภูมิทัศน์เมืองและชุมชน

3) การพัฒนาแบบหรือสร้างใหม่ (Redevelopment) คือ การรื้ออาคารในชุมชนเดิมที่อยู่ในสภาพทรุดโทรมมากจนมีแนวโน้มจะก่อให้เกิดอันตราย หรือมีสภาพการอยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมมากจนอาจทำให้เกิดภัยพิบัติ เช่น โรคระบาด ไฟไหม้ หรือมีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญให้แก่คนในเมืองและชุมชน

4. แนวทางในการจัดทำโครงการฟื้นฟูเมือง

แนวทางในการจัดทำโครงการฟื้นฟูเมืองประกอบด้วย

1) กำหนดพื้นที่โครงการ โดยพิจารณาจากปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ การเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาเร่งด่วน ได้แก่พื้นที่ชุมชนและเมืองที่ขาดความปลอดภัย อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ขาดการเข้าถึงที่ดี และขาดแคลนการให้บริการด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และการเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงในการฟื้นฟู ได้แก่ ประชาคมท้องถิ่นมีความต้องการให้ทำการฟื้นฟูและมีความพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการดำเนินการฟื้นฟู การเป็นพื้นที่ที่สามารถทำการปรับปรุงและพัฒนาได้โดยความร่วมมือจากเจ้าของที่ดิน และจะให้ผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจ สังคมที่สูง ในการพิจารณากำหนดพื้นที่จัดทำโครงการมีตัวชี้วัดซึ่งเป็นเครื่องมือตัดสินความเหมาะสมของพื้นที่ดังนี้ คือ

- สภาพอาคาร ความมั่นคงแข็งแรง และอายุของอาคาร
- มีมาตรฐานทางด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการต่ำ
- ความคุ้มค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และสถาปัตยกรรม
- ความคุ้มค่าในเชิงเศรษฐกิจและสังคม
- กิจกรรมเดิมไม่เหมาะสมที่มีอยู่ในพื้นที่นั้น

2) การกำหนดบทบาทของภาครัฐ โดยภาครัฐควรมีบทบาทในการเป็นตัวกระตุ้นการพัฒนาและจัดหางบประมาณสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาขึ้น นอกจากนี้รัฐควรมีบทบาทในการกำหนดนโยบายการฟื้นฟูเมืองและชุมชนร่วมกันกับทุกภาคส่วน ทั้งภาคเอกชน องค์กรเอกชน (NGO) และภาคประชาชน โดยภาครัฐควรมีมาตรการในการสนับสนุนและกำกับดูแล ซึ่งควรเป็นมาตรการเชิงบวก ผ่อนปรนประนีประนอมและสร้างแรงจูงใจ มีกลไกต่อรองบนพื้นฐานความเป็นธรรมในสังคมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยคำนึงถึงผลตอบแทนในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมอันเป็นประโยชน์สาธารณะของชุมชนและเมืองเป็นสำคัญ

3) การจัดตั้งองค์กรรับผิดชอบ ให้ทำหน้าที่ประสานงานโครงการฟื้นฟูเมืองกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จัดทำแผนงบประมาณเสนอต่อแหล่งเงินทุน (เช่นงบประมาณของรัฐ และสถาบันการเงิน) กำหนดกฎเกณฑ์และกำกับมาตรฐานทางเทคนิคการก่อสร้างและปรับปรุงสภาพแวดล้อมกายภาพ ตลอดจนการจัดระเบียบการเข้าใช้พื้นที่ชุมชนและเมืองในระหว่างและหลังจากมีการฟื้นฟูเมือง

4) การบริหารด้านการเงินและการตลาด โครงการฟื้นฟูเมืองเป็นโครงการที่ใช้งบประมาณสูง ปัญหาหลักจึงมักจะเป็นการระดมเงินทุนเพื่อโครงการบรรลุความสำเร็จ ลักษณะของการระดมทุน อาทิเช่น การระดมเงินทุนโดยตลาดหลักทรัพย์ การจัดตั้งกองทุน การระดมทุนโดย Secure Bond หรือ Mortgage Bond และอื่นๆ

5) การบริหารโครงการและการดูแลรักษา โดยส่วนที่เป็นสาธารณูปโภคหลัก ได้แก่ ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ถนน การจัดเก็บขยะ การระบายน้ำ ควรเป็นภารกิจการดูแลรักษาของหน่วยงานส่วนท้องถิ่นดำเนินการโดยตรง และส่วนสาธารณูปโภครอง ได้แก่ สิ่งก่อสร้างซึ่งติดอยู่กับอาคาร และส่วนของอาคาร อาจให้เอกชนหรือชุมชนเป็นผู้ดำเนินการดูแลรักษา (แล้วแต่ความเหมาะสม) อาจต้องมีการเรียกเก็บค่าดูแลจากผู้อยู่อาศัยหรือผู้ใช้อาคาร ซึ่งอาจจะมีปัญหาในชุมชนผู้มีรายได้น้อย

2.3 แนวคิดการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชน

สามารถดำเนินการได้หลายแนวทาง คือ

1. การปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชนเดิม (Housing & Community Upgrading)

แต่เดิมมักมุ่งเน้นการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค และตัวอาคารที่อยู่อาศัยเป็นหลัก แต่ปัจจุบันได้ประสานการพัฒนาชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมเข้าไปด้วย เรียกรวมๆ ว่า การฟื้นฟูการอยู่อาศัย (Rehabilitation) แนวคิดนี้ทำได้ทั้งในชุมชนแออัด (Slum) และชุมชนประเภทอื่นๆ เช่น ชุมชนดั้งเดิมหากเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ในเมืองอาจเรียกว่า การฟื้นฟูเมือง (Urban Renewal) หรือการพัฒนาเขตเมืองเดิม (Urban Redevelopment)

การปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชนเดิม มีลักษณะสำคัญดังนี้

- เป็นการลงทุนและปรับปรุงชุมชนด้านกายภาพที่มีอยู่เดิมให้ดีขึ้น และคงรูปแบบชุมชนเดิมให้มีอยู่ต่อไป
- คุณภาพชีวิตชุมชนในเรื่องบริการพื้นฐานดีขึ้น และสามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาด้านอื่นๆ ได้
- กรณีผู้อยู่อาศัยในชุมชนไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน หรือยังขาดความมั่นคงในที่ดินสำหรับการอยู่อาศัยระยะยาว จะไม่สามารถปรับปรุงสภาพที่อยู่อาศัยได้เต็มที่

รูปที่ 2.1 แสดงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม

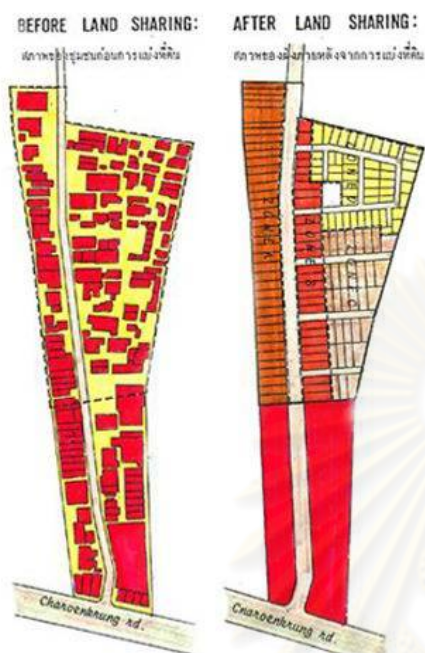
2. การจัดปรับผังที่ดิน (Reblocking)

- เป็นการปรับผังบริเวณชุมชนเดิมให้เป็นผังบริเวณที่มีระบบและมีโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ดีขึ้น โดยอาจมีการปรับรื้อย้ายที่อยู่อาศัยบางส่วนและพัฒนาระบบสาธารณูปโภคให้ดีขึ้น
- สามารถดำเนินการในกรณีชุมชนเช่าที่ดินระยะยาวหรือซื้อที่ดินในพื้นที่เดิมได้
- ชุมชนมีความมั่นคงในการอยู่อาศัย
- ชุมชนสามารถพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเอง อย่างค่อยเป็นค่อยไป

รูปที่ 2.2 แสดงการปรับผังแปลงที่ดินเดิม

3. การประสานประโยชน์การใช้ที่ดินหรือการแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing)

เป็นการแบ่งปันที่ดินระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัย โดยการเจรจาต่อรองกับเจ้าของที่ดินเดิม ให้แบ่งที่ดินบางส่วนของชุมชน โดยขายให้กับผู้อยู่อาศัยในชุมชนในราคาถูกลงหรือให้เช่าระยะยาว เพื่อเจ้าของที่ดินจะได้ใช้ที่ดินส่วนที่ต้องการไปทำประโยชน์

- เป็นการประสานประโยชน์ระหว่างชุมชนและเจ้าของที่ดิน โดยเจ้าของที่ดินให้เช่าหรือขายที่ดินบางส่วนให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนในราคาถูกลง แลกกับการใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนที่เหลือ
- ชุมชนมีความมั่นคงระยะยาว หรือมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

รูปที่ 2.3 แสดงการแบ่งปันที่ดิน

4. การรื้อย้ายและสร้างชุมชนใหม่ในที่ดินใหม่ (Relocation)

เป็นการย้ายชุมชนจากพื้นที่เดิมไปอยู่ในที่ดินผืนใหม่ โดยมีหน่วยงานอื่นๆ เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยใหม่ให้ผู้อยู่อาศัย ได้ซื้อที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์หรือได้เช่าระยะยาว ส่วนใหญ่เป็นการย้ายออกสู่พื้นที่ชานเมืองเนื่องจากที่ดินมีราคาถูกลง มีลักษณะดังนี้

- ชุมชนต้องอยู่ไกลจากเดิม ห่างไกลจากแหล่งงานและสถานศึกษา ทำให้ต้องเสียค่าเดินทางเพิ่ม
- ประชาชนต้องสร้างชีวิตและสังคมใหม่
- ประชาชนเกิดภาระค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูงในการซื้อที่ดินและก่อสร้างบ้าน
- สามารถมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและการอยู่อาศัย
- สามารถพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนใหม่ได้เต็มที่

รูปที่ 2.4 แสดงการย้ายชุมชนไปอยู่ในที่ใหม่

5. รูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ชุมชนเป็นแกนหลัก

- เป็นรูปแบบการพัฒนาที่สอดคล้องกับความเป็นอยู่ การพัฒนาที่อยู่อาศัยเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชนที่เชื่อมโยงช่วยเหลือกัน ทั้งออมทรัพย์ สวัสดิการ อาชีพ และด้านอื่นๆ
- ชุมชนได้เลือกที่ตั้งของโครงการเอง
- ชุมชนเป็นผู้กำหนดความต้องการ เกี่ยวกับรูปแบบ ก่อสร้าง จัดการ การเงิน วิธีการเรื่องที่อยู่อาศัย ที่สอดคล้องกับความสามารถในการจ่ายและการจัดการของชุมชน

6. การสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ (Reconstruction)

ในอดีต การรื้อชุมชนแออัดแล้วก่อสร้างแฟลต เป็นแนวทางการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย มีข้อดีที่เป็นการเพิ่มความหนาแน่น ทำให้มีการใช้ที่ดินในเมืองอย่างคุ้มค่ามากขึ้น แต่มีข้อเสียตรงที่มักไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และการประกอบอาชีพของคนจน จำเป็นต้องมีกระบวนการออกแบบและเตรียมการเข้าอยู่ร่วมกับผู้อยู่อาศัยเพื่อบรรเทาการย้ายกลับไปอยู่ในชุมชนอื่นต่อไป การสร้างที่อยู่ใหม่ อาจไม่จำเป็นต้องเป็นแฟลต หรืออาจเป็นแฟลตก็ได้แต่ควรจัดให้มีพื้นที่ และการออกแบบที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ดีกว่ารูปแบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

การพัฒนาโดยการก่อสร้างแฟลตหรืออาคารในแนวตั้ง มีลักษณะดังนี้

- สามารถเพิ่มความหนาแน่นในการอยู่อาศัยได้
- ต้นทุนก่อสร้างสูง และรัฐต้องอุดหนุนเงินเป็นจำนวนมาก
- รูปแบบการอยู่อาศัยไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน
- มีผลกระทบต่อโครงสร้างความเป็นชุมชนเดิม

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับมาตรการและแรงจูงใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมรดกทางวัฒนธรรม

กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ได้จัดการสัมมนาระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญเพื่อการกำหนดแนวทางการสร้างมาตรการและแรงจูงใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการดูแลรักษาอาคาร และบริเวณที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ มีเครื่องมือและกลยุทธ์ในการดูแล 2 ประการ ได้แก่ การใช้กลไกการควบคุม และการสร้างแรงจูงใจ

สำหรับมาตรการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม โดยการสร้างแรงจูงใจ ประกอบด้วย 5 มาตรการดังนี้

1. มาตรการทางการเงิน (Financial Instruments)

มาตรการทางการเงิน หมายถึง แรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่หน่วยงานภาครัฐระดับชาติ ระดับภูมิภาค หรือระดับท้องถิ่น นำมาใช้เป็นการสร้างแรงจูงใจแก่เจ้าของอาคารในการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ คือ 1. เงินช่วยเหลือ และเงินให้ยืม 2. ระบบภาษี 3. การโอนสิทธิในการพัฒนาที่ดินและอาคาร

2. การยกย่องและการให้รางวัล

แรงจูงใจในลักษณะนี้ โดยทั่วไปแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ การให้รางวัลยกย่องตัวบุคคล คือการยกย่องหรือแสดงการยอมรับผู้เชี่ยวชาญ หรือประชาชนในพื้นที่ ซึ่งดำเนินกิจกรรมในการอนุรักษ์และพัฒนาอาคารเก่าหรือบริเวณซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างแก่บุคคลหรือชุมชนอื่น และการให้รางวัลสถานที่ ซึ่งหมายถึงการแสดงการยอมรับและประชาสัมพันธ์ให้สาธารณชนได้รับรู้

3. การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation)

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ หรือพัฒนาพื้นที่อาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอาจทำได้หลายวิธี เช่น การปรึกษาสาธารณะ และกลไกระดับรากหญ้า

4. การฝึกอบรม (Training Programmers)

การให้การฝึกอบรมและการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นมาตรการสร้างแรงจูงใจที่สำคัญ และเป็นที่ยอมรับอีกมาตรการหนึ่ง เนื่องจากมาตรการนี้เป็นกิจกรรมที่จะส่งผลทางเศรษฐกิจต่อชุมชน และท้องถิ่นโดยตรงในลักษณะการสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่น การให้ความช่วยเหลือทางด้านเทคนิค ความรู้ ความเชี่ยวชาญ ตลอดจนทักษะเฉพาะด้านให้แก่กลุ่มคน จะทำให้งานอนุรักษ์ที่ต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเกิดขึ้นได้จริง สามารถปลี่ยนแนวความคิดที่ว่า “งานด้านการอนุรักษ์มีต้นทุนและค่าใช้จ่ายสูงเกินไป” หรือ “ในปัจจุบันจะหาคนทำงานด้านนี้ได้น้อยเต็มที” ซึ่งบ่อยครั้งเป็นสาเหตุให้ไม่สามารถผลักดันด้านการอนุรักษ์ให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมได้

5. การส่งเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์และให้การศึกษาแก่ชุมชน (Promotion and Public Education)

การส่งเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์และให้การศึกษาแก่ชุมชนมีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างความสนใจ และเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องการอนุรักษ์มากกว่าการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์โดยตรง แรงจูงใจประเภทนี้จัดเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการสร้างพื้นฐานและทัศนคติตลอดจนมุมมองที่ด้านการอนุรักษ์ให้แก่ประชาชนในรูปแบบต่างๆ ดังนี้

1) การทำป้ายอนุสรณ์ (Commemoration) หมายถึงการนำเสนอข้อมูลจำเพาะพื้นฐานเกี่ยวกับสถานที่ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นการให้ความสำคัญแสดงการระลึกถึงสถานที่รวมทั้งเป็นการให้ข้อมูลพื้นฐานแก่ผู้มาเยือนด้วย

2) การนำเสนอและการแปลความหมาย (Presentation and Interpretation) เทคนิคนี้แนะนำให้มาใช้กับอาคารทั่วไป ที่ไม่มีความโดดเด่นมากแต่ก็จัดอยู่ในเขตที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ เพื่อดึงความสนใจของผู้คนโดยการนำเสนอวิวัฒนาการ ความเป็นมา ความสำคัญในอดีต และการใช้งานในปัจจุบัน รวมทั้งระบุถึงหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล

3) การให้การศึกษาแก่ชุมชน (Public Education) จัดเป็นแนวทางที่จะทำให้กระบวนการอนุรักษ์บรรลุผลสำเร็จในระยะยาว เนื่องจากหากชุมชนมีประชาชนหรือกลุ่มบุคคลที่สนใจ และมีความตั้งใจจริงที่จะดำเนินการอนุรักษ์ เมื่อมีการริเริ่มโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีความตั้งใจและมุ่งมั่นให้โครงการนั้นๆ เกิดผลในทางปฏิบัติได้จริง

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

2.5.1 ความหมายของชุมชน

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติ ต่อเนื่อง อันมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือการมีอาชีพร่วมกัน หรือการประกอบกิจกรรมซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน³

ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของ ความเป็นชุมชน ว่าหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน⁴

2.5.2 ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน⁵

การกำหนดคำนิยามของความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ได้มีการกล่าวถึงอยู่ในเอกสาร งานวิจัย และงานศึกษาหลายฉบับด้วยกัน ซึ่งพอจะสรุปความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนได้ 2 ประการด้วยกัน คือ

ประการแรก ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆ ของเมือง หรือชนบทมีการรวมตัวกันเป็นปึกแผ่น มีภาวะการนำ มีการเรียนรู้ การจัดการ การร่วมกันคิด และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชนแล้วทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบต่อภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับรวมถึงเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการเรียนรู้ และมีการปรับตัวตลอดเวลา

ประการที่สอง ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ ชุมชนที่พึ่งตนเองได้ ไม่ต้องรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักและหวงแหนชุมชนมีวิสัยทัศน์สามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตรวมทั้งมองเห็นแนวทางการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้

2.5.3 ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง⁶

เมื่อพิจารณาจากความหมายทั้งสองประการของชุมชนเข้มแข็งแล้ว กล่าวได้ว่าชุมชนที่เข้มแข็งควรจะต้องมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้ คือ

1. เป็นการอยู่ร่วมกันของคนที่มีอุดมการณ์ มีค่านิยมร่วมกันอย่างเป็นปึกแผ่น สมาชิกมีความผูกพันกับชุมชน รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และมีระบบความเชื่อในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่าง

³ ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, 2539. ข้อเสนอคำจำกัดความ. เอกสารแจกในที่ประชุมฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการเฉพาะกิจด้านการเงินการคลังเพื่อสังคม.

⁴ ประเวศ วะสี, 2543. ยุทธศาสตร์เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ.

⁵ การพัฒนาตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน. สำนักพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้. กันยายน 2548.

⁶ เรื่องเดียวกัน.

คนในชุมชน รวมทั้งมีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา ซึ่งอาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่นๆ ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่นๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

2. **มีกระบวนการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน** ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการชุมชนเพื่อการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตาม และประเมินผลการแก้ปัญหา และการพัฒนาของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการดังกล่าว โดยมีกลไกที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิก

3. **เป็นชุมชนที่มีการพัฒนาจิตสำนึกและกระบวนการเรียนรู้** เพื่อสร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่างๆ กล่าวคือ ชุมชนจะต้องสามารถตอบสนองต่อความต้องการในชีวิตประจำวัน และสามารถช่วยให้สมาชิกของชุมชนเห็นความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหา เพื่อให้สามารถเผชิญปัญหาและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้

4. **เป็นชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง** คนมีวิถีชีวิตที่ประหยัด อดออม ไม่ถูกลัทธิบริโภคนิยมครอบงำ มีความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองด้านการบริโภค

5. **เป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ในระดับสูง** โดยมี ทุน แรงงาน ทรัพยากรเพื่อยังชีพพื้นฐานของตนเอง มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาต่างๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง รวมถึงเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน หากมีการพึ่งพาทภายนอก ชุมชนก็จะต้องมีอำนาจในการจัดการ ตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้ด้วยตนเอง และเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

6. **เป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชน** สามารถควบคุม และจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ สมาชิกมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชน พร้อมทั้งจะร่วมจัดการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน

7. **ชุมชนมีความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม** ยึดมั่นในคุณธรรมความดี ถ้ายทอดปลูกฝังสิ่งต่างๆ ดังกล่าวจากรรพบุรุษสู่ลูกหลาน คนในชุมชนรักสงบ ไม่ก่อความเดือดร้อนรำคาญแก่ผู้อื่น ไม่มีอาชญากรรมหรือการใช้ความรุนแรง และเป็นชุมชนที่รักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเห็นคุณค่าในธรรมชาติและทรัพยากรที่ธรรมชาติสร้างให้

2.5.4 ปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบสนับสนุนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง⁷

ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง จะมีลักษณะที่หลากหลายตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น บางชุมชนอาจเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งในด้านสังคม บางชุมชนเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ หรือวัฒนธรรม โดยปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนในการพลิกฟื้นความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย

1. **ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม** ที่เป็นแนวราบหรือแนวนอนที่มีความแน่นแฟ้นต้องการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ให้ความสำคัญกับคนมากกว่าผลประโยชน์ ส่งผลให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคีปรองดอง

⁷ การพัฒนาตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน. สำนักพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้. กันยายน 2548.

ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สร้างระบบสวัสดิการของชุมชนขึ้นได้ มีความเชื่อมั่นในความสามารถของตน/กลุ่ม/องค์กร หรือของชุมชนว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ โดยมีการลงมือดำเนินการในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง เมื่อได้ทำแล้วจะเกิดความภูมิใจ และความมั่นใจในพลังและความสามารถของตนเองและกลุ่ม/ชุมชนของตน นอกจากนี้ ระบบความสัมพันธ์แนวราบนี้ยังช่วยให้เกิดการพัฒนาร่วมมือของคนในชุมชนได้อย่างกว้างขวางตลอดจนเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เรียนรู้และแสดงศักยภาพอย่างมีอิสระ

2. กระบวนการชุมชน ซึ่งให้ความสำคัญกับการรวมตัวกันของบุคคลหลากหลายทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีเป้าหมายร่วมกันในประโยชน์สาธารณะ และประโยชน์ของสมาชิกมีกิจกรรมสาธารณะอย่างต่อเนื่อง มีเวทีที่จะพูดคุยเพื่อเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ แก้ไขปัญหาร่วมกัน มีกลไกการปฏิสัมพันธ์ การเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายและการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกของชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร การเรียนรู้ ทัศนคติ และร่วมปรึกษาหารือในกลุ่มซึ่งจะทำให้เกิดการร่วมมือกันในชุมชน

3. คุณภาพและศักยภาพของผู้นำ ผู้นำต้องมีศักยภาพ มีทักษะความสามารถในการจัดการ มีภูมิปัญญาและค่านิยมที่ชุมชนยึดถือ มีอิสระในการตัดสินใจ ตลอดจนมีวิสัยทัศน์ ทำงานด้วยความเสียสละ อดทนไม่หวังผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นที่พึ่งพาของชาวบ้านและชุมชนได้ ซึ่งการมีโครงสร้างทางสังคมเป็นแนวราบจะช่วยให้เกิดกลุ่มผู้นำทางธรรมชาติที่มีความหลากหลายไปตามกิจกรรม

4. จิตสำนึกความเป็นชุมชนและการมีส่วนร่วม ชาวบ้านและผู้นำมีความรู้สึกสาธารณะร่วมกัน มีความสมานฉันท์เชิงอาหาร รวมถึงมีจิตสำนึกและมีความตระหนักรู้ต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือหมู่บ้าน มองเห็นความสำคัญในการแก้ปัญหา มีความปรารถนาที่จะเข้ามาแก้ไขปัญหาเหล่านั้นร่วมกัน มีการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน สนใจเข้าร่วมประชุม ร่วมระดมความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะในการทำงาน ซึ่งจะส่งผลให้โครงการ/กิจกรรมสามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนได้

5. ความสามารถด้านการจัดการ ชาวบ้าน/ชุมชนมีระบบการจัดการต่างๆ ดี มีความรอบด้านทั้งด้านการเงิน บุคลากร องค์กร ฯลฯ สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างเต็มที่ มีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใสในการบริหารจัดการต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเงินนอกจากนี้ยังมีการทำบัญชี รายรับ-รายจ่าย ต่างๆ อย่างเป็นระบบ สามารถตรวจสอบได้และมีมาตรฐานเชื่อถือได้ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงข้อผิดพลาดต่างๆ ของกลุ่มหรือองค์กรอยู่เสมอ มีการจัดสรรผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นธรรมและมีความเท่าเทียม และไม่ถูกแทรกแซงจากกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มอิทธิพลและนักการเมือง

6. ระบบความรู้และกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต การศึกษาเป็นกลไกที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และพัฒนาาระบบค่านิยมของคนในชุมชน แต่การศึกษาต้องมีความหมายกว้างถึงการเรียนรู้ของบุคคลที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดช่วงวัยของชีวิต ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนสามารถเกิดขึ้นได้จากแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่รอบตัวทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และนอกชุมชน อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

7. ระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่เป็นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองและมุ่งตอบสนองความต้องการ เพื่อการยังชีพของชุมชนเป็นหลัก

8. วัฒนธรรม ค่านิยม และความเชื่อในศาสนา สามารถสร้างทัศนคติให้คนมีความเคารพ ธรรมชาติ มีความพึงพอใจกับการพึ่งตนเอง และก่อให้เกิดวัฒนธรรมแบบร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน

9. การบริหารงานปกครองของรัฐ ต้องมีการกระจายอำนาจลงสู่พื้นที่ ถ้ามีลักษณะรวมศูนย์อำนาจ จะมีผลกระทบต่อชุมชนสูงและทำให้ชุมชนอ่อนแอ เพราะระบบราชการที่มีลักษณะการใช้อำนาจสั่งการในการพัฒนา จะเป็นกบฏในการทำลายศักยภาพในการคิดและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชน

2.6.1 ความหมายของศักยภาพ

ศักยภาพ หมายถึง ภาวะแฝง อำนาจ หรือคุณสมบัติที่มีแฝงอยู่ในสิ่งต่าง ๆ อาจทำให้พัฒนาหรือให้ปรากฏเป็นสิ่งที่ประจักษ์ได้⁸

2.6.2 ความหมายของศักยภาพชุมชน

จิระภา ฉิมสุข⁹ ให้ความหมายศักยภาพของชุมชน หมายถึง ชีตความสามารถของชุมชนในอันที่จะตอบสนองความต้องการและแก้ไขสภาพปัญหาของคนส่วนใหญ่ในชุมชน รวมทั้งความสามารถของชุมชนในการประสานความร่วมมือในการดำเนินงานกับคนภายนอกชุมชน ขณะเดียวกันก็ดำเนินการแก้ไขปัญหาที่มาจากภายนอกชุมชน ทั้งนี้ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อความปกติสุขในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งองค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพในการดำเนินงานใด ๆ นั้น ได้แก่ โครงสร้างประชากรและระบบการปกครอง อาชีพและระบบการผลิต

อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ¹⁰ กล่าวถึง ศักยภาพและการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนว่า การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคนตั้งแต่เรื่องของจิตสำนึก ความรู้ ทักษะไปจนถึงการจัดการ การรวมกลุ่ม ที่ทำให้เกิดพลังต่อรองในการแก้ปัญหาทางานาชนิด และการที่กลุ่มจะเข้มแข็งหรือไม่ต้องพิจารณาถึงด้านทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรอื่นๆ ของชุมชนด้วย

การจะเกิดศักยภาพหรือความเข้มแข็งของชุมชนนั้นมึปัจจัยที่จะเป็นตัวนำไปสู่การมีศักยภาพหรือความเข้มแข็งของชุมชนได้ ดังนี้

แมททิว (Mathews. 1996: 1-25) ได้พิจารณาเงื่อนไขและปัจจัยของชุมชนที่ทำให้เกิดความเข้มแข็ง ดังนี้

1.) โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อความเป็นชุมชน

1.1) การรวมตัวเป็นกลุ่ม/องค์กร มีมากน้อยเพียงใด

1.2) ขนาดของกลุ่มที่พบปะ

1.3) จำนวนสถานที่และโอกาสในการพบปะสังสรรค์ เพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน

⁸ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (กรุงเทพฯ: อักษร เจริญทัศน์, 2525). หน้า 947. 188

⁹ จิระภา ฉิมสุข, "ศักยภาพของชุมชนในด้านทัศนศาสตร์ชุมชน." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2544.).

¹⁰ อนุชาติ พวงสำลี และ อรทัย อาจอ่ำ. การพัฒนาเครื่องวัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539). หน้า 257

- 1.4) ประเด็นพูดคุย / ถกปัญหาของชุมชน
 - 1.5) ระดับความสัมพันธ์ใกล้ชิดของคนในชุมชน
 - 1.6) เครื่องมือสื่อสาร
- 2.) กระบวนการเฉพาะบางอย่าง
- 2.1) กระบวนการตัดสินใจเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาโดยรวมของชุมชนเป็นอย่างไร การมีส่วนร่วมของคนมากน้อยเพียงไร บทบาทของผู้นำในการตัดสินใจเป็นอย่างไร
 - 2.2) กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่แตกต่างกันหรือการหาข้อสรุปร่วมกันในการแก้ไขปัญหา
- 3.) ผู้นำชุมชน
- 3.1) จำนวนผู้นำ การกระจายตัวในตำบล/พื้นที่
 - 3.2) บทบาทของผู้นำสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชน เช่น การเปิดโอกาสให้สมาชิกแสดงความคิดเห็นริเริ่ม การสร้างกระบวนการ/กิจกรรมให้สมาชิกมีส่วนร่วม และการสร้างเครือข่ายภายใน/ภายนอกชุมชน
 - 3.3) คุณสมบัติ เช่น การติดตามสถานการณ์ปัญหา การเปิดกว้างให้การเรียนรู้ไม่แบ่งฝ่ายมองการไกล
- 4.) กระบวนการที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม
- 4.1) เป็นการประเมินว่าชุมชนมีระบบความคิดด้านต่าง ๆ เหล่านี้มากน้อยเพียงไร
 - 4.2) การให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมพอ ๆ กับผลงาน
 - 4.3) การดึงคนให้มาร่วมกระบวนการคิดและตัดสินใจให้มากที่สุด
 - 4.4) การเน้นศักยภาพของสมาชิกที่มาร่วมตัวกันว่าเป็นต้นทุนของชุมชน มากกว่ามองว่าเป็นปัญหาของชุมชน
 - 4.5) ความคิดเกี่ยวกับ “อำนาจ” หรือ “พลัง” ในการเปลี่ยนแปลง เน้นพลังของกลุ่มในการแก้ปัญหาของตนเองมากกว่าฝากความหวังไว้ที่ผู้มี “อำนาจ” หรือไม่
 - 4.6) ความคิดเกี่ยวกับการรับผิดชอบแก้ปัญหาของชุมชนตนเอง
- 5.) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน
- 5.1) การพึ่งพาหน่วยงานของรัฐที่มีมากน้อยเพียงไร
 - 5.2) ความร่วมมือสนับสนุน ความใกล้ชิดกันของโรงเรียน วัด และสถานบริการในชุมชน
- 6.) ความรู้สึก ร่วมเป็นกลุ่มชุมชนเดียวกันและมองหาทางออกของความร่วมมือในชุมชนเป็นการประเมินว่าในชุมชนมีความรู้สึกผูกพันเป็นชุมชนหรือไม่ โดยดูจาก
- 6.1) ประวัติศาสตร์/คำบอกเล่าของชาวบ้านเกี่ยวกับการช่วยเหลือกันและกันในการแก้ปัญหาชุมชน
 - 6.2) การทำกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือหลายฝ่ายร่วมกัน
 - 6.3) ความพยายามในการดึงเอาคนที่ยังไม่เข้าร่วมงานพัฒนาชุมชนให้เข้ามาร่วมด้วย

2.6.3 การประเมินศักยภาพของชุมชน

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข¹¹ กล่าวว่า ขอบเขตการวินิจฉัยศักยภาพของชุมชนในงานพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชนวิเคราะห์จากองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

1.) ความกระตือรือร้นหรือวิญญาน ตลอดจนการรับรู้และจิตสำนึกในการพัฒนาของประชาชน เป็นการวินิจฉัยความพร้อมของประชาชน หมายถึง ความมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา ความกระตือรือร้นมีความสำคัญอย่างมากแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน ทั้งนี้รวมไปถึงการรับรู้และการมีจิตสำนึกในงานพัฒนาของประชาชนด้วย

2.) โครงสร้างและบทบาทขององค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน รวมทั้งโครงสร้างอำนาจชุมชน เป็นเรื่องที่พิจารณาถึงสภาพการปกครองของผู้นำชุมชนว่ามีบทบาทอย่างไรในการดำเนินงานพัฒนา เช่น คุณภาพและลักษณะของผู้นำชุมชน และองค์กรของชุมชนมีความพร้อมที่จะพัฒนาและเล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนา

3.) การวางแผนและการบริหารจัดการงานพัฒนา พิจารณาถึงความสามารถที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหาและความต้องการของชุมชนมากน้อยเพียงใด

4.) การพัฒนาดน การพิจารณาความพร้อมของทรัพยากรบุคคลในชุมชน ว่าสามารถทำให้ชุมชนมีการพัฒนามากน้อยเพียงใด เช่น ผู้นำชุมชน องค์กรชุมชน และประชาชนทั่วไปในชุมชน มีการพัฒนาชุมชนของตนเองมากน้อยเพียงใด

5.) เทคโนโลยีในงานพัฒนา ศักยภาพของชุมชนในเรื่องของเทคโนโลยีในงานพัฒนาเป็นอีกเรื่องที่จะต้องทำการวินิจฉัยถึงประสิทธิภาพของเทคโนโลยีว่าสามารถทำให้งานพัฒนาในชุมชนบรรลุผลสำเร็จตามความต้องการของสมาชิกมากน้อยเพียงใด

6.) การสื่อสาร เผยแพร่ประชาสัมพันธ์และระบบข้อมูลข่าวสารของชุมชน การวินิจฉัยศักยภาพในเรื่องการสื่อสาร เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และระบบข้อมูลข่าวสารของชุมชนนี้ เพื่อที่จะทำให้เกิดความสำนึกและการติดต่อประสานงานความเข้าใจกันมากขึ้น

7.) การระดมทุน แรงงาน และทรัพยากรในชุมชน ปัจจัยเรื่องทุนและทรัพยากรที่เป็นวัตถุเป็นสิ่งที่สำคัญในงานพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาและความต้องการของชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากถ้าหากมีการดำเนินการที่ปราศจากทุน แรงงาน และทรัพยากรที่เหมาะสม จะทำให้โครงการประสบปัญหา และไม่สามารถดำเนินไปสู่เป้าหมายได้

8.) ลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่สำคัญไม่อาจมองข้ามไปได้ ทั้งนี้เนื่องจากโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละชุมชนย่อมจะแตกต่างกันไป อุปสรรคหรือความสำเร็จในงานพัฒนาต้องพิจารณาจากลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งด้วย เช่น ประชาชนมีค่านิยมอย่างไร มีทัศนคติต่อการพัฒนาอย่างไร ลักษณะการพึ่งพาอาศัยเป็นอย่างไร

¹¹ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษาวเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน (ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น , 2537). หน้า 134-136.

9.) ระบบการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน การวินิจฉัยในเรื่องของศักยภาพไม่เพียงแต่พิจารณาองค์ประกอบภายในชุมชนเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาจากองค์ประกอบจากภายนอกชุมชนด้วย ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนทั้งด้านวัสดุ อุปกรณ์ การบริการ และด้านวิชาการจากภายนอกชุมชนมีผลกระทบต่อภายในชุมชนด้วย ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมิได้อยู่หนึ่ง หรือติดต่อกันเฉพาะภายในชุมชนเท่านั้น แต่ชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนหรือหน่วยงานอื่น ๆ ทำให้จำเป็นต้องทราบถึงการได้รับการสนับสนุนจากภายนอกชุมชนว่ามีมากน้อยเพียงใด

ลีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ¹² มีข้อสรุปเกี่ยวกับกรอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งหรือศักยภาพของชุมชน ดังนี้

- 1.) มีการนำมิติเชิงวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม เพราะการมีฐานทางวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องยึดโยงให้สามารถสร้างองค์กรชุมชนได้ง่ายและมีคุณภาพ
- 2.) ในด้านความสามารถในการตอบสนองต่อปัญหา ควรพิจารณา ถึง
 - 2.1) ความรวดเร็วในการตอบสนองต่อปัญหา
 - 2.2) ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นมีหลากหลายหรือไม่ ยากง่ายเพียงไร เป็นปัญหภายในหรือภายนอกชุมชน ปัญหาเหล่านี้จะเป็นเครื่องทดสอบประสิทธิภาพและความสามารถของกลุ่มในการแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี
 - 2.3) จำนวนปัญหาที่องค์กรชุมชนสามารถแก้ไขได้
- 3.) ในด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ควรพิจารณาตัวชี้วัด ได้แก่
 - 3.1) มีการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ ทางเลือกการแก้ไขปัญหา และวิธีการแก้ไขปัญหา โดยดูถึงกระบวนการในการวิเคราะห์ดังกล่าวว่า มีการวิเคราะห์ที่ชัดเจนหรือไม่ มีการเชื่อมโยงปัญหากับสาเหตุหรือไม่ คุณภาพในการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ การตั้งเป้าหมายในการแก้ปัญหาเป็นอย่างไร มีทิศทางที่ถูกต้อง มีสติหรือไม่
 - 3.2) มีการพัฒนาจิตสำนึก
- 4.) ในด้านการจัดกลุ่ม ควรพิจารณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่
 - 4.1) จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม
 - 4.2) ระดับของการมีส่วนร่วมของสมาชิก ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เสนอความคิดลงมือปฏิบัติ ฯลฯ
 - 4.3) สมาชิกรู้หน้าที่และทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ
 - 4.4) มีการสร้างและพัฒนากระบวนการกลุ่มอย่างต่อเนื่อง
 - 4.5) มีกฎระเบียบและกติการ่วมกัน
 - 4.6) มีความพร้อมเพรียง ความสามัคคีในการทำกิจกรรมร่วมกัน

¹² ลีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ. ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท : ประสบการณ์จากนักพัฒนา (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2538). หน้า 130-138.

5.) ในด้านที่เกี่ยวกับผู้นำ ซึ่งหมายถึง ผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน ควรพิจารณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่

5.1) จำนวนผู้นำ มีหลายคนหรือไม่

5.2) ความรู้และทักษะของผู้นำ มีหลายด้านหรือไม่ (เช่น ผู้นำด้านการสื่อสาร การถ่ายทอดความรู้ การจัดการ ฯลฯ)

6.) ในด้านที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ ควรพิจารณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่

6.1) การที่สมาชิกได้รับผลประโยชน์อย่างยุติธรรม

7.) ในด้านการยอมรับนับถือที่องค์กรได้รับจากภายนอก ควรพิจารณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่

7.1) การสนับสนุนที่ได้รับจากภายนอก เช่น เงินทุนและทรัพยากรในโครงการพัฒนาต่าง ๆ

7.2) มีคนเยี่ยมชมนักศึกษาดูงาน เป็นแหล่งความรู้

7.3) การมีความสามารถในการต่อรองกับรัฐ/แหล่งทุนต่าง ๆ มากขึ้น

8.) ในด้านการขยายผล ควรพิจารณาถึงตัวชี้วัด ได้แก่

8.1) จำนวนสมาชิกที่เพิ่มมากขึ้น

8.2) ประเภทงานและกิจกรรมมีหลากหลายมากขึ้น

8.3) จำนวนองค์กรที่เกี่ยวข้องมีมากขึ้น

บัณฑิต อ่อนด้า และ วิริยา น้อยวงศ์นียงค¹³ กล่าวถึง ตัวชี้วัดของความเข้มแข็งหรือศักยภาพของชุมชน ได้แก่

1.) องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ซึ่งรวมถึง ระบบข้อมูลข่าวสาร วิชาการ ศึกษา ค้นคว้า วิจัย ที่ทันต่อความเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงโดยเน้นให้เกิดองค์ความรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสถาบันทางสังคม ตลอดจนองค์ความรู้ที่สามารถนำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาทั้งในระดับตำบล หมู่บ้าน/ชุมชน และใช้ในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนา

2.) กระบวนการเรียนรู้ กล่าวคือ ในระดับตำบล หมู่บ้าน/ชุมชน สามารถวิเคราะห์วินิจฉัยปัญหา แสวงหาทางออกในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง เพื่อตอบสนองปัญหาของสมาชิกในชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาหมู่บ้าน ประสบการณ์ และการเรียนรู้ ประยุกต์ เทคนิค และการจัดการ

3.) องค์กรชุมชน/การบริหารจัดการ/กำลังคน หมายถึง การรวมกลุ่มชาวบ้าน การจัดองค์กรในระดับตำบล หมู่บ้าน/ชุมชน การจัดระบบบริหารจัดการงานพัฒนา จัดระบบสวัสดิการสังคมชุมชน เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การรวมตัวเพื่อจัดตั้งกลุ่มกองทุนออมทรัพย์ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ส่งเสริมเครือข่ายทั้งเครือข่ายธรรมชาติ เครือข่ายการจัดตั้งองค์กร และเครือข่ายประสบการณ์

¹³ บัณฑิต อ่อนด้า และวิริยา น้อยวงศ์นียงค. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท: ประสบการณ์ของประเทศไทย (กรุงเทพฯ: สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.) หน้า 49.

2.7 กรณีศึกษาการอนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัยในต่างประเทศ ตามแนวความคิดการอนุรักษ์ พื้นที่ชุมชน โดยหลัก “มะจิซึคิรี” หรือ การ “ปลุก”ชุมชนในญี่ปุ่น¹⁴

“มะจิซึคิรี” เป็นศัพท์หมายถึง การจัดการเมืองและชุมชนในรูปแบบใหม่ ในหมู่นักวิชาการ ผู้ดำเนินงาน ด้านพัฒนาชุมชน ตลอดจนชาวบ้านทั่วไป โดย “มะจิซึคิรี” มีความหมายเกี่ยวข้องกับกิจการทางด้านการรักษา ภูมิทัศน์ การป้องกันภัยทางธรรมชาติ สวัสดิการสังคม การรักษาสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย ประวัติศาสตร์ การจัดการพื้นที่ว่าง และการกระตุ้นเศรษฐกิจ เป็นต้น “มะจิซึคิรี” แบ่งได้หลายระดับตั้งแต่ระดับเมืองไปจนถึงระดับ ชุมชน และกลุ่มคน โดยลักษณะเด่นของ “มะจิซึคิรี” คือการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมและการเสนอความคิดเห็น ของชาวบ้าน มากกว่าการจัดการเมืองและชุมชนโดยภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว

กระแสการจัดการเมืองและชุมชนตามหลักการ “มะจิซึคิรี” ได้เริ่มมีขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2500-2510 ซึ่ง เกิดขึ้นพร้อมกับกระแสแนวความคิดในการจัดการเมืองและชุมชนที่เน้นให้ “คน” เข้ามามีส่วนร่วม เป็นกระแส เรียกร้องให้ทบทวบทบาทในการทำงานของภาครัฐฯ รวมถึงแนวความคิดปรับเปลี่ยนสู่ความทันสมัย (Modernized city planning) ซึ่งเน้นไปที่วัตถุประสงค์ได้ถูกเปรียบเทียบแนวความคิดในการจัดการเมืองและชุมชน

การเปลี่ยนแปลงแนวความคิดการจัดการเมืองและชุมชนในประเทศญี่ปุ่น นักวิชาการ ทาคามิ ซาวามิ โนรู ได้ให้คำจำกัดความและบทบาทการดำเนินงาน การจัดการเมืองและชุมชนตามหลักการ “มะจิซึคิรี” ดังต่อไปนี้

- 1) การจัดการเมืองและชุมชนตามหลักการ “มะจิซึคิรี” เป็นการเปลี่ยนการดำเนินงานจากภาครัฐมาสู่ การดำเนินงานโดยประชาชน
- 2) ผลที่ได้จากการดำเนินงาน มีทั้งทางด้านวัตถุและทางกิจกรรม
- 3) การดำเนินงานให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะตัวของชุมชน แทนการดำเนินการในรูปแบบ มาตรฐาน
- 4) กระบวนการทำงานเน้นความคิดและความร่วมมือของผู้อาศัย
- 5) การดำเนินงาน คำนึงกระบวนการทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับชุมชน
- 6) แนวทางการสร้างคนเพื่อดำเนินงานอย่างสืบเนื่อง
- 7) การดำเนินงานที่ต่อเนื่องเพื่อเป้าหมายในการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี
- 8) การคำนึงถึงมิติมุมมองใกล้ และความสัมพันธ์ภายในชุมชนเอง
- 9) การคำนึงถึงมิติมุมมองใกล้ และความสัมพันธ์ภายในของชุมชนเอง
- 10) การดำเนินงานที่ไม่หยุดเพียงแนวความคิด แต่นำแนวความคิดนั้นมาดำเนินงานจนได้ผลเป็น รูปธรรม

¹⁴ “มะจิซึคิรี” การปลุกชุมชนในญี่ปุ่น แนวความคิดและแนวทางปฏิบัติ. ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

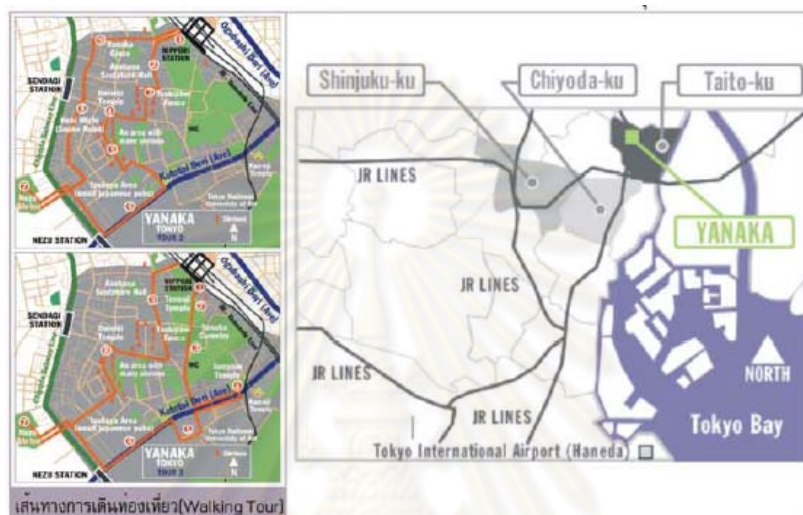
ตารางที่ 2.1 แสดงการเปรียบเทียบการจัดการเมืองและชุมชน จากหน่วยงานภาครัฐ และการจัดการเมืองและชุมชน “มะจีซีคีรี”

	การจัดการเมืองและชุมชนจากหน่วยงานภาครัฐ	การจัดการเมืองและชุมชนตามหลักการ “มะจีซีคีรี”
1.ประวัติ	ในปี พ.ศ.2431มีแผนงานปรับปรุงเมืองโตเกียว(Modern city planning)	แผนงานที่เริ่มมีขึ้นช่วงปี พ.ศ.2500-2510
2.สาระสำคัญ	สาระสำคัญ เน้นผลการดำเนินงานทางด้านวัตถุสาธารณูปโภค และสาธารณูปการขั้นพื้นฐาน ได้แก่ ถนน ถนนสาธารณะ ลำน้ำ ท่อระบายน้ำ และการวางแผนออกแบบอาคารสาธารณะ	ครอบคลุมในส่วนของ การวางผังเมือง(City planning)ไปพร้อมกับการปรับสภาพแวดล้อมเพื่อการอยู่อาศัย การค้นหาแนวทางเสริมสร้างการอยู่อาศัยที่ดีด้วยการคำนึงถึงผู้อยู่อาศัยเน้นผลการดำเนินงานทั้งทางด้านวัตถุและกิจกรรมทางสังคม
3.ขอบเขต	ขอบเขตทางด้านการปกครองและขอบเขตจากการกำหนดหน่วยโครงการของงานด้านการพัฒนา	ขอบเขตของการอยู่อาศัย ที่ผู้คนทั่วไปเข้าใจในระดับหนึ่ง โดยไม่จำกัดพื้นที่ตามขอบเขตทางด้านการปกครอง
4.ผู้ดำเนินงาน	หน่วยงานภาครัฐในระดับประเทศ ระดับจังหวัด หรือระดับท้องถิ่น	ประชาชน ชาวบ้าน องค์กรอิสระ องค์กรชุมชนในระดับตำบล หมู่บ้าน
5.กระบวนการ	การดำเนินงานจากบนลงล่าง (Top-down process)	การดำเนินงานจากล่างขึ้นบน (Bottom-up process)
6.รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน	การมีส่วนร่วมของประชาชนตามแบบแผนพิธีการ	การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างไม่มีแบบแผนพิธีการ
7 รูปแบบการดำเนินงาน	กิจกรรมต่อต้านการเดินขบวน ยื่นเอกสาร แสดงความคิดเห็น	กิจกรรมการเสนอการศึกษา กิจกรรมของชาวบ้าน
8. นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ	นักวางผัง สถาปนิก ผู้ให้คำปรึกษา	ผู้ประสานงาน ผู้ให้คำปรึกษา
9. ภาพลักษณ์	แสดงความน่าเกรงขาม อำนาจ แข็งกร้าว	แสดงถึงความอบอุ่น มีความยืดหยุ่น
10.กฎแจะสำคัญ	ระบบราชการทางแนวตั้งที่เน้นการรวมศูนย์ การวิเคราะห์แยกแยะในมุมมองแบบมิติเดียว	ระบบราชการทางแนวนอนที่เน้นการกระจายอำนาจ ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชนตามรูปแบบของการเห็นพ้องต้องกัน การวิเคราะห์รูปแบบในลักษณะองค์รวมแบบปัจเจกเอกลักษณ์

2.7.1 ยานากะ Old Tokyo

1. ที่ตั้ง

ยานากะเป็นย่านเก่า ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเก่าเอโดะ(Edo)ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของเขตไตโตะ(Taito Ward)กรุงโตเกียวซึ่งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มปากอ่าวโตเกียว มีลักษณะภูมิประเทศโดยรวมเป็นพื้นที่ลาดเชิงเขา ประกอบด้วยเนินเขาสูงชันลาดลงสู่ที่ราบต่ำ

รูปที่ 2.5 แสดงแผนที่ย่านยานากะ

2. ความเป็นมาและความสำคัญของพื้นที่

ยานากะเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ศูนย์รวมศาสนสถานของกรุงเก่าเอโดะ อันประกอบไปด้วยย่านยานากะ ย่านเนะซุ(Netsu) และย่าน(Zendagi) รวมทั้งหมดเรียกว่า “ยานะเซน”(Yanezen) พื้นที่ย่านยานากะมีวัดพุทธมหายานนิกายต่างๆ และศาลเจ้าชินโต กระจายตัวทั่วบริเวณ ตลอดจนเป็นพื้นที่ที่มีสุสานอยู่มากมายหลายแห่ง ทำให้ย่านในบริเวณย่านมีพื้นที่สีเขียวและสวนสาธารณะเป็นจำนวนมาก

จากสภาพแวดล้อมแวดล้อมซึ่งเป็นที่ตั้งของศาสนสถานและสวนสาธารณะอันร่มรื่น ทำให้ย่านยานากะมีชื่อเสียงในด้านสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนชมธรรมชาติในเทศกาลต่างๆรวมถึงชื่อเสียงในด้านสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนชมธรรมชาติในเทศกาลต่างๆ รวมถึงชื่อเสียงในการเป็นแหล่งแรงบันดาลใจของนักท่องเที่ยวยามราตรี ที่ยังคงสภาพเดิมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ ย่านเก่าแห่งกรุงโตเกียว หรือ “The Old Tokyo”

3. สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรม

การรอดพ้นภัยธรรมชาติจากแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ในโตเกียว และภัยจากสงครามโลกครั้งที่2 ทำให้ย่านยานากะสามารถรักษาลักษณะสภาพแวดล้อมเดิมไว้ได้ โดยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปเมื่อเทียบกับย่านอื่นๆ ในกรุงโตเกียวที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงจากผลของภัยดังกล่าว ทั้งนี้ ลักษณะเฉพาะของชุมชนยานากะที่ยังคงอยู่ คือการเป็นชุมชนที่มีวัดและศาลเจ้าเป็นศูนย์กลาง และมีกลุ่มที่อยู่อาศัยแบบเรือนแถวไม้และบ้านเดี่ยวขนาดเล็กแทรกตัวอยู่โดยรอบ

ลักษณะการจัดการพื้นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านเป็นไปอย่างเป็นธรรมชาติ เช่น การประดับตกแต่ง กระดาษต้นไม้หน้าบ้านอย่างง่าย ๆ แต่มีความหลากหลายหรือการติดแขวนเครื่องประดับ เช่น การติดป้ายชื่อ บ้านเฉพาะของตัว การแขวนป้ายยันต์ของศาลเจ้าไว้บริเวณหน้าบ้าน ซึ่งการตกแต่งนี้ เป็นการแต่งแต้มสีสันให้กับชุมชน รวมถึงยังเป็นการแสดงออกถึงความมีสุนทรียภาพของผู้อยู่อาศัยอีกด้วย

นอกจากสถาปัตยกรรม ประเภทวัดและที่อยู่อาศัยแล้ว องค์ประกอบชุมชนอื่นๆ ก็ยังมีหลงเหลือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชุมชน เช่น กำแพงวัดที่สร้างแบบเดิม ต้นสนบริเวณสามแยกที่มีอายุมาหลายร้อยปี ตลอดจนเนินหนึ่งห้อยที่แม้จะเปลี่ยนเป็นลานลาดยางแล้ว แต่ชาวบ้านก็ยังคงถ่ายทอดเรื่องราวเล่าขานของเนินดังกล่าวสืบต่อเรื่อยมา เป็นต้น

รูปที่ 2.6 แสดงบรรยากาศของชุมชนยานากะ

รูปที่ 2.7 แสดงร้านค้าในชุมชนยานากะ

รูปที่ 2.8 แสดงรูปแบบที่อยู่อาศัยในชุมชนยานากะ

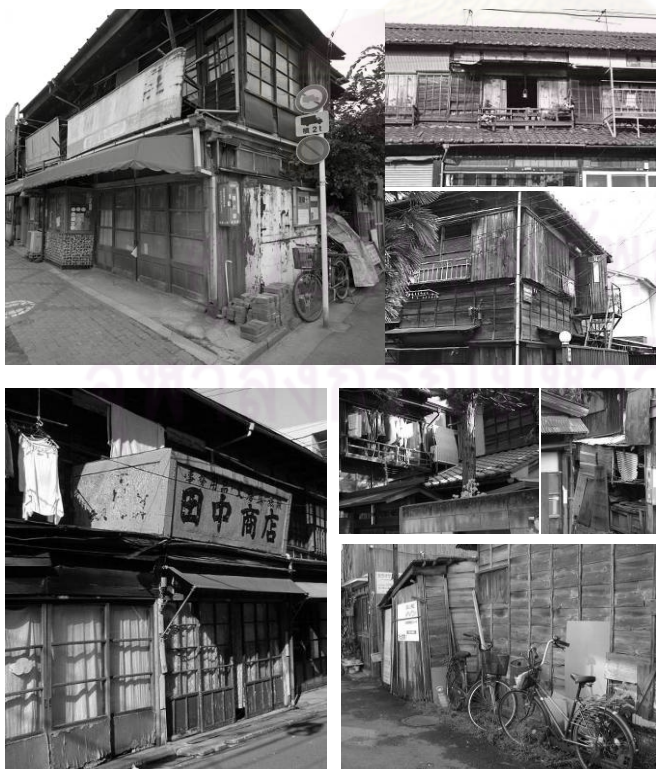
4. จุดเริ่มต้นสู่การ “ปลุก”ชุมชน

การปลุกชุมชนของย่านยานากะเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยมีฝ่ายชาวบ้านและนักวิชาการในพื้นที่เป็นแกนนำสำคัญ

เนื่องจากย่านยานากะมีชื่อเสียงในด้านสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนชมธรรมชาติ จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการรวมกันของกลุ่มผู้มั่งมีงานอดิเรกในการท่องเที่ยวชมธรรมชาติในย่าน เช่น กลุ่มผู้นิยมชมดอกไม้ตามฤดูกาลต่างๆ หรือกลุ่มผู้นิยมชมนก เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ได้สานต่อไปสู่การ “ปลุกชุมชน” ในเวลาต่อมา

จุดเริ่มต้นของการปลุกชุมชน มีขึ้นในปี พ.ศ.2527 เมื่อกลุ่มแม่บ้านในย่านยานาเนะเซนร่วมกันจัดพิมพ์วารสารรายปีเพื่อเผยแพร่ข่าวสารและเกร็ดประวัติศาสตร์ของย่าน และจากจุดเริ่มต้นนี้เอง เป็นสิ่งกระตุ้นให้ผู้คนในย่านยานากะได้เริ่มเห็นความสำคัญและตระหนักถึงการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยวารสารที่จัดทำขึ้นมีประโยชน์อย่างมากในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชน เป็นแหล่งประชาสัมพันธ์ให้ผู้คนภายนอกได้เข้ามาเที่ยวชม ตลอดจนเป็นการชักจูงให้กลุ่มผู้ที่รักในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมย้ายเข้ามาอยู่ในย่านยานากะ

ใน พ.ศ.2529 ฝ่ายนักวิชาการ นำโดยศาสตราจารย์มาเอโนะ มาซารุ (Prof. Maeno Mazaru) และกลุ่มนักศึกษาภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งโตเกียว (Tokyo Fine Art University) ได้เข้ามาสำรวจและศึกษาพื้นที่ย่านยานาเนะเซนและร่วมมือกับชาวบ้านในพื้นที่พัฒนากิจกรรมเดิมที่ดำเนินการโดยแม่บ้านภายในย่านให้มีรูปแบบที่เป็นมืออาชีพมากขึ้น และก่อตั้งเป็นยานาเนะเซน (Yanezen Kohboh) ขึ้น จากนั้นเมื่อการทำงานดำเนินมาในระยะเวลาหนึ่งแล้ว จึงได้มีการก่อตั้ง โรงเรียนยานากะ (Yanaka School) เป็นองค์กรชุมชนที่เป็นแกนนำในการปลุกชุมชนยานากะมาจนถึงปัจจุบัน

รูปที่ 2.9 แสดงสภาพแวดล้อมก่อนการ
ปลุกชุมชน

ตารางที่ 2.2 แสดงการเปรียบเทียบอาคารที่อยู่อาศัยก่อน และหลังการฟื้นฟู

ก่อนการฟื้นฟู	หลังการฟื้นฟู
	
	
	
	

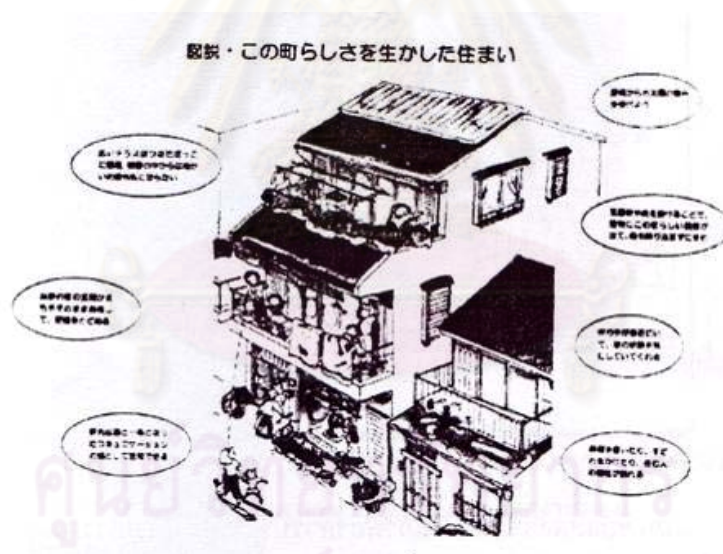
5. บทบาทหน้าที่ขององค์กรชุมชนและผู้ดำเนินการ

โรงเรียนยานากะ มีบทบาทหน้าที่ในการทำงานตามหลักการที่ว่า “กลุ่มนักวิชาการให้คำปรึกษาแนะนำในการออกแบบชุมชน เพื่อสภาพแวดล้อมการอยู่อาศัยที่ดีภายใต้เกณฑ์ที่ชาวบ้านตกลงร่วมกัน” สมาชิกอาสาสมัครของโรงเรียนยานากะมีจำนวน 30 คน ประกอบด้วยคน 2 กลุ่ม ได้แก่ ฝ่ายชาวบ้านและฝ่ายนักวิชาการ

6. ผลการดำเนินงาน

6.1 การส่งเสริมความร่วมมือของผู้อยู่อาศัยในชุมชน

เนื่องจากในย่านยานากะ ประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม ทั้งผู้อยู่อาศัยมาเป็นเวลานานและผู้มาอยู่ใหม่ ในระยะเวลา 10-20 ปี มีความหลากหลายในอาชีพ ทั้งกลุ่มนักธุรกิจและกลุ่มศิลปินที่เข้ามาเปิดร้านค้าหรือห้องแสดงงานศิลปะภายในย่าน ด้วยเหตุนี้ งานหลักของโรงเรียนยานากะคือการทำหน้าที่เป็นผู้ประสาน เปิดโอกาสให้ผู้คนกลุ่มต่างๆ ภายในย่านได้ทำงานแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ตลอดจน โรงเรียนยานากะยังจัดทำและแจกจ่ายแผ่นพับแนวทางปฏิบัติร่วมกันในชุมชนให้แก่ผู้อยู่อาศัยใหม่ และจัดทำวารสารเผยแพร่ข่าวสารแก่ชาวบ้านและผู้สนใจเป็นรายปี

รูปที่ 2.10 แสดงแผ่นพับแสดงการดูแลรักษาอาคารที่ผู้อยู่อาศัยให้เกิดความเหมาะสม

6.2 การอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

งานการให้คำแนะนำในการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ เป็นหน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งของโรงเรียนยานากะ โดยมีรายละเอียดในการทำงานในส่วนต่างๆ ดังนี้

ก) การให้คำแนะนำด้านการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อม

สถาปนิกของโรงเรียนยานากะทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้าน ในการก่อสร้างและดัดแปลงการใช้งานอาคาร ตลอดจนมีการจัดทำ เกณฑ์การก่อสร้างอาคารใหม่ ให้แก่ชาวบ้าน ทั้งนี้เกณฑ์ที่

จัดทำขึ้นไม่ใช่ข้อบังคับ เป็นเพียงแนวทางที่พึงปฏิบัติร่วมกัน เพื่อรักษาคุณภาพของย่านให้เกิดความงามและเป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น ข้อเสนอแนะการจัดวางตำแหน่งป้ายร้านค้าหรือส่วนประดับตกแต่งหน้าร้าน เพื่อให้รูปลักษณ์ภายนอกอาคารมีความเป็นเอกภาพ

รูปที่ 2.11 แสดงแผ่นพับแสดงการรักษาสภาพอาคารบ้านเรือนให้เป็นระเบียบเรียบร้อยด้วยการวาดรูปการ์ตูนเพื่อสื่อสารให้ชาวบ้านเข้าใจง่ายขึ้น

รูปที่ 2.12 แสดง ส่วนหนึ่งของแผ่นพับ ประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวในย่าน

ข) การเสนอแผนงานอนุรักษ์อาคารและพื้นที่ส่วนกลาง

โรงเรียนยานากะได้เสนอแผนงานอนุรักษ์รูปแบบภายนอกอาคารด้วยการนำอาคารเก่าที่มีความหมายต่อคนในชุมชนกลับมาใช้งานใหม่ โดยมีตัวอย่างอาคารเก่าในย่านที่ได้รับการอนุรักษ์ ดังนี้

- สำนักงานโรงเรียนยานากะ

สำนักงานโรงเรียนยานากะ เป็นการนำอาคารโครงสร้างไม้สองชั้นที่แต่เดิมเป็นร้านค้าแบบญี่ปุ่นมาใช้ โดยการใช้งานอาคารหลังนี้เริ่มขึ้น เมื่อกลุ่มนิสิตซึ่งทำงานวิจัยกับอาจารย์มาเอโนะได้ขอพื้นที่เช่าพื้นที่ชั้นล่างเป็นสำนักงานที่ปรึกษาและชุมชนสมาชิกในชุมชนจากนั้นจึงใช้อาคารต่อเนื่องมาโดยตลอด

รูปที่ 2.13 แสดงอาคารโรงเรียนยานากะ

- อาคารแสดงงานศิลปะ สกาย บาส (Sky Bath)

อาคารแสดงงานศิลปะสกาย บาส เกิดจากการนำอาคารที่อาบน้ำสาธารณะของชุมชนที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว มาปรับเปลี่ยนพื้นที่ภายในเป็นที่แสดงงานศิลปะแบบหมุนเวียน ส่วนภายนอกอาคารได้รับการรักษาสภาพรูปร่างอาคารส่วนใหญ่ไว้ ไม่ว่าจะเป็นหลังคา ประตูทางเข้า หรือแม้แต่ปล่องไฟจากเครื่องทำความร้อนก็ยังคงอยู่ในสภาพเดิม

- อาคารแสดงงานศิลปะ โกดังโอกูราย่า (Space Oguraya)

อาคารแสดงงานศิลปะโกดังโอกูราย่าเป็นการนำโกดังโอกูราย่าซึ่งเป็นอาคารเก่าอายุประมาณ 80 ปีที่ยกเลิกการใช้งานแล้ว มาปรับเปลี่ยนพื้นที่ภายใน ใช้เป็นพื้นที่ให้เช่าจัดแสดงงานศิลปะและขายของที่ระลึก ส่วนภายนอกอาคารคงสภาพอาคารตั้งแต่สมัยเอโดะไว้

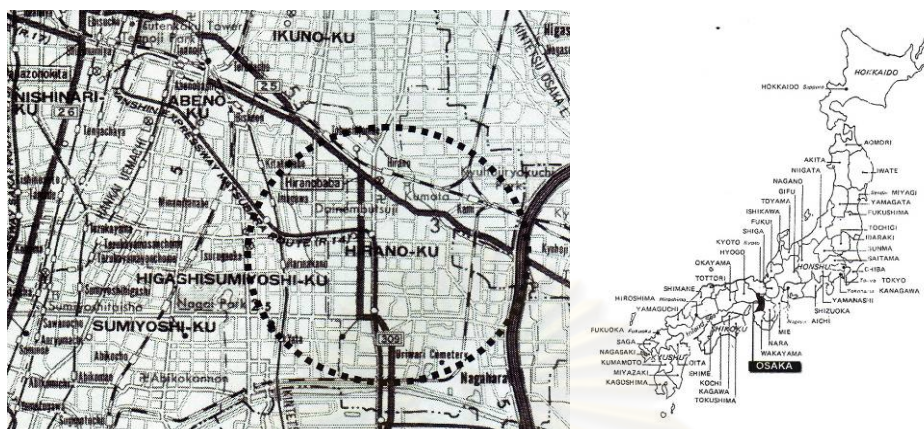
กิจกรรมในอีกลักษณะหนึ่งที่มีความสำคัญ คือกิจกรรมการจัดนิทรรศการ “ของดีในย่านยานากะ” โดยการให้ชาวบ้านศึกษาข้อมูลจากแผนที่เพื่อให้รู้ว่าในพื้นที่ย่านมีของดีตั้งอยู่ที่ใดบ้าง มีการประชาสัมพันธ์เวลาและสถานที่การจัดงานในวารสารแผ่นพับและแผนที่ซึ่งจัดทำขึ้นโดยโรงเรียนยานากะ นอกจากนี้ชุมชนยานากะยังมีการจัดงานเทศกาลเป็นเวลาสองอาทิตย์ในช่วงฤดูใบไม้ร่วงเป็นประจำทุกปี

นอกจากกิจกรรมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ย่านแล้ว ในบางคราวก็มีการประท้วง ดังเช่น กรณีที่มีการก่อสร้างอาคารสูงในพื้นที่ ซึ่งเป็นการเบียดเบียนสิทธิในการได้รับแสงในช่วงหน้าหนาว ชาวบ้านก็ออกมารวมตัวกันประท้วงนี้ถือเป็นกิจกรรมในลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมในย่านของตน

รูปที่ 2.14 แสดงอาคารแสดงงานศิลปะ โกดังโอกูราย่า

2.7.2 กรณีศึกษา ฮิระโนะ Living Museum

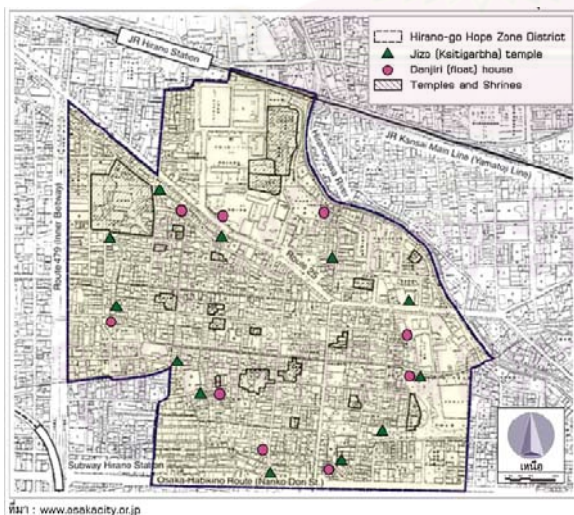

รูปที่ 2.15 แสดงที่ตั้งฮิระโนะ(Hirano Ku) เมืองโอซาก้า

1. ที่ตั้ง

ฮิระโนะเป็นย่านเก่า ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทโอซาก้า ซึ่งปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของเขตฮิระโนะ(Hirano Ku) เมืองโอซาก้า

ลักษณะภูมิประเทศของย่านฮิระโนะเป็นพื้นที่ราบลุ่มปากแม่น้ำเดิมมีโครงข่ายลำน้ำเพื่อการชลประทาน ที่แยกตัวมาจากแม่น้ำฮิระโนะประกอขึ้นเป็นชุมชน ต่อมาจึงใช้ชื่อได้เปรียบดังกล่าว โดยวางรูปแบบผังหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบันถูกถมเป็นโครงข่ายถนน

รูปที่ 2.16 แสดงขอบเขตและตำแหน่งของสถานที่สำคัญภายในตำบล Hirano-go ของประเทศญี่ปุ่น

2. ความเป็นมาและความสำคัญของพื้นที่

ฮิระโนะเป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นเอกเทศค่อนข้างสูง เนื่องจากผ่านการปกครองตนเองมาตั้งแต่สมัยเฮอัน เมืองฮิระโนะเป็นเมืองในลำดับต้นๆของประเทศญี่ปุ่นที่ดำเนินการค้ากับต่างประเทศ และเป็นศูนย์กลางการค้าพาณิชย์ อันเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เมืองโอซาก้าได้รับการพัฒนาเป็นเมืองหลวงในยุคก่อนสมัยเอโดะ

ในยุคสงครามการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง หมู่บ้านฮิระโนะได้รับภัยจากสงคราม โดยหมู่บ้านถูกเผาทำลายจนหมดสิ้น และฮิระโนะได้รับการบูรณะขึ้นมาอีกครั้งในสมัยเอโดะ

จนกระทั่งในปี พ.ศ.2518 ในสมัยเมจิ มีการปรับเปลี่ยนผังหมู่บ้านมาเป็นรูปแบบแนวตาราง คูคลอง และแม่น้ำฮิระโนะถูกถมเป็นถนน มีเพียงพื้นที่คูคลองบางส่วนที่ได้รับการเปลี่ยนเป็นสระเก็บกักน้ำ กระทั่งในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้มีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ก่อนที่ฮิระโนะจะเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง ให้เป็นพื้นที่หมู่บ้านจัดสรรทางเกษตรกรรมตามแนวทางการปรับปรุงที่ดินเพื่อการเกษตร ภายใต้หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งต่อมาพื้นที่เหล่านั้น ก็ได้รับการพัฒนาตามการขยายตัวของเมืองโอซาก้าในที่สุด

ปัจจุบันย่านฮิระโนะยังคงเป็นย่านเก่าที่มีเอกลักษณ์ทั้งภาษาและศิลปวัฒนธรรมของตนเอง ผู้คนและร้านค้าในย่านยังคงดำรงวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม ผู้คนและร้านค้าในย่านยังคงดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม จนเรียกได้ว่าเป็น พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต “Living Museum” และสิ่งสำคัญนอกเหนือจากนั้น คือการที่ชุมชนฮิระโนะดำเนินการอนุรักษ์ โดยให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือตนเองมากกว่าการพึ่งพาช่วยเหลือจากภายนอก ด้วยเหตุปัจจัยที่เคยเป็นชุมชนปกครองตนเองมาในอดีต

3. สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรม

ย่านฮิระโนะมีสภาพแวดล้อมและสถาปัตยกรรมไม่แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆในเมืองโอซาก้าเท่าใดนัก แต่ลักษณะเฉพาะของพื้นที่ย่านที่มีความสำคัญ คือการผสมผสานอาคารบ้านเรือนหลายรุ่น นับตั้งแต่บ้านและร้านค้าโครงสร้างในสมัยเอโดะ จนถึงบ้านและอพาร์ทเมนท์รูปแบบสมัยใหม่ รวมถึงในองค์ประกอบชุมชนหลัก ได้แก่ วัดและศาลเจ้าขนาดเล็กที่กระจายตัวอยู่ล้อมรอบแนวชุมชนเดิม ถนน ตลาด ตลอดจนร้านค้าเก่าในพื้นที่

รูปที่ 2.17 แสดงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรม

รูปที่ 2.18 แสดงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรม

4. จุดเริ่มต้นสู่การ “ปลุก” ชุมชน

จุดเริ่มต้นสู่การ “ปลุก” ชุมชนในย่านฮิระโนะเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2523 เมื่อชาวบ้านรวมตัวกันคัดค้านการรื้อถอนสถานชาลาสถานีรถราง ซึ่งเป็นอาคารที่มีลักษณะเฉพาะตัวคือเป็นศาลาทรงแปดเหลี่ยม และในที่สุดทางการก็ยอมรับความคิดเห็นของชาวบ้าน โดยอนุรักษ์สถานชาลาสถานีรถรางนี้ ด้วยการคงบางส่วนของสถานชาลาไว้ในสวนสาธารณะ

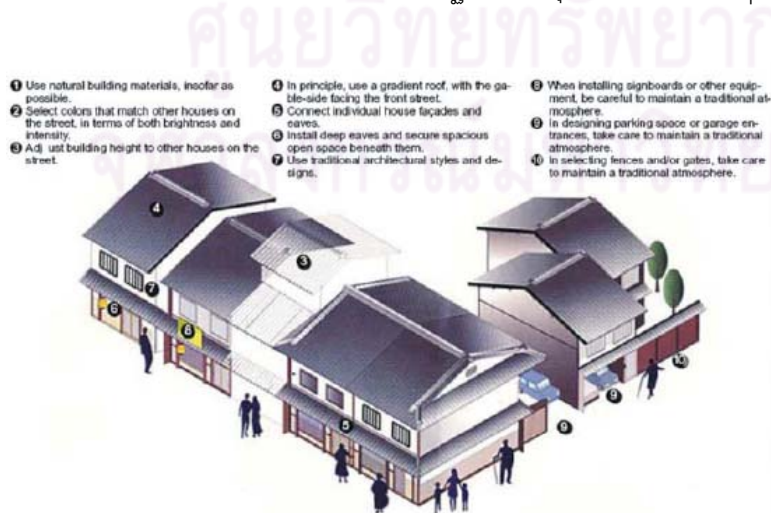
จากจุดเปลี่ยนแปลงนี้เอง ทำให้ชาวบ้านเริ่มเกิดความสงสัยในกระบวนการคิดการวางแผนผังเมืองโดยภาครัฐฯ ตลอดจนได้ตระหนักถึงความสำคัญและพลังจากการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมเพื่อปกป้องสิทธิประโยชน์ของชุมชน

ในปีพ.ศ.2526 กลุ่มชาวบ้านโดยการนำของหลวงพ่อดวงแก้วกิจดำเนินกิจกรรมเพื่อกำหนดข้อตกลงร่วมเพื่อรักษาสภาพภูมิทัศน์ชุมชน และในปีพ.ศ.2529 ได้มีการสำรวจสภาพแวดล้อมและสถาปัตยกรรม รวมถึงการหาแนวทางอนุรักษ์ ควบคุมไปกับการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของย่านฮิระโนะ โดยกิจกรรมการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ การฟื้นฟูเพลงพื้นบ้าน ตำนานเรื่องเล่าเก่าๆ การฟื้นฟูภาษาท้องถิ่น ไปจนถึงการรื้อฟื้นอาหารในท้องถิ่น เช่น ขนมฮิระโนะ เหล้าฮิระโนะและชาลาเปาผสมเหล้าฮิระโนะอันเลื่องชื่อ ในการจัดกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ เป็นโอกาสอันดีที่ช่วยให้ชาวบ้านได้มาพบปะพูดคุยเพิ่มความสามัคคี ก่อนนำไปสู่การจัดโครงการเมืองแห่งศิลปะ “Modern de Hirano” ในเวลาต่อมา

5. บทบาทหน้าที่ขององค์กรชุมชนและผู้ดำเนินการ

การดำเนินงานอนุรักษ์ของชุมชนฮิระโนะ มีแนวทางเฉพาะตัวที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก กล่าวคือ สมาชิกกว่า 30 คนที่มาจากหลากหลายอาชีพและวัยที่แตกต่างกัน ได้เข้ามาทำงานร่วมกันโดยไม่มีข้อบังคับ ค่าสมาชิก ตลอดจนไม่มีประธานกลุ่ม โดยที่การดำเนินงานสามารถดำเนินมาอย่างต่อเนื่องกว่า 20 ปี ด้วยหลักการที่ยึดถือเพียง 3 ข้อ คือ ทำในสิ่งที่คิดว่าสนุก ทำอย่างง่ายๆ และรับเงินการกุศลจากคนภายนอก

นอกจากนี้ ลักษณะพิเศษในการดำเนินงานอีกประการหนึ่ง คือการดำเนินงานเกิดขึ้นจากการรวมตัวของชาวบ้าน โดยไม่ต้องการให้หน่วยงานภาครัฐฯ และกลุ่มนักวิชาการต่างๆ เข้ามาให้ความช่วยเหลือ ทั้งนี้เป็น

เพราะชาวบ้านเชื่อว่าแนวทางตามหลักวิชาการทำให้การจัดการชุมชนไม่น่าสนใจ ด้วยว่านักวิชาการไม่เข้าใจวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านเท่ากับตัวผู้อาศัยเอง รวมถึงความเชื่อที่ว่า การยอมรับความช่วยเหลือจากภายนอกจะทำให้ความพยายามช่วยเหลือตนเองของชุมชนหายไป

รูปที่ 2.19 แสดงลักษณะของการบูรณะและซ่อมแซมที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมในตำบล Hirano-go

6. ผลการดำเนินงาน

การทำงานของชุมชนฮิระโนะให้ความสำคัญอย่างมากกับการจัดกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูเอกลักษณ์ในท้องถิ่น โดยกิจกรรมที่จัดขึ้นมีทั้งการจัดเทศกาลมาจนถึงเทศกาลสำคัญ คือ โครงการเมืองแห่งศิลปะ และการจัดกิจกรรมในร้านค้าบ้านเรือนของชาวบ้าน จนพัฒนาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายความร่วมมือภายในย่าน

รูปที่ 2.20 แสดงประชาสัมพันธ์พันธกิจร้องเพลง เพื่อส่งเสริมโครงการเมืองแห่งศิลปะ Modern de Hirano

6.1 การส่งเสริมความร่วมมือของผู้อาศัยในชุมชน

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในเรื่องบทบาทหน้าที่ขององค์กรชุมชนและผู้ดำเนินการ รูปแบบการจัดการชุมชนฮิระโนะ ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับตายตัว แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือของผู้อาศัยในชุมชนที่ต้องการความสัมพันธ์ในการทำงานแบบหลวมๆ มีความเป็นอิสระสูง ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะของชุมชนฮิระโนะที่ตั้งอยู่อย่างเป็นเอกเทศและปกครองตนเองมาโดยตลอด

รูปที่ 2.21 แสดงการปรับปรุงที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อมในตำบล

6.2 การอนุรักษ์และการพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของฮิระโนะจะไม่เน้นการสร้างกายภาพขึ้นใหม่ แต่เน้นการใช้ประโยชน์จากอาคารเก่า พร้อมกับรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด นอกจากนี้ยังมีการจัดสร้างองค์ประกอบของเมืองที่สวยงาม เช่น การจัดทำทางเดินเท้า เชื่อมโยงร้านค้าเก่าที่ทำหน้าที่เป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็กกว่าหนึ่งร้อยแห่งเข้าด้วยกัน จัดทำป้ายบอกทางและป้ายแผนที่แสดงที่ตั้งอาคารสำคัญในย่าน เป็นต้น

6.3 การจัดกิจกรรมภายในชุมชน

เนื่องจาก จุดเด่นของฮิระโนะคือการคงรูปแบบวิถีการค้าเดินชีวิตของชาวเมืองไว้ได้ ด้วยเหตุนี้ กิจกรรมที่จัดขึ้นในย่านจึงเป็นการจัดแสดงเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ การค้าขายและเครื่องมือเครื่องใช้แบบเก่าในร้านรวงต่างๆ ทั่วทั้งย่านเก่าทั้งย่านแห่งนี้ ได้กลายเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์ชาวบ้านที่มีชีวิตชีวา จากการอาศัยอยู่จริงๆ ในพื้นที่

จากความเข้าใจของชาวฮิระโนะ พิพิธภัณฑ์ชาวบ้านมิใช่เป็นการสร้างอาคารเพื่อจัดแสดงโบราณวัตถุหรือเป็นอาคารที่เป็นรูปแบบเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นการให้ร้านค้าดั้งเดิมหรือบ้านเรือนภายในชุมชนเปิดแสดงให้ผู้คนภายในและภายนอกชุมชนเข้าเยี่ยมชมได้อย่างอิสระ ด้วยเหตุนี้ ในการจัดแสดงอาจเป็นกระบวนการทำงาน การผลิตสินค้า หรือการจัดพื้นที่มุมใดมุมหนึ่งในร้านค้าให้เป็นที่แสดงเครื่องมือเครื่องใช้ในอดีต ทั้งนี้ ร้านค้าที่กลายมาเป็นพิพิธภัณฑ์ชาวบ้านได้รับการคัดเลือกและติดต่อจากสมาชิกชุมชนและหลวงพ่อดาวะคุจิ โดยในการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์นั้น บางแห่งจัดแสดงทุกวันแต่บางแห่งจัดแสดงเป็นประจำ เช่น เดือนละหนึ่งครั้ง เป็นต้น

ตัวอย่างพิพิธภัณฑ์ชาวบ้าน ตัวอย่าง

- พิพิธภัณฑ์จักรยาน

พิพิธภัณฑ์จักรยาน เป็นส่วนหนึ่งของร้านจักรยานที่มีความพิเศษไปกว่าร้านจักรยานโดยทั่วไป เนื่องจากจักรยานในร้านทั้งหมดเป็นจักรยานที่ทำขึ้นด้วยมือตามการสั่งซื้อ ดังนั้นผู้เข้าชมภายในร้านสามารถชมจักรยานที่มีอยู่หลากหลายรูปแบบ จากความต้องการที่สั่งให้ทำขึ้นเฉพาะตน

รูปที่ 2.22 แสดง ภายในร้านจักรยานที่เป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์จักรยาน

- พิพิธภัณฑ์ภายในวัดเซ็นโกจิ (Sengoji)

ภายในวัดเซ็นโกจิ ประกอบด้วยพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็กหลายแห่ง ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ของเล่น เป็นศาลาขนาดเล็กจัดแสดงของเล่น ตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่สอง พิพิธภัณฑ์ภูติผี เป็นศาลาภายในวัดที่แสดงการจัด

รูปภาพและภาพม้วนโบราณแสดงรูปภูมิผีโบราณของญี่ปุ่น และพิพิธภัณฑน์รก เป็นศาลาขนาดเล็ก จัดแสดง เครื่องเล่นแบบเก่าที่ใช้สอนศีลธรรมให้แก่ผู้คน เป็นต้น

นอกจากพิพิธภัณฑน์ขนาดเล็กภายในย่านแล้ว ย่านฮิระโนะยังมีการจัดงานเทศกาลอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น การประกวดวิดีโอเกี่ยวกับย่านฮิระโนะ และการจัดคอนเสิร์ตการร้องเพลงของบีโทเฟนด้วยภาษา ฮิระโนะ ในปี พ.ศ.2542 การจัดแสดงละครหุ่นกระดาษ ในปี พ.ศ.2543 โดยกิจกรรมในหลายครั้งจัดขึ้น ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงไปสู่การจัดกิจกรรมระดับสากล ที่มีการแลกเปลี่ยนทางด้านวัฒนธรรมระหว่างประเทศ

รูปที่ 2.23 แสดงภายในวัดเซ็นโกจิ สถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในฮิระโนะ

พิพิธภัณฑน์ขนมในท้องถิ่น

พิพิธภัณฑน์ขนมในท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของร้านขายขนมที่ตั้งอยู่ในตลาดใหม่ของย่าน ขายขนมประจำท้องถิ่น เช่น ซาละเปาฮิระโนะ ที่มีชื่อเสียง และจัดพื้นที่เล็กๆ ด้านหน้าร้านเป็นพิพิธภัณฑน์ที่วางแบบพิมพ์ขนมรุ่นเก่าตั้งแต่ในสมัยเริ่มกิจการให้ผู้สนใจเข้าชม

รูปที่ 2.24 แสดงภายในร้านขายขนม และของเล่นโบราณ

2.8 กรณีศึกษาการอนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัยในประเทศไทย

2.8.1 สามแพร่ง Tree palaces, Tree Living places

1. ที่ตั้ง

ย่านสามแพร่งได้แก่ บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธรและแพร่งสรรพศาสตร์ ตั้งอยู่ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร

ย่านสามแพร่งเป็นส่วนหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม ทางด้านตะวันออกมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน ส่วนทางด้านตะวันตกของพื้นที่มีเส้นทางน้ำล้อมรอบอยู่หลายชั้น ย่านสามแพร่งอยู่ในบริเวณคลองคูเมืองเดิม ซึ่งเป็นทางน้ำชั้นในสุดกั้นระหว่างกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในและชั้นนอก

รูปที่ 2.25 แสดงตำแหน่งที่ตั้งย่านสามแพร่ง

2. ความเป็นมาและความสำคัญของพื้นที่

ความเป็นมาของพื้นที่ย่านสามแพร่งเริ่มต้นการเป็นที่ตั้งของวังเจ้านายในสมัยรัชกาลที่ 2 โดยพื้นที่ย่านสามแพร่งเป็นที่ตั้งของวังริมสะพานช้างโรงสีเหนือใต้ ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น บริเวณนี้เป็นทางบกเพียงทางเดียวที่ผ่านจากพระนครชั้นในออกไปสู่พระนครชั้นนอกได้ จึงเกิดคำว่า “แพร่ง” ใช้กันทั่วไปในความหมายของทางแยก

ในสมัยรัชกาลที่ 4 พื้นที่สามแพร่งถูกแบ่งออกเป็นพื้นที่วังพระราชโอรสของรัชกาลที่ 4 สามวัง ได้แก่ วังของกรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ วังของกรมพระนราธิปประพันธ์ และวังของกรมหมื่นสรรพศาสตร์สุภกิจ พื้นที่ย่านจึงได้รับคำขนานนามเรียกขานว่า “สามแพร่ง”

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการตัดถนนบำรุงเมืองและถนนเฟื่องนครซึ่งเป็นถนนสายแรกของกรุงเทพฯ ผ่านพื้นที่ย่าน ประกอบกับการสร้างตึกแถวบริเวณริมถนนดังกล่าว ส่งผลให้ย่านสามแพร่งเกิดการเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง จากพื้นที่วัง เปลี่ยนมาเป็นย่านการค้าที่มีการจำหน่ายสินค้าชั้นนำและเป็นแหล่งอาหารเพื่อรองรับผู้คนที่สัญจรผ่านทั้งทางบกและทางน้ำจากคลองคูเมืองเดิม ตลอดจนการเป็นแหล่งให้บริการแก่หน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่โดยรอบ

ปัจจุบันแม้ว่าย่านสามแพร่งจะไม่ได้เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญเช่นในอดีตแล้วก็ตาม แต่ย่านสามแพร่งก็ยังคงมีชื่อเสียงในการเป็นย่านที่ขายสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากที่อื่น อาทิ ชุดเครื่องแบบข้าราชการ ของเก่าและอาหารเลี้ยงเชื้อ

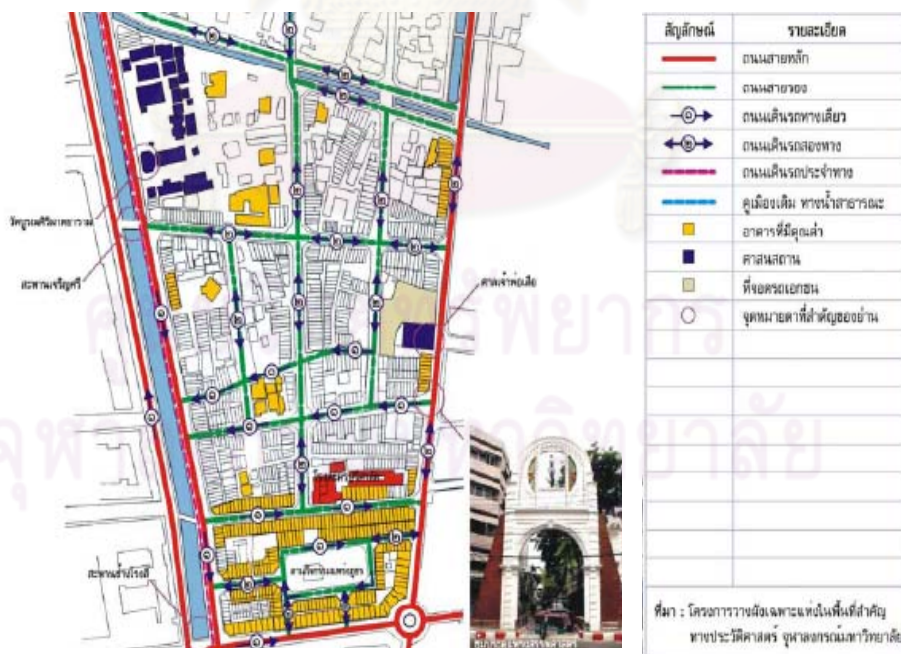
ด้วยความสมบูรณ์ของอาคารตึกแถวเก่าที่ยังคงมีผู้คนอยู่อาศัยตามครรลองที่เคยเป็นมาในอดีต ทำให้ย่านสามแพร่งเป็นย่านที่มีประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต หรือ "Tree palaces, Tree Living places" ที่ผู้คนภายนอกยังสามารถสัมผัสกับบรรยากาศของย่านการค้าเก่าในกรุงรัตนโกสินทร์

3. สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรม

ลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพของสามแพร่งเป็นย่านการค้าและย่านพักอาศัย ในพื้นที่มีตึกเก่าตั้งเรียงรายไปตามถนนบำรุงเมือง ถนนตะนาว(ส่วนหนึ่งของถนนเฟื่องนคร) และถนนอัษฎางค์ริมคลองคูเมืองเดิม

ส่วนในพื้นที่ย่านสามแพร่ง อันได้แก่ พื้นที่แพร่งภูธรและแพร่งนราเป็นพื้นที่ที่ยังคงรักษาสภาพแบบดั้งเดิมไว้ได้ กล่าวคือ พื้นที่แพร่งภูธรมีกลุ่มตึกแถวสองชั้นที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ล้อมรอบพื้นที่สถานีอนามัยและพื้นที่โล่งส่วนกลาง ส่วนพื้นที่แพร่งนรายังคงมีตึกแถวสองชั้นแบบดั้งเดิมที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และมีอาคารเก่าที่เคยเป็นโรงละครปริตาลัยส่วนหนึ่งของวังกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ที่ยังคงสภาพดี

ส่วนพื้นที่สามแพร่งศาสตร์ทางด้านเหนือของย่านนั้นได้ถูกเปลี่ยนสภาพไปมาก จนไม่เหลือสภาพของพื้นที่ที่เคยเป็นวังมาก่อน สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปเป็นตึกแถวรูปแบบใหม่และบ้านเดี่ยวที่ตั้งอยู่ริมถนนริมถนนตัดใหม่

รูปที่ 2.26 ตำแหน่งที่ตั้งของอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม¹⁵

¹⁵ โครงการจำแนกประเภทและกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ดินในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ระยะที่ 1 และพื้นที่ต่อเนื่อง. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. 2549.

รูปที่ 2.27 แสดงโรงละครปริตาลัยอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่¹⁶

รูปที่ 2.28 แสดง สภาพแวดล้อมทางสถาปัตยกรรม บริเวณถนนบำรุงเมือง

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

4. จุดเริ่มต้นสู่การ “ปลุก” ชุมชน

การปลุกชุมชนของย่านสามแพร่ง เริ่มต้นขึ้นจากการรวมตัวกันของผู้คนเพื่อแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นกับย่าน โดยปัญหาสำคัญประการแรก คือปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเนื่องจากย่านสามแพร่งลดบทบาทในการเป็นย่านการค้า เมื่อศูนย์กลางย่านการค้าที่สำคัญเริ่มทยอยย้ายออกจากพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากกรุงเทพฯ ได้ขยายออกจากพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากกรุงเทพฯ ได้ขยายเมืองออกไปและเกิดศูนย์กลางการค้าในพื้นที่แห่งอื่นโดยรอบ นอกจากนี้ มูลเหตุของปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำในพื้นที่ยังเกิดจากการยกเลิกการใช้พื้นที่สนามหลวงเป็นตลาดนัดในปี พ.ศ.2524 และกรณีที่หน่วยงานราชการได้ทยอยย้ายออกจากพื้นที่ นับตั้งแต่มีการดำเนินการตามแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2525 เป็นต้นมา และจากมูลเหตุข้างต้น ย่านสามแพร่งจึงได้รับผลกระทบทำให้พื้นที่บางส่วนของย่านถูกทิ้งร้างและมีสภาพทรุดโทรม เช่นเดียวกับพื้นที่ย่านเก่าหลายแห่งในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์

ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่ง คือปัญหาทางด้านสภาพแวดล้อม ที่มีเหตุปัจจัยจากการที่ตลาดใต้รุ่ง ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ใจกลางย่านแพร่งถูกรื้อถอนปล่อยทิ้งร้าง จนกลายเป็นสภาพเสื่อมโทรม และจากปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ ผู้คนในย่านกลุ่มหนึ่งได้ปรึกษาหารือกันเป็นกลุ่มย่อยตามบ้านเรือน และร้านค้าในย่าน จนถึงเดือนมกราคม 2541 จึงได้มีการจัดประชุมกลุ่มเล็กในเดือนมีนาคม 2541 มีการตั้งคณะกรรมการชุมชนชั่วคราว จนกระทั่งในวันที่ 27 กรกฎาคม 2541 จึงได้จัดตั้งองค์กรชุมชน “ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง” ขึ้น เป็นองค์กรชุมชนขึ้นทะเบียนกับกรุงเทพมหานคร

เมื่อการดำเนินงานของชุมชนย่านสามแพร่งได้ดำเนินงานถึงช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ.2543จึงได้มีการจัดตั้ง “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า” เพื่อให้การดำเนินการอนุรักษ์มีความยั่งยืน จากการระดมเหล่านักวิชาการและระดมเงินทุนจากคนภายนอกเข้ามาสู่การอนุรักษ์ชุมชน นับเป็นก้าวแรกของการอนุรักษ์ในประเทศไทยที่การอนุรักษ์นั้นเกิดจากการริเริ่มของผู้คนในชุมชน

5. บทบาทหน้าที่ขององค์กรชุมชนและผู้ดำเนินงาน

การทำงานของชุมชนสามแพร่ง สามารถแบ่งได้เป็นการทำงานของประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง และการทำงานของสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการทำงานแตกต่างกัน ดังนี้

ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง มีหน้าที่ในการประสานการทำงานระหว่างชุมชนกลุ่มย่อยในพื้นที่เพื่อจัดกิจกรรมในย่าน โดยในแต่ละชุมชนมีคณะกรรมการชุมชนดูแลการทำงานในพื้นที่นั้นๆ ได้แก่ คณะกรรมการชุมชนแพร่งบูรณ คณะกรรมการชุมชนแพร่งนรา และคณะกรรมการชุมชนคลองคูเมืองเดิม จากนั้นตัวแทนจากคณะกรรมการของแต่ละชุมชนจึงมารวมตัวกันเป็นคณะกรรมการของประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง

สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด มีหน้าที่แตกต่างจากประชาคมสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่ามีการทำงานที่เน้นกิจกรรมในระดับที่กว้างออกไปจากชุมชนและมีการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐฯ รวมถึงจัดกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมที่ใช้ระยะเวลายาวนาน ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์กำหนดไว้อย่างชัดเจนในข้อบังคับของสหกรณ์ที่ว่า

“ สหกรณ์มีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมดำเนินกิจการเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจสังคม ช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประสานงานกับภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาเมืองและวัตถุประสงค์ของสหกรณ์ที่กำหนดไว้ มี

หลายข้อที่ชี้ให้เห็นถึงแนวทางการทำงานที่แตกต่างจากองค์อนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนอื่นๆ อาทิ การส่งเสริมให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มพูนและถาวรในการประกอบอาชีพค้าขาย จากการฟื้นฟูพัฒนาเมืองเก่าเป็นแหล่งท่องเที่ยว และปรับปรุงที่อยู่อาศัยของสมาชิกโดยรอบให้สวยงามเพื่อรองรับการท่องเที่ยว และนอกจากนี้วัตถุประสงค์สำคัญอีกประการหนึ่งที่ได้ชี้แจงไว้ คือการจัดกิจกรรมร่วมกับกับส่วนภาครัฐและเอกชน เพื่อสร้างสำนึกของชุมชนในการมีส่วนร่วมพัฒนาเมือง”

จากแนวทางการทำงานข้างต้นจะเห็นได้ว่า สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด จะให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์เมืองเก่าไปพร้อมกับการพัฒนา ไม่จำกัดเฉพาะการทำงานในย่านสามแพร่ง แต่ระดมความคิดและร่วมทำงานกับชุมชนเมืองเก่าในทุกพื้นที่ของประเทศ

ในการทำงานนั้น สหกรณ์ฟื้นฟูเมือง เปิดกว้างให้ผู้สนใจทั่วไปสามารถเป็นสมาชิกของสหกรณ์ได้ เพื่อระดมทุนสนับสนุนการทำงาน ส่วนคณะกรรมการของสหกรณ์ ส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ และในอีกส่วนหนึ่งมาจากคณะกรรมการของประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง ซึ่งเป็นองค์กรที่ดำเนินงานมาตั้งแต่ในระยะแรก

6. ผลการดำเนินงาน

ตั้งแต่เริ่มต้นของการทำงานของชุมชนสามแพร่งมาจนถึงในปัจจุบัน นับได้ว่ายังอยู่ในช่วงเวลาอันสั้น จึงไม่ได้เห็นผลการดำเนินงานเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนนัก อย่างไรก็ตามการดำเนินงานการอนุรักษ์ชุมชนของย่านสามแพร่งก็จัดเป็นแม่แบบหนึ่งของงานอนุรักษ์ชุมชนในประเทศไทย ที่สามารถแสดงให้เห็นพัฒนาการอย่างต่อเนื่องดังรายละเอียดต่อไปนี้

6.1 การส่งเสริมความร่วมมือของผู้อาศัยในชุมชน ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่งได้จัดกิจกรรมต่างๆอย่างสม่ำเสมอ โดยเน้นกิจกรรมในระดับชุมชนและกิจกรรมที่มีระยะเวลาสั้น ได้แก่ การจัดงานทำบุญที่จัดขึ้นเป็นประจำปี กิจกรรมวันเด็กแห่งชาติ เป็นต้น

6.2 การอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพ การทำสีอาคารตึกแถวแพ่งภูธรและการรื้อตลาดใต้รุ่ง กลางพื้นที่แพ่งภูธรเพื่อปรับปรุงเป็นสวนสาธารณะเป็นกิจกรรมในระยะเริ่มแรกของการทำงานชุมชน โดยโครงการดังกล่าวเป็นโครงการที่เห็นผลเป็นรูปธรรมและช่วยจุดประกายให้ชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของการทำงานชุมชนมากขึ้น

การทำสีอาคารตึกแถวแพ่งภูธร เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างบริษัทเอกชนที่ให้การสนับสนุนสีทาอาคาร กับฝ่ายชาวบ้านที่ร่วมตัดสินใจในการทำสีของตนพร้อมกับจ่ายเงินค่าจ้างในการทำสี ส่วนการรื้อตลาดใต้รุ่งเพื่อปรับปรุงเป็นสวนสาธารณะ “ลานภูธรเรศ” มาจากเหตุปัจจัยที่ชาวบ้านต้องการแก้ไขปัญหาด้านสภาพแวดล้อมดังกล่าวไปแล้วข้างต้น ซึ่งผลที่ได้รับ คือการใช้เป็นพื้นที่ในการจัดกิจกรรมและจัดงานเทศกาลของชุมชน เช่น กิจกรรมการเดินแอโรบิคในเวลาเย็น

2.8.2 ชุมชนตลาดร้อยปีสามชุก

1. ที่ตั้ง

ลุ่มน้ำท่าจีนเป็นพื้นที่สำคัญของการตั้งถิ่นฐานและการทำเกษตรกรรมเขตหนึ่งในที่ราบภาคกลาง กำเนิดจากลำน้ำสาขาที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองมะขามเฒ่า อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท เข้าสู่จังหวัดสุพรรณบุรีที่อำเภอเดิมบางนางบวช ผ่านอำเภอสามชุก อำเภอศรีประจันต์ อำเภอเมือง อำเภอสองพี่น้อง เรียกแม่น้ำตอนนี่ว่า “ แม่น้ำสุพรรณบุรี ” เมื่อเข้าสู่จังหวัดนครปฐม เรียกว่า “ แม่น้ำนครไชยศรี ” แล้วไหลผ่านจังหวัดสมุทรสาครออกสู่อ่าวไทยจึงเรียกว่า “ แม่น้ำท่าจีน ” รวมความยาวทั้งสิ้นประมาณ 200 กิโลเมตร

แม่น้ำท่าจีนมีลำคลองสาขามากมาย เป็นแหล่งเกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้มีพัฒนาการของบ้านเมืองตั้งแต่ยุคเริ่มแรกในช่วงก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยทวารวดี ลพบุรี อยุธยา และรัตนโกสินทร์ สืบเนื่องโดยไม่ขาดระยะ บ้านเมืองที่สำคัญในลุ่มน้ำนี้ได้แก่ เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครไชยศรี และเมืองท่าจีน

แม่น้ำท่าจีนยังเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญสามารถเชื่อมต่อกับชุมชนสำคัญๆ อื่นๆ ได้ไม่ยากนัก ทั้งสามารถติดต่อกับกรุงเทพฯ ได้สะดวก ดังนั้น ความเจริญทางวัตถุและความมั่งคั่งจากเศรษฐกิจการค้าจึงหลั่งไหลสู่บ้านเมืองสองฝั่งลำน้ำท่าจีนสะสมมาเป็นเวลานานแล้ว และเฟื่องฟูถึงขีดสุดเมื่อราว 100 ปีมาจากการพัฒนาเส้นทางน้ำให้เป็นการคมนาคมที่สำคัญที่สุดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ก่อนจะค่อยๆ ลดความสำคัญลงเมื่อถนนเข้ามามีบทบาทแทน

2. ความเป็นมา และความสำคัญของพื้นที่

ถึงนามสามชุกถ้า ป่าดง
เกรียงไรได้พ่ายลง แลกล้ำ
เรือค้าเท่านั้นคง คอยเกรียงเรียงเอย
รายจอดทอดทำน้ำ นับฝ่ายชายของ
(จากโครงนิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่)

รูปที่ 2.29 แสดงตลาดสามชุกในปัจจุบัน

จากคำประพันธ์ที่ยกมานี้ แสดงว่าสามชุกนั้นมีมาก่อน พ.ศ. 2379 กว่า 100 ปีที่ผ่านมา นับเป็นอีกหนึ่งตลาดโบราณอายุกว่า 100 ปี ที่มีลักษณะเป็นตลาดห้องแถวไม้ 2 ชั้นขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสุพรรณบุรีหรือแม่น้ำท่าจีน

ในอดีต สมัยที่ตลาดสามชุกยังคงเฟื่องฟู ผู้คนใช้แม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก แม่น้ำสุพรรณบุรีจึงเป็นเสมือนเส้นทางเชื่อมสามชุกกับโลกภายนอกเพียงหนทางเดียว ยุคนั้นชาวบ้านจะนำของพื้นเมืองรวมทั้ง เกล็ด ฝ้าย แร่ สมุนไพร มาแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน และด้วยพื้นที่ลุ่มภาคกลางแถบนี้เป็นแหล่งปลูกข้าวที่

สำคัญ ตลาดสามชุกจึงกลายเป็นตลาดข้าวที่สำคัญมีการค้าขายกันอย่างคึกคัก ทำให้ตลาดสามชุกไม่จำกัดบริเวณอยู่เฉพาะริมน้ำ แต่ได้ขยายมาถึงริมฝั่ง

ตลาดสามชุกนั้นเคยรุ่งเรืองมากกว่าร้อยปีในสมัยที่เมืองไทยยังใช้แม่น้ำ ลำคลองเป็นเส้นทางสัญจรหลัก ตลาดสามชุกยังเป็นที่เรือที่ชาวกระเหรี่ยง ลาว ละว้า ตามแนวชายแดนไทย-พม่าที่สมัยนั้นถูกเรียกว่าเป็นชาวป่า นำสินค้าของป่า นำกองเกวียนเดินทางมาขึ้นเป็นคาราวาน ออกมาขายสินค้าหรือแลกเปลี่ยนกับข้าวสารเกลือ ปูน และของใช้ที่จำเป็น ตลาดสามชุกจึงคึกคักเป็นอย่างยิ่ง

ต่อมา เมื่อถนนหนทางตัดผ่าน การเดินทางขนส่งหันมาใช้ทางบกกันมากขึ้น ตลาดริมแม่น้ำอย่างตลาดสามชุกก็ซบเซา เงียบเหงาลง จนแทบจะกลายเป็นตลาดร้าง แต่จากศักยภาพที่ตลาดสามชุกยังเป็นตลาดไม้ขนาดใหญ่ปลูกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มีศิลปะการแกะสลักไม้ที่งดงาม เรียงรายเป็นย่านการค้าที่มีความงดงาม และมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และยังคงทำหน้าที่เป็นตลาดอย่างสมบูรณ์ให้กับชุมชน แม้จะต้องเผชิญกับปัญหาความทรุดโทรมทางกายภาพไปตามกาลเวลาจนกระทั่งปี 2543 ประชาคมชาวสามชุกเลือกที่จะเก็บรักษาตลาดเก่าของพวกเขาไว้ แต่ร่วมมือร่วมใจกันปลูกชีวิตชุมชนที่ตลาดสามชุกให้กลับมาฟื้นคืนมาอีกครั้ง

รูปที่ 2.30 แสดงตลาดสามชุก ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสุพรรณ ที่ชุมชนยังคงวิถีดั้งเดิมไว้แม้จะผ่านเวลามากกว่าร้อยปี

3. สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรม

ตลาดสามชุก เป็นตลาดเก่าแก่อายุกว่า 100 ปี ตั้งอยู่ที่ริมแม่น้ำท่าจีน พัฒนาการขึ้นจากตลาดเล็กๆ มาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เป็นเมืองท่าที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจ เป็นทั้งสถานที่แลกเปลี่ยนซื้อขาย ตลอดจนเป็นจุดที่พักพ้อค้าในการล่องเรือขึ้นลงกรุงเทพฯ หรือเมืองต่างๆ ในจังหวัดสุพรรณบุรี มีท่าเรือจอดรับส่งสินค้าเรือโดยสาร เรือเมล์ เรือแดง เรือขนส่งสินค้า เช่น เรือขนข้าว เรือขนถ่าน เรือขนผัก ผลไม้ พืชไร่ สัตว์น้ำ และสินค้านานาชนิด ด้วยเหตุนี้จึงดึงดูดให้คนต่างถิ่นเข้ามาทำมาหากินที่นี่โดยเฉพาะคนจีน โครงสร้างทางสังคมของเมืองสามชุกจึงประกอบด้วยคนหลากหลายเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์มารวมกัน หมู่อาคารไม้สองชั้นเรียงรายเป็นแถวบนเนื้อที่กว้างขวาง สะท้อนถึงชุมชนที่พัฒนาจากการเป็นศูนย์กลางการค้าแลกเปลี่ยนค้าขายทางน้ำที่เคยรุ่งเรืองมากแห่งหนึ่ง เป็นที่รวมของผู้คนหลากหลาย โดยเฉพาะชาวจีนที่เข้ามาทำการค้า มีศาสนสถาน เช่น ศาลเจ้า วัดในฝั่งตลาด โรงมหรสพ ร้านกาแป้โรงแรม ร้านค้าทองคำ ร้านถ่ายรูป ร้านขายยาโบราณ ร้านเสริมสวย

ร้านรวงต่างๆ มากมายที่ขึ้นชื่อนำสมัยในระยะนั้น หลายคนรู้สึกผูกพันกับสถานที่แห่งนี้ในฐานะเป็นที่อยู่อาศัย ที่ทำมาหากิน เลี้ยงชีวิตคนในชุมชนมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ

ตลาดสามชุกประกอบด้วยห้องแถวไม้ 2 ข้างอยู่ระหว่างทางเดินหรือเรียกว่าซอย มีทั้งหมด 4 ซอย และส่วนหนึ่งสร้างอยู่บนที่ดินสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีสภาพและรูปแบบควรค่าต่อการอนุรักษ์ ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม

พื้นที่ซอย 1 และห้องแถวริมน้ำ เป็นของเจ้าแก้วเบี้ยว แซ่เจ็ง เรียกว่า ตลาดเจ้าแก้วเบี้ยว

พื้นที่ซอย 2 เป็นของนายหุย แซ่เฮง นายอากรคนแรกของอำเภอสามชุกซึ่งต่อมาได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานเป็น “ขุนจ่านังจันารักษ์” ตำแหน่งกรมการพิเศษ ในจังหวัดสุพรรณบุรี และส่วนหนึ่งเป็นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

พื้นที่ซอย 3 และซอย 4 เป็นของเจ้าแก้วเนี่ยม แซ่ไคว่

นอกจากนี้ยังมีท่าข้าว ท่าถ่านนายเจริญ สะพานพรประชา ร้านกาแฟท่าเรือส่ง ร้านอาหารเจ้าเก่า ตั้งเดิมที่ยังสืบทอดฝีมือในการทำอาหารอร่อยหาากินยาก อย่างน้ำพริกแม่กิมลั้ง ร้านบะหมี่เจ๊กอ้าว ร้านขายของกินของฝาก สินค้าแห่งความทรงจำของผู้คนต่างรวมอยู่ในตลาด 100 ปีแห่งนี้

“ บ้านของขุนจ่านังจันารักษ์ ” สร้างสมัยรัชกาลที่ 6 แสดงให้เห็นศิลปกรรมการก่อสร้างที่ประณีต ปัจจุบันกลายเป็นพิพิธภัณฑ์ตลาดร้อยปีของชาวสามชุกอย่างน่าภาคภูมิใจ

รูปที่ 2.31 แสดงร้านกาแฟโบราณ สภากาแฟชาวตลาดสามชุก

รูปที่ 2.32 ตลาดสามชุกกับบรรยากาศร้านขายยา

รูปที่ 2.33 สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสถาปัตยกรรม

4. จุดเริ่มต้นสู่การฟื้นฟูชุมชนตลาดสามชุก

สามชุกที่เคยเป็นเมืองท่าค้าขายริมแม่น้ำหลังจากที่มีการตัดถนนผ่าน ทำให้คนเริ่มหันไปใช้ถนนเป็นเส้นทางคมนาคมมากขึ้น ตลาดจึงเริ่มซบเซาส่งผลกระทบต่อชาวตลาดสามชุกทั้ง วิถีชีวิต สังคม ความเป็นอยู่ และด้านเศรษฐกิจ

ชาวตลาดสามชุกกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันในนาม “ คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุก ” ได้พูดคุยเพื่อพยายามฟื้นฟูชุมชนและตลาดอันเป็นการเริ่มต้นค้นหาความมั่นคงที่ถูกล้นคลอนของชุมชนให้กลับมีชีวิตขึ้นมาใหม่ ในปี พ . ศ . 2545 เมืองสามชุกได้รับการคัดเลือกให้เป็นเมืองนำร่องของ “ โครงการปฏิบัติชุมชนและเมืองน่าอยู่ ” ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาเมืองแนวใหม่ โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดพัฒนาเมืองของตนเอง

การพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ ได้เกิดการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และได้รับความร่วมมือจากภาคีในท้องถิ่นด้วยดี เช่น การฟื้นฟูตลาดสามชุก การทำความสะอาดตลาด การอนุรักษ์อาคารสถาปัตยกรรมเก่า การปรับปรุง “ บ้านขุนจ้านงจันนารักษ์ ” อาคารไม้สามชั้นเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิตชีวา เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกคนรุ่นหลังให้เห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ และเก็บรักษา ถ่ายทอดประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนไว้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและท้องถิ่น ตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม เป็นมรดกให้ลูกหลาน พัฒนาตลาดสามชุกให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และประวัติศาสตร์ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจโดยรวมของย่านตลาดต่อไป

5. บทบาทหน้าที่ขององค์กรชุมชนและผู้ดำเนินการ

การพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ และได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย มีทั้งกลุ่ม / องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชนจากต่างประเทศ ผู้สื่อข่าวโทรทัศน์ช่องต่าง ๆ นักเขียนวารสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ของเก่า และนักศึกษาด้านการพัฒนาจากมหาวิทยาลัยด้านต่าง ๆ ได้มาศึกษาดูงานกันอย่างต่อเนื่อง สร้างความรู้สึกรักภูมิใจในศักยภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

เกิดโครงการต่างๆ ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง เช่น การฟื้นฟูตลาดสามชุก การอนุรักษ์อาคารสถาปัตยกรรมเก่า การปรับปรุง “ บ้านขุนจ้านงจันนารักษ์ ” อาคารเก่าแก่ในชุมชนเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิตชีวา เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกแก่คนรุ่นหลัง ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนและท้องถิ่น พร้อมทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สามารถกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชน

รูปที่ 2.34 แสดงวิถีชีวิตและรูปแบบสถาปัตยกรรมของตลาด

พิพิธภัณฑ์บ้านขุนจ้านงจันนารักษ์

พิพิธภัณฑ์บ้านขุนจ้านงจันนารักษ์เกิดขึ้นจากการที่ทางมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ได้มีส่วนร่วมโครงการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตามโครงการ “ ตลาดมีชีวิต พิพิธภัณฑ์มีชีวิต ” โดยร่วมมือกับมูลนิธิชุมชนไทย,

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และสำนักงานการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ภายใต้โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ซึ่งทางมูลนิธิฯ มีส่วนร่วมกับชุมชนสามชุกในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ทางมูลนิธิฯ ได้เป็นที่ปรึกษาในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ช่วยเก็บข้อมูลทางภาคสนามและแนะแนวทางเพื่อกระตุ้นให้นักวิจัยท้องถิ่นเก็บรวบรวมข้อมูลและสามารถสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เป็นของตนเอง ก่อนที่จะนำไปสู่การจัดเรื่องราวถาวรต่อไป

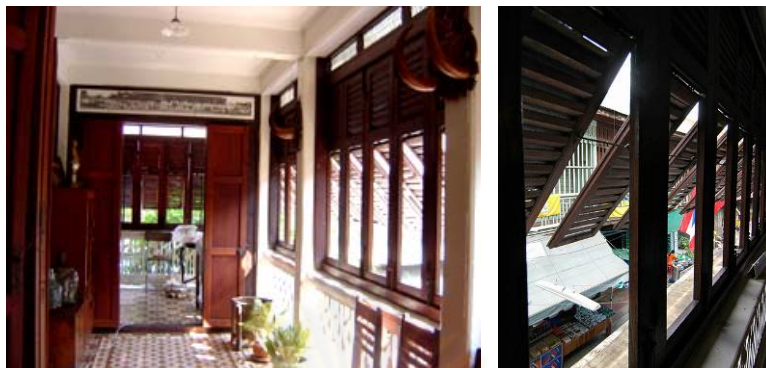
ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์แห่งนี้เปิดตัวแล้วในวันที่ 11 ธันวาคม 2547 ที่ผ่านมา ภายในอาคารพิพิธภัณฑ์บ้านขุนจ่านางจันรำภักษ์ ได้จัดนิทรรศการถาวรเกี่ยวกับความสำคัญของลุ่มแม่น้ำท่าจีน ซึ่งสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองสามชุก ตลาดสามชุก สังคม และสภาพวิถีชีวิตของผู้คนสามชุก มีการแสดงประวัติเจ้าของอาคารพิพิธภัณฑ์ คือ ท่านขุนจ่านางจันรำภักษ์ และกล่าวถึงโครงการสามชุกเมืองน่าอยู่ มีการจัดแสดงผลงานศิลปะผ่านภาพวาดและลายเส้นเกี่ยวกับสามชุกของนักศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

รูปที่ 2.35 แสดงพิพิธภัณฑ์บ้านขุนจ่านางจันรำภักษ์

รูปที่ 2.36 แสดงตำแหน่งที่ตั้ง พิพิธภัณฑ์บ้านขุนจ่านางจันรำภักษ์

รูปที่ 2.37 แสดงภายในบ้านของขุนจำนง ที่จัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ของชุมชน

รูปที่ 2.38 แสดงโมเดลจำลองอาคารบ้านเรือนในตลาดสามชุก ภายในพิพิธภัณฑ์บ้านขุนจำนงจันารักษ์

อาคารพิพิธภัณฑ์หลังนี้เดิมเป็นบ้านของขุนจำนงจันารักษ์ ตั้งอยู่ในตลาดสามชุก ซอย 2 ลักษณะเป็นอาคารไม้สามชั้น สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ. ศ. 2459 อายุกว่า 90 ปี มาแล้ว นางเคี้ยวยี่ จันารักษ์ ทายาทคนปัจจุบันได้อนุญาตให้คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกปรับปรุงบ้านจัดทำพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นแหล่งรวมองค์ความรู้ของท้องถิ่นและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

6. ผลการดำเนินงาน

ปัจจุบันตลาดสามชุกยังคงดำเนินวิถีของตลาดห้องแถวอย่างต่อเนื่อง วิถีชีวิตและลักษณะทางกายภาพของชุมชนตลาดสามชุกซึ่งเป็นผลมาจากประชาคมชาวตลาดสามชุกได้มีการปรับปรุงฟื้นฟู และร่วมกันอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไม้ของตลาดสามชุกไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ทำให้ตลาดสามชุกพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ทำให้ตลาดสามชุกกลับมีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้ง

2.9 สรุปปัจจัยที่ทำให้การอนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัยประสบความสำเร็จ

2.9.1 กรณีศึกษา การอนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัยในประเทศญี่ปุ่นตามแนวทาง “มะจิสีศิริ”

1. ศาสตราจารย์ มาซารุ มาเอโน ¹⁷ นักวิชาการผู้มึบบทบาทเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมมารวม 20 ปี

ศาสตราจารย์ มาซารุ มาเอโน กล่าวว่า ในญี่ปุ่น การสร้างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไม่ว่าจะเป็นเมืองนอกหรือในญี่ปุ่นล้วน “อาศัยช่างที่ถ่ายทอดฝีมือจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง” ทำให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแต่ละหลังเป็นที่ประชุมกันของภูมิปัญญา ประสบการณ์ และฝีมือของช่างหลายต่อหลายรุ่นสืบต่อกันมา เช่นเดียวกับ การสืบทอดวิถีชีวิตของผู้คน ประเพณี และเทศกาลแห่งชีวิตของผู้คน ประเพณี และเทศกาลแห่งชีวิตของชุมชนที่ฝังแน่นอยู่ในการออกแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ศาสตราจารย์ มาซารุ มาเอโน กล่าวในเรื่องของการปลูกชุมชน ยานากะ ว่า “เราต้องทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างที่สำคัญระหว่าง อาคารพักอาศัย และชีวิตชาวบ้าน”

“ในโครงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมืองประวัติศาสตร์ เราต้องไม่วางแผนแคบอยู่แค่ในบริบทแห่งตัวสถาปัตยกรรมเท่านั้น เราต้องวางแผนให้กลมกลืนกับสถาปัตยกรรมประเพณีที่มีมาในบริเวณและวิถีชีวิตของผู้คนทั้งในอดีตและปัจจุบัน”

“สำรวจ” เป็นคำที่ชาวบ้านรู้สึกไม่ค่อยดี เหมือนจะหยิบยื่นความคร่ำครึมาให้เขา ท่านจึงเปลี่ยนนโยบายเป็นว่า “เรากำลังมามองหาสถานที่ที่น่าสนใจในบริเวณนี้” มากกว่าคำว่า “เรากำลังมาสำรวจสถาปัตยกรรม”

สิ่งที่สำคัญก็คือ “การแสวงหาและการสนับสนุนกลุ่มคนที่เป็นแกนกลางในการอนุรักษ์ และปลูกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้มีชีวิตขึ้น” กลุ่มคนที่เป็นแกนกลางนั้น ควรได้รับการแนะนำในช่วงของการศึกษาชุมชน ถึงสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญยิ่งก็คือ เราต้องเราต้องให้เขาเหล่านั้นเป็นฝ่ายเลือกอนาคตของชุมชนของเขาด้วยตนเอง

ศาสตราจารย์ มาซารุ มาเอโน ได้วางหลัก 3 ประการขึ้น ในการปลูกชีวิตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หรืออาคารทางประวัติศาสตร์

1) **ต้องอยู่อาศัยได้ (Livability)** คือจะต้องมาจากความต้องการที่แท้จริงของผู้อยู่อาศัย ต้องไม่ให้การดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนเป็นเหยื่อของการอนุรักษ์

2) **ความสะอาดของสภาพแวดล้อม (Clearliness for Environments)** บ้านเมืองที่สกปรก และบ้านที่ไม่มีผู้อยู่อาศัยเป็นสัญญาณความตกต่ำทางเศรษฐกิจ

¹⁷ ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อ้างใน “มะจิสีศิริ” การปลูกชุมชนในญี่ปุ่น แนวความคิดและแนวทางปฏิบัติ.ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.2546.

3) **คุณค่าที่มองเห็นได้ (Visible Value)** การทำให้ผู้คนตระหนักตระหนักในคุณค่าในบ้านเมืองของเขาเป็นสิ่งสำคัญสุดในการอนุรักษ์

2. รองศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาสัย ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹⁸

การกำหนดเกณฑ์ และการควบคุมการใช้งานอาคารอย่างเข้มงวด หรือไร้เหตุผล ทำให้ผู้ครอบครองอาคารเบื่อหน่าย และเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ในขณะที่ใช้ประโยชน์ได้จำกัด จึงเลือกวิธีที่ปล่อยให้อาคารทรุดโทรมโดยไม่ดูแลรักษา จนกลายเป็นการต่อต้านของประชาชน เร่งให้เกิดการทำลายอาคารเดิมจนจำเป็นต้องรื้อทิ้งไปในที่สุด กรณีของการปลูกชุมชนในเมืองนิชนิจ ในโตเกียว ที่การอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมของประชาชนที่พำนักอาศัยอยู่ จึงดำเนินการโดยประชาชนเป็นผู้เลือกวิธีการ และเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนเอง

3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐติ ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กล่าวว่า การอนุรักษ์ชุมชนในประเทศญี่ปุ่นเป็นตัวอย่างของการอนุรักษ์ชุมชนที่ประสบความสำเร็จ เกิดขึ้นจากหลายปัจจัย¹⁹

ปัจจัยแรก คือการที่รัฐตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของชุมชนเก่า และวิถีชีวิตชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ในปี ค.ศ.1975 ญี่ปุ่นได้ปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม โดยมีการเพิ่มประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมอีกประเภทหนึ่งคือ กลุ่มอาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งต่อมาก็ได้ขยายขอบเขต ออกเป็นการคุ้มครองเมืองและหมู่บ้านประวัติศาสตร์ด้วย การประกาศเขตอนุรักษ์ เพื่อควบคุมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนา

การออกกฎหมาย การจัดเงินช่วยเหลือและการให้คำแนะนำด้านเทคนิคการอนุรักษ์จึงเป็นบทบาทที่สำคัญของรัฐในการอนุรักษ์ชุมชนทางประวัติศาสตร์

ปัจจัยที่สอง คือบทบาทของรัฐบาลท้องถิ่นที่มีหน้าที่คุ้มครองชุมชนอนุรักษ์ในพื้นที่รับผิดชอบ โดยการออกมาตรการเพื่ออนุรักษ์และควบคุมการเปลี่ยนแปลงใดๆก็ตามที่อาจเกิดขึ้นกับลักษณะทางกายภาพของชุมชน ให้คำแนะนำด้านการอนุรักษ์ และจัดสรรงบประมาณในการซ่อมแซม ปรับปรุงหรือการสร้างอาคารใหม่ในเขตอนุรักษ์ เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นจะเป็นผู้ที่ทราบถึงคุณค่าพิเศษถึงพื้นที่นั้นๆ เข้าใจถึงความต้องการของชุมชน และมีการทำงานอย่างใกล้ชิดกับประชาชนในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันก็มีหน้าที่ประสานงานกับฝ่ายรัฐ

ปัจจัยที่สาม สำคัญในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมชาวญี่ปุ่น ความรักและภาคภูมิใจในถิ่นของตน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์และการรักษาความเป็นชุมชนเก่าอย่างยั่งยืน

¹⁸ “มะจิซึคิ” การปลูกชุมชนในญี่ปุ่น แนวความคิดและแนวทางปฏิบัติ. ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.2546.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน

2.9.2 กรณีศึกษา การอนุรักษ์ พื้นที่ ที่อยู่อาศัยในประเทศไทย

1. ชุมชนสามแพร่ง

ปัจจัยที่ทำให้การฟื้นฟูชุมชน และการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนสามแพร่งประสบความสำเร็จ

ปัจจัยที่ 1 การเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ทำให้มีสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า และแสดงถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่

ปัจจัยที่ 2 คือความเข้มแข็งของชุมชน ที่ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของชาวชุมชน และพยายามที่จะแก้ปัญหาโดยชาวชุมชนเอง โดยจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนชั่วคราวขึ้น และต่อมาได้จัดตั้งองค์กรชุมชน “ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง” ขึ้น เป็นองค์กรชุมชนขึ้นทะเบียนกับกรุงเทพมหานคร

ปัจจัยที่ 3 คือการจัดตั้ง “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า” โดยเป็นชุมชนแรกที่สามารจัดตั้งได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด จะให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์เมืองเก่าไปพร้อมกับการพัฒนา ไม่จำกัดเฉพาะการทำงานในย่านสามแพร่ง แต่ระดมความคิดและร่วมทำงานกับชุมชนเมืองเก่าทั่วประเทศ

ปัจจัยที่ 4 คือการได้รับการสนับสนุนในด้านต่างๆทั้งจากเอกชน และภาครัฐในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

2. ชุมชนตลาดร้อยปีสามชุก

ปัจจัยที่ทำให้การฟื้นฟูชุมชน และการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ในพื้นที่ตลาดสามชุกประสบความสำเร็จ

ปัจจัยที่ 1 กลุ่มองค์กรต่างๆ(NGO)ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงสถาบันการศึกษา ที่เป็นเสมือนตัวกระตุ้นให้ชาวชุมชนเกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของตนเอง

ปัจจัยที่ 2 เกิดจากการความต้องการ และตระหนักเห็นคุณค่าของตลาดสามชุกของชาวชุมชนกลุ่มหนึ่ง จึงจัดตั้งเป็น “คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุก” ร่วมกับกลุ่มองค์กร(NGO) ในการดำเนินการ และประชาสัมพันธ์ให้ชาวชุมชนรับทราบ และดึงชาวชุมชนให้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ

ปัจจัยที่ 3 ผู้สื่อข่าวโทรทัศน์ของต่าง ๆ นักเขียนวารสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ในการประชาสัมพันธ์ ทำให้ตลาดสามชุกเป็นที่รู้ในวงกว้างมากขึ้น ทำให้เศรษฐกิจในชุมชนฟื้นตัว กลายเป็นตลาดมีชีวิต สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน ส่งผลให้เกิดการปรับปรุงอาคารบ้านเรือนโดยชาวชุมชนเป็นผู้หลักได้

ปัจจัยที่ 4 โครงการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นเสมือนแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ที่มีใช้เพียงให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งความรู้ที่แสดงถึงคุณค่าของถิ่นที่อยู่แก่ชาวชุมชนเอง โดยเฉพาะเยาวชน ทำให้เกิดความรัก และหวงแหนในคุณค่าทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม วัฒนธรรม และดูแลรักษาให้แก่คนรุ่นหลังสืบเนื่องไป

สรุปปัจจัยที่ทำให้การอนุรักษ์ พื้นที่ที่อยู่อาศัยประสบความสำเร็จ

จากการศึกษากรณีศึกษาพบว่าโอกาสที่การอนุรักษ์ พื้นที่ที่อยู่อาศัยจะประสบความสำเร็จได้นั้นต้องประกอบไปด้วยปัจจัยในด้านต่างๆดังนี้

1. ปัจจัยที่เกิดจากศักยภาพภายในของชุมชน

ปัจจัยที่ 1 มีคุณค่า และเอกลักษณ์ควรค่าแก่การอนุรักษ์ และพื้นที่

- เกิดขึ้นจากภูมิหลังของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ซึ่งทำให้เกิดรูปแบบทางกายภาพ ที่อยู่อาศัยที่เป็นเอกลักษณ์ และมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ที่แสดงถึงจุดแข็งและศักยภาพที่จะเกิดจากการอนุรักษ์ และพื้นที่อยู่อาศัย

ปัจจัยที่ 2 ทักษะคิดของคนในชุมชน (ศาสตราจารย์มาซารุ มาเอโนะ “มะจิซึคิรี” การปลุกชุมชนในญี่ปุ่น แนวความคิดและแนวทางปฏิบัติ)

- เกิดจากความต้องการของชาวชุมชนเอง
- ชุมชนมีสำนึกในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ความรักและภาคภูมิใจในถิ่น และที่อยู่อาศัยของตน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัย และการรักษาความเป็นชุมชนเก่าอย่างยั่งยืน

ปัจจัยที่ 3 ความเข้มแข็งของชุมชน

- ความพร้อม และความสามารถของคนในชุมชนที่สามารถพัฒนาตนเอง และแก้ปัญหาต่างๆได้ด้วยตนเอง โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ
- การมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดแนวทางการพัฒนา และการแก้ปัญหาต่างๆ
- ชุมชนมีการเรียนรู้ และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง อย่างต่อเนื่อง เช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาของฝีมือจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง , การสืบวิถีชีวิตของผู้คน วัฒนธรรม และประเพณี
- ชุมชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ โดยเป็นชุมชนที่พึ่งตนเอง โดยใช้ทุน และทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

2. ปัจจัยที่เกิดภายนอก หรือปัจจัยสนับสนุน

- หน่วยงานภาครัฐ และท้องถิ่นให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น การออกกฎหมาย การจัดเงินช่วยเหลือ และการให้คำแนะนำด้านเทคนิคการอนุรักษ์ ให้ความรู้เชิงวิชาการในด้านต่างๆแก่ชุมชน

- ความต่อเนื่องของการสนับสนุน และการกระตุ้นของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนให้ชุมชนตระหนักและเห็นคุณค่าของตนเอง

- การแสวงหาและการสนับสนุนกลุ่มคนที่เป็นแกนกลางในการอนุรักษ์ และปลุกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้มีชีวิตขึ้น เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูชุมชนที่มาจากหลายภาคส่วน , สหกรณ์อนุรักษ์ พื้นที่ชุมชน

2.10 การกำหนดตัวแปรศักยภาพผู้อยู่อาศัยของผู้วิจัย

จากแนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน และกรณีศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยขอสรุปความหมายเพื่อใช้ในการศึกษาค้างนี้ว่า

ศักยภาพของผู้อยู่อาศัย หมายถึง ความสามารถของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งในด้านต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถแบ่งเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

● ความเข้มแข็งของครัวเรือน

1) การมีความรู้ ความเข้าใจเรื่องเอกลักษณ์ของที่อยู่อาศัยและชุมชน มีการถ่ายทอดความรู้วัฒนธรรม และค่านิยมที่ดีงามในชุมชน จากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลัง

2) การมีความรัก ความผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัย

3) การมีความรู้สึกที่ตนเองเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยและมีแรงผลักดันในการให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตน

4) การมีความรู้ ความสามารถในการจัดการเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์ชุมชน รวมถึงระบบการก่อสร้างอาคารที่เป็นอาคารเชิงอนุรักษ์ภายในชุมชน

5) ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของแต่ละครัวเรือน มีความรักและสามัคคีกันของผู้อยู่อาศัย และเกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในลักษณะเชิงบวก ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกันในการพัฒนา

6) การมีระดับรายได้ที่ดี เพียงพอกับค่าใช้จ่ายและเหลือเก็บออมสำหรับไว้ใช้จ่ายเป็นค่าปรับปรุงและฟื้นฟูของผู้อยู่อาศัยของตนได้

7) อาชีพของผู้อยู่อาศัยในชุมชน สามารถดำรงอยู่ได้และส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

● ทัศนคติต่อชุมชนในการพัฒนา

8) ผู้อยู่อาศัยมีความอยากในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเอง

9) ผู้อยู่อาศัยมีความต้องการในการที่จะแสดงออกและมีส่วนร่วมในกระบวนการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเอง ตามแนวทางอนุรักษ์ชุมชน

10) ผู้อยู่อาศัยให้ความร่วมมือและสนับสนุนหน่วยงานของภาครัฐและผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาที่อยู่อาศัย ตามแนวทางอนุรักษ์

● ผู้นำชุมชนและการรวมกลุ่ม

11) ตัวแทนหรือผู้นำชุมชนมีความรู้ ความสามารถในการทำให้เกิดการพัฒนาในชุมชน มีจิตอาสาและแสวงหาความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกได้

12) มีการรวมกลุ่มทำประโยชน์ร่วมกันในชุมชน มีความรู้สึกสธารณะร่วมกัน และมีความตระหนักต่อปัญหาที่เกิดในชุมชน

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนย่านเมืองเก่า : กรณีศึกษาชุมชนนางเลิ้งในครั้งนี้เป็นการศึกษาข้อมูลโดยใช้การสำรวจ สัมภาษณ์ และการตรวจสอบข้อมูลโดยกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างผู้ทำวิจัยกับผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง เพื่อให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญและเกิดทัศนคติต่อชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ จึงได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

3.1 วิธีดำเนินการวิจัย

3.1.1 ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลเพื่อใช้สำหรับการกำหนดวัตถุประสงค์ ประเด็นการศึกษาและขอบเขตการศึกษา โดยการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- **ข้อมูลปฐมภูมิ** จากการสำรวจและเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ทำการศึกษา การสังเกตการณ์สภาพชุมชน
- **ข้อมูลทุติยภูมิ** จากเอกสารงานวิจัย หนังสือ บทความที่เกี่ยวข้อง แผนที่และภาพถ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

3.1.2 ศึกษาสภาพที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

การสำรวจสภาพทางกายภาพ ในเบื้องต้นได้ทำการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำความเข้าใจในพื้นที่ และการทดลองเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นจำนวนไม่ต่ำกว่า 5 ครั้ง เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล จากนั้นจึงทำการออกแบบแบบสัมภาษณ์ และทดลองเก็บข้อมูล เพื่อให้ทราบว่าสามารถเก็บข้อมูลได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

เมื่อได้ทำการแก้ไขและได้แบบสัมภาษณ์ที่สามารถเก็บข้อมูลได้ตามวัตถุประสงค์แล้ว ผู้วิจัยจึงลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้านที่อยู่อาศัยและสภาพการอยู่อาศัยจริง โดยใช้เวลาดลงพื้นที่ ช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2552 – ธันวาคม พ.ศ. 2553 เพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูลด้านที่อยู่อาศัย โดยเครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย

1. การสำรวจข้อมูลภาคสนาม
2. การสังเกต
3. การสัมภาษณ์โดยมีแบบสัมภาษณ์
4. การทำแผนที่ แผนที่ชุมชนและการถ่ายภาพ
5. การบันทึกข้อมูล การSketch

● **การตรวจสอบข้อมูลโดยการมีส่วนร่วมกับผู้อยู่อาศัย** โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับชาวชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้วิจัย ผู้นำชุมชน(คณะกรรมการชุมชน) นักการเมืองท้องถิ่น และชาวบ้านที่อาศัย

ในชุมชนนางเลิ้ง ซึ่งเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการลงภาคสนามด้วยตนเองของผู้วิจัย มานำเสนอให้แก่ชาวชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูลด้านกายภาพของที่อยู่อาศัยภายในชุมชนของตนและแลกเปลี่ยนทัศนคติซึ่งกันและกัน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

1. การประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับคนในชุมชน
2. แผนที่ แผนที่ชุมชน
3. ภาพถ่าย

3.1.3 ศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม ความจำเป็นและความต้องการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

● **การศึกษาข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม** โดยการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในชุมชน ซึ่งประเด็นที่ให้ความสำคัญในการเก็บข้อมูล ได้แก่

1. ระดับการศึกษา
2. อาชีพ และระดับรายได้ต่อครัวเรือน
3. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
4. ค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยต่อครัวเรือน
5. ความสามารถในการจ่ายด้านที่อยู่อาศัย

● **ศึกษาความจำเป็นและความต้องการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย** โดยการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในชุมชน ซึ่งประเด็นที่ให้ความสำคัญในการเก็บข้อมูล ได้แก่

1. ระยะเวลาที่เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน
2. เหตุผลที่เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน
3. สถานที่ทำงานของคนในครอบครัว
4. สถานศึกษาของบุตรหลานในครอบครัว
5. จำนวนบ้านเครือญาติหรือเพื่อนบ้านที่คุ้นเคยเป็นอย่างดีภายในชุมชน
6. ความต้องการในการย้ายที่อยู่อาศัย

3.1.4 ศึกษาปัญหาด้านการอยู่อาศัย และทัศนคติต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

● **การศึกษาปัญหาด้านการอยู่อาศัย** โดยการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในชุมชน ซึ่งประเด็นที่ให้ความสำคัญในการเก็บข้อมูลได้แก่ปัญหาทางด้านกายภาพและปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

● **ศึกษาทัศนคติต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัย** โดยการใช้การสังเกต สัมภาษณ์และสัมภาษณ์คนในชุมชน แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบข้อมูลโดยการมีส่วนร่วมกับผู้อยู่อาศัย เช่น ผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน เป็นต้น

3.1.5 **วิเคราะห์ศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ในการแก้ปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้อสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ชุมชน** เป็นการรวบรวมข้อมูลด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ทักษะคิดต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ตรวจสอบข้อมูลโดยการมีส่วนร่วมกับผู้อยู่อาศัยและการสังเกต เพื่อวิเคราะห์ถึงศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ในการแก้ปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้อสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ชุมชน โดยพิจารณาจาก

- ปัจจัยที่ส่งเสริม
- ปัจจัยที่ต่อต้านและเป็นอุปสรรค

การวิเคราะห์หาศักยภาพในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถแบ่งเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

● **ความเข้มแข็งของครัวเรือน**

- 1) การมีความรู้ ความเข้าใจเรื่องเอกลักษณ์ของที่อยู่อาศัยและชุมชนที่ตน มีการถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรม และค่านิยมที่ดีงามในชุมชน จากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลัง
- 2) การมีความรัก ความผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัย
- 3) การมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยและมีแรงผลักดันในการให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตน
- 4) การมีความรู้ ความสามารถในการจัดการเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์ชุมชน รวมถึงระบบการก่อสร้างอาคารที่เป็นอาคารเชิงอนุรักษ์ภายในชุมชน
- 5) ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของแต่ละครัวเรือน มีความรักและสามัคคีกันของผู้อยู่อาศัย และเกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในลักษณะเชิงบวก ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกันในการพัฒนา
- 6) การมีระดับรายได้ที่ดี เพียงพอกับค่าใช้จ่ายและเหลือเก็บออมสำหรับไว้ใช้จ่ายเป็นค่าปรับปรับ และฟื้นฟูของผู้อยู่อาศัยของตนได้
- 7) อาชีพของผู้อยู่อาศัยในชุมชน สามารถดำรงอยู่ได้และส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

● **ทัศนคติต่อชุมชนในการพัฒนา**

- 8) ผู้อยู่อาศัยมีความอยากในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเอง
- 9) ผู้อยู่อาศัยมีความต้องการในการที่จะแสดงออกและมีส่วนร่วมในกระบวนการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเอง ตามแนวทางอนุรักษ์ชุมชน
- 10) ผู้อยู่อาศัยให้ความร่วมมือและสนับสนุนหน่วยงานของภาครัฐและผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาที่อยู่อาศัย ตามแนวทางอนุรักษ์

● **ผู้นำชุมชนและการรวมกลุ่ม**

- 11) ตัวแทนหรือผู้นำชุมชนมีความรู้ ความสามารถในการทำให้เกิดการพัฒนาในชุมชน มีจิตอาสาและแสวงหาความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกได้
- 12) มีการรวมกลุ่มทำประโยชน์ร่วมกันในชุมชน มีความรู้สึกสาคาธาระ่วมกัน และมีความตระหนักต่อปัญหาที่เกิดในชุมชน

3.1.7 **สัมภาษณ์นักวิชาการด้านที่อยู่อาศัย การอนุรักษ์ชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง** เป็นการนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการศึกษาแก่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (เจ้าของที่ดินชุมชนนางเลิ้ง) นักวิชาการด้านที่อยู่อาศัย และนักวิชาการด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูชุมชน เพื่อขอข้อคิดเห็นและทัศนคติ ต่อผลของศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยย่านเมืองเก่าที่ได้จากการศึกษาและเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการศึกษาคั้งนี้ ถึงศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ใน

3.1.6 **สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ** เป็นการสรุปถึงศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ในการแก้ปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ชุมชน และเสนอแนะแนวทางและกระบวนการ ให้การอนุรักษ์ที่อยู่อาศัยในชุมชนให้เกิดเป็นรูปธรรมได้

3.2 ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง

ในอดีตนางเลิ้งเคยเป็นอำเภอหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีอาณาเขตกว้างขวางมาก แต่ปัจจุบันชุมชนนางเลิ้งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย ประกอบด้วยชุมชนย่อยหลายชุมชนและมีขอบเขตทางสังคมที่เล็กลง ในการศึกษาครั้งนี้จึงใช้หลักเกณฑ์พิจารณากำหนดขอบเขตในการทำวิจัย ดังนี้

- ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และความเป็นศูนย์กลางของย่าน
- ลักษณะทางกายภาพที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่หลงเหลือมาถึงปัจจุบัน
- ลักษณะการรวมกลุ่มชุมชนและการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน

จากเกณฑ์ดังกล่าว จึงกำหนดพื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่บริเวณล้อมรอบด้วยถนนสุขุมมิตร ถนนพะเนียง ถนนกรุงเกษมและถนนนครสวรรค์ โดยถนนด้านนครสวรรค์จะรวมถึงตึกแถวฝั่งตรงข้ามด้วย ซึ่งถือเป็นการรักษาทัศนียภาพของพื้นที่ประวัติศาสตร์ไว้ โดยพื้นที่นี้มีขนาดประมาณ 49,000 ตารางเมตร ประกอบไปด้วยชุมชน 2 ชุมชนคือ ชุมชนสุขุมมิตร 1 และชุมชนสุขุมมิตร 2 และพื้นที่บางส่วนของอาคารฝั่งตรงข้ามของถนนนครสวรรค์

จากสถิติจำนวนประชากรของเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย แสดงข้อมูลของชุมชนสุขุมมิตร 1 และชุมชนสุขุมมิตร 2 (ไม่รวมพื้นที่ฝั่งตรงข้ามถนนนครสวรรค์) ดังนี้

- **ชุมชนสุขุมมิตร 1 เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย**
 - กรรมสิทธิ์ที่ดิน : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
 - เนื้อที่ชุมชน : ประมาณ 1.5 ไร่
 - ประชากร : ชาย 312 คน หญิง 360 คน รวม 772 คน
 - จำนวนครอบครัว : 170 ครอบครัว
 - จำนวนหลังคาเรือน : 141 หลังคาเรือน

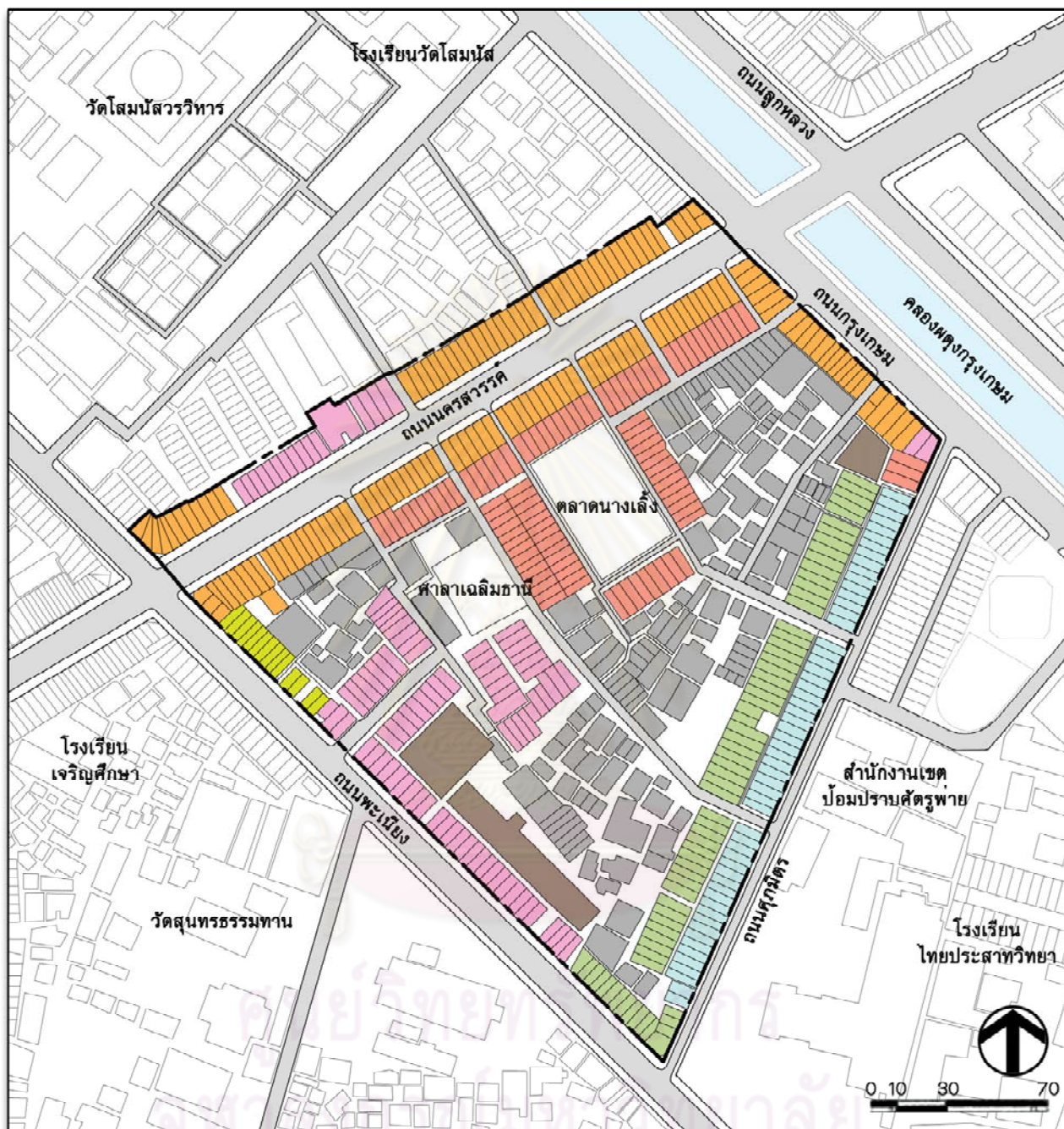
- **ชุมชนศุภมิตร 2 เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย**
 - กรรมสิทธิ์ที่ดิน : กรมการศาสนา และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
 - เนื้อที่ชุมชน : ประมาณ 4 ไร่
 - ประชากร : ชาย 573 คน หญิง 413 คน รวม 986 คน
 - จำนวนครอบครัว : 380 ครอบครัว
 - จำนวนหลังคาเรือน : 337 หลังคาเรือน

- **ตึกฝั่งตรงข้ามถนนนครสวรรค์**
 - จำนวนหลังคาเรือน : 65 หลังคาเรือน (จากการสำรวจ)

ในการออกแบบสอบถามจะออกแบบสอบถามครอบครัวที่อยู่อาศัยในพื้นที่ศึกษาซึ่งมีจำนวนหลังคาเรือนประมาณ 543 หลังคาเรือน ซึ่งตามหลักเกณฑ์ทางสถิติกำหนดให้ใช้กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 25 ในกรณีที่มีประชากรไม่ถึง 1,000 หน่วย (Yamane, Toro: 1973) จึงต้องใช้แบบสอบถามอย่างน้อย 135 ชุด โดยผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรตัวอย่าง ตามลักษณะอาคารที่พักอาศัย ซึ่งสามารถจำแนกได้ 8 กลุ่ม และมีจำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่างของแต่ละกลุ่ม ดังนี้

1. ตึกแถวสองชั้นถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษมมีจำนวนประมาณ 124 หลัง	จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง	31 หลัง
2. ตึกแถวชั้นครึ่งรอบตลาดมีจำนวนประมาณ 85 หลัง	จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง	21 หลัง
3. ตึกแถวสองชั้น ถนนศุภมิตรด้านใน มีจำนวนประมาณ 66 หลัง	จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง	15 หลัง
4. ตึกแถวสองชั้น ถนนศุภมิตร มีจำนวนประมาณ 51 หลัง	จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง	13 หลัง
5. ห้องแถวไม้ถนนพะเนียง มีจำนวนประมาณ 14 หลัง	จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง	3 หลัง
6. ตึกแถวสมัยใหม่ มีจำนวนประมาณ 88 หลัง	จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง	22 หลัง
7. บ้านพักอาศัยในชุมชน มีจำนวนประมาณ 112 หลัง	จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง	27 หลัง
8. แฟลต มีจำนวนประมาณ 3 หลัง	จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง	3 หลัง
รวม	543 หลัง	จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง 135 หลัง

รูปที่ 3.1 แสดงประชากรกลุ่มตัวอย่าง

	ตึกแถวสองชั้นถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	จำนวน 124 หลัง	ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 31 หลัง
	ตึกแถวชั้นครึ่งรอบตลาด	จำนวน 85 หลัง	ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 21 หลัง
	ตึกแถวสมัยใหม่	จำนวน 88 หลัง	ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 22 หลัง
	ตึกแถวสองชั้นถนนสุโขทัยด้านใน	จำนวน 66 หลัง	ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 15 หลัง
	ตึกแถวสองชั้นถนนสุโขทัย	จำนวน 51 หลัง	ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 13 หลัง
	ตึกแถวไม้ถนนพระเนียง	จำนวน 14 หลัง	ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 3 หลัง
	แฟลต	จำนวน 3 หลัง	ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 3 หลัง
	บ้านพักอาศัยในชุมชน	จำนวน 112 หลัง	ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 27 หลัง
	รวม	จำนวน 543 หลัง	ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 135 หลัง

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ในการศึกษา ศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยย่านเมืองเก่า : กรณีศึกษาชุมชนนางเลิ้ง กรุงเทพมหานคร เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ ผู้วิจัยจึงกำหนดเครื่องมือในการวิจัย ดังนี้

3.3.1 แบบสัมภาษณ์

ในการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรตัวอย่าง ผู้วิจัยจะใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างครบถ้วนของแต่ละครัวเรือน ซึ่งแบบสัมภาษณ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งในด้านต่างๆ โดยแบ่งเป็นหัวข้อได้ 5 ตอน ดังนี้ (ดูได้ในภาคผนวก)

ตอนที่ 1 ลักษณะครัวเรือน ประกอบด้วย

ตอนที่ 2 ทิศนคติต่อที่อยู่อาศัย

ตอนที่ 3 ทิศนคติต่อชุมชน

ตอนที่ 4 ทิศนคติต่อการอนุรักษ์ชุมชน

ตอนที่ 5 ความสัมพันธ์ในชุมชน

3.3.2 แบบสำรวจ

แบบสำรวจเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจข้อมูลด้านกายภาพของที่อยู่อาศัยแต่ละครัวเรือน ดังนี้ (ดูได้ในภาคผนวก)

- รูปแบบที่อยู่อาศัยและวัสดุที่ใช้ก่อสร้าง
- จำนวนชั้นของอาคาร
- สภาพอาคาร
- ลักษณะการใช้พื้นที่ภายในอาคาร
- ผังอาคารโดยสังเขป

3.3.3 แผนที่ชุมชนและผังสำรวจชุมชน

แผนที่ชุมชนและผังสำรวจชุมชน ใช้ในการสำรวจข้อมูลด้านกายภาพของชุมชนชุมชนและสภาพแวดล้อมโดยรวมของชุมชน

3.4 ปัญหาและอุปสรรคที่พบในการวิจัย

ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัยที่ผู้วิจัยพบ ส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาในการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งมีดังนี้

1. การลงพื้นที่นั้น ในแต่ละช่วงเวลา มีข้อจำกัด คือ ควรเข้าพื้นที่ในวันและเวลาราชการ (วันจันทร์ – วันศุกร์) เวลา 9.00 -14.00 น. เนื่องจากชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขายอาหารในตลาดนางเลิ้ง และลูกค้าที่เข้าไปใช้บริการส่วนใหญ่ทำอาชีพพนักงานบริษัท และรับราชการบริเวณใกล้เคียงกับชุมชน ดังนั้น ในวันเสาร์ และวันอาทิตย์ พ่อค้า-แม่ค้าส่วนมาก จะไปเปิดร้าน การเก็บข้อมูลก็จะทำได้ยาก

2. การเข้าไปสำรวจภายในบ้านแต่ละหลัง ทำได้ยาก เนื่องจากที่อยู่อาศัยส่วนมากมีสภาพทรุดโทรม และไม่เป็นระเบียบ ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยอยากให้ผู้วิจัยเข้าไปสำรวจ การเก็บข้อมูลจึงทำได้เพียงเก็บตัวอย่างบ้านบางหลังที่ผู้อยู่อาศัยรายนั้นให้ความร่วมมือ และการเก็บข้อมูลภายในบ้านส่วนใหญ่จะได้จากการสัมภาษณ์เท่านั้น

3. ประชากรกลุ่มตัวอย่างบางราย เป็นผู้ที่ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน จึงไม่สามารถให้ข้อมูลด้านที่อยู่อาศัยของตนเองได้

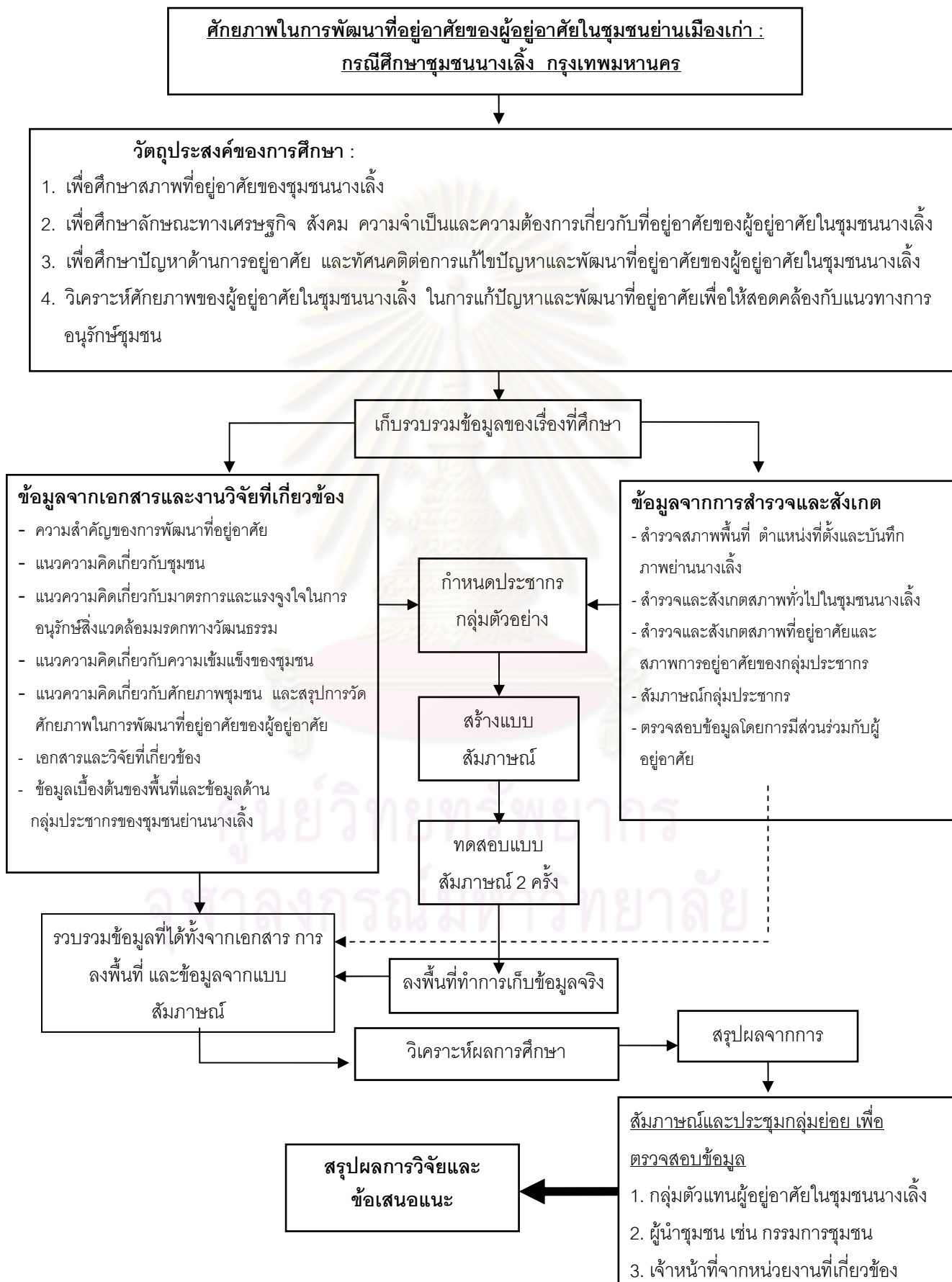
ตารางที่ 3.1 สรุปการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์การศึกษา

วัตถุประสงค์	ตัวแปรหลัก	ตัวแปรรอง	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
1. เพื่อศึกษาสภาพที่อยู่อาศัยของชุมชนนางเลิ้ง	สภาพทางกายภาพ	<ul style="list-style-type: none"> - รูปแบบที่อยู่อาศัย - อายุอาคาร - วัสดุก่อสร้าง - จำนวนชั้น - ขนาดพื้นที่ - ประวัติการซ่อมแซม - กรรมสิทธิ์การครอบครองที่อยู่อาศัย 	ที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง จำนวน 135 ครัวเรือน	<ol style="list-style-type: none"> 1. การสำรวจภาคสนามด้วยตนเอง 2. การสัมภาษณ์
2. เพื่อศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม ความจำเป็นและความต้องการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง	ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม	<ul style="list-style-type: none"> - อาชีพ - รายได้ - จำนวนสมาชิกในครัวเรือน - ความสามารถในการจ่ายด้านที่อยู่อาศัย 	ที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง จำนวน 135 ครัวเรือน	<ol style="list-style-type: none"> 1. การสำรวจภาคสนามด้วยตนเอง 2. การสัมภาษณ์
	ความจำเป็นและความต้องการเกี่ยวกับอยู่อาศัย	<ul style="list-style-type: none"> - เหตุผลที่เข้ามาอาศัยในชุมชน - ระยะเวลาที่อยู่อาศัย - ความจำเป็น - สถานที่ทำงาน - จำนวนบ้านเช่า/ญาติในชุมชน 	ที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง จำนวน 135 ครัวเรือน	การสัมภาษณ์

ตารางที่ 3.1 สรุปการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์การศึกษา (ต่อ)

วัตถุประสงค์	ตัวแปรหลัก	ตัวแปรรอง	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. เพื่อศึกษาปัญหาด้านการอยู่อาศัยและทัศนคติต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง	ปัญหา	- ปัญหาด้านกายภาพ - ปัญหาด้านสังคมและเศรษฐกิจ	ที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง จำนวน 135 ครัวเรือน	1. การสัมภาษณ์ 2. การประชุมกลุ่มร่วมกับชุมชน
	ทัศนคติต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับแนวทางอนุรักษ์	- วิธีการแก้ไขปัญหา - การมีส่วนร่วมในชุมชน - ความตระหนักและเห็นความสำคัญ - ความเข้าใจ - ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาที่อยู่อาศัย	- ประชากรกลุ่มตัว แทน ที่ อยู่ อาศัย ใน ชุม ชน นาง เลิ้ง - ผู้นำชุมชน	1. การสัมภาษณ์ 2. การประชุมกลุ่มร่วมกับชุมชน
4. วิเคราะห์ศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ชุมชน	โอกาสและข้อจำกัดในการอนุรักษ์ที่อยู่อาศัย	- ปัจจัยสนับสนุน - ปัจจัยต่อต้าน - แนวทางในการพัฒนา	- ประชากรกลุ่มตัว แทน ที่ อยู่ อาศัย ใน ชุม ชน นาง เลิ้ง - ผู้นำชุมชน	- การวิเคราะห์จากข้อมูลที่ได้ศึกษามาเบื้องต้น - การสรุปผลร่วมกับชุมชน

แผนภูมิ 3.1 สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์การศึกษา

ตารางที่ 3.2 แสดง ระยะเวลาในการดำเนินการศึกษา

ลำดับที่	รายละเอียดงาน	มีย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.	มค.	กพ.	มีค.
1	ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น										
	1.1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ศึกษา	■									
	1.2 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและทบทวนวรรณกรรม	■									
	1.3 สำรวจข้อมูลเบื้องต้น (Pre-Test)	■	■								
2.	สอบหัวข้อวิทยานิพนธ์	■	■								
3.	ลงสำรวจภาคสนามเก็บข้อมูลอาคาร		■	■	■						
4.	สัมภาษณ์ความจำเป็นและความต้องการด้านที่อยู่อาศัย					■	■	■			
5.	จัดประชุมกลุ่มย่อยคนในชุมชน						■				
6.	รวบรวม วิเคราะห์ข้อมูล						■	■			
7.	ทำรูปเล่มวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์							■	■		
8.	เขียนบทความจากการศึกษา							■	■	■	
9.	นำเสนอข้อมูลวิทยานิพนธ์									■	
10.	นำเสนอบทความทางวิชาการ										■

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลักษณะทางกายภาพ คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่อยู่อาศัยและชุมชนนางเลิ้ง

“ชุมชนนางเลิ้ง” เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีพัฒนาการมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถือได้ว่าเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ที่ประกอบไปด้วยย่านการค้าเก่าแก่และมีชื่อเสียง ย่านพักอาศัย วัด สถานที่ราชการและสถานที่ให้บริการต่างๆ มากมาย ซึ่งในอดีตถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญและเจริญรุ่งเรืองมาก การพัฒนาในบริเวณย่านนางเลิ้งมีปัจจัยสำคัญจากการขยายอิทธิพลของชาติตะวันตก ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ต้องการจะพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย (Modernity) ดังเช่นชาติตะวันตกที่เข้ามาติดต่อค้าขาย จึงได้ขยายขอบเขตการพัฒนาจากในเขตพระนครออกมานอกพระนคร จึงมีการขุดคลองและตัดถนนเพื่อเป็นเส้นทางในการคมนาคมขนส่งสินค้า ที่สำคัญคือมีการขุดคลองผดุงกรุงเกษม ส่งผลให้บริเวณย่านนางเลิ้งได้รับการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวโดยตรง ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงมีพระราชดำริที่จะพัฒนาบ้านเมืองให้ทัดเทียมกับต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศตะวันตก จึงได้มีการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ หลายด้าน โดยเฉพาะการขยายพื้นที่เมืองออกมาด้านตะวันออกให้มากขึ้น เพื่อเป็นการเปิดพื้นที่รอบนอกของพระนครที่ไกลออกไปให้ได้รับความเจริญ ส่งผลให้เกิดชุมชนอยู่อาศัยและทำการค้าขึ้นในย่านนี้ โดยมีขนาดพื้นที่และจำนวนประชากรที่เข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นตามวิวัฒนาการของย่านอย่างเป็นลำดับ ชุมชนนางเลิ้งจึงกำเนิดขึ้นตามเหตุผลดังกล่าว

การศึกษาคุณค่าและเอกลักษณ์ของพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นสำคัญของเนื้อหาออกเป็น 2 ประเด็นสำคัญ คือ ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ชุมชนนางเลิ้งและสภาพปัจจุบันของพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง โดยรายละเอียดของเนื้อหาจะประกอบไปด้วย ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจสังคมและการอยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ดังนี้

4.1 อาณาเขตและการปกครอง

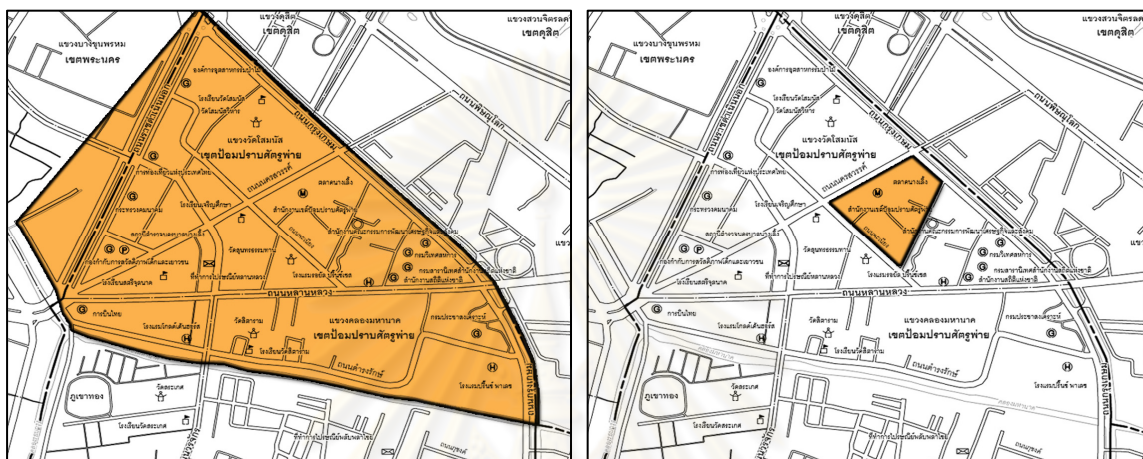
ชุมชนนางเลิ้ง ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงรัตนโกสินทร์ ในอดีตนั้น พื้นที่ย่านนางเลิ้งมีฐานะเป็นอำเภอ แต่ปัจจุบันรวมเข้าด้วยกันกับเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย เหลือเพียงชื่อชุมชนเท่านั้น พื้นที่ปัจจุบันอยู่ในแขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย และแขวงสวนจิตรลดา เขตดุสิต ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยมีเหตุผลในการกำหนดขอบเขตของพื้นที่ศึกษา ดังนี้

1. พื้นที่ศึกษามีความเป็นศูนย์กลางของย่าน ซึ่งแสดงถึงลักษณะทางสังคมที่เป็นศูนย์กลางด้านการค้าและแหล่งที่อยู่อาศัย โดยมีตลาดนางเลิ้ง และโรงหนังนางเลิ้งเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา
2. พื้นที่ศึกษามีลักษณะทางกายภาพที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ หลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งเส้นทางสัญจร และสถาปัตยกรรม

3. ลักษณะการรวมกลุ่มชุมชนในปัจจุบัน เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีความผูกพันกับพื้นที่อย่างมากเนื่องจากเติบโตร่วมกับพัฒนาการของย่านนางเลิ้งมาโดยตลอด

พื้นที่ที่ทำการศึกษามีขนาดประมาณ 49,000 ตารางเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

- ทิศเหนือ จรดถนนพิษณุโลก
- ทิศตะวันออก จรดถนนหลานหลวง
- ทิศใต้ จรดถนนจักรพรรดิพงษ์
- ทิศตะวันตก จรดถนนราชดำเนินนอก

ขอบเขตย่านนางเลิ้ง พ.ศ.2458

ขอบเขตชุมชนนางเลิ้งที่ทำการศึกษา พ.ศ.2553

รูปที่ 4.1 เปรียบขอบเขตของย่านนางเลิ้ง พ.ศ.2458 กับย่านนางเลิ้งซึ่งใช้เป็นพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน

พื้นที่ทำการศึกษารอบคลุมชุมชนศุภมิตร 1 ชุมชนศุภมิตร 2 มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ชุมชนศุภมิตร 1 เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย

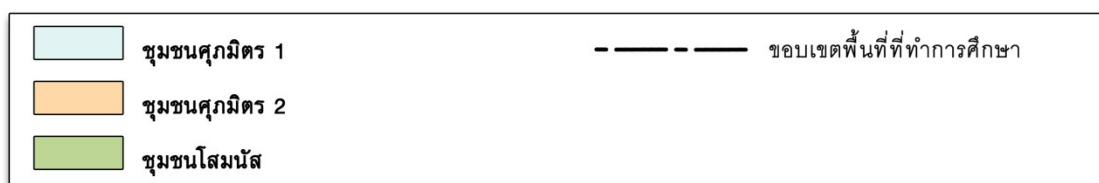
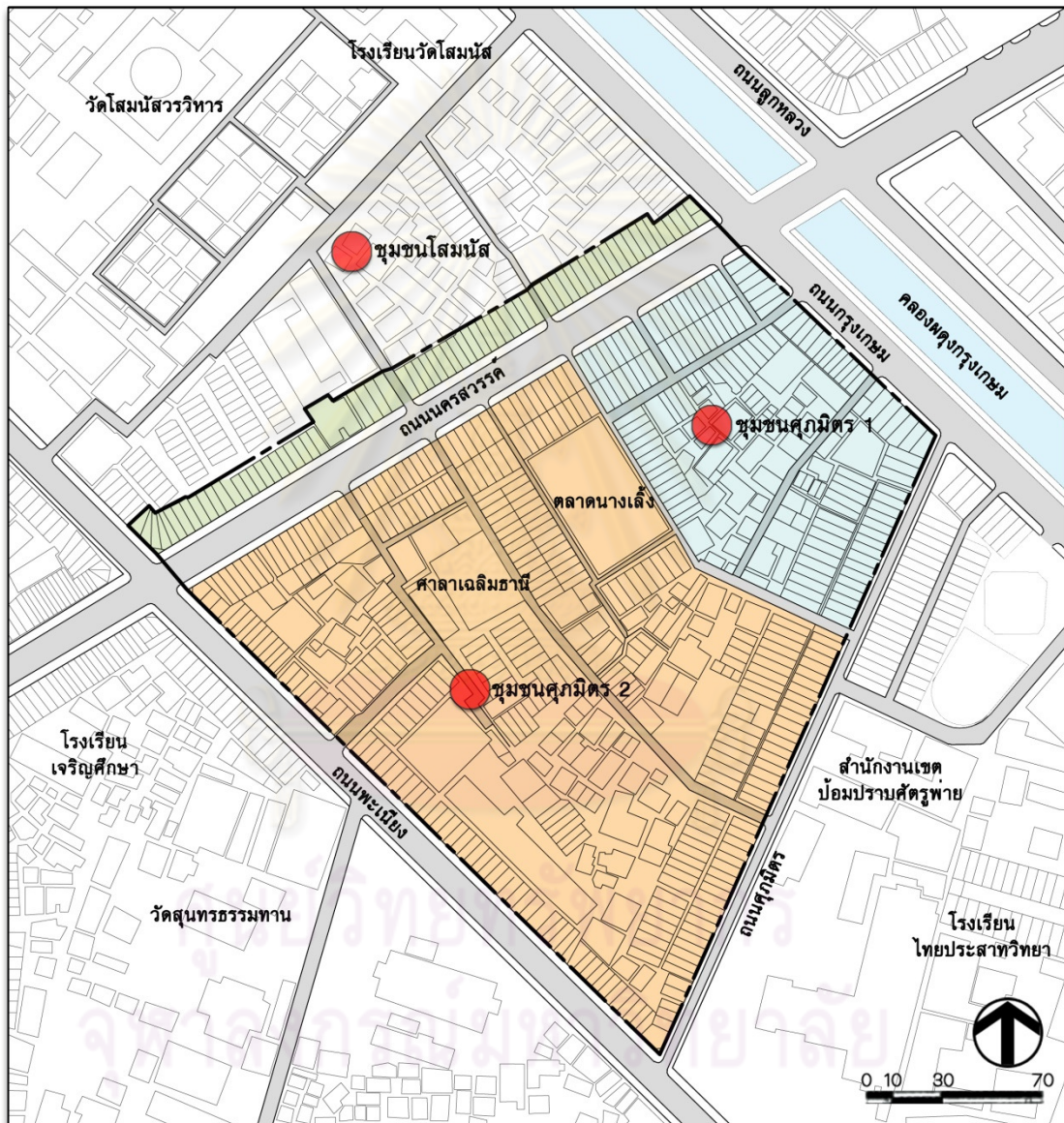
- เนื้อที่ชุมชน : ประมาณ 1.5 ไร่
- ประชากร : ชาย 312 คน หญิง 360 คน รวม 772 คน
- จำนวนครอบครัว : 170 ครอบครัว
- จำนวนหลังคาเรือน : 141 หลังคาเรือน
- การศึกษา : จบภาคบังคับมากที่สุด
- การประกอบอาชีพ : ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างและอาชีพส่วนตัว
- ศาสนา : ประชาชนนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่
- คณะกรรมการชุมชน : จำนวน 8 คน แต่งตั้งเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ.2551 และจะหมดวาระในวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2553

2. ชุมชนศุภมิตร 2 เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย

- เนื้อที่ชุมชน : ประมาณ 4 ไร่
- ประชากร : ชาย 573 คน หญิง 413 คน รวม 986 คน
- จำนวนครอบครัว : 380 ครอบครัว
- จำนวนหลังคาเรือน : 337 หลังคาเรือน
- การศึกษา : จบภาคบังคับมากที่สุด

- ศาสนา : ประชาชนนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่
- คณะกรรมการชุมชน : จำนวน 19 คน แต่งตั้งเมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2551 และจะหมดวาระในวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553

รูปที่ 4.2 แสดงชุมชนในพื้นที่นางเลิ้ง

ที่มา: สำนักงานเขตป้อมปราบฯ และจากการสำรวจของผู้วิจัย (2553)

4.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนนางเลิ้ง

4.2.1 ความเป็นมาของชุมชนนางเลิ้ง

ในการศึกษาวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานและที่อยู่อาศัยของชุมชนนางเลิ้ง สามารถแบ่งได้ 5 ช่วง ตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงสมัยปัจจุบัน โดยเทียบเคียงจากการศึกษาของมูลนิธิสำนักงานวิจัยและพัฒนาชุมชนเมือง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (2543) ดังนี้

1) สมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325-2394)

พื้นที่นางเลิ้งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีชื่อเรียกหลายอย่าง อาทิ พุงส้มป่อย บ้านสนามควาย ตำบลคอกระบือ สภาพพื้นที่ทั่วไปมีสภาพล้งว่างเปล่า มีประชาชนสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่ประปรายเพราะอยู่ไกลจากบริเวณพระนคร และเป็นพื้นที่ที่ทางราชการใช้เลี้ยงช้างหลวงที่ไม่ได้ขึ้นระวางใช้ในราชการ โดยปล่อยให้หากินได้อย่างอิสระ¹ นอกจากนี้นางเลิ้งยังเป็นพื้นที่พระราชทานให้เจดีย์ศึกสงคราม ดังนั้นพื้นที่นางเลิ้งจึงประกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติ ได้แก่ ชาวเขมร ชาวมอญ ชาวจีน รวมทั้งชาวไทยมุสลิม ดังหลักฐานที่ปรากฏ คือ

เชลยศึกชาวเขมรที่นำตัวมาจากการปราบกบฏใน พ.ศ.2325 ประมาณ 500 ครอบครัว โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชทานที่ดินบริเวณบ้านสนามควาย หรือตำบลคอกระบือ (บริเวณนางเลิ้งในปัจจุบัน) ให้แก่ชาวเขมรที่นับถือศาสนาพุทธได้ก่อสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย ส่วนชาวเขมรที่นับถือศาสนาคริสต์ทรงโปรดเกล้าฯให้ไปอยู่อาศัยที่ตำบลสามเสน²

บริเวณหน้าวัดชนะสงคราม เป็นที่อยู่อาศัยของนิคมชาวมลายู ซึ่งสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท กวาดต้อนเข้ามาปี พ.ศ.2329 เป็นเชลยวังหน้า

ชาวไทยมุสลิมซึ่งติดตามทัพของพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ลงไปปราบกบฏในปีพ.ศ.2373-2375 ขึ้นมาตั้งรกรากที่เมืองบางกอก เนื่องจากเกิดภาวะข้าวยากหนักแวงจากภาวะสงครามขึ้นในภาคใต้ ดังเช่นข้อความในพระราชพงศาวดารที่ว่า

“...ครั้งนั้น ที่ในกรุงและหัวเมืองฝนแล้ง ข้าวแพง เพราะด้วยปี
 เกาะน้ำมาก ครั้นมาถึงปีมะโรง ฝนแล้ง น้ำน้อย ข้าวหมด ราษฎร
 ชาวบ้านหาเลี้ยงชีวิตด้วยมันกลอยและของต่างๆ และพากันยอมตัวเป็น
 ข้าพวกกองทัพ ขอตามเข้ามา ณ กรุงด้วยเป็นอันมาก.....กองทัพกลับเข้า
 มาถึงกรุงเมื่อเดือน 11 ข้างแรม ในปีมะโรง จัดวาศ ที่กรุง ข้าวก็แพง
 ราคาถึงเกวียนละ 40 บาท 50 บาท ข้าวสารถึงละบาท เพ็ญบ้าง 5 สลึง

¹ บริษัท เครือซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน). เอกสารประกอบโครงการเครือซีเมนต์ไทยรักษาไทยเพิ่มมุมมองใหม่ให้สังคม (2540). หน้า 7

² นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บรรณาธิการ), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพทรงยศ ฉบับตัวเขียน (กรุงเทพฯ: บ. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2539)

บ้าง บาท 1 ภายหลังจากข้างถูก แล้วโปรดให้ช่วยชาวละคร ชาวตะลุง ชาวสงขลาที่กองทัพพาเข้ามา คิดราคาข้าวและค่าตัวให้แก่ภูลนาย ให้ไปตั้งอยู่บ้านสนามกระบือ เรียกว่าไพร่หลวงเกณฑ์บุญ หักเป็นช่างปูนศิลา มีมาจนทุกวันนี้”

คนกลุ่มนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯให้เป็นไพร่หลวง ทำงานสร้างวัด สังกัดกรมเกณฑ์บุญ จึงเรียกกันว่า “ไพร่หลวงเกณฑ์บุญ” คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ได้รับการฝึกหัดให้ทำงานศิลป์ เช่น ช่างปูน ช่างศิลา หลวง โดยคนใดกลุ่มนี้มักจะตั้งบ้านเรือนรวมกลุ่มกันบริเวณโดยรอบของวัดสุนทรธรรมทาน (วัดแคนางเลิ้ง) ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ ลักษณะชุมชนมีรูปแบบเหมือนชุมชนอื่นๆ ในกรุงรัตนโกสินทร์คือ มีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน ส่วนอาคารบ้านเรือนต่างๆจะตั้งอยู่รอบๆ วัด นอกจากนี้คนใดกลุ่มนี้ยังมีความสามารถทางด้านศิลปปะการแสดง อาทิเช่น ละครชาตรี หนังตะลุง และได้นำเอาศิลปะการแสดงทางใต้ดังกล่าวมาเล่นในกรุงเทพฯ กลายเป็นอาชีพเลี้ยงตนสืบมา

2) สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2394-ประมาณ พ.ศ.2430)

ตลาดนางเลิ้งเกิดขึ้นหลังจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) สมุหกลาโหมเป็นแม่กองอำนวยการขุดคลองรอบพระนครอีกชั้นหนึ่ง พระราชทานนามว่า “คลองผดุงกรุงเกษม” (หรือคลองคูพระนครชั้นนอก) ขึ้นในปี พ.ศ.2394 ปากคลองด้านเหนือเริ่มจากริมแม่น้ำเจ้าพระยา ข้างวัดเทวราชกุญชรมาออกแม่น้ำข้างทิศใต้ริมวัดแก้วฟ้า ลักษณะเป็นแนวยาวกับคลองรอบกรุงซึ่งขุดไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่1 คลองมีความกว้าง 10 วา ลึก 6 ศอก ยาว 137 เส้น 10 วา สิ้นค่าใช้จ่าย 391 ชั่ง 13 ตำลึง 1 บาท 1 เฟื้อง ใช้เวลาจัดสร้างประมาณ 1 ปี แล้วเสร็จเมื่อ 14 สิงหาคม พ.ศ.2395 นับเป็นคลองชั้นนอกคลองแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งวัตถุประสงค์หลักของการขุดคลองผดุงกรุงเกษมนี้ ก็เพื่อเป็นคูเมืองป้องกันพระนครจากข้าศึก พื้นที่ระหว่างคลองผดุงกรุงเกษมแม้จะอยู่ใจกลางกรุง ก็ยังเป็นสวนเป็นป่าอยู่ทั่วไป...ริมฝั่งแม่น้ำและริมคลองเป็นที่สวน

ต่อมามีการขยายตัวของประชากร และการค้าในบริเวณนี้มากขึ้น คลองผดุงกรุงเกษมจึงกลายเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าทางน้ำที่สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ ส่งผลต่อชื่อเสียงและความรุ่งเรืองในด้านการค้าขายของย่านนางเลิ้ง จึงทำให้ผู้คนจากที่ต่างๆ อพยพเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นตามลำดับ อีกทั้งการขยายตัวด้านการค้าของย่าน ยังส่งผลให้จำนวนเรือสินค้าและแพสินค้าเพิ่มจำนวนมากขึ้น การสัญจรในคลองผดุงกรุงเกษมก็เกิดความแออัดและไม่คล่องตัว ประกอบกับในขณะเดียวกันได้มีการพัฒนารูปแบบการคมนาคมทางบกขึ้น โดยได้มีการตัดถนนใหม่หลายสาย ถนนที่ตัดขึ้นภายในย่าน คือ ถนนกรุงเกษม ซึ่งถูกตัดควบคู่กับการขุดคลองผดุงกรุงเกษมนั่นเอง ส่งผลให้รูปแบบการค้าขายภายในย่านมีการปรับตัว โดยเปลี่ยนแปลงจากการค้าขายทางน้ำมาเป็นการค้าขายทางบกแทน เกิดเป็นตลาดบก(ตลาดนางเลิ้ง) ในที่สุด

รูปที่ 4.3 บริเวณกรุงเทพฯ ปี พ.ศ.2431

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร. แผนที่ปรุุงเทพ พ.ศ.2431-2474.(2527)

จากแผนที่จะเห็นได้ว่าในระยะนี้ปรากฏคลองขุดใหม่หรือคลองผดุงกรุงเกษมแล้ว และยังมีเส้นทางสัญจรบริเวณริมคลอง และเส้นทางเชื่อมต่อกับคลองคูเมืองเดิม ซึ่งเป็นทางที่เกิดขึ้นจากดินที่ขุดขึ้นมาจากคลอง เพื่อสะดวกในการใช้รถและม้า³ ถือเป็นการพัฒนาการคมนาคมทางบกช่วงแรกของนางเลิ้ง

3) สมัยปลายรัชกาลที่ 5 (ประมาณ พ.ศ.2430-พ.ศ.2506)

ในยุคนี้ถือเป็นผู้ที่มีความเจริญรุ่งเรืองของย่านนางเลิ้ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะพัฒนาบ้านเมืองให้ทัดเทียมเมืองหลวงของประเทศต่างๆ ในยุโรป ดังที่ทรงพบเห็นในคราวที่เสด็จประพาสยุโรป ในปี พ.ศ.2440 ในช่วงนี้มีการพัฒนาในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะการขยายเมืองออกมาทางทิศตะวันออก มีเหตุการณ์ที่สำคัญต่อพื้นที่นางเลิ้ง ดังนี้

ในช่วง พ.ศ.2440 -ประมาณ พ.ศ.2450 มีการสร้างพระราชวังดุสิตและถนนราชดำเนินเชื่อมพระบรมมหาราชวังและพระราชวังดุสิต พื้นที่บริเวณรอบนอกคูคลองเมือง(รวมพื้นที่ย่านนางเลิ้ง) เป็นพื้นที่ที่

³นิจ วิทยุระนันท์ และคณะ. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ครบรอบ 200 ปี เรื่อง "ถนน: วิวัฒนาการในรอบ 200 ปี (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525). หน้า 24

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแก่พระราชโอรส พระราชธิดาเพื่อสร้างวัง ส่งผลให้พื้นที่เมืองที่ขยายออกมามีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็วจากการที่มีผู้คนเข้าตั้งชุมชนและอยู่อาศัยรอบๆวังเจ้านายเหล่านี้⁴

พระราชวังและวังที่อยู่ในบริเวณเขตใกล้เคียงกับคลองผดุงกรุงเกษมซึ่งสร้างในช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและส่งผลถึงความเจริญของย่านนางเลิ้งอย่างมาก วังที่อยู่ในบริเวณนางเลิ้ง ได้แก่

พระราชวังดุสิต พ.ศ.2440

ภายหลังปี พ.ศ.2475 มีความเปลี่ยนแปลงในพระราชวังดุสิตหลายประการ กล่าวคือ พระที่นั่งอนันตสมาคมได้กลายเป็นที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ส่วนรอบนอกบริเวณสระโนดาด เขาติน ได้กลายเป็นสวนสัตว์ดุสิต เขาตินวนา และเป็นที่ตั้งของหน่วยราชการทหารหลายหน่วย และเขตพระราชฐานด้านทิศตะวันออก ได้เป็นที่ตั้งของรัฐสภาเป็นที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ในปัจจุบันเขตพระราชทานที่เป็นที่ประทับของฝ่ายใน และที่อยู่ของข้าราชการบริพาร ได้กลายเป็นที่ทำการของทหาร

วังจอมพลกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช (วังมหานาค) พ.ศ.2443

เมื่อกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชสิ้นพระชนม์แล้ว วังถูกแบ่งเป็นหลายส่วน ส่วนที่เป็นตึกใหญ่ได้รื้อตัวตึกและปลูกสร้างเป็นตลามหานาค ส่วนที่เป็นที่ประทับของพระธิดา ยังคงเป็นที่อยู่อาศัยของราชสกุลจิระประวัติ

วังกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (วังนางเลิ้ง) พ.ศ.2445

ปัจจุบันบริเวณวังได้กลายเป็นสถานศึกษา คือ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตพัฒนวิชาการพระนคร โดยยังคงเหลืออาคารไม้ขนาดเล็กอยู่หลังหนึ่งเป็นอนุสรณ์ อาคารดังกล่าวนี้เป็นเรือนของหม่อมคนหนึ่งของเสด็จในกรมฯ ส่วนตึกใหญ่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสร้างพระราชทานนั้นได้ถูกรื้อไปหมดแล้ว

วังกรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร (วังสะพานขาว) พ.ศ.2450

ในปัจจุบันสิ่งก่อสร้างที่ยังหลงเหลืออยู่มีเพียงหลังเดียว คือ ตึกใหญ่ที่ประทับของกรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร ใช้เป็นที่ทำการของกรมประชาสัมพันธ์

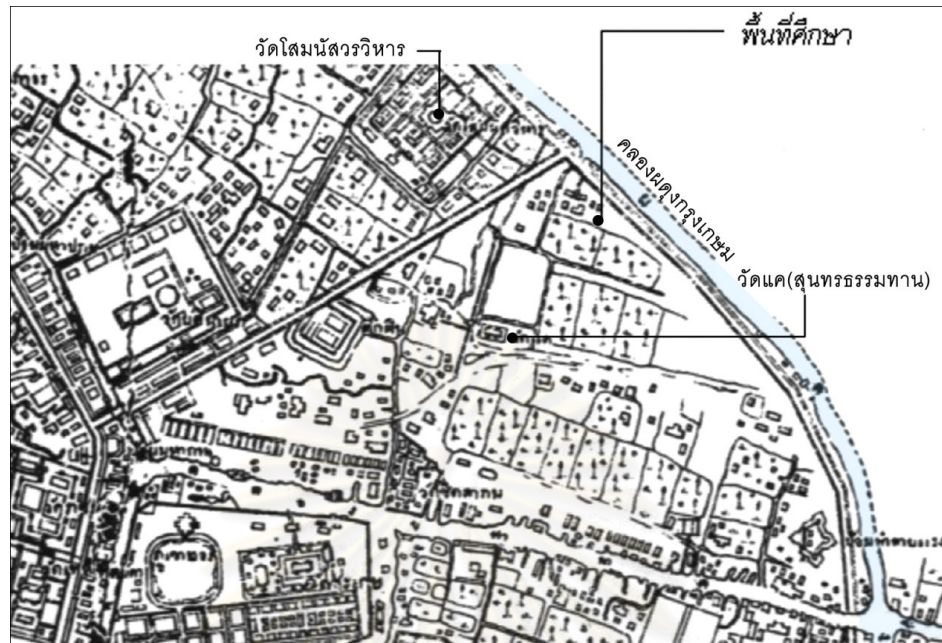
วังสมเด็จพระยามะยุมาดำรงราชานุภาพ (วังวรดิศ)

ปัจจุบัน ม.ร.ว.สังขติศ ดิศกุล ได้จัดเป็นพิพิธภัณฑสถานวังวรดิศ บางส่วนยังเป็นที่ประทับของหม่อมเจ้าในกรมและเชื้อสาย

บ้านเจ้าพระยาธรรมาศกัณฐ์

ปัจจุบัน ทายาทของเจ้าพระยาธรรมาศกัณฐ์ได้ให้โรงเรียนอนุบาลจุลลนาศเข้า โดยชั้นสองของอาคารยังคงใช้เป็นห้องเก็บหนังสือสะสมของเจ้าพระยาธรรมาศกัณฐ์ และชั้นสามยังคงเป็นหอพระ

⁴ กำธร กุลชล, ทรงสรรค์ นิลกำแหง, “วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออกตั้งแต่ก่อนเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง,” วารสาร ม.ศิลปากร ฉบับพิเศษ กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (2525): 234.

รูปที่ 4.4 พื้นที่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระนคร ปี พ.ศ.2440

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร. แผนที่กรุงเทพ พ.ศ.2431-2474.(2527)

จากแผนที่จะเห็นได้ว่า ในบริเวณย่านนางเลิ้งมีสถานที่ที่มีความสำคัญปรากฏอยู่ คือ วัดโสมนัสวรวิหาร ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และวัดแค เป็นที่น่าสังเกตว่าบริเวณริมคลองผดุงกรุงเกษมตรงข้ามวัดโสมนัสวรวิหาร เริ่มมีบ้านเรือนมาปลูกอาศัยอยู่บ้างแล้ว แต่ยังคงมีความหนาแน่นน้อยกว่าบริเวณรอบวัดแค ซึ่งมีผู้คนมาอาศัยกันก่อน ส่วนบริเวณอื่นๆยังคงเป็นที่นาและที่โล่งเป็นส่วนใหญ่

รูปที่ 4.5 ตำแหน่งของวังเจ้านายในย่านนางเลิ้ง สมัยรัชกาลที่ 5

ที่มา: ดัดแปลงจาก แ่งน้อย คักดีศรี, ม.ร.ว., และคณะ (2534)

ครั้งที่มีการสร้างพระราชวังดุสิต ทรงโปรดเกล้าให้สร้างตลาดนางเลิ้ง ซึ่งพื้นที่แต่เดิมเป็นที่ฝังศพเก่าของวัดโสมมณีสวรรวิหาร มีการเปิดตลาดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 29 มีนาคม ร.ศ.118 ในเรื่องนี้ เอนก นาวิกมูล⁵ ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาประวัติศาสตร์จากสิ่งพิมพ์ในอดีต ได้เคยอ้างถึงหลักฐานจากข่าวในหนังสือพิมพ์บางกอกสมัย ฉบับวันที่ 30 มีนาคม ร.ศ.118(พ.ศ.2442) ดังนี้

“ที่ตลาดนางเลิ้งที่เป็นที่ประชุมสโมสรคราวหนึ่งเพื่อเปิดตลาด จะเป็นการรื่นเริงนั้น มหาชนพากันไปเที่ยวชมเป็นที่ครึกครื้น แต่ข่าวโจทยกันว่าคนดูมากกว่าคนที่ซื้อของ”

และอีกข่าวหนึ่งเขียนว่า

“เจ้าคุณเหนจะไม่ห้าม เมื่อวันที่ 29 เดือนนี้ซึ่งเป็นวันประชุมเปิดตลาดนางเลิ้งวันแรกนั้น บันดาผู้ที่พอใจพากันไปเที่ยว ณ ที่ตลาดนั้นมีไซ้แต่มหาชนชาวบ้านเมื่อไร พระสงฆ์อารามต่างๆก็พากันไปดูและเล่นการพนันปนหมูๆ ขณะพระสงฆ์แห่งไม้หมุนเล่นการพนันนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทอดพระเนตรเห็น แลรับสั่งว่า “แกเต็มที่นัก” แล้วก็ได้เสด็จพระราชดำเนินต่อไป”

ส่วนประกอบ	ขนาด	รวมพื้นที่		รวมเงิน	
		บาท	สต.	บาท	สต.
ส่วนทำบ่อนและตลาดนางเลิ้ง					
ชื่อที่					
โรงแถว	โรงแถว	๒,๐๐๐		๒๐,๐๐๐	
โรงแถว	โรงแถว	๒,๐๐๐		๒๐,๐๐๐	
ทำบ่อนและตลาด	ทำบ่อนและตลาด	๑,๕๐๐	๑๐๐	๑๕,๐๐๐	๑๐๐
ค่าแรงไฟฟ้า	ค่าแรงไฟฟ้า	๒๐๐		๒,๐๐๐	
	รวม	๖,๐๐๐	๑๐๐	๖๐,๐๐๐	๑๐๐
	รวม	๖,๐๐๐	๑๐๐	๖๐,๐๐๐	๑๐๐

รูปที่ 4.6 บัญชีจ่ายเงินทำการต่างๆ ในที่วังสวนดุสิต ส่วนใช้เงินพระคลังข้างที่ พุศจุจิกายน ร.ศ. 119 ที่มา: จดหมายเหตุการณ์สร้างพระราชวังดุสิต (2542)

สำหรับการสร้างตลาดนางเลิ้ง หรือกำเนิดของตลาดนางเลิ้งนั้นมีหลักฐานปรากฏอยู่ในบัญชีรายจ่ายในการสร้างวังสวนดุสิต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในงบประมาณในการสร้างวังด้วย โดยมีรายการซื้อที่ดิน สร้างโรงแถว (ตึกแถว) การสร้างบ่อนและตลาด ค่าแรงไฟฟ้า สิ่งงบประมาณไปกว่าสองล้านหกแสนบาท

⁵ เอนก นาวิกมูล, “100 ปี ตลาดนางเลิ้ง,” ศิลปวัฒนธรรม 21 (กุมภาพันธ์ 2543): 96-98.

ในระยะต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯให้ตัดถนนผ่านตลาดนางเลิ้ง ชาวบ้านเรียกถนนหน้าตลาด หรือก็คือถนนนครสวรรค์ในปัจจุบันนี้เอง ผลของการตัดถนนสายนี้ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในด้านการค้า มีผู้คนย้ายเข้ามาอยู่อาศัยและทำการค้ามากขึ้น ส่งผลให้เกิดความต้องการอาคารร้านค้าในลักษณะที่เป็นแถวตามแนวถนนสำหรับค้าขายอย่างถาวร จึงได้ทรงโปรดเกล้าฯให้มีการก่อสร้าง “ตึกตลาด” หรือตึกฝรั่ง” ซึ่งสร้างด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และในสมัยนั้นรูปแบบการสร้างตึกตลาดเช่นนี้เกิดขึ้นในบริเวณใกล้เคียงอื่นๆ หลายแห่ง ในระยะต่อมามีการตั้งโรงบ่อน โรงฝิ่น และโรงเลี่ยนในบริเวณตลาดนางเลิ้งนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯให้กรมโยธาธิการสร้างสะพานข้ามคลองผดุงกรุงเกษม เพื่อเชื่อมถนนตลาดและปลายตลาด ซึ่งได้แก่ถนนนครสวรรค์ในปัจจุบัน และพระราชทานชื่อว่า “สะพานเทวกรรมรังรักษ์” มีแผ่นหินจารึกประวัติการสร้างที่ติดตั้งไว้ที่ราวสะพานในปัจจุบันระบุว่า มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เป็นผู้ดูแลการก่อสร้าง เมื่อสร้างเสร็จ ทรงพระราชดำเนินเปิดสะพาน เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ.2443 พร้อมกับสะพานอื่นๆ คือ สะพานเฉลิมวง ๔๗ สะพานอากาศวิจิตร สะพานนริศดำรัสและสะพานโสมนัสนาครา ต่อมามีการขยายผิวจราจรและบูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.2518 ลักษณะในปัจจุบัน มีราวสะพานเป็นลูกกรงคอนกรีต ที่ปลายราวสะพานทั้งสองฝั่งทำเป็นเสาหัวเม็ดคู่แบบไทย ระหว่างเสาใช้เป็นฐานรับโคมไฟโลหะ บริเวณฐานเสาจารึกประวัติการสร้างสะพานและบูรณะที่ที่ปลายสะพานด้านหนึ่ง ส่วนอีกด้านหนึ่งจารึกนามสะพาน

เคยมีผู้บรรยายถึงสะพานเทวกรรมรังรักษ์และตึกแถวถนนนครสวรรค์ ปรากฏในตอนหนึ่งของนิราศพระราชวังดุสิต ความว่า

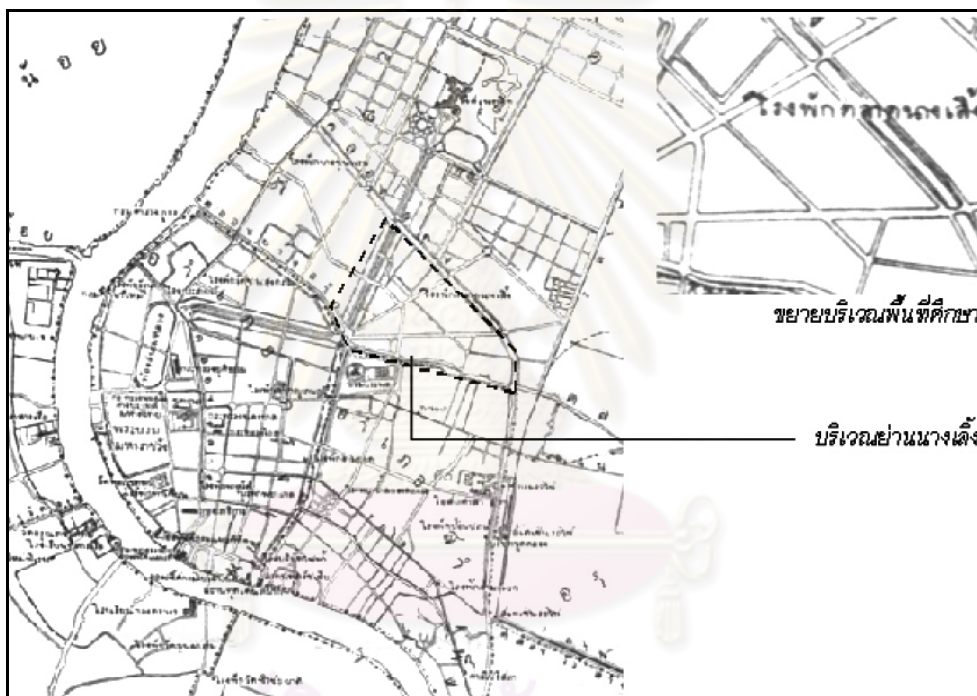
“ถึงสะพานเทวกรรมทำสง่า	ทัศนากินฐานสะพานใหญ่
ตั้งเทวามาทำลั่ววิไล	ทางมาไปไม่ยากลำบากกาย
ลงสะพานมาในย่านทางถนน	ประชาชนอิงอ้อมเข้าซื้อขาย
เข้าอยู่สองชั้นกันสบาย	ทั้งหญิงชายขายค้าสารพัน”

ในปี พ.ศ.2447 มีการให้บริการรถรางหรือที่เรียกกันว่ารถ “แตรมแวง” หรือ “รถแตรม”(tram) ⁶ รถรางที่ผ่านนางเลิ้งคือ รถรางสายปากคลองตลาด-เทเวศร์ (ปากคลองตลาด-วัดสามปลื้ม-สี่แยกวัดตึก-สี่แยกสะพานดำ-ภูเขาทอง-สี่แยกหลานหลวง-นางเลิ้ง-เทเวศร์) หรือที่เรียกว่ารถรางสายแดง ซึ่งเป็นทางสัญจรที่สำคัญยิ่งของกรุงเทพมหานครในสมัยต่อมา การที่มีรถรางผ่านย่านนางเลิ้งนี้มีส่วนทำให้การเข้าถึงพื้นที่ที่มีความสะดวกมากขึ้น และส่งผลให้มีการพัฒนาในด้านอื่นๆ ตามมา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพ.ศ.2458 มีการประกาศแบ่งเขตการปกครองขึ้นใหม่ โดยกำหนดให้นางเลิ้งเป็นอีกอำเภอหนึ่ง ซึ่งมีขอบเขตพื้นที่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง คือทิศเหนือมีเขตตั้งแต่คลองข้างวัดมกุฎกษัตริยารามไปตามคลองผดุงกรุงเกษมจนถึงสะพานจตุรภักดิ์ ทิศตะวันออกตั้งแต่

⁶ ขวัญใจ เอมใจ, “ประวัติศาสตร์และความทรงจำบนถนนราชดำเนิน,” วารสารสารคดี 14 (2541).

สะพานจตุรภักตร์ ไปจนถึงสี่แยกมหานาค ทิศใต้ตั้งแต่สี่แยกมหานาคฝั่งใต้จนถึงบริเวณพระบรมมหาราชวัง ทิศตะวันตกตั้งแต่บริเวณพระบรมมหาราชวังไปตามคลองบางลำพูถึงปากคลองวัดตรีทศเทพไปจนถึงคลองข้างวัดมกุฏกษัตริยาราม และมีหน่วยงานราชการที่สำคัญ ได้แก่ สถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้ง ซึ่งภายหลังจากย้ายไปอยู่บริเวณใกล้สะพานผ่านฟ้าลีลาศ บริเวณที่เคยใช้เป็นสถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้งได้มีการก่อสร้างเป็นอาคารพาณิชย์ ปัจจุบันใช้เป็นธนาคารและร้านค้า และที่ว่าการอำเภอนางเลิ้ง ซึ่งเป็นบ้านในพื้นที่ของพระยาราชวัดภานุสิขันธ์ หรือที่ต่อมาคือ เจ้าพระยาราชศุภมิตร ต้นตระกูลศุภมิตรและเป็นข้าราชการบริพารคนสำคัญ เคยดำรงตำแหน่งเจ้ากรมวังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว⁷ ภายหลังจากยังมีการนำชื่อสกุลของท่านมาตั้งเป็นชื่อถนนศุภมิตรอีกด้วย

รูปที่ 4.7 บริเวณกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2450

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ.2431-2474. (2527)

ในช่วงนี้ มีการสร้างถนนขึ้นสำหรับให้รถยนต์สามารถวิ่งได้หลายสาย คือถนนหน้าตลาดนางเลิ้ง จากคลองรอบกรุงตรงกับประตูพสุธาภิเศก ไปทางตะวันออกเฉียงเหนือจนถึงคลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งต่อมาก็คือ ถนนนครสวรรค์ และถนนกรุงเกษมเลียบบคลองผดุงกรุงเกษมฝั่งเหนือไปจนบรรจบกับถนนหัวลำโพง (ทองตอกกล้วยไม้ ณ อยุธยา, 2528) นอกจากนี้ในบริเวณย่านนางเลิ้งยังมีหน่วยงานราชการที่สำคัญ คือ สถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้ง (โรงพยาบาลนางเลิ้ง) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าตลาดนางเลิ้งใน พ.ศ.2450 ก็เป็นพื้นที่สำคัญทางสังคมแห่งหนึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์ ในระยะนี้เป็นช่วงที่มีการสร้างพระราชวังดุสิตแล้ว มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็นเขตๆ เช่น อำเภอกรุงเทพ อำเภอสำเพ็ง อำเภอสวนดุสิต อำเภอสระประทุม อำเภอบางรัก เป็นต้น

⁷ ล้ำควน เทียมธนิกกุล, วชิราวุธานุสรณ์สาร 19 (เมษายน 2543): 93-98.

หลังจากในปี พ.ศ.2438 เมื่อมีบริษัทหนึ่งเร่ได้นำหนังเข้ามาฉายในประเทศ โรงลิเกนางเลิ้งถูกซื้อกิจการ และปรับเปลี่ยนเป็นโรงฉายภาพยนตร์ที่เป็นที่รู้จักกันดีในนาม “โรงหนังนางเลิ้ง” ซึ่งมีสภาพเป็นอาคารไม้สองชั้น เปิดฉายภาพยนตร์เป็นครั้งแรกเมื่อวันพุธที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2461 ดังปรากฏในหนังสือพิมพ์กรุงเทพเดลิเมต์ ฉบับวันศุกร์ที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2461 ว่า

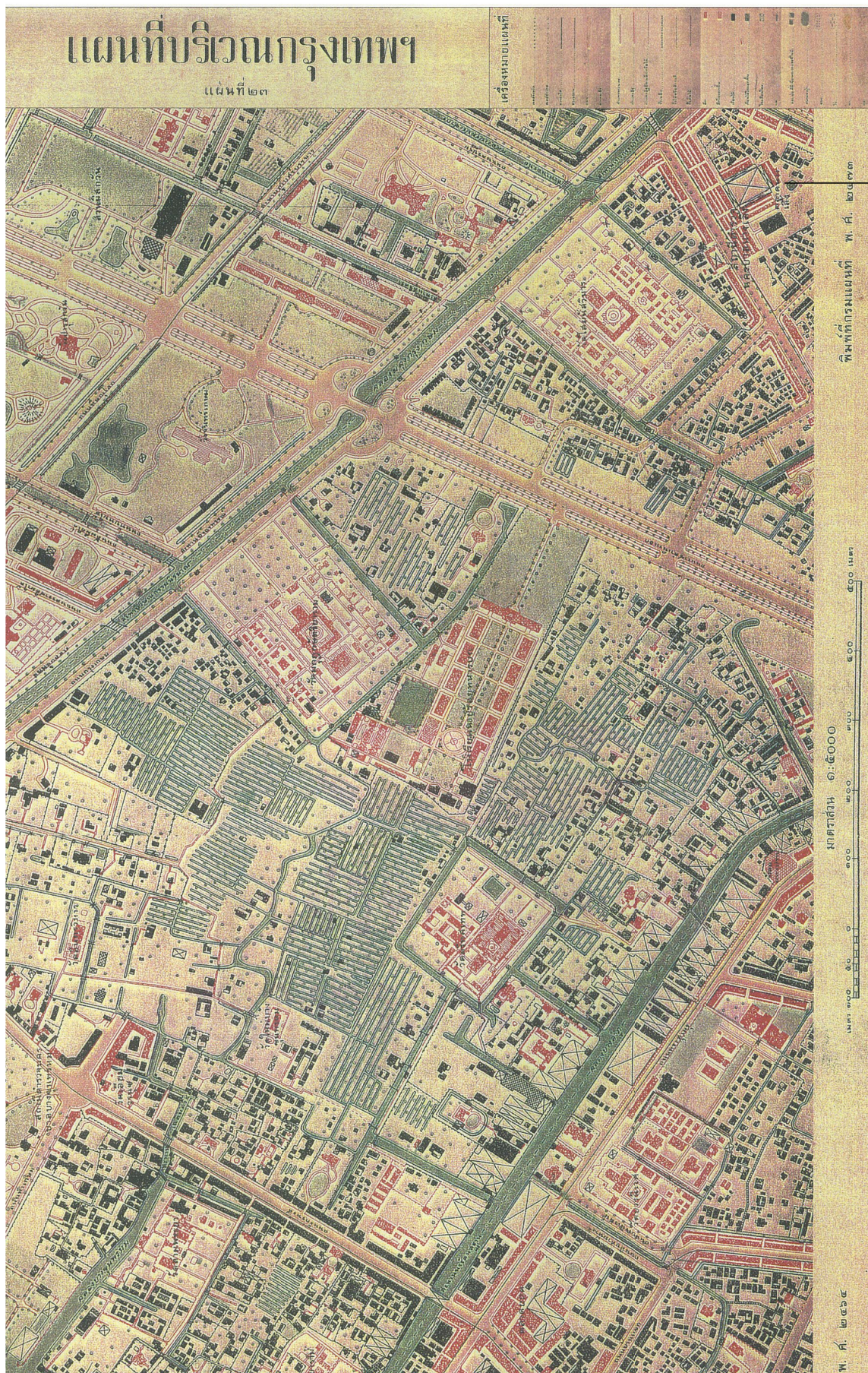
“ขอแจ้งความให้ท่านทั้งหลายทราบทั่วกันว่า บัดนี้การปลูกสร้างโรงหนังนางเลิ้งของบริษัทภาพยนตร์พัฒนาการได้แล้วเสร็จเรียบร้อยแล้ว สถานที่สะอาดสะอาดสมควรแก่ท่านทุกชั้นบรรดาศักดิ์จะได้เป็นที่พักผ่อนอารมณ์ กำหนดจะเปิดฉายตั้งแต่วันพุธที่ 18 เดือนนี้เป็นต้นไป”

ต่อมาในปี พ.ศ. 2475 โรงหนังนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ศาลาเฉลิมธานี” พร้อมกับโรงหนังในเครือเดียวกันอีกหกโรงเพื่อเป็นการสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 150 ปี

ในพ.ศ. 2472 เกิดเหตุเพลิงไหม้ครั้งใหญ่บริเวณข้างโรงหนังนางเลิ้ง บ้านเรือนไหม้เสียหายไปเกือบร้อยหลังคาเรือน ทำให้สภาพความคับคั่งของตลาดนางเลิ้งลดลงไปอย่างมาก ดังปรากฏในหนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2472 ว่า

“มีคนร้ายจุดไฟเผาตลาด เมื่อเวลาประมาณ 15.25 น. ของวันที่ 23 ได้เกิดไฟไหม้ขึ้นจากห้องแถวของจีนมีชื่อคนหนึ่ง ใกล้กับบ้านของนายสง่า ในตรอกข้างโรงภาพยนตร์ ตำบลนางเลิ้ง พระนคร เพลิงได้รุกรามขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งเวลา 30 นาทีเศษ ก็ติดต่อเผาตลาดบ้านเรือน และห้องแถวในละแวกนั้นพินาศไปร่วมร้อยหลังคาเรือน และได้ไหม้แม่ลูกกลมออกไปอีก กองดับเพลิงตำรวจและบริษัทไฟฟ้าได้ไปทำการดับเพลิงอยู่ราว 50 นาทีเศษจึงสงบ บ้านเรือนของผู้มีชื่อต้องเพลิงไหม้ด้วย บ้านหลวงสมัครช บ้าน ร.อ.ท. อินทร์ บ้านนายสายลิกกับผู้มีชื่ออีกหลายหลัง”

ต่อมามีการสร้างตึกแถวและแฟลตในพื้นที่บริเวณที่ถูกเพลิงไหม้

รูปที่ 4.8 บริเวณกรุงเทพฯสำรวจปี พ.ศ.2464
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

แม้จะมีการตั้งถนนผ่านย่านนางเลิ้ง ส่วนการสัญจรทางน้ำในระยะยังไม่หมดความสำคัญไปเสียทีเดียว ดังปรากฏคลองในประกาศชื่อคลองแม่ท่าพระราชบัญญัติรักษาคลอง พ.ศ.2448 ดังนี้ (เทพพิทักษ์ทอง, 2518: 52) คลองวัดโสมนัสวัดวรวิหาร จากคลองบุดจรงชุมชนหลังวัดโสมนัสวัดวรวิหาร. คลองจวนนาค จากคลองหน้านาวัดถึงถนนนครสวรรค์. คลองวัดคอกหนู จากคลองหน้านาวัดถึงวังสุดถนนธรรมสถาน

ปัจจุบันพื้นที่ที่เคยเป็นคลองเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกถมเพื่อสร้างเป็นถนนและอาคารไปตามการใช้งานในการสัญจรได้แล้ว บริเวณชุมชนนางเลิ้ง สภาพที่อยู่อาศัยมีการสร้างอาคารตึกแถวพาณิชย์บริเวณถนนนครสวรรค์และถนนกรุงเทพฯ แต่บ้านพักอาศัยในชุมชนยังมีจำนวนไม่มากนัก

ชุมชนนางเลิ้ง

พื้นที่ที่กรมแผนที่ พ.ศ. ๒๔๖๓

มาตรา ๑:๖๐,๐๐๐

พ.ศ. ๒๔๖๔

รูปที่ 4.9 พื้นที่ย่านนางเลิ้ง มองจากวัดโสมนัสวรวิหาร ปี พ.ศ.2489

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

จากแผนที่จะเห็นได้ว่า ในบริเวณย่านนางเลิ้งมีสถานที่ที่มีความสำคัญปรากฏอยู่ คือ วัดโสมนัสวรวิหาร ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นที่น่าสังเกตว่าบริเวณริมนางเลิ้งตรงข้ามวัดโสมนัสวรวิหาร เริ่มมีบ้านเรือนมาปลูกอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นแล้ว

4) สมัย พ.ศ.2506-พ.ศ.2520

ถือเป็นช่วงที่นางเลิ้งผ่านความเจริญถึงขีดสุดมาแล้ว จากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจในกรุงเทพฯ ส่งผลให้มีความสำคัญด้านเศรษฐกิจของพื้นที่ลดลง พื้นที่ที่เคยเป็นวังเจ้านาย ถูกปรับเปลี่ยนเป็นหน่วยงานราชการ ส่วนโรงหนังนางเลิ้งกลายเป็นโรงพยาบาลนครที่ลำสมัย ไม่ได้รับความนิยมเช่นในอดีต นอกจากนี้ตรอกสะพานยาว ต้องปิดตัวลงเนื่องจากเหตุการณ์ไฟไหม้ในปี พ.ศ.2512 ซึ่งเป็นบริเวณที่ใกล้เคียงกับเพลิงไหม้ในปี พ.ศ.2472 เพลิงไหม้ในครั้งนี้ทำให้มีการสร้างตึกแถวริมถนนพะเนียงขึ้น นอกจากนี้ ยังเกิดเหตุ

เพลิงไหม้เล็ก ๆ น้อย ๆ ขึ้นในบริเวณนี้อีกหลายครั้ง โรงสีนี้ปิดตัวลงเนื่องจากเป็นสิ่งผิดกฎหมาย จากเหตุผลเหล่านี้ทำให้ประชาชนในย่านนางเลิ้งบางส่วนย้ายออกไปหาแหล่งทำกินใหม่ที่มีแนวโน้มทางเศรษฐกิจดีกว่า

ในขณะนี้เนื่องจากการที่ย่านนางเลิ้งเคยเป็นแหล่งบันเทิงที่สำคัญ ทำให้มีการค้าขายอาหาร ขนมให้แก่ผู้ที่มาเข้าชมภาพยนตร์และเข้ามาใช้บริการอื่นๆ ภายหลังที่โรงหนังปิดตัวลงประกอบการใช้วงเจ้านายมาทำเป็นหน่วยงานราชการทำให้กลุ่มลูกค้าที่มาซื้ออาหาร ขนมหวาน เปลี่ยนเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาทำงานในภาคกลางวันเป็นส่วนใหญ่ ทำให้นางเลิ้งในปัจจุบันปรับตัวมาเป็นย่านขายอาหารสำเร็จรูปและขนมหวานให้แก่ผู้คนที่ทำงานในบริเวณย่านนางเลิ้งและบริเวณใกล้เคียงเป็นหลัก

5) พ.ศ.2520-ปัจจุบัน

ภายหลังการปิดตัวลงของโรงภาพยนตร์นางเลิ้ง (ศาลาเฉลิมธานี) โดยได้ฉายภาพยนตร์เป็นครั้งสุดท้ายเมื่อปลายปี พ.ศ. 2536 รวมระยะเวลาดำเนินการถึง 75 ปี จากที่เคยเป็นโรงหนังชั้นหนึ่งจนถึงชั้นสี่ของชาวกรุงเทพฯ สภาพปัจจุบันชำรุดทรุดโทรม พื้นที่ภายในถูกปรับเป็นโกดังสินค้าและได้หมดสภาพการเป็นโรงหนังในทางกฎหมายเมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2537 ย่านนางเลิ้งเปลี่ยนเป็นแหล่งขายอาหารสำเร็จรูปแก่ประชาชน ช่างราชการ และพนักงานบริษัทที่อยู่ในละแวกใกล้เคียง การเข้ามาเช่าอาศัยห้องพักของคนต่างจังหวัดมีแนวโน้มมากขึ้น ประชาชนในย่านนางเลิ้งในปัจจุบันจึงแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. คนที่อยู่นางเลิ้งมาตั้งแต่รุ่นปู่ รุ่นพ่อ ส่วนใหญ่จะเป็นพวกที่อาศัยอยู่ในตึกแถวเก่าและเป็นคนเชื้อสายจีน และกลุ่มบ้านเดี่ยวของคนเชื้อสายมอญ คนกลุ่มนี้เป็นทั้งเจ้าของสัญญาเช่าและผู้อยู่อาศัยเอง เนื่องจากตึกแถวมีข้อจำกัดด้านพื้นที่ใช้สอย บางครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวมากก็จะย้ายออกไปอยู่ที่อื่น และใช้ตึกแถวเป็นโกดังเก็บสินค้าหรือปล่อยร้าง บางครอบครัวที่เคยทำการค้า ปัจจุบันก็ใช้ตึกแถวเป็นเพียงที่พักอาศัยเท่านั้น

2. กลุ่มผู้มาเช่าห้องพัก เป็นคนจากต่างจังหวัด ส่วนใหญ่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เข้ามาค้าขายแบบหาบเร่แผงลอยและเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างอยู่ในตลาด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 4.10 บริเวณย่านนางเลิ้งปี พ.ศ.2533

ที่มา: JICA. แผนที่กรุงเทพฯ 1: 4000, 2533

4.2.2 ที่มาชื่อ “นางเลิ้ง”

คำว่า “นางเลิ้ง” นั้นพอที่จะสันนิษฐานได้ว่า เกี่ยวข้องกับความหมายถึงภานะใสน้ำประเภตุ่ม โองที่มีขายอยู่ในบริเวณตลาดนางเลิ้งในสมัยเมื่อประมาณร้อยปีที่ผ่านมานี้ แต่ก็มีสามารถหาหลักฐานอ้างอิงได้แน่ชัดว่ามีที่มาอย่างไร ซึ่งในเรื่องนี้มีความเห็นเป็นสองกลุ่ม คือ

กลุ่มแรกเชื่อว่านางเลิ้งเป็นคำที่กร่อนมาจากภาษาเขมร โดยคำว่า “ซนัง” ในภาษาเขมรแปลว่าตุ่มหรือโองขนาดใหญ่ ภานะประเภตนี้เป็นที่รู้จักเมื่อมีการตั้งรกรากของชาวเขมรที่เข้ามาสู่ประเทศสยามในช่วงที่เขมรมีสถานะประเทศราช (ประมาณช่วงรัชกาลที่ 1) ชาวเขมรกลุ่มหนึ่งประมาณ 500 ครอบครัว ได้ถูกแบ่งให้ตั้งถิ่นฐานเป็นสามกลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันแคทอลิกอยู่ที่ตำบลสามเสน กลุ่มที่สองเป็นพ่อค้าเพชร พลอย อยู่ที่ตอนใต้ของบ้านบาตรหรือวังบ้านดอกไม้ และกลุ่มสุดท้ายเป็นกลุ่มที่นับถือศาสนาพุทธอยู่ที่บ้านสนามควายหรือตำบลคอกกระบือ ชาวเขมรกลุ่มหลังนี้เองที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาออกจำหน่ายจนเป็นที่แพร่หลาย จนกระทั่งมีการเรียกขานบริเวณนี้ว่า “ซนังเลิ้ง” กลายเป็นคำที่ติดปากและค่อยกร่อนลงตามลักษณะการออกเสียงที่สั้นของชาวเขมรเป็น “นังเลิ้ง” และ “นางเลิ้ง” ในที่สุด

กลุ่มที่สองเชื่อว่านางเลิ้งเป็นคำที่กร่อนมาจากภาษามอญที่ใช้เรียกโอง หรือตุ่มใหญ่ว่า “อีเลิ้ง” ซึ่งเป็นตุ่มที่ชาวมอญที่อยู่ตรงกันข้ามวัดสุวรรณสะพานขาว ริมคลองผดุงกรุงเกษมเป็นผู้ปั้นออกจำหน่ายจนเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียง แต่บางท่านสันนิษฐานว่าเป็นสินค้าที่ลำเลียงขึ้นมาจากมอญที่ตำบลสามโคก เมื่อ

ปทุมธานี⁸ หลังจากนางเลิ้งเป็นที่รู้จักในฐานะของแหล่งขายตุ่มน้ำแล้ว ในระยะต่อมาจึงมีการขยายตัวของสินค้าเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อด้วยสินค้าในด้านอื่นๆ เช่น อาหารและของใช้อื่นๆ เป็นต้น

รูปที่ 4.11 แสดงตุ่มนางเลิ้ง

แม้ที่มาของคำจะมีความแตกต่างกันบ้างแต่เมื่อมองความหมายของการกำเนิดนางเลิ้ง ได้พบจุดร่วมที่ทำให้เราค่อนข้างมั่นใจว่า ไม่ว่าจะเป็คำที่ก่อนมาจากภาษาขอมหรือเขมรก็ตาม ทั้งสองภาษาต่างอ้างถึงโองหรือตุ่มขนาดใหญ่ที่มีชื่อเสียงซึ่งเคยมีขายเป็นจำนวนมากที่นี่ จนทำให้ชื่อชุมชนถูกเรียกตามชื่อโองหรือตุ่มใหญ่นี้ โองนางเลิ้งเป็นโองที่ยอมรับว่ามีคุณภาพดี โดยปรากฏหลักฐานในบันทึกข้อความพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2345 ตามหมายรับสั่ง

นอกจากนั้นยังปรากฏชื่อนางเลิ้งในพระราชพิธีสิบสองเดือนด้วย ดังนั้นถึงแม้หลักฐานความเป็นที่มาจากชื่อนางเลิ้งจะยังไม่สอดคล้องกันทั้งหมด แต่เรามีสิ่งที่หลักฐานเหล่านี้ระบุตรงกันก็คือ ชื่อนางเลิ้งนั้นมีเค้ามาจากโองหรือตุ่มที่มีขนาดใหญ่และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักแพร่หลายนั่นเอง

4.3 ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชุมชนนางเลิ้ง

4.3.1 ลักษณะทางสังคม

จุดเด่นทางด้านสังคมของพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง คือ ความเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตในลักษณะทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่บริเวณเดียวกัน กล่าวคือ มีทั้งวิถีชีวิตที่เป็นทั้งการค้า และการอยู่อาศัยในพื้นที่บริเวณเดียวกัน โดยทั้ง 2 วิถีชีวิตนี้มีรายละเอียด ดังนี้

1) วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ

เป็นลักษณะของกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพค้าขายภายในตลาดนางเลิ้งเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นพ่อค้าแม่ค้า มีบางส่วนที่ประกอบอาชีพรับจ้างภายในชุมชน ซึ่งลักษณะชุมชนของประชากรส่วนใหญ่ จะมีลักษณะที่เป็นครอบครัวขยาย คือ เป็นการอยู่อาศัยรวมกันระหว่างพี่น้อง และลูกหลานพักอาศัยในพื้นที่บริเวณที่ใกล้เคียง

⁸ ดันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, ชื่อบ้านนามเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2540).

กัน ทำให้อยู่อาศัยกันอย่างประนีประนอม และมีความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างคนภายในชุมชน รวมถึงกลุ่มผู้ค้าส่วนใหญ่ก็เป็นผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ทำให้มีความรู้สึกมีส่วนร่วมในเรื่องความเป็นเจ้าของในพื้นที่ของตน

2) **วิถีชีวิตทางสังคม** มีลักษณะการรวมกลุ่มที่ชัดเจน ชุมชนที่มีความเก่าแก่ และมีความเป็นอยู่ที่ เป็นลักษณะแบบเครือญาติ โดยอาศัยอยู่กันมาเป็นเวลานานสืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น มีประเพณีวัฒนธรรมร่วมกัน อาทิ งานกิจกรรมปีใหม่ วันเด็ก สงกรานต์ และวันสำคัญต่าง ๆ เป็นต้น มีความรู้สึกรักและห่วงใยในถิ่นที่อยู่อาศัยของตน ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งอย่างมาก

รูปที่ 4.12 แสดงวิถีชีวิตแบบอยู่อาศัยพร้อมทำการค้าควบคู่กันไป

4.3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

หากจะกล่าวถึงลักษณะเศรษฐกิจบริเวณพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง ลักษณะกิจกรรมการค้าที่โดดเด่นของชุมชนนี้ คือ การมีตลาดนางเลิ้ง เนื่องจากสมัยก่อนนิยมการสัญจรทางน้ำ จึงยังไม่มีที่ตั้งตลาดบกเป็นหลักเป็นแหล่ง เพราะชาวบ้านนิยมพายเรือนำของสวนมาขายตามสองฝั่งคลอง ที่นี้เปิดให้บริการครั้งแรกเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 ปี พ.ศ.2442 โดยจุดเริ่มต้นของการเป็นตลาดนางเลิ้งเกิดขึ้นจากการขุดคลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งเป็นคลองที่ถูกขุดขึ้นผ่านบริเวณนี้ จึงทำให้บริเวณนี้คึกคักไปด้วยผู้คน อาทิเช่น พ่อค้าและแม่ค้าที่เข้ามาอยู่อาศัยพร้อมทั้งประกอบอาชีพค้าขาย นอกจากนี้ยังมีถนนนครสวรรค์ซึ่งได้ตัดผ่านตลาดนางเลิ้งที่ถูกตัดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อเชื่อมโยงการคมนาคม นางเลิ้งในฐานะตลาดที่ตั้งอยู่บริเวณเส้นทางของย่าน จึงมีความคึกคักมากขึ้น และได้กลายสภาพมาเป็นชุมชนที่มีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยดังเช่นในปัจจุบัน

ลักษณะการค้าภายในตลาดนางเลิ้ง สามารถจำแนกประเภทการจำหน่ายอาหาร และสินค้าได้เป็น 3 ลักษณะหลัก คือ อาหารสด อาหารแห้ง และอาหารปรุงสำเร็จ ช่วงเวลาในการจำหน่ายในพื้นที่ตลาดนางเลิ้ง มีการดำเนินกิจกรรมค้าขายที่คึกคักตั้งแต่ วันจันทร์-วันศุกร์ ส่วนวันเสาร์-วันอาทิตย์มีบางร้านค้าเท่านั้นที่เปิดขาย สืบเนื่องจากลูกค้าในช่วงวันหยุดจะน้อยกว่าวันธรรมดา แสดงให้เห็นถึงกลุ่มลูกค้าที่เข้ามาใช้บริการในพื้นที่ตลาดนางเลิ้งได้ว่า ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ พนักงานบริษัท รวมถึงนักเรียน นักศึกษาที่อยู่ในละแวกย่านนี้เข้ามาใช้บริการ โดยช่วงเวลาในการตั้งร้านและเก็บร้าน คือ ช่วงเวลา 09.00 น. - 14.00 น. เป็นการจำหน่ายอาหารประเภทอาหารสด อาหารแห้ง รวมถึงอาหารปรุงสำเร็จ เพื่อให้บริการกับผู้ที่ซื้อของลูกค้าประเภทดังกล่าว โดยมีความคึกคักอย่างมากในช่วงเวลา 12.00 น. เนื่องจากเป็นช่วงอาหารกลางวันทั้งคนทำงานและนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการในพื้นที่ นอกจากนี้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในตลาดนางเลิ้งแล้ว ยังมีกิจกรรมการค้าเป็นลักษณะร้านค้าในอาคารบริเวณถนนกรุงเกษมและถนนนครสวรรค์ ส่วนใหญ่เป็นการค้าขายเครื่องใช้ทั่วไป เช่น ร้านเครื่องเขียน ร้านขายเสื้อผ้า เป็นต้นและยังมีกิจกรรมลักษณะการให้บริการในกลุ่มอาคารดังกล่าวด้วย เช่น ร้านถ่ายรูป ร้านเสริมสวยและตัดผม ร้านตัดเสื้อผ้า เป็นต้น

รูปที่ 4.13 แสดงอาหารที่มีชื่อของชุมชนนางเลิ้ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4.1 : แสดงกิจกรรมในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง

เมื่อไหร่ (When)	ใคร (Who)	อะไร (What)	ที่ไหน (Where)	ทำไม (Why)	อย่างไร (How)
03.00-06.00	- พ่อค้า แม่ค้าในตลาด	ขนส่งสินค้า	จากถนนสายหลักเข้าสู่ตลาดและร้านค้า	เพื่อเตรียมวัตถุดิบสำหรับการค้าขาย	มีการขนส่งเข้าสู่ตลาดโดยรถสามล้อเครื่อง
	- พระสงฆ์	ออกบิณฑบาต	ในชุมชนและละแวกใกล้เคียง	ปฏิบัติตามกิจวัตรของสงฆ์	บิณฑบาตในรัศมีของชุมชนและตลาดในละแวกนั้น
06.00-12.00	- พ่อค้า แม่ค้าในตลาด	ขายสินค้า	ตลาดนางเลิ้ง, ร้านค้าในตึกแถว		
	- นักเรียน, ช่างราชการ	เข้ามาจับจ่ายสินค้า	ตลาดนางเลิ้ง, ร้านค้าในตึกแถว		
	- นักท่องเที่ยว	ท่องเที่ยวตามสถานที่สำคัญ	สนามมวยนางเลิ้งและวัดโสมนัสราชวรวิหาร	เนื่องจากเป็นพื้นที่ต่อเนื่องบริเวณเดียวกัน	โดยการเดินเข้ามาตามถนนราชดำเนินและตามแนวคลองผดุงกรุงเกษม
	- ผู้อาศัยในพื้นที่	ขายสินค้าในตลาด, จับจ่ายใช้สอย และเดินทางออกจากพื้นที่	ย่านตลาดนางเลิ้ง, เดินทางไปขึ้นรถโดยสารริมถนนสายหลัก	เพื่อซื้อ-ขายสินค้าในพื้นที่และไปทำงานนอกพื้นที่	เดินทางโดยการเดินเท้าและรถโดยสาร
12.00-14.00	- พ่อค้า แม่ค้าในตลาด	ขายสินค้า	ตลาดนางเลิ้ง, ร้านค้าในตึกแถว	ลูกค้าจะมากในช่วงเที่ยงถึงบ่าย	ช่างราชการและคนทำงานบริเวณใกล้เคียงเข้ามารับประทานอาหารเช้าในช่วงพักเที่ยง
	- นักเรียน, ช่างราชการ	เข้ามารับประทานอาหารเช้ากลางวันในช่วงเที่ยง	ตลาดนางเลิ้ง, ร้านค้าในตึกแถว	เป็นย่านร้านอาหารที่ขึ้นชื่อและใกล้กับที่ทำงาน	โดยการเดินเข้ามาจากสถานที่ราชการที่อยู่โดยรอบ ได้แก่ สนามม้านางเลิ้ง สำนักงานเขต และ ททท. เป็นต้น
	- นักท่องเที่ยว	เข้ามารับประทานอาหารเช้ากลางวันในช่วงเที่ยงและเดินทางท่องเที่ยว	ตลาดนางเลิ้ง, ร้านค้าในตึกแถว, วัดโสมนัสราชวรวิหาร	เป็นย่านร้านอาหารที่ขึ้นชื่อและใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ	โดยการเดินเข้ามาตามถนนราชดำเนินและตามแนวคลองผดุงกรุงเกษม
	- ผู้อาศัยในพื้นที่	เริ่มเดินทางกลับบ้านในช่วงเย็น เพื่อพักผ่อน	ชุมชนต่างๆ ในย่านวัดโสมนัสราชวรวิหารและย่านตลาดนางเลิ้ง	เป็นช่วงเวลาเลิกงาน	เดินทางโดยการเดินเท้าและรถโดยสาร
15.00-24.00	- พ่อค้า แม่ค้าในตลาด	เริ่มเก็บในช่วงบ่าย	ตลาดนางเลิ้ง, ร้านค้าในตึกแถว	ลูกค้าจะน้อยลงหลังจากช่วงบ่าย	พ่อค้าแม่ค้าเริ่มเก็บสินค้าและขนของกลับโดยรถรับจ้างและรถเข็น
	- ผู้อาศัยในพื้นที่	พักผ่อนในที่พักอาศัยของตน	บ้านเรือนและชุมชนต่างๆ ในย่านวัดโสมนัสราชวรวิหารและย่านตลาดนางเลิ้ง	เป็นช่วงเวลาพักผ่อนของครอบครัว	พักผ่อนในที่พักอาศัยของตน

ที่มา : โครงการปรับปรุงฟื้นฟู ย่านคลองผดุงกรุงเกษม สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร (2552)

4.3.3 ประเพณี และวัฒนธรรม

ประเพณี และวัฒนธรรมของคนในย่านนางเลิ้งส่วนใหญ่จะเป็นประเพณีในวันสำคัญต่างๆ ในสังคมไทย เช่น วันสงกรานต์ เป็นต้น และกิจกรรมส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา เนื่องจากในย่านนางเลิ้งเป็นที่ตั้งของวัดถึงสองแห่ง คือ วัดโสมนัสวรวิหารและวัดสุนทรธรรมทาน (วัดแค) ทุกๆเช้าจะมีการทำบุญใส่บาตร มีร้านขายอาหารใส่บาตรตอนเช้าหลายร้าน แต่ชาวบ้านบางส่วนยังคงทำอาหารมาใส่บาตรเอง โดยพระสงฆ์ที่มาบิณฑบาตรนี้จะมีพระมาจากวัดแคทุกวัน ส่วนวัดโสมนัสวรวิหารจะมาเป็นบางวัน

การประกอบกิจกรรมทางศาสนา ชาวนางเลิ้งมักจะกระทำที่วัดแคมากกว่าวัดโสมนัสวรวิหาร เพราะวัดแคเป็นวัดราษฎร์ซึ่งจะมีข้อกำหนดและกฎระเบียบในการใช้พื้นที่ของวัดน้อยกว่าวัดหลวง ทำให้ชาวนางเลิ้งนิยมใช้ลานวัดแคเป็นที่ทำกิจกรรม โดยเฉพาะกิจกรรมที่ต้องใช้พื้นที่มากๆ เช่น การประชุมชุมชน

นอกจากนี้ลักษณะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดแคและวัดโสมนัสวรวิหารแล้ว ยังมีกิจกรรมที่สำคัญต่อชาวนางเลิ้งอีกอย่างหนึ่ง คือ งานประจำปีศาลกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เนื่องจากบริเวณย่านนางเลิ้งนี้ยังคงเคยเป็นที่ตั้งของวังของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ซึ่งเป็นผู้ที่ชาวนางเลิ้งให้ความเคารพศรัทธาอย่างมาก จึงมีการตั้งศาลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรฯในตลادنางเลิ้งด้วย ต่อมาภายหลังมีการอัญเชิญเจ้าที่ชาวจีนนับถือมาประทับ ณ ศาลแห่งนี้ด้วยและเกิดการจัดงานประจำปีขึ้นทุกปี

4.3.4 เอกลักษณ์ของชุมชนนางเลิ้ง

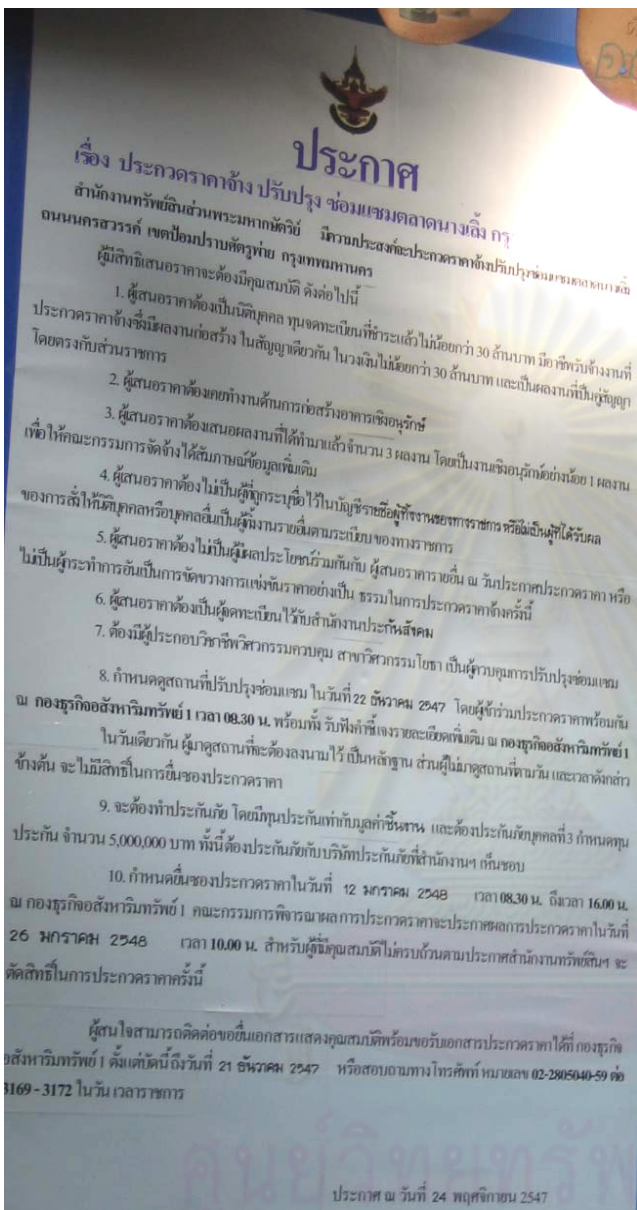
● ตลادنางเลิ้ง

ตลادنางเลิ้งถูกสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีการเปิดตลาดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 29 มีนาคม ร.ศ.118 (พ.ศ. 2442) ภายหลังจากมีการขุดคลองผดุงกรุงเกษมขึ้น ถือเป็นตลาดแนวหน้าแห่งหนึ่งร่วมสมัยกับตลาดอีกหลายแห่ง เช่น ตลาดยอดพิมาน (วังบูรพา) ตลาดเทวราชกุญชร ตลาดบ้านพานถม ตลาดท่าเตียน ฯลฯ

ในสมัยนั้นตลادنางเลิ้งถือเป็นตลาดที่มีความทันสมัยมาก มีชาวบ้านและข้าราชการบริพารมาจับจ่ายใช้สอยเป็นจำนวนมาก การค้าขายในตลาดขยายบริเวณพื้นที่ออกไปจนถึงอาคารตึกแถวพาณิชย์ที่อยู่โดยรอบอย่างแยกไม่ออก ทำให้ตลادنางเลิ้งมีความคึกคักและเป็นตลาดที่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

สภาพตลادنางเลิ้งเริ่มเสื่อมลงไปตามกาลเวลาและการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม จากที่เคยเฟื่องฟูเมื่อครั้งอดีต มาช่วงหลังพฤติกรรมของผู้ที่มาใช้บริการในตลาดก็เปลี่ยนไปจากเดิม คือ มีผู้มาใช้บริการน้อยลง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางการปกครอง มีการยกเลิกระบบขุนนาง และสถานที่เริ่มเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา เหล่านี้คือเหตุผลที่ทำให้ตลادنางเลิ้งไม่คึกคักเหมือนในอดีต

จากความเสื่อมโทรมของตลادنางเลิ้งทั้งทางด้านกายภาพและทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้มีหน่วยงานภาครัฐมีการประชาสัมพันธ์และจัดงานฉลองร้อยปีตลادنางเลิ้งในปี พ.ศ. 2543 แล้วก็ยังมีการจัดงานขึ้นอีกหลายปี อาทิ งาน “เฉลิมฉลอง 103 ปีตลادنางเลิ้ง” ระหว่างวันที่ 28-30 สิงหาคม พ.ศ. 2546 โดยสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย ซึ่งนอกจากจะมีการทำบุญตักบาตรแล้ว ก็ยังมีการเสวนาเรื่องราวเก่าแก่ย่านนางเลิ้ง

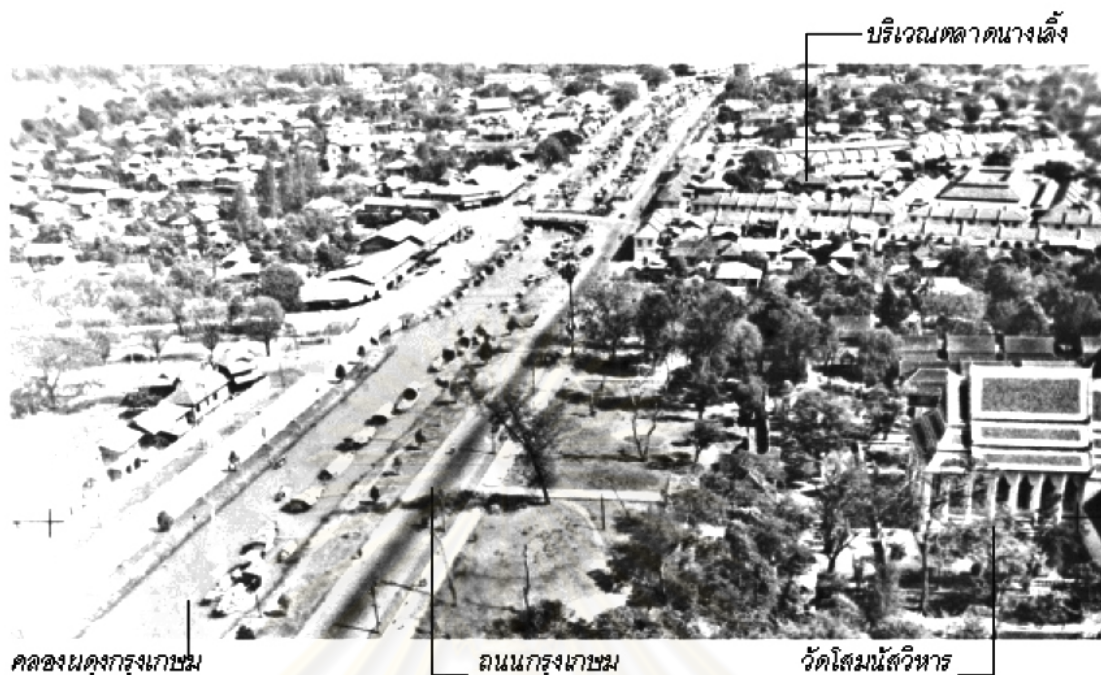
ในราวปลายเดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ. 2548 ทาง กทม. ได้เริ่มปรับปรุง ซ่อมแซมตลาดนางเลิ้งใหม่ โดยมีโครงการว่าจะคงเสาดเดิมเอาไว้ เปลี่ยนเฉพาะโครงและหลังคา ทาสีใหม่ และทำแผงขายของใหม่ โดยแบ่งพื้นที่ในตลาดออกเป็นสามส่วน คือ ส่วนของสด ส่วนร้านอาหาร และส่วนโต๊ะกินข้าวที่ลานกลางตลาด ซึ่งไม่ว่าจะซื้ออาหารมาจากร้านไหนก็นั่งกินที่นี่ได้ การซ่อมแซมตลาดนี้ใช้เวลาราว 8 เดือน หลังจากนั้นจะใช้วิธีจับสลากและประมูลแผงสำหรับผู้ที่ต้องการมาค้าขายที่นี่ แต่แผงค้าบางคนที่อยู่มานานก็เห็นว่าอาจจะค้าขายอยู่หน้าบ้านตัวเองแทนการย้ายไปขายตรงที่ทางการเขาจัดให้เพราะพื้นที่จำกัด

ตลาดนางเลิ้งซึ่งมีอายุ 110 ปี ในปี พ.ศ.2553 นี้ จึงนับเป็นตลาดรูปแบบใหม่ที่มีรูปร่างหน้าตาสะอาดสะอ้าน ทันสมัย รอลูกค้าและประชาชนทั่วไปเข้าใช้บริการ เพื่อสร้างความศีกคักและเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามแนวคิดอนุรักษ์ชุมชนนางเลิ้งของกรุงเทพมหานคร

รูปที่ 4.14 แสดงประกาศประกวดราคาปรับปรุงซ่อมแซมตลาดนางเลิ้ง พ.ศ.2547

รูปที่ 4.15 แสดงการค้าในตลาดนางเลิ้ง

รูปที่ 4.16 แสดงนางเลิ้งและคลองผดุงกรุงเกษม

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ภ. WH. 2/159 กล้อง 3 รูปที่ 5

รูปถ่ายทางอากาศนี้ไม่ปรากฏปีที่ถ่าย แต่สันนิษฐานว่ามีอายุไม่ต่ำกว่า 60 ปี โดยสังเกตจากลักษณะการใช้คลองเป็นเส้นทางคมนาคมและการค้าขาย ยังไม่ใช้รถยนต์ (ผู้รู้บางท่านตั้งข้อสังเกตว่าภาพถ่ายทางอากาศนี้น่าจะถ่ายเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เพื่อประเมินค่าปฏิกรรมสงคราม)

- โรงหนังนางเลิ้ง (โรงหนังเฉลิมธานี)

โรงหนังนางเลิ้งเมื่อแรกสร้างมีสภาพเป็นอาคารไม้สองชั้น เปิดฉายภาพยนตร์เป็นครั้งแรกเมื่อวันพุธที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2461 โดยบริษัทภาพยนตร์พัฒนาการ

รูปที่ 4.17 แสดงสภาพโรงหนังเฉลิมธานีในปัจจุบัน

ตลาดใหญ่ๆ มักจะมีแหล่งบันเทิงประเภทโรงหนังควบคู่อยู่ด้วย ตลาดนางเลิ้งก็มี “โรงหนังนางเลิ้ง” (ภายหลังเปลี่ยนชื่อมาเป็น “โรงหนังเฉลิมธานี” พร้อมกับโรงหนังอีก 6 โรง คือ ศาลาเฉลิมกรุง ศาลาเฉลิมบุรี ศาลาเฉลิมนคร ศาลาเฉลิมรัฐ ศาลาเฉลิมราษฎร์ และศาลาเฉลิมเวียง เพื่อเป็นการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ครบ 150 ปี) เป็นแหล่งบันเทิงสำหรับผู้มาจับจ่าย

ชื่อขายสินค้า พบปะพูดคุย นัดหมายอะไรต่างๆ โรงหนังนี้สร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นอาคารไม้ 2 ชั้น หลังคา มุงสังกะสี เรื่องราวของโรงหนังนี้ ปรากฏใน กรุงเทพฯ เดลิแมล์ ฉบับวันศุกร์ที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2461 มีประกาศ แจ้งความเรื่องโรงหนังนางเลิ้งว่า

“ขอแจ้งความให้ท่านทั้งหลายทราบทั่วกันว่า บัดนี้การปลูกสร้าง โรงหนังนางเลิ้งของบริษัทภาพยนตร์ พัฒนาการได้แล้วเสร็จเรียบร้อย สถานที่สะอาดสะอ้าน สมควรแก่ท่านทุกชั้นบรรดาศักดิ์จะได้เป็นที่พักผ่อน อารมณ์ กำหนดจะเปิดขายตั้งแต่วันที่ 18 เดือนนี้เป็นๆ ต้นไป”

ก่อนเวลาขายหนังจะมีสัญญาณเป่าแตรหน้าโรงหนัง เพื่อบอกให้คนรู้ว่าจะเริ่มขายหนังแล้ว ใครที่ ต้องการดูหนังก็จะได้รับมา หนังที่ฉายสมัยก่อนเป็นหนังใบ้ไม่มีเสียง ดังนั้นขณะที่ฉาย บางตอนที่ตื่นตื่นก็จะใช้ แตรเป็นดนตรีประกอบไปด้วย⁹

เมื่อเวลาล่วงเลยต่อมา บ้านเมืองพัฒนามากขึ้นโรงหนังเฉลิมธานีกลายเป็นโรงหนังชั้นสอง ไม่ค่อยมี ผู้คนชมมากนักแต่ก็พอมีรายได้เลี้ยงตัวเองในช่วงท้ายๆ ก่อนเลิกกิจการยังกำหนดการฉายหนังวันละ 2 รอบ คิด ค่าเข้าชมคนละ 10 บาท สามารถดูหนังได้ถึง 2 เรื่อง โดยฉายหนังครั้งสุดท้ายในปลายปี พ.ศ. 2536 และถูก จำหน่ายทะเบียนใบอนุญาตฉายหนังเมื่อ 12 มกราคม พ.ศ. 2537 ปัจจุบันผู้เช่าอาคารใช้เป็นที่พักสินค้า สภาพ อาคารทรุดโทรมมากเนื่องจากขาดการดูแลรักษา

ล่าสุดทางหน่วยงานกรุงเทพมหานครร่วมกับสำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร มีแนวคิดที่จะปรับปรุง อาคารโรงหนังเฉลิมธานี เพื่อรักษาประเพณี วัฒนธรรมและเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยรายละเอียด สามารถศึกษาได้จากภาคผนวก

● วัดโสมนัสวรวิหาร

วัดโสมนัสวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมถนนกรุงเกษม แขวงวัด โสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่ายเป็นพระอารามฝ่ายธรรมยุตินิยาย

วัดโสมนัสวิหารนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2396 ด้วยมีพระราชดำริที่จะให้มีพระอารามหลวงริมคลองคูพระนคร เช่น ครั่งกรุงศรีอยุธยา เพื่อเฉลิมพระ เกียรติและอุทิศพระราชกุศลพระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีพระบรมราชเทวี ภายในพระอุโบ สกมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่ต้นเสามีลวดลายลงพื้นสีต่างๆกัน เพื่อแสดงปรีศนาธรรม

วัดโสมนัสวรวิหารถือว่ามีความสำคัญต่อชาวนางเลิ้งอย่างมาก เนื่องจากพื้นที่บริเวณตลาดนางเลิ้ง ส่วนใหญ่เป็นที่ดินของวัดโสมนัสวรวิหาร โดยมีสำนักงานทรัพย์สินฯ เข้าพื้นที่ของวัด เพื่อปลูกสร้างอาคารให้ ชาวบ้านเช่าอาศัยและทำการค้า

⁹ ปราวณี กล้าส้ม, ย่านเก่าในกรุงเทพฯ (เล่ม 1), 3 (กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2550), หน้า 129.

- วัดสุนทรธรรมทาน (วัดแค)

วัดสุนทรธรรมทานมีฐานะเป็นวัดราษฎร์ มีชื่อเดิม 2 ชื่อ คือ วัดแค วัดสนามกระบือ กล่าวกันว่าชื่อเดิมของวัดแคั้นมาจากสำเนียงชาวปักษใต้ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกนี้ ส่วนที่เรียกว่าวัดสนามกระบือนั้นเนื่องจากตั้งอยู่ในท้องที่ซึ่งเดิมเป็นทุ่งเรียกว่า สนามกระบือ

วัดสุนทรธรรมทานเป็นวัดที่มีความใกล้ชิดกับคนนางเลิ้งอย่างมาก การทำงานบุญของชุมชนมักจะมาทำที่วัดแคมากกว่าวัดโสมนัสฯ ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมทางศาสนาที่มีอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ซึ่งเหตุผลส่วนหนึ่งเนื่องมาจากวัดโสมนัสฯเป็นวัดหลวง มีระเบียบปฏิบัติที่ยุ่งยากกว่า ประกอบกับความศรัทธาในตัวเจ้าอาวาสของวัดแคในอดีตและปัจจุบัน

รูปที่ 4.18 วัดในย่านนางเลิ้ง

- ศาลเจ้านางเลิ้ง

ศาลเจ้านางเลิ้ง เป็นศาลเจ้าที่มีการอัญเชิญเจ้า และสมเด็จกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์มาสถิต ตัวศาลทาสีแดง ตั้งอยู่ในตลาดนางเลิ้ง

รูปที่ 4.19 แสดงศาลเจ้าสมเด็จกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (ศาลเจ้านางเลิ้ง)

การตั้งศาลในยุคแรก เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2502 มีการขออนุญาตตั้งศาลต่อสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีการอัญเชิญเจ้ามาสถิตที่ศาล ต่อมาจึงได้อัญเชิญเสด็จเตี้ย (สมเด็จพระมหาลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์) มาประทับที่ศาลนี้ด้วย จากการที่สมเด็จพระมหาลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์เคยมีวังอยู่ในเขตนางเลิ้งนี้เอง ทำให้ประชาชนในย่านนางเลิ้งเคารพนับถือพระองค์อย่างยิ่ง โดยเฉพาะกับคนจีน มีหลายคนได้ตั้งข้อสังเกตว่า เพราะพระองค์เป็นเจ้านายที่มีวิสัยนักเลง เป็นคนจริง นอกจากนี้คนในชุมชนบางคนเล่าว่าศาลเจ้านางเลิ้งนี้มีชื่อในเรื่องของการมาขอให้มีโชคในการเล่นหวยด้วย

ในปัจจุบันศาลเจ้านางเลิ้งยังมีกิจกรรมที่สำคัญคือ การจัดงานประจำปี โดยลักษณะงานจะเป็นการทำบุญ มีการแสดงต่อเนื่องกันห้าวันห้าคืน และแห่เจ้าไปรอบๆบริเวณตลาดนางเลิ้งตามถนนพระเนียง ถนนหลานหลวง ถนนกรุงเกษม ในช่วงกลางคืนมีการแสดงลิเกถวายสมเด็จพระมหาลวงชุมพรฯ นอกจากนี้มีการประมูลของเจ้าเพื่อนำเงินมาบำรุงศาลเจ้าด้วย

• ตรอกสะพานยาว

ตรอกสะพานยาวเป็นตรอกส่วนที่มีทางเข้าอยู่ด้านถนนพระเนียงและท้ายตรอกอยู่ใกล้โรงแรมนางเลิ้งเป็นย่านของหญิงขายบริการ หากเดินไปตามตรอกนางเลิ้ง 2 ซึ่งเป็นตรอกแคบๆ ผ่านตลาดนางเลิ้ง โรงหนังเฉลิมธานีผ่านถนนพระเนียง จนกระทั่งทะลุออกวัดแคนางเลิ้ง เป็นการเดินย้อนรอยสะพานยาวในอดีต ซึ่งเข้าใจว่าสร้างคร่อมคูน้ำด้านตะวันออกของวัดแคนางเลิ้งที่ไหลไปสู่คลองผดุงกรุงเกษม ภายหลังตื่นเงินมีสภาพเป็นโคลน น้ำครำ ผู้คนสองฟากจึงสร้างสะพานไม้ทอดยาวประมาณ 300 เมตร เพื่อเดินไปมาหาสู่กันได้ ชาวบ้านมักเรียกตรอกนี้ว่า “ตรอกสะพานยาว”

ภายในตรอกมีเรื่องราวกล่าวขานเล่ากันสืบมาว่า แต่ก่อนมีทั้งหญิงสาวแก่แม่หม้ายอาศัยบ้านไม่อยู่สองฟากสะพานเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชายว่าย่านนี้มีโสเภณีค่าตัวต่ำ คือมีอัตราค่าตัวตั้งแต่ 50 สตางค์ ไปจนถึง 5 บาท ตอนกลางวันภายในตรอกนี้จะดูเงียบเหงา ไม่มีใครสัญจรไปมา จะมีแต่คนที่อยู่ในแถบนี้เท่านั้น พอพลบค่ำความมีชีวิตชีวาาก็กลับคืนมาพร้อมกับหญิงสาวแต่งตัวสะสวย เขียวๆ แดงๆ นุ่งกันหน้าสลอนภายใต้แสงสลัวคอยต้อนรับแขกที่เดินไปมากันขวักไขว่ เหมือนมีงานมหรสพคงจะคล้ายๆกับย่านพัฒนพงษ์ในปัจจุบัน

ในระยะต่อมาตลาดนางเลิ้งเริ่มซบเซาลง ตรอกสะพานยาวก็ซบเซาลงตามไปด้วยเช่นกัน จนกระทั่งเกิดเหตุเพลิงไหม้ในปี พ.ศ. 2512¹⁰ บทบาททางสังคมของตรอกสะพานยาวจึงสิ้นสุดลง คงเหลือเพียงชื่อในความทรงจำเท่านั้น

ภายหลังที่ดินที่ถูกไฟไหม้นี้มีการปลูกสร้างบ้านเรือนขึ้นใหม่ ไม่มีร่องรอยของตรอกสะพานยาวในอดีตให้เห็นอีกต่อไป

¹⁰ มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาชุมชนเมือง, สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. 2543. เอกสารประกอบการนำเสนอผลการศึกษา “ชุมชนนางเลิ้ง”, โครงการวิจัยและปฏิบัติการพัฒนาชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง ระยะที่ 2

- มิตร ชัยบัญชา

รูปที่ 4.20 แสดงช่องบรรจุอัฐิของ มิตร ชัยบัญชา

มิตร ชัยบัญชา ดาราภาพยนตร์ไทยเป็นที่นิยมมากที่สุดคนหนึ่ง ได้เคยอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ กับแม่และพ่อเลี้ยงอยู่ที่ บริเวณถนนพะเนียง อ.นางเลิ้ง ตั้งแต่ พ.ศ.2485-2497 ซึ่งถือเป็นช่วงเวลาที่มิตรลำบากมากและยังไม่ได้เข้าสู่วงการหนังไทย แม้ภายหลังที่มิตรประสบความสำเร็จแล้วก็ยังกลับมาทำบุญที่วัดแคนางเลิ้ง (วัดสุนทรธรรมทาน) เป็นประจำ จนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต ศพของมิตรก็นำมาบำเพ็ญกุศลที่วัดแคและบรรจุอัฐิที่วัดแคนี้เช่นกัน

ฐานะความเป็นอยู่ของมิตรในขณะที่อยู่ในนางเลิ้งไม่ดีนัก ต้องทำงานหนักมาโดยตลอด มิตรได้เคยเล่าถึงชีวิตในช่วงนี้ของตนว่า “ความเป็นอยู่ในครอบครัวของผมนั้นไม่ดีนัก เพราะจนเหลือเกิน คุณแม่ขายผักอยู่ในตลาดนางเลิ้ง พ่อเลี้ยงขับรถขยะ ต่อมาเลิกขับรถขยะมาขับรถแท็กซี่ พ่อเลิกขับรถแท็กซี่มาทำงานประกันชีวิตอยู่บริษัท นครหลวงประกันภัย ส่วนผมนั้นก็ช่วยแม่ขายผักอยู่ในตลาดนางเลิ้ง

ผมเอาทุกอย่าง ตั้งแต่ขายกล้วยแขก อ้อยควั่น สับปะรด และเลี้ยงปลากัด ซ้อนลูกน้ำขาย เป็นลูกจ้างเจ๊กขายของชำในตลาดนางเลิ้งได้วันละ 1 บาท ทานข้าววันละสองมื้อก็เอา”¹¹ ที่นางเลิ้งนี้ มิตรได้เข้าศึกษาในโรงเรียนไทยประชาวิทยา จนจบมัธยม 6

หนังเรื่องแรกที่มิตรแสดง คือเรื่อง “ชาติเสือ” ก็ประสบความสำเร็จทันที ต่อมาในปี พ.ศ. 2504 มิตรแสดงคู่กับเพชร เขาวิชาญกร์ ดาราสาวน้อยนิตาหยาดน้ำผึ้ง ในเรื่อง “บันทึกรักของพิมพ์ฉวี” นับจากนั้นมาจึงเป็นดาราคู่พระนางที่ผูกขาดความนิยมในวงการหนังไทยเป็นเวลานาน

ในช่วงเวลาประมาณ 15 ปี ที่มีตรอยู่ในวงการหนังไทย ว่ากันว่ามิตรแสดงนำถึงประมาณ 350 เรื่อง จนกระทั่งประสบอุบัติเหตุเสียชีวิตจากการตกจากเครื่องบินในวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2513

ภายหลังเสียชีวิต ศพของมิตรได้นำมาบำเพ็ญกุศลที่วัดแคนางเลิ้ง (วัดสุนทรธรรมทาน) เป็นเวลา 106 วัน หลังจากพิธีพระราชทานเพลิงศพที่วัดเทพศิรินทราวาส ก็ได้นำอัฐิมาบรรจุอัฐิที่วัดแคนี้เช่นกัน แม้ในปัจจุบันนี้ก็ยังมีผู้มาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้มิตร ชัยบัญชาในวันครบรอบวันตายของมิตรเป็นประจำทุกปี

- คณะละครครูพูน เรื่องนนท์ (ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน)

แม้คณะละครครูพูน เรื่องนนท์จะไม่ได้อยู่ในพื้นที่ศึกษา แต่ในอดีต คณะละครครูพูน เรื่องนนท์มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไป ซึ่งทำให้คนภายนอกรู้จักย่านนางเลิ้งในฐานะที่เป็นแหล่งที่มีคณะละครชื่อดัง จากการข้อเขียนเกี่ยวกับกรุงเทพฯ ในอดีตบางตอน ได้กล่าวถึงคณะละครครูพูน เรื่องนนท์ไว้ว่า “...นับเอาที่ผ่านสะพานผ่านฟ้าลงไปข้างๆ เป็นตำบลสนามควายถิ่นละครชาติตรี มรนายพูน เรื่องนนท์ นายละครชาติตรีมีชื่อโด่งดัง...” และอีกตอนหนึ่งว่า “...บริเวณเชิงสะพานผ่านฟ้าปากขวานี้ สมัยก่อนมีชื่อเรียกว่า สนามควาย เป็นคู่กับ

¹¹ วิภาวรรณ ยนต์เปี่ยม, “มิตร ชัยบัญชา 22 ปีแห่งการจากนิรันดร์ของพระเอกตลอดกาล,” *Decade 2* (2535).

สนามวัว ที่เรียกสี่แยกคอกวัวดังกล่าวแล้ว เป็นถิ่นของกลุ่มละครชาตรี มีบ้านเรือนหลายหลัง ที่หน้าบ้านจะเห็นมีเสาเล็กๆปักยอด ยอดเสามีกรวยใส่ศรพระขรรค์ กระบองดาบ ฯลฯ เล็กๆมีผ้าธงแดงๆรวมอยู่ด้วย เป็นเครื่องหมายว่าที่นี่มีละครชาตรีรับงานหา ผู้ใดจะหาละครชาตรีไปเล่นในงานหรือแก้สับบนก็มาที่นี่ นายพูน เรืองนนท์ ได้ไฉไลละครชาตรีมีชื่อเสียงที่เล่ามาแล้วก็อยู่ที่นี้ ย่านสนามควายติดต่อกันไปถึงคลองมหานาคสมัยนั้นจึงเป็นย่าน *romantic* แห่งหนึ่ง...”¹²

คณะของครูพูน เรืองนนท์นี้ยังได้รับคัดเลือกเป็นศิลปินแห่งชาติในเวลาต่อมาอีกด้วย สำหรับปัจจุบัน คงเหลือคณะละครเพียงบางคณะเท่านั้นเนื่องจากโขน ละครเสื่อมความนิยมลง โดยอาศัยอยู่ในเขตชุมชนวัด สุนทรธรรมทาน รับรำละครงานแก้บน และงานพิธีต่างๆในวัด

รูปที่ 4.21 การแสดงละครชาตรี

- นางเลิ้ง อาร์ท

ร้านนางเลิ้งอาร์ท เป็นร้านถ่ายรูปร้านแรกในย่านนางเลิ้ง ตั้งอยู่ที่ถนนนครสวรรค์ ถือเป็นร้านถ่ายรูปที่เคยนำสมัยที่สุดของเมืองไทยร้านหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากได้รับความนิยมอย่างสูงด้วยฝีมือการถ่ายภาพ อุปกรณ์ที่ทันสมัยเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป นอกจากนี้ยัง

ร้านนางเลิ้งอาร์ทนี้เป็นร้านถ่ายรูปที่ตั้งขึ้นมาพร้อมๆ กับย่านนางเลิ้ง ในสมัยรัชกาลที่ 6 เจ้าของร้านชื่อนายหม่อมหญุ่น แซ่เห่งยิว เป็นชาวจีนนอก เมื่อเข้ามาอยู่เมืองไทยก็ได้โอนสัญชาติและเปลี่ยนชื่อเป็นนายอาจ ศิลปวณิช เคยเป็นลูกจ้างร้านทองมาก่อน แล้วจึงได้ออกมาเปิดร้านถ่ายรูปตามความสนใจของตัวเอง สมัยหนึ่งเมื่อเห็นว่าลือกเกตกำลังเป็นที่นิยม แต่ต้องส่งไปทำที่ต่างประเทศ เขาจึงเริ่มต้นศึกษาวิธีการทำอย่างจริงจังจนเป็นผลสำเร็จ ทำให้เป็นร้านถ่ายรูปแห่งแรกในประเทศไทยที่สามารถทำ “ลือกเกต” หรือสร้อยคอที่มีรูปภาพบรรจุอยู่ภายในอย่างที่ชาวตะวันตกนิยมกันได้ ดังจะเห็นได้จากโฆษณาของร้านนางเลิ้งอาร์ทลงในหนังสือพิมพ์หลายชิ้น บรรยายถึงมาตรฐานและการให้บริการของร้าน รวมทั้งมีการลงรูป “ลือกเกต” ซึ่งเป็นของสมัยใหม่ในขณะนั้นไว้ด้วย

¹² กาญจนาคพันธุ์, “ถนนราชดำเนิน,” *วารสารเมืองโบราณ* ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (2523).

ต่อมาคุณพวงเพชร เสือสง่า น้องสะใภ้ของนายอาจได้สืบทอดกิจการมาจนถึงปัจจุบัน และยังคงรักษา มาตรฐานฝีมือที่ละเอียดประณีตไว้ได้

รูปที่ 4.22 แสดงร้านนางเล็งอาร์ต

● แหล่งของนักพนัน

นับตั้งแต่การสร้างตลาดนางเล็งก็มีการตั้งโรงบ่อนขึ้นหลายแห่งตามการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้เข้ามาใช้บริการ ซึ่งส่งผลให้ย่านนางเล็งมีชื่อเสียงในฐานะที่เป็นแหล่งนักเลงนักพนันที่สำคัญของกรุงเทพฯ แม้ในระยะหลังมีกฎหมายห้ามการเปิดโรงบ่อน แต่การพนันในย่านนางเล็งก็ได้เสื่อมหายไป กลุ่มที่เรียกกันว่าเป็นเซียนพนันหันไปเล่นพนันมวย ม้าแข่ง และสลากกินแบ่งรัฐบาลแทน ในขณะที่เดียวกัน กลุ่มผู้ที่นิยมการเล่นพนันนี้เองก็เป็นลูกค้าประจำของร้านอาหารเก่าแก่ที่อยู่ในย่านนางเล็งด้วย หลังจากพนันจบลงก็มักจะมารับประทานอาหาร และจับกลุ่มสนทนากันที่ร้านประจำของตน

เวทีราชดำเนิน เวทีมวยแห่งนี้จัดแข่งขันมวยทุกวันจันทร์ พุธ พฤหัสบดี และวันอาทิตย์ มีผู้ชมแต่ละครั้งนับพันคน ในกลุ่มผู้ชมเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นเซียนพนันที่อยู่ในย่านนางเล็ง ในวันอาทิตย์จะมีการถ่ายทอดมวยทางโทรทัศน์ จะสามารถพบเห็นกลุ่มเซียนพนันในชุมชนที่มาชมมวยร่วมกัน ให้ร้องให้กำลังใจนักมวยฝ่ายที่ตนถือหางอยู่ เสียงวิพากษ์วิจารณ์มวยในช่วงพักยกดังไปทั่วบริเวณ หลังจากจบมวยคู่หนึ่งๆก็มีภาพบรรยากาศของผู้ได้พนันและเสียพนันให้เห็นตามมา

สนามม้านางเล็ง หรือราชตฤณมัยสมาคมนี้ มีผู้รู้ในชุมชนบางท่านเล่าว่าจุดประสงค์แรกเริ่มของสมาคมเป็นการรักษาและพัฒนาพันธุ์ม้า ในระยะต่อมาจึงมีการจัดแข่งม้า ในปัจจุบันวันที่มีการจัดแข่งม้าจะมีกลุ่มพ่อค่านำร่องทำหุ้มสัน กล้องสองทางไกลมาบริการให้เช่า ตลาดนางเล็งจะคึกคักขึ้นจากกลุ่มผู้ที่มาชมม้าแข่ง ซึ่งจะเข้ามารับประทานอาหารเป็นหลัก

สลากกินแบ่งรัฐบาล นอกจากการซื้อสลากกินแบ่งรัฐบาลแล้ว การซื้อสลากที่อยู่นอกระบบที่เรียกว่า หวยใต้ดินนั้น ก็เป็นที่นิยมของคนในชุมชนและกลุ่มแม่ค้าในตลาดมากเช่นกัน เพราะไม่ต้องใช้เงินลงทุนมาก ทุกวันออกสลากต้นเดือนและกลางเดือนจะมีการมารวมกลุ่มกันเช่นเดียวกับการชมมวย โดยเฉพาะบริเวณร้านกาแฟใกล้โรงหนัง

รูปที่ 4.23 แสดงการจับกลุ่มดูมวยผ่านทางโทรทัศน์ของชาวนางเลิ้ง

- **สถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้ง**

สถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้งเดิมตั้งอยู่ริมถนนนครสวรรค์หน้าตลาดนางเลิ้ง ต่อมาภายหลังมีการย้ายสถานีไปอยู่บริเวณใกล้สะพานผ่านฟ้าลีลาศ บริเวณที่เคยใช้เป็นสถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้งได้มีการก่อสร้างเป็นอาคารพาณิชย์ ปัจจุบันใช้เป็นธนาคารและร้านค้า

ความเกี่ยวเนื่องกับถนนราชดำเนินนั้นสืบเนื่องมาจากการที่นางเลิ้งมีขอบเขตขยายไปจนถึงถนนราชดำเนิน โดยเฉพาะถนนราชดำเนินนอกซึ่งอยู่ในเขตรับผิดชอบของสถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้ง¹³ จึงทำให้สถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้งมีบทบาทเกี่ยวกับการเรียกร้องทางการเมืองและการประท้วงรัฐบาลของกลุ่มผู้ชุมนุมเรียกร้องต่างๆหลายครั้ง แม้ในเหตุการณ์ 6 ตุลา, 14 ตุลา, พฤษภาคมปี สถานีตำรวจแห่งนี้เป็นที่หนึ่งที่ใช้ควบคุมตัวผู้ถูกจับกุมจากเหตุการณ์ชุมนุมเรียกร้องทางการเมืองบนถนนราชดำเนิน ซึ่งในเหตุการณ์เหล่านี้ในขณะที่มีการใช้ความรุนแรงในการปราบปราม ผู้คนที่มาชุมนุมก็จะหนีมาหลบซ่อนในบริเวณชุมชนใกล้เคียง เช่น บริเวณศาลเจ้าพ่อเสือ และตลาดนางเลิ้งด้วย

นอกจากความเกี่ยวเนื่องด้านการเมืองแล้ว สถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้งนี้ยังมีความสำคัญต่อการรับขบวนเสด็จซึ่งจะต้องผ่านถนนราชดำเนินนอกแทบทุกวัน จนเป็นที่กล่าวกันในหมู่ตำรวจว่า ตำรวจ สน.นางเลิ้งทำงานหนัก ทำให้ตำรวจชั้นผู้น้อยไม่อยากมาอยู่ แต่ตำรวจชั้นผู้ใหญ่จะอยากมาอยู่ถือเป็น “โรงพักอันดับหนึ่ง” เนื่องจากมีผลงานชัดเจนและได้ดูแลรับผิดชอบสถานที่สำคัญๆ ซึ่งเป็นเรื่องน่าภูมิใจ

นอกจากนี้บริเวณแยกผ่านฟ้าซึ่งส่วนหนึ่งอยู่ในเขตของสถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้ง ยังเป็นจุดที่กล่าวกันว่าให้สัญญาณจราจรยากที่สุด เนื่องจากเป็นทางแยกที่ตำรวจของสถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้ง และสถานีตำรวจนครบาลสำราญราษฎร์ต้องกดสัญญาณไฟให้สัมพันธ์กัน ทั้งๆที่ป้อมตำรวจที่ควบคุมสัญญาณไฟอยู่กันคนละถนน

¹³ กุลธิดา สามะพุทธิ, “ถนนวัย 99 ปี สายนี้ชื่อราชดำเนิน,” วารสารสารคดี 14 (1984).

4.4 สภาพเบื้องต้นของที่อยู่อาศัยและพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง

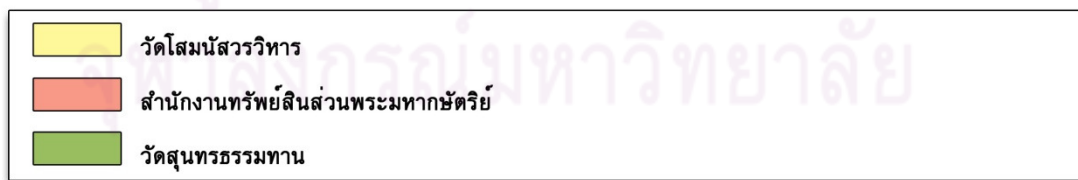
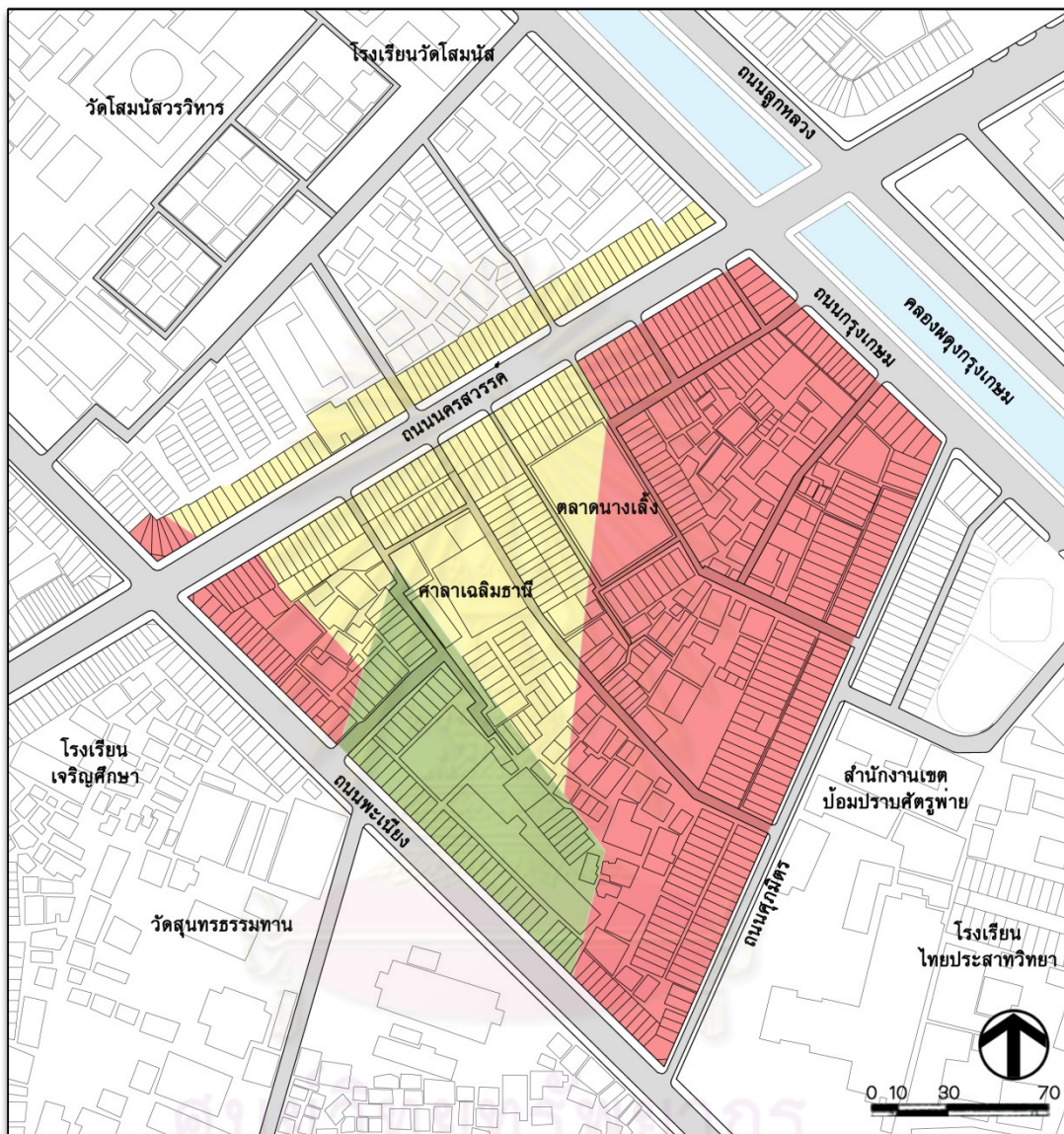
4.4.1 กรรมสิทธิ์ที่ดิน

จากข้อมูลของสำนักงานที่ดิน กรุงเทพมหานครปี พ.ศ.2545 พบว่ากรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของที่ดินในบริเวณพื้นที่นางเลิ้งที่ทำการศึกษารวมประกอบด้วย 3 ราย ดังนี้

1. **วัดโสมนัสวรวิหาร** เป็นเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษา โดยเฉพาะด้านที่ติดกับถนนนครสวรรค์ และถนนกรุงเกษม รวมถึงที่ดินในบริเวณฝั่งตลาดนางเลิ้งบางส่วน ซึ่งสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ทำการเช่าที่ดินของวัดโสมนัสวรวิหาร แล้วนำมาสร้างตึกแถวหรืออาคารบ้านเรือนให้ประชาชนได้เช่าอยู่อาศัยต่ออีกทอดหนึ่ง
2. **สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์** เป็นเจ้าของที่ดินอีกรายที่มีกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดินครอบคลุมพื้นที่เป็นบริเวณกว้าง ได้แก่ แปลงที่ดินบริเวณตลาดนางเลิ้งเกือบทั้งหมด ที่ดินแปลงที่อยู่หัวมุมถนนนครสวรรค์ติดกับถนนพระเนียงและที่ดินริมถนนสุขุมมิตร นอกจากนี้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ยังได้ทำการเช่าที่ดินของวัดโสมนัส บริเวณริมถนนนครสวรรค์ ฝั่งวัดโสมนัสเพื่อสร้างตึกแถวให้ประชาชนเช่าอีกส่วนหนึ่ง
3. **วัดสุนทรธรรมทาน(วัดแค)** โดยอยู่ในชื่อของกระทรวงธรรมทาน (กระทรวงศึกษาธิการ) เป็นเจ้าของที่ดินแปลงที่อยู่ติดกับวัดแค (ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของกรมศาสนา)

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 4.24 แสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง

ที่มา: กรมที่ดิน

4.4.2 การเข้าถึงชุมชน และพื้นที่จอดรถ

พื้นที่ชุมชนนางเลิ้งสามารถเข้าถึงได้โดยเส้นทางการสัญจรทางบก โดยใช้ถนนสายต่างๆ ดังนี้

1. **ถนนสายหลัก** ได้แก่ ถนนนครสวรรค์ เป็นถนนที่เชื่อมต่อระหว่างถนนราชดำเนินกลาง และถนนพิษณุโลก (ทิศทางการสัญจรทิศทางเดียว) ถนนกรุงเกษม เป็นถนนเลียบทางด้านทิศตะวันตกของคลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งเป็นถนนที่เชื่อมระหว่างถนนราชดำเนินนอกและถนนหลานหลวง (ทิศทางการสัญจร 2 ทิศทาง)

2. **ถนนสายรอง** ได้แก่ ถนนพะเนียง ซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันตกของพื้นที่โครงการฯ เชื่อมระหว่างถนนราชดำเนินนอกและถนนหลานหลวง

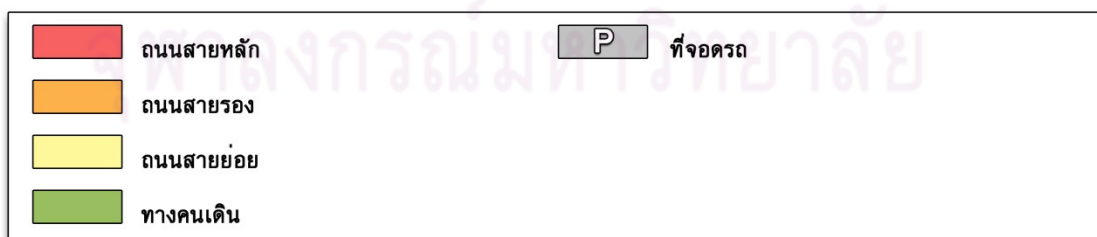
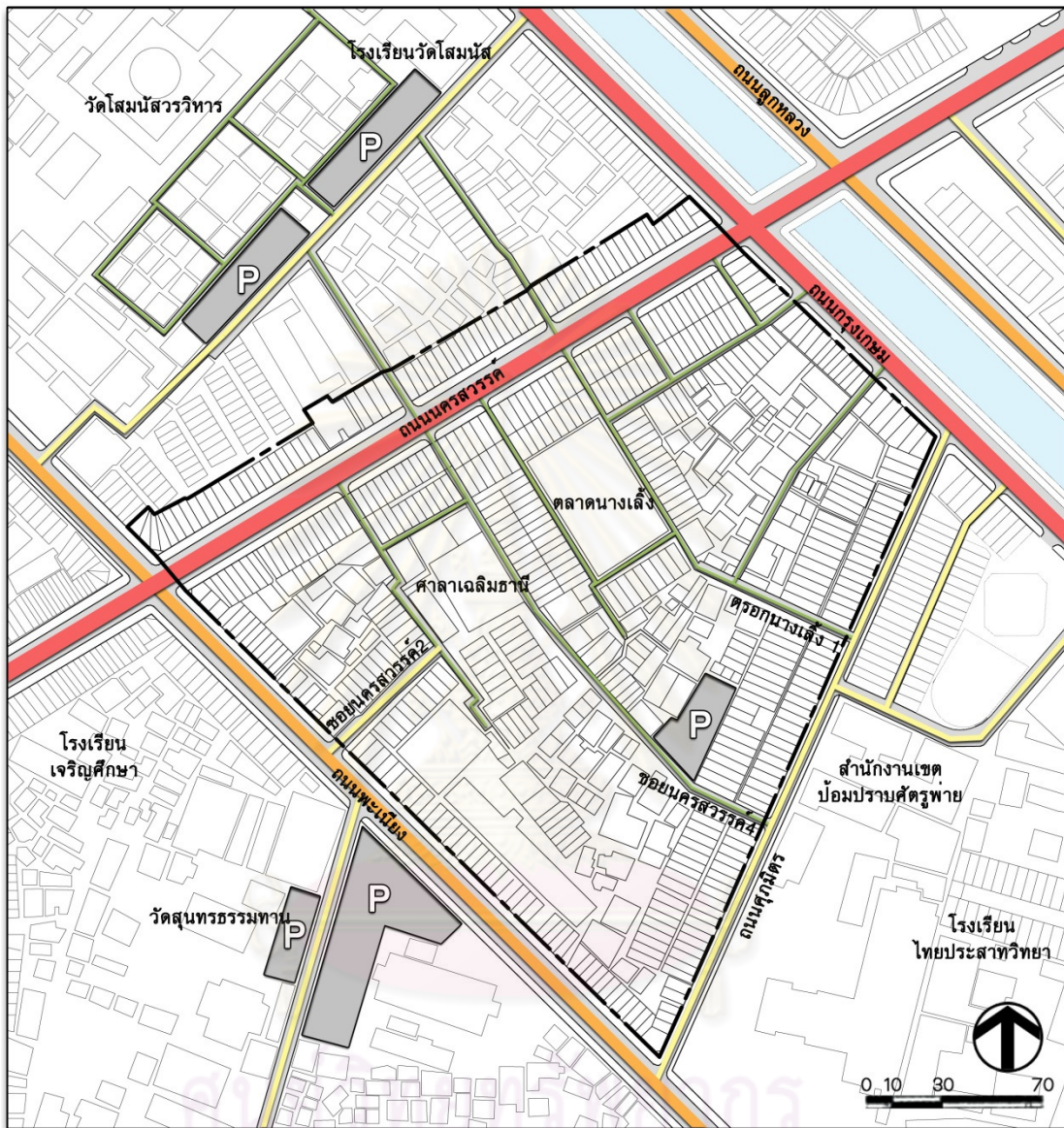
3. **ถนนสายย่อย** ได้แก่ ถนนศุภมิตร และถนนซอยย่อยต่างๆ

4. **ทางเดินเท้า** ได้แก่ ทางเดินเท้าที่เชื่อมเข้าสู่ตลาดนางเลิ้ง โดยลัดเลาะไปตามตรอกซอกระหว่างตึกแถว ได้แก่ ตรอกนางเลิ้ง 1 ซอยนครสวรรค์ 2 และซอยนครสวรรค์ 4 ตลอดจนตรอกที่เชื่อมจากถนนนครสวรรค์ผ่านชุมชนไปยังวัดโสมนัส

5. พื้นที่จอดรถ

ในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้งมีปัญหาเรื่องที่จอดรถอย่างมาก เนื่องจากพื้นที่จอดรถไม่เพียงพอกับความต้องการของผู้อยู่อาศัยในชุมชนและสำหรับผู้ที่ต้องการมาใช้บริการในตลาดนางเลิ้ง ปัจจุบัน มีพื้นที่จอดรถในชุมชนเพียงบริเวณเดียวเท่านั้น คือบริเวณพื้นที่โล่งด้านหลังตลาดนางเลิ้งในชุมชนศุภมิตร 2 (ซอยนครสวรรค์) ซึ่งเอกชนได้เช่าที่ดินสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์แล้วจัดทำเป็นอยู่จอดรถแท็กซี่ พื้นที่บางส่วนให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนเช่าจอดรถส่วนตัวต่ออีกที ซึ่งก็มีพื้นที่ไม่เพียงพอกับความต้องการ นอกจากนี้จะใช้พื้นที่ริมถนนซึ่งสามารถจอดรถได้ในเวลาผ่อนผัน และที่จอดรถของวัดแค ปัจจุบันคนที่อาศัยในนางเลิ้งบางส่วนต้องเช่าที่จอดรถจากเอกชนใกล้เคียงในราคาที่สูง คือ ประมาณ 2,000-3,000 บาท/คืน/เดือน

รูปที่ 4.25 แสดงเส้นทางสัญจรในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง

ที่มา: จากการสำรวจของผู้วิจัย (2553)

4.4.3 พื้นที่เปิดโล่งเพื่อนันทนาการ

พื้นที่ในชุมชนนางเลิ้งมีการก่อสร้างอาคารค่อนข้างหนาแน่น ขาดพื้นที่สีเขียวและไม่ค่อยมีพื้นที่โล่งสำหรับจัดกิจกรรมเอนกประสงค์ภายในชุมชน การใช้พื้นที่โล่งที่เห็นชัดเจนจึงมีที่จำนวนไม่มาก ซึ่งสถานที่หลักๆ มีดังนี้

1. **บริเวณหน้าโรงหนังนางเลิ้ง** โดยใช้พื้นที่นี้ทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น การจัดงานวันเด็ก งานให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุในชุมชน เป็นต้น
2. **บริเวณในตลาดนางเลิ้ง** โดยใช้เป็นลานออกกำลังกายเดินแอโรบิก ในเวลาที่ตลาดปิดค้าขายในช่วงเย็น และใช้เป็นสถานที่จัดประชุมของผู้สูงอายุในชุมชนนางเลิ้งเป็นประจำ นอกจากนี้ยังใช้เป็นสถานที่จัดงานประจำปี เช่น งานวันสงกรานต์ งานศาลเจ้าพ่อเสด็จเดี่ยว เป็นต้น
3. **บริเวณซอยนครสวรรค์(ตรอกนางเลิ้ง 2)** ซึ่งปัจจุบันใช้เป็นที่จอดรถและอยู่แท็กซี่ แต่มิได้ใช้เพื่อกิจกรรมนันทนาการ
4. **บริเวณภายในวัดสุนทรธรรมทาน** โดยใช้งานในกรณีที่มีความต้องการทำกิจกรรมที่ต้องใช้พื้นที่เป็นบริเวณกว้าง พื้นที่บริเวณหน้าโรงหนังและพื้นที่บริเวณในตลาดนางเลิ้งไม่สามารถรองรับได้

รูปที่ 4.26 แสดงพื้นที่เปิดโล่งในชุมชนนางเลิ้ง

1. บริเวณหน้าโรงหนังนางเลิ้ง

2. บริเวณในตลาดนางเลิ้ง

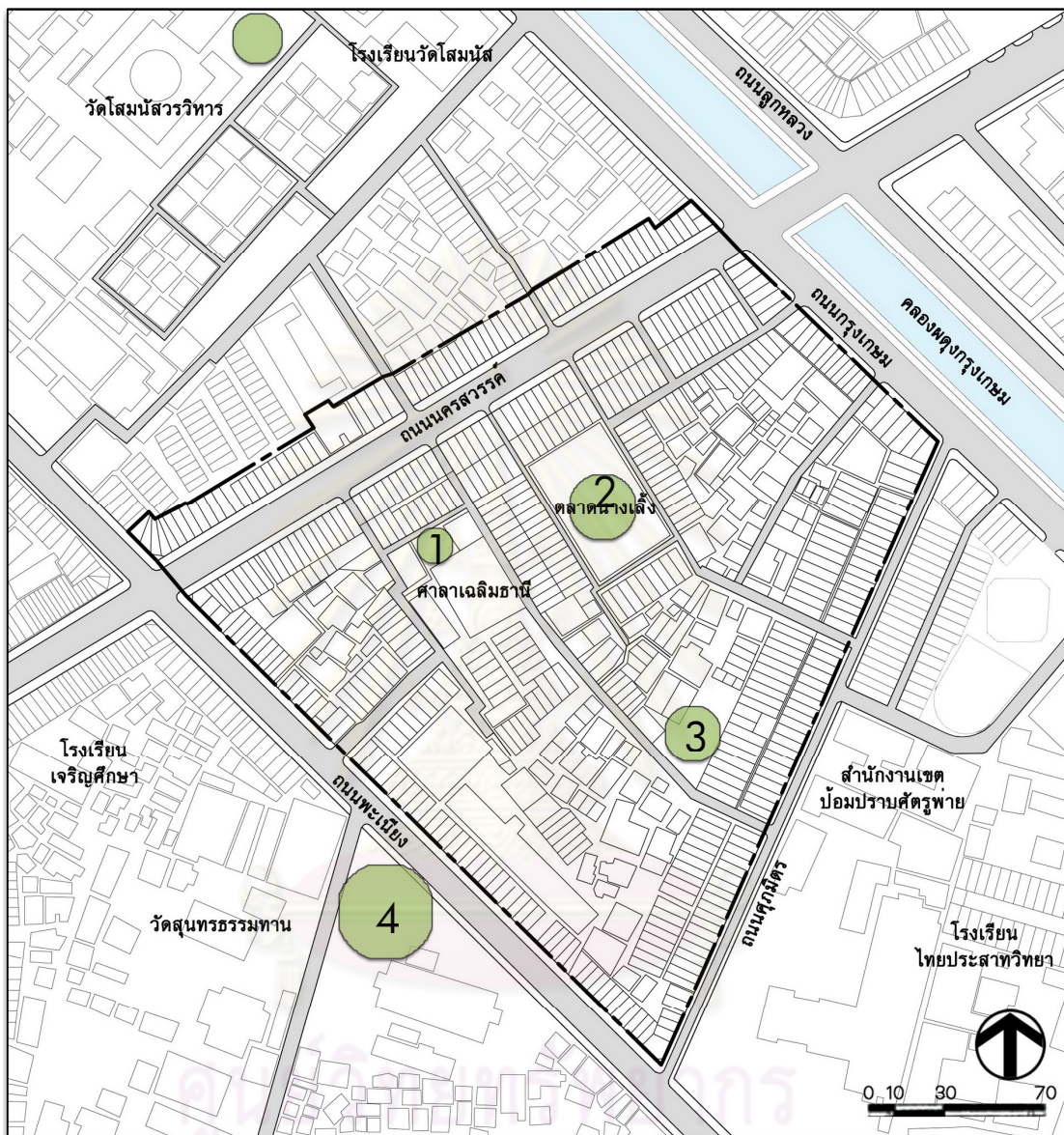

3. บริเวณตรอกนางเลิ้ง 2

4. บริเวณวัดสุนทรธรรมทาน

รูปที่ 4.27 แสดงพื้นที่เปิดโล่งในชุมชนนางเลิ้ง

ที่มา: จากการสำรวจของผู้วิจัย (2553)

4.4.4 สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

พื้นที่ชุมชนนางเลิ้งมีระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่มีความพร้อม โดยไม่ค่อยพบปัญหาในการใช้บริการของผู้อยู่อาศัยในชุมชน อาจเป็นเพราะนางเลิ้งตั้งอยู่ใกล้สถานที่สำคัญหลายแห่ง เช่น พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ทำเนียบรัฐบาล จึงได้รับการดูแลเป็นอย่างดี ซึ่งหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบระบบต่างๆ มีดังนี้

1. **ไฟฟ้า** อยู่ภายใต้การดูแลของการไฟฟ้านครหลวง สถานีไฟฟ้าย่อยไฟฟ้าวัดเลียบ
2. **ประปา** อยู่ภายใต้การดูแลของการประปานครหลวง
3. **โทรศัพท์** อยู่ภายใต้การดูแลของฝ่ายโทรศัพท์นครหลวงที่ 1 องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย
4. **การจัดเก็บขยะ** อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย โดยนำไปกำจัดที่โรงกำจัดขยะมูลฝอยอ่อนนุช
5. **สาธารณสุข** มีหน่วยงานรับผิดชอบ คือ ศูนย์สาธารณสุข 20 (ตั้งอยู่ที่อาคารธนาคารศรีนคร สวนมะลิ) และมีหน่วยบริการออกตรวจรักษาในชุมชนทุกสัปดาห์ นอกจากนี้ในชุมชนยังมีอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (ออสส.) ฝึกอบรมด้านการปฐมพยาบาล การให้ยาสามัญ โดยชุมชนศุภมิตร 1 มี ออสส. 1 คน ชุมชนศุภมิตร 2 มี ออสส. 4 คน
6. **งานบรรเทาสาธารณภัย** มีหน่วยบรรเทาสาธารณภัยซึ่งประจำอยู่ในย่านนางเลิ้ง จำนวน 2 แห่ง คือ ที่วัดสุนทรธรรมทาน และริมคลองผดุงกรุงเกษม นอกจากนี้ยังมีอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) ผลัดเวรกันประจำอยู่ที่ศูนย์รับแจ้งเหตุที่สำนักงานเขตป้อมปราบฯ มีหน้าที่รับแจ้งเหตุด่วนเหตุร้าย ช่วยเหลือพนักงานดับเพลิง เปิดทางจราจรในกรณีฉุกเฉิน

4.4.5 การใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่

การใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ ประกอบด้วย

1. **สถานศึกษา** ได้แก่ โรงเรียนวัดโสมนัส โรงเรียนเจริญศึกษา โรงเรียนไทยประสาธวิทยา
2. **อาคารราชการ** ได้แก่ สำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย
3. **โรงแรม** ได้แก่ โรงแรมโรแยล บรินเซส
4. **ย่านเศรษฐกิจ** ได้แก่ ตลาดสดนางเลิ้ง เป็นตลาดบกแห่งแรกของประเทศไทย มีอายุยาวนานกว่า 100 ปี เป็นแหล่งรวมอาหารคาวหวานและขนมโบราณที่มีชื่อเสียง อาทิ ข้าวเหนียวสังขยา ขนมสอดไส้ ขนมเปียกปูนและอื่นๆอีกมากมาย ตลาดนางเลิ้งก่อตั้งมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และได้มีการปรับปรุงและมีการสร้างอาคารเป็นสัดส่วน มีประตูทางเข้าที่ชัดเจน บริเวณริมถนนนครสวรรค์ และถนนพะเนียง มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นแหล่งรายได้ของชุมชน เช่น ร้านอาหาร ร้านค้าประเภทโลหะ ร้านขายของชำ ร้านกรอกรูป เป็นต้น
5. **ศาสนสถาน** ได้แก่ วัดโสมนัสวรวิหาร วัดสุนทรธรรมทาน
6. **ชุมชน** เป็นที่พักอาศัยหนาแน่นมาก ประกอบด้วยชุมชนศุภมิตร 1 และชุมชนศุภมิตร 2 และส่วนหนึ่งของชุมชนวัดโสมนัส
7. **อาคารที่สำคัญของพื้นที่** ได้แก่ โรงภาพยนตร์เก่าชื่อศาลาเฉลิมธานี อายุเก่าแก่กว่า 80 ปี สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นสถานบันเทิงที่ชุมชนได้ดูภาพยนตร์จากทุกชาติ ทั้งไทย จีน อินเดีย ฝรั่งเศส จำนวนคนดูเคยมีมากถึงรอบละ 300-400 คน ระยะเวลาเหลือเพียงรอบละไม่ถึง 10 คน จึงต้องเลิกฉายไปเมื่อปี พ.ศ. 2536 ปัจจุบันเป็นเพียงโกดังเก็บของ

รูปที่ 4.28 แสดงสภาพพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน

ที่มา : จากการสำรวจ ปี พ.ศ. 2553

4.4.6 ลักษณะทางกายภาพของอาคารที่อยู่อาศัย

พื้นที่ชุมชนนางเลิ้งเป็นย่านที่เก่าแก่ของกรุงเทพมหานคร อาคารที่ยังคงพบเห็นอยู่ในชุมชนนางเลิ้ง ณ ปัจจุบัน บางส่วนถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้แก่กลุ่มอาคารที่เป็นตึกแถวทั้งสองฝั่งของถนนนครสวรรค์ไล่ไปจนถึงตึกแถวริมถนนกรุงเกษม กลุ่มอาคารตึกแถวรอบตลาดนางเลิ้ง และกลุ่มอาคารตึกแถวริมถนนศุภมิตร นอกจากนี้ยังมีอาคารสาธารณะที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยนั้น ซึ่งได้แก่ ตลาดนางเลิ้ง และบริเวณไม่ไกลจากตัวตลาดเป็นที่ตั้งของโรงหนังนางเลิ้ง (ศาลาเฉลิมธานี) โดยอาคารสาธารณะเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นตามลักษณะสถาปัตยกรรมที่นิยมในอดีต ส่วนกลุ่มอาคารที่ถูกสร้างในสมัยต่อมาได้แก่ กลุ่มอาคารตึกแถวถนนศุภมิตรด้านใน ถูกสร้างขึ้นรัชกาลที่ 7 ส่วนตึกแถวถนนพะเนียง แพลตกรุงทองและบ้านไม้ด้านในชุมชนศุภมิตร 1 และศุภมิตร 2 ถูกสร้างในรัชกาลปัจจุบัน

จากเอกสารข้อมูล¹⁴ สามารถจำแนกอาคารในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง ตามรูปแบบสถาปัตยกรรม ได้ดังนี้

1. อาคารประเภทตึกแถวพาณิชย์ และ ห้องแถวไม้

อาคารประเภทนี้เป็นอาคารที่เริ่มมีการสร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เรื่อยมา ลักษณะตึกแถวที่ปรากฏในย่านนางเลิ้งนี้ ยังปรากฏอีกหลายแห่งในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ จึงถือว่าเป็นกลุ่มอาคารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ของอาคารอนุรักษ์ใกล้เคียงด้วย แบ่งออกเป็น 3 ช่วงตามการประมาณอายุของอาคาร คือ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

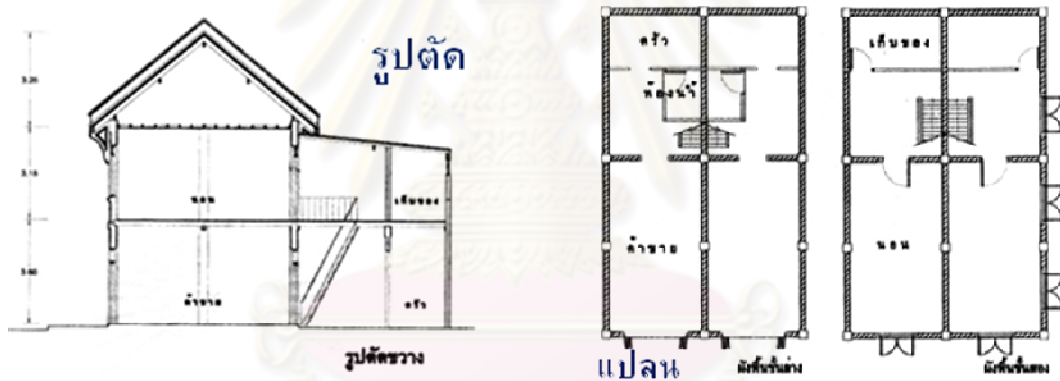
¹⁴ เทียมสุรย์ สิริศรีศักดิ์, "การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ย่านนางเลิ้ง," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).

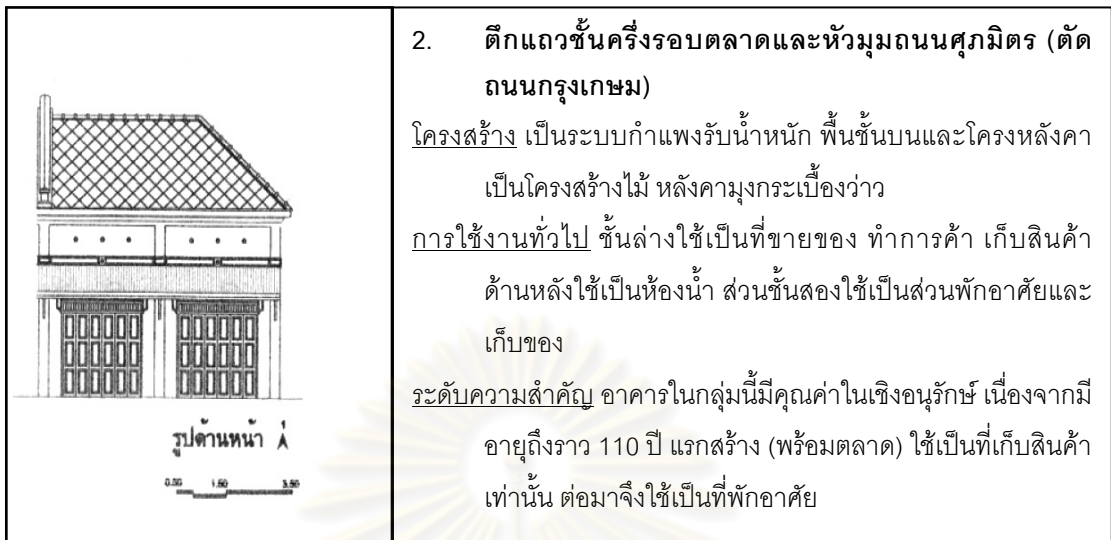
1.1) ตึกแถวยุคแรก สร้าง พ.ศ. 2443 – ประมาณ พ.ศ. 2473

อาคารตึกแถวที่อยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่

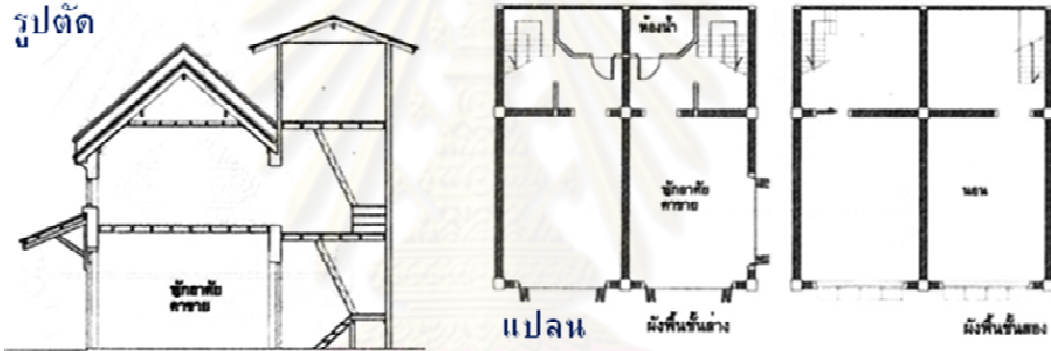

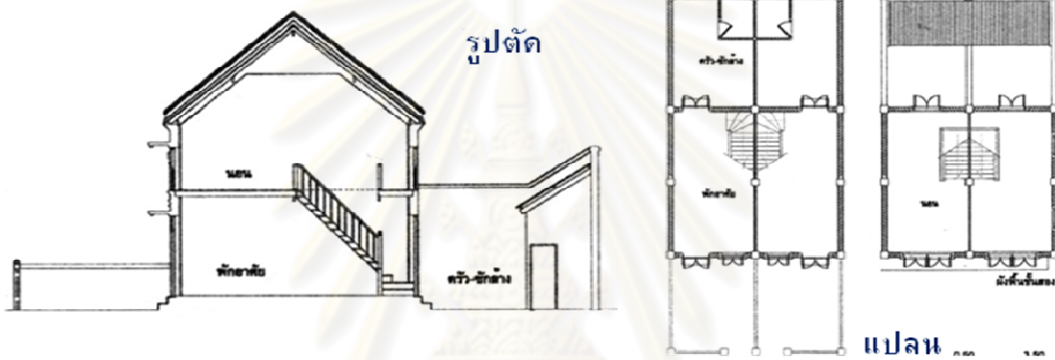
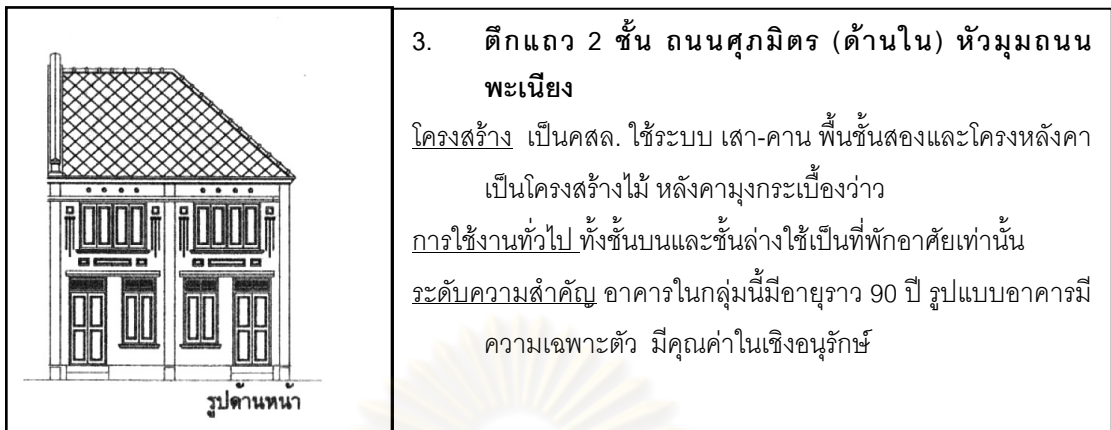
1. ตึกแถว 2 ชั้น ริมนถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม
 โครงสร้าง ระบบกำแพงรับน้ำหนัก พื้นชั้นสองและโครงหลังคาใช้
 โครงสร้างไม้ หลังคามุงกระเบื้องว่าว
 การใช้งานทั่วไป ชั้นล่างใช้เป็นที่ขายของ ทำการค้า ด้านหลังใช้เป็น
 ส่วนครัว ห้องน้ำ ส่วนชั้นสองใช้เป็นสวนพักอาศัยและเก็บของ
 ระดับความสำคัญ อาคารในกลุ่มนี้เป็นอาคารที่มีคุณค่าในเชิง
 อนุรักษ์อย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นตึกแถวที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัย
 รัชกาลที่ 5 มีอายุถึงประมาณ 110 ปี อาคารในกลุ่มนี้
 เปรียบเสมือนเป็นหน้าตาของย่านนางเลิ้งด้วยเนื่องจากเป็น
 ส่วนที่มีผู้คนมองเห็นจากการสัญจรผ่านไปมา

รูปตัด

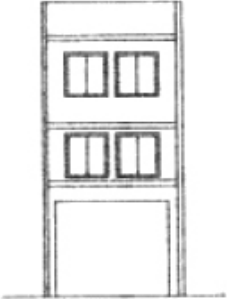

	<p>1) ห้องแถวไม้ถนนพะเนียง <u>โครงสร้าง</u> เดิมเป็นไม้ทั้งหมด ปัจจุบันทำพื้น คสล. และก่อผนังอิฐ และต่อเติมชั้นสองเป็นโครงสร้างไม้ <u>การใช้งานทั่วไป</u> ชั้นล่างใช้เป็นที่ทำการค้า และพักอาศัย ด้านหลังใช้เป็นส่วนครัว ห้องน้ำ ชั้นสองใช้เป็นส่วนพักอาศัยและเก็บของ <u>ระดับความสำคัญ</u> อาคารในกลุ่มนี้มีอายุไม่ต่ำกว่า 90 ปี รูปแบบและวัสดุอาคารมีคุณค่าในเชิงอนุรักษ์ แต่มีสภาพทรุดโทรม</p>
	

1.2) ตึกแถว สร้างประมาณ พ.ศ. 2474 – 2513 ได้แก่

	<p>5. ตึกแถว 2 ชั้น ถนนสุขุมมิตร <u>โครงสร้าง</u> เป็น คสล. ใช้ระบบ เสา-คาน พื้นชั้นสองและโครงสร้างหลังคาใช้โครงสร้างไม้ กระเบื้องหลังคาเดิมคาดว่าเป็นกระเบื้องว่านแต่ในปัจจุบันเปลี่ยนเป็นกระเบื้องซีเมนต์ใยหิน <u>การใช้งานทั่วไป</u> ชั้นล่างใช้เป็นที่ขายของ ทำการค้า เก็บสินค้า สำนักงาน พักอาศัย ด้านหลังใช้เป็นส่วนครัว ห้องน้ำ ส่วนชั้นสองใช้เป็นส่วนพักอาศัยและเก็บของ <u>ระดับความสำคัญ</u> อาคารในกลุ่มนี้มีอายุราว 60 ปี โดยสร้างทับลงบนคลองระบายน้ำสาธารณะ เมื่อพิจารณาจากรูปแบบของอาคารแล้วยังถือว่ามีค่าน้อยกว่าในสองกลุ่มแรก นอกจากนี้ที่ตั้งอาคารยังบดบังอาคารด้านหลังซึ่งมีคุณค่าในเชิงอนุรักษ์สูงกว่าด้วย</p>
---	--

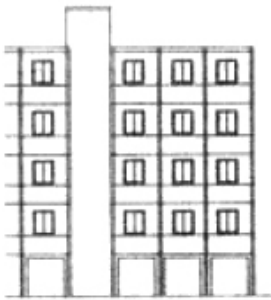
1.3) ดึกแถว สร้างประมาณ พ.ศ. 2514 – ปัจจุบัน อาคารกลุ่มนี้ ได้แก่

	<p>6. ดึกแถวสมัยใหม่</p> <p>โครงสร้าง เป็นคสล. ทังหลัง ใช้ระบบ เสาคาน หลังคาทำพื้น คสล. การใช้งานทั่วไป ชั้นล่างใช้เป็นที่ขายของ ทำการค้า เก็บสินค้า สำนักงาน พักอาศัย ด้านหลังใช้เป็นส่วนครัว ห้องน้ำ ส่วนชั้นสองและชั้นสามใช้เป็นส่วนพักอาศัยและเก็บของ</p> <p><u>ระดับความสำคัญ</u> อาคารในกลุ่มนี้มีอายุราวถึง 40 ปี สร้างขึ้นหลังจากเกิดเพลิงไหม้ รูปแบบอาคารไม่มีคุณค่าในเชิงอนุรักษ์</p>
	

2) อาคารประเภทบ้านพักอาศัย ลักษณะอาคารบ้านพักอาศัยที่อยู่ในชุมชนนางเลิ้งในปัจจุบัน เปลี่ยนไปจากในอดีตอย่างมากทั้งสภาพและการใช้งาน บ้านเรือนบางส่วนมีการแบ่งเป็นห้องเช่า การต่อเติมจนเกิดความแออัด บางส่วนถูกรื้อถอนสร้างเป็นอาคารสมัยใหม่

	<p>7. บ้านพักอาศัย</p> <p>โครงสร้าง ส่วนใหญ่เป็นโครงสร้างไม้ กระเบื้องหลังคาส่วนใหญ่เป็นสังกะสี บ้านเก่าบางหลังเท่านั้นที่เป็นกระเบื้องว่าว</p> <p>การใช้งานทั่วไป ส่วนใหญ่ทั้งชั้นบนและชั้นล่างใช้เป็นที่พักอาศัย เท่านั้น บ้านบางหลังมีการแบ่งห้องให้เช่าช่วงต่อ</p> <p><u>ระดับความสำคัญ</u> อาคารในกลุ่มนี้มีทั้งที่สร้างมากกว่า 90 ปี จนถึงเพิ่งสร้างมาไม่เกิน 10 ปี บ้านที่มีคุณค่าในเชิงอนุรักษ์มีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้น</p>
	

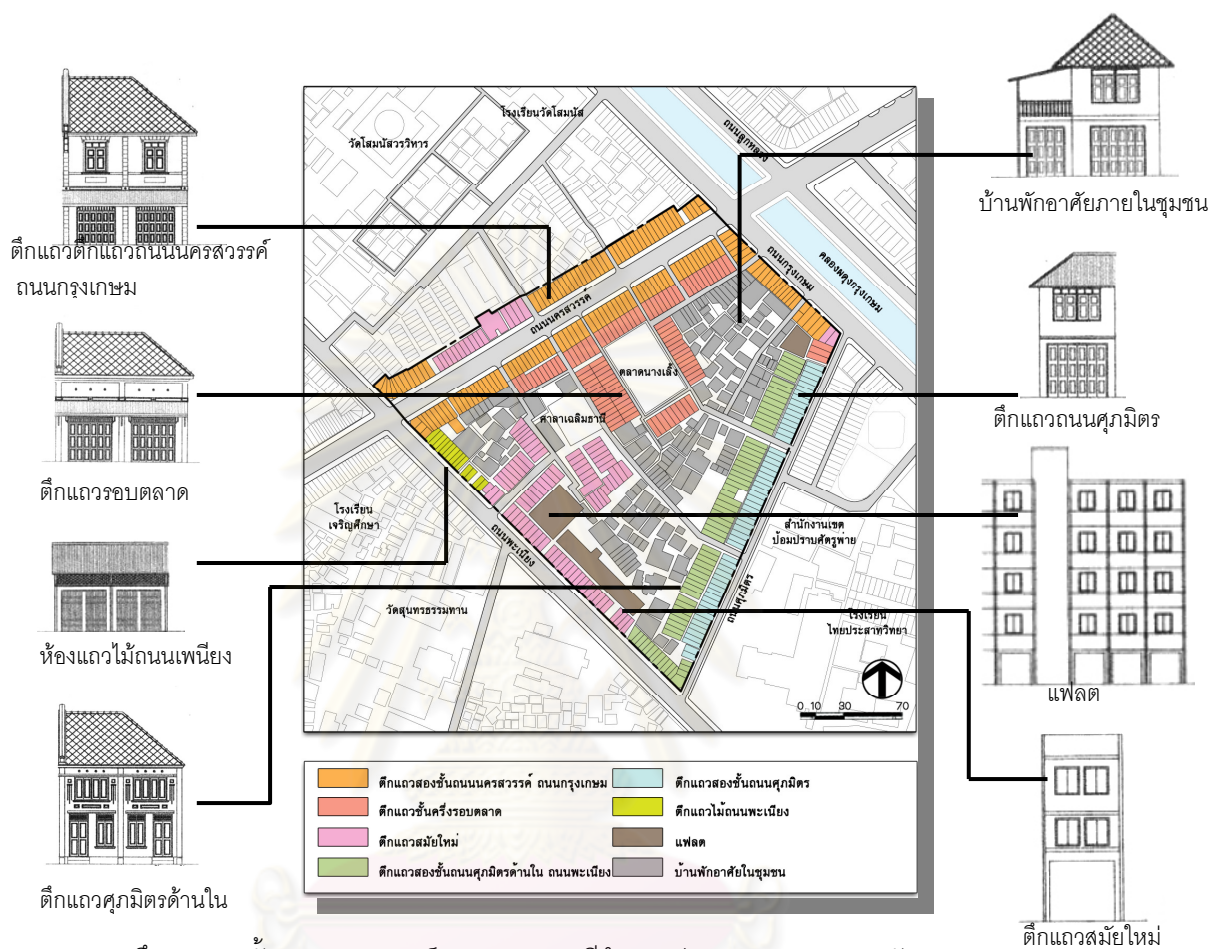
3) อาคารที่พักอาศัยรวม ได้แก่ แฟลต หอพัก ดังนี้

	<p>8. แฟลต</p> <p><u>โครงสร้าง</u> เป็น คสล. ทั้งหลัง ใช้ระบบ เสา-คาน หลังคาทำเป็น ดาดฟ้าคสล.</p> <p><u>การใช้งานทั่วไป</u> ใช้เป็นที่พักอาศัยเท่านั้น</p> <p><u>ระดับความสำคัญ</u> อาคารในกลุ่มนี้มีอายุราว 40 ปี มีความสูงถึง ประมาณ 5 ชั้น ซึ่งถือว่าสูงที่สุดในย่านนี้ รูปแบบอาคารไม่มีความเชื่อมโยงกับอาคารแวดล้อมหรือโบราณสถานใกล้เคียง ถือว่าไม่มีคุณค่าในเชิงอนุรักษ์</p>
---	--

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 4.29 แสดงการจัดกลุ่มประเภทที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

1. ตึกแถวสองชั้นถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	มีจำนวนประมาณ 124	หลัง
2. ตึกแถวชั้นครึ่งรอบตลาด	มีจำนวนประมาณ 85	หลัง
3. ตึกแถวสองชั้น ถนนสุขุมมิตรด้านใน	มีจำนวนประมาณ 66	หลัง
4. ตึกแถวสองชั้น ถนนสุขุมมิตร	มีจำนวนประมาณ 51	หลัง
5. ห้องแถวไม้ถนนพะเนียง	มีจำนวนประมาณ 14	หลัง
6. ตึกแถวสมัยใหม่	มีจำนวนประมาณ 88	หลัง
7. บ้านพักอาศัยในชุมชน	มีจำนวนประมาณ 112	หลัง
8. แฟลต	มีจำนวนประมาณ 3	หลัง
	รวม	543 หลัง

ที่มา: จากการสำรวจของผู้วิจัย (2553)

4.4.7 อาคารอยู่อาศัยเชิงอนุรักษ์

จากหลักการประเมินคุณค่าเชิงอนุรักษ์ของอาคาร¹⁵ ใช้หลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

1. **ด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม** คือ จะต้องมียุคคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน โดยพิจารณาจากเกณฑ์ในด้านต่างๆ ดังนี้

- **อายุอาคาร** ในที่นี้กำหนดให้อาคารที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไปเป็นอาคารที่มีคุณค่าตามเกณฑ์ของการพิจารณาอาคารดีเด่นด้านการอนุรักษ์ของสมาคมสถาปนิกสยาม

- **รูปแบบ** จะต้องมียุคคุณค่าที่มีความต่อเนื่องกลมกลืนกับโบราณสถานใกล้เคียง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าอาคารในย่านนางเลิ้งที่มีความต่อเนื่องกับโบราณสถาน และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ อาคารประเภทตึกแถว หอแถว และอาคารบ้านพักอาศัยที่สร้างตั้งแต่สมัย 80-110 ปีที่ผ่านมา วัสดุอาคารที่มีคุณค่าเชิงอนุรักษ์ส่วนใหญ่จะก่อสร้างด้วย ไม้ อิฐ เป็นหลัก หลังคามักมุงด้วยกระเบื้องดินเผาหรือกระเบื้องว่าว

- **บทบาททางประวัติศาสตร์** มีความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ พัฒนาการของเมือง

- **การแสดงออกถึงวัฒนธรรมและวิถีพัฒนาการของชุมชน** จะต้องเป็นอาคารที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชนมาตั้งแต่ในอดีตหรือเคยเป็นอาคารที่มีความสำคัญมาก่อน

2. **ด้านสุนทรียศาสตร์** คือ เป็นอาคารที่มีความงดงาม มีความสำคัญต่อคนในท้องถิ่น มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ และเป็นอาคารที่ส่งเสริมโบราณสถานใกล้เคียง

3. **ด้านเศรษฐกิจ** อาคารที่มีคุณค่าเชิงอนุรักษ์จะต้องคำนึงถึงคุณค่าในด้านเศรษฐกิจด้วย เนื่องจากการอนุรักษ์จะต้องสร้างให้เกิดผลดีทางด้านเศรษฐกิจแก่ชุมชน

- **สภาพอาคาร** จะต้องมียุคคุณค่าที่สามารถฟื้นฟูสภาพให้เกิดประโยชน์ใช้สอยแก่ชุมชนได้ มากกว่าจะเป็นเพียงซากปรักหักพัง เท่านั้น

- **การใช้อาคารปัจจุบัน** จะต้องได้รับการดูแลรักษาและปรับการใช้งานให้เหมาะสมกับกิจกรรมในปัจจุบัน หรือเป็นอาคารที่มีศักยภาพในการปรับใช้อาคาร

จากเกณฑ์ข้างต้นพบว่าอาคารในย่านนางเลิ้งสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ตามคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ด้านสุนทรียศาสตร์ และด้านเศรษฐกิจ คือ

1. **อาคารที่มีคุณค่าเชิงอนุรักษ์สูง** เป็นอาคารที่มีลักษณะตามเกณฑ์ข้างต้น คือ เป็นอาคารที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในย่านนางเลิ้ง มีความสำคัญต่อชุมชน และมีความต่อเนื่องกับโบราณสถานอื่นใน

¹⁵ เรืองเดียวกัน, หน้า 88-90.

กรุงเทพมหานคร อาคารกลุ่มนี้เป็นอาคารที่ควรอนุรักษ์ อาคารที่อยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ อาคารประเภทตึกแถวเก่าที่สร้างในยุคแรก (2443-2473) และโรงหนังนางเลิ้ง

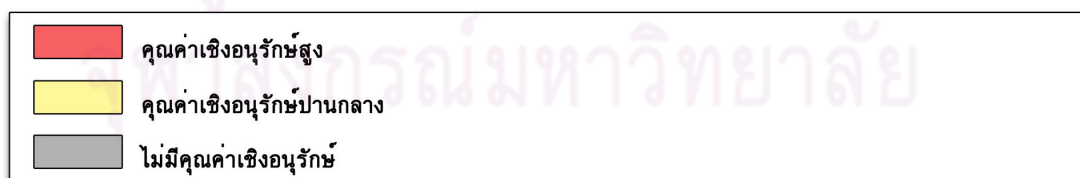
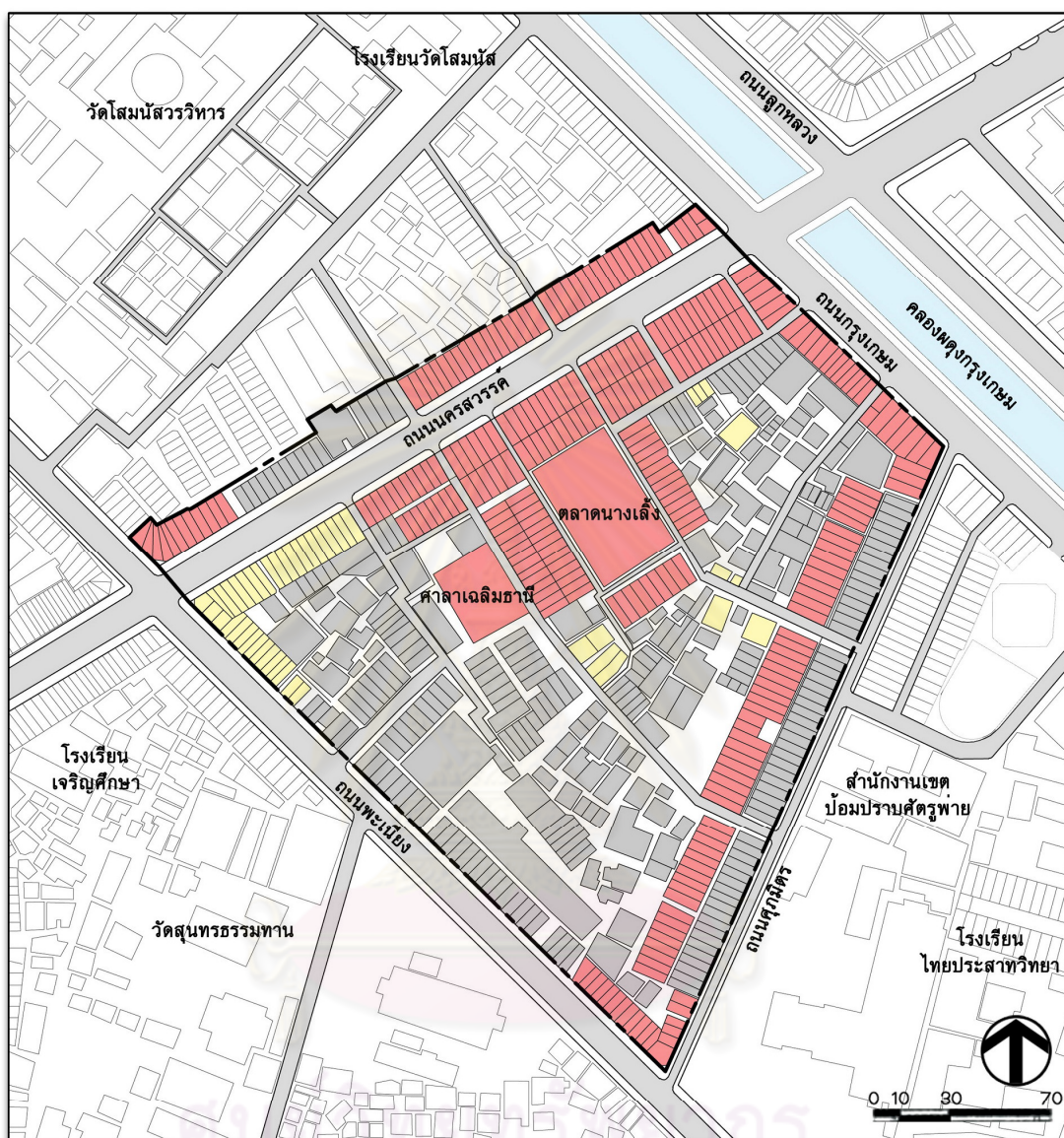
2. **อาคารที่มีคุณค่าเชิงอนุรักษ์ปานกลาง** เป็นอาคารที่มีความเก่าแก่ของวัสดุและรูปแบบน้อยกว่าในกลุ่มแรก หรือมีอายุอาคารใกล้เคียงกันแต่มีข้อจำกัดอื่นๆ เช่น มีสภาพทรุดโทรมอย่างมาก หรือมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ไม่มีความสำคัญมากนัก อาคารกลุ่มนี้เป็นอาคารที่ควรฟื้นฟูสภาพเพื่อปรับปรุงสภาพการใช้งานให้เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้บ้างตามความเหมาะสม อาคารที่อยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ ตลาดนางเลิ้ง หอแงไม้ และบ้านพักอาศัยบางหลังในชุมชน ที่สร้างตั้งแต่ยุคแรก (2443-2473)

3. **อาคารที่ไม่มีคุณค่าเชิงอนุรักษ์** คือ อาคารอื่น ๆ ที่มีรูปแบบ วัสดุสมัยใหม่ เช่น ตึกแถวที่สร้างด้วย คสล. อาคารแฟลต เป็นต้น อาคารในกลุ่มนี้ควรพัฒนาภายใต้แนวทางการออกแบบอาคารเพื่อเป็นการส่งเสริมอาคารอนุรักษ์และรักษาเอกลักษณ์ของพื้นที่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 4.30 แสดงอาคารที่มีคุณค่าเชิงอนุรักษ์ในย่านนางเลิ้ง

ที่มา: ดัดแปลงมาจากเทียมสุรย์ สิริศรีศักดิ์, 2543

4.4.8 อายุของอาคารที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง ส่วนใหญ่สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา อายุของอาคารมากกว่า 80 ปี และยังคงสภาพมาจนปัจจุบัน อาคารเหล่านี้ได้แก่ อาคารตึกแถวริมถนนนครสวรรค์ อาคาร

ตึกแถวรอบๆ ตลาดนางเลิ้ง อาคารตึกแถวริมถนนสุขุมมิตรด้านใน และบ้านพักอาศัยอีกหลายหลังที่อยู่ในบริเวณหลังตลาดนางเลิ้งและอยู่ในชุมชนสุขุมมิตร 1 ส่วนอาคารที่มีอายุน้อยกว่า 80 ปี ส่วนใหญ่เป็นอาคารตึกแถวริมถนนสุขุมมิตรด้านนอก และบ้านไม้ที่สร้างขึ้นภายในชุมชนสุขุมมิตร 1 และชุมชนสุขุมมิตร 2 และเนื่องจากเกิดเหตุเพลิงไหม้หลายครั้งในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง บางส่วนของอาคารที่อยู่อาศัยในชุมชนจึงต้องทำการซ่อมแซมและสร้างใหม่ อาคารเหล่านี้จึงมีอายุไม่ถึง 40 ปี ได้แก่ อาคารตึกแถวรูปแบบสมัยใหม่ริมถนนพะเนียงและอาคารตึกแถวบางสวนริมถนนนครสวรรค์ซึ่งที่เคยเป็นที่ตั้งของสถานีตำรวจนางเลิ้งเก่า ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งอายุอาคารโดยอ้างอิงจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ออกเป็น 3 ช่วง คือ

- 1) อาคารเก่า มีอายุ 80 ปีขึ้นไป อาคารกลุ่มนี้ถูกสร้างขึ้นตั้งแต่สมัย ร. 5 และ ร. 6
- 2) อาคารอายุปานกลาง มีอายุ 40-80 ปี
- 3) อาคารใหม่ มีอายุไม่ถึง 40 ปี อาคารกลุ่มนี้ส่วนมาก สร้างขึ้นมาหลังจากเกิดเหตุเพลิงไหม้ ได้แก่ อาคารตึกแถวสมัยใหม่ และบ้านพักอาศัยภายในชุมชน

ในการสำรวจนี้ ใช้การสืบค้นจากเอกสารเก่า ประกอบกับการสอบถามผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ และการวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมเพื่อให้ทราบอายุของอาคาร ดังนี้

ตารางที่ 4.2 แสดงอายุอาคารและที่อยู่อาศัย

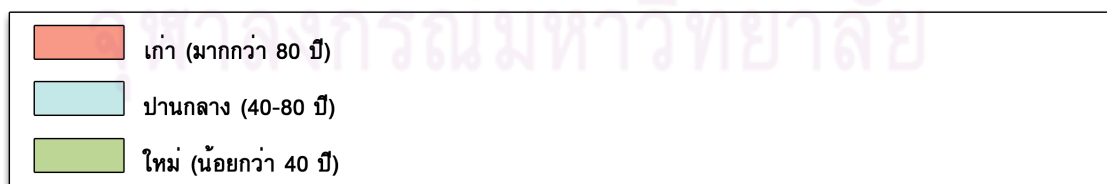
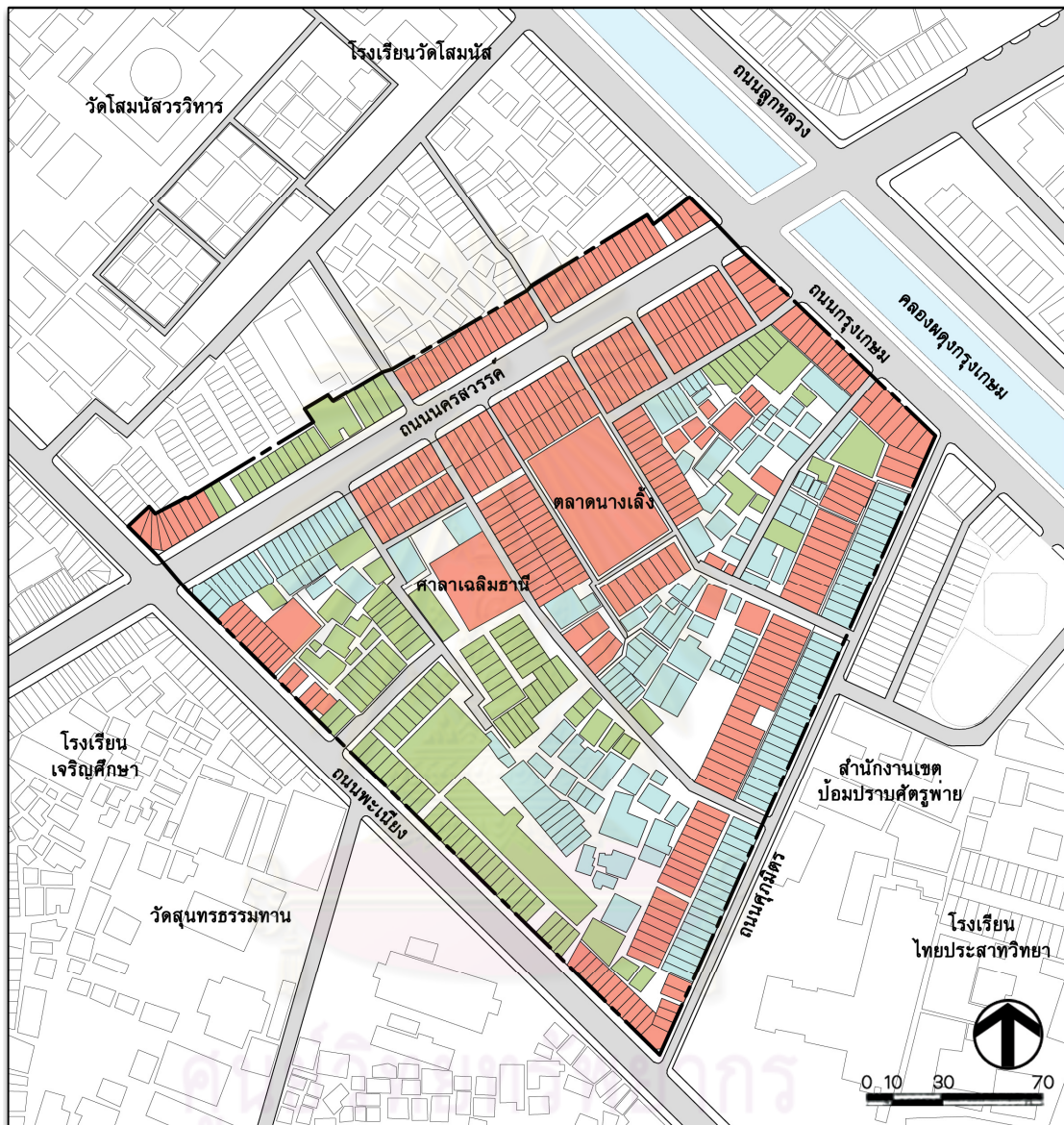
อายุอาคาร	จำนวน (ห้อง)	ร้อยละ
เก่า (มากกว่า 80 ปี)	293	54.0
ปานกลาง (40-80 ปี)	162	29.8
ใหม่ (ไม่ถึง 40 ปี)	88	16.2
รวม	543	100

ที่มา: จากการสำรวจของผู้วิจัย (2553)

ข้อค้นพบ

จากการสำรวจพบว่าที่อยู่อาศัยในพื้นที่นางเลิ้งส่วนใหญ่ คือ ร้อยละ 54.0 มีความเก่าแก่มากกว่า 80 ปี ซึ่งจากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องและจากการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยเก่าแก่ในชุมชน ทำให้ทราบว่าอายุบ้านตึกแถวพวกนี้ ถูกสร้างมาพร้อมๆ กับตลาดนางเลิ้ง ซึ่งปัจจุบันมีอายุประมาณ 110 ปี แสดงให้เห็นว่าสภาพอาคารและที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง ยังคงมีสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก แต่ในขณะเดียวกัน อาคารเหล่านี้ ก็มีสภาพทรุดโทรมไปตามกาลเวลา

รูปที่ 4.31 แสดงอายุอาคารในย่านนางเลิ้ง

ที่มา: จากการสำรวจของผู้วิจัย (2553)

4.4.9 วัสดุของอาคารที่อยู่อาศัย

จากการสำรวจวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารที่อยู่อาศัย สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทหลัก คือ

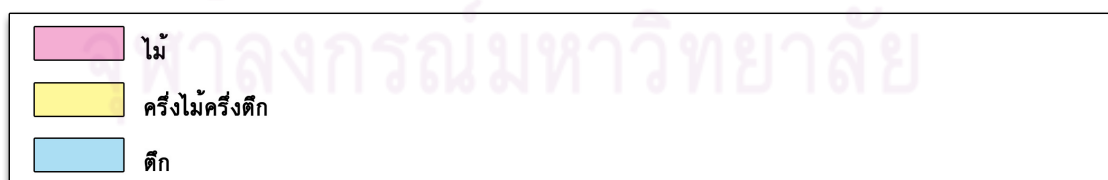
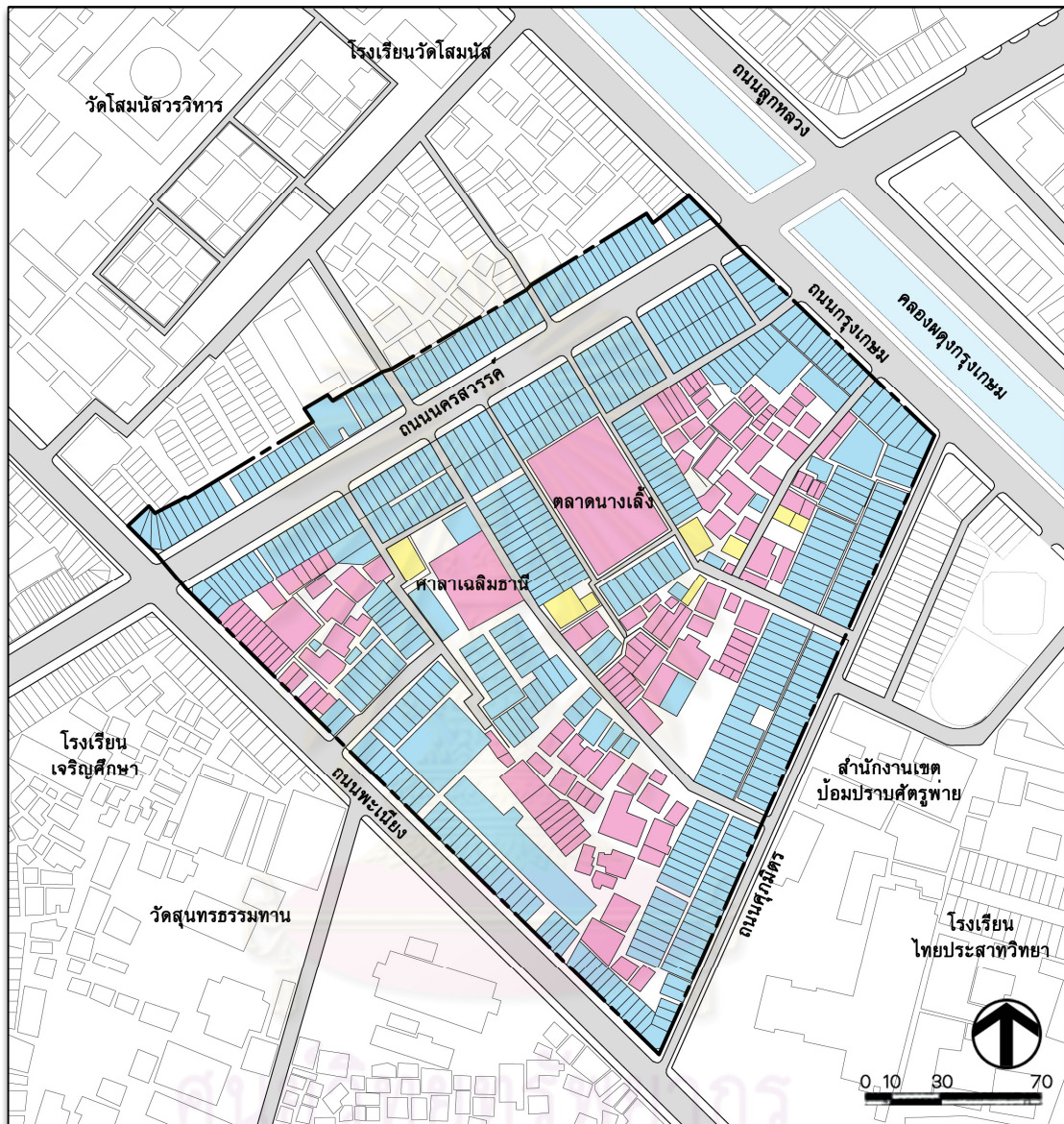
- 1) อาคารไม้ ได้แก่ ห้องแถวถนนพะเนียง, บ้านพักอาศัยภายในชุมชนบางส่วน
- 2) อาคารครึ่งไม้ครึ่งตึก ได้แก่ บ้านพักอาศัยภายในชุมชนบางส่วน
- 3) อาคารตึก(คอนกรีตเสริมเหล็ก) ได้แก่ อยู่อาศัยประเภทตึกแถวทั้งใหม่และเก่า, อาคารเฟลตกรุงทอง, อาคารที่พักอาศัยรวม

ข้อค้นพบ

จากการสอบถามผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งและจากข้อมูลจากเอกสาร พบว่า อาคารที่อยู่อาศัยประเภทตึกแถวพาณิชย์ที่มีสถาปัตยกรรมแบบยุโรปและมีอายุเก่าแก่ สร้างด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ส่วนตึกแถวสมัยใหม่นั้นถูกสร้างโดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เพื่อแทนที่อาคารที่ถูกเพลิงไป ทำให้รูปแบบอาคารมีลักษณะใกล้เคียงกันตามกลุ่มช่วงเวลา โดยอาคารประเภทนี้เจ้าของที่ (สำนักงานทรัพย์สินและวัดสุนทรธรรมทาน) ให้เช่าโดยคิดค่าเช่าที่ดินรวมกับตัวอาคาร ส่วนบ้านไม้ด้านในชุมชนนั้น ผู้อยู่อาศัยได้ทำการก่อสร้างกันเอง จึงทำให้รูปแบบและวัสดุก่อสร้างมีความหลากหลาย แต่ส่วนใหญ่ยังคงใช้ไม้เป็นวัสดุหลัก เนื่องจากสมัยนั้นมีราคาถูกและหาซื้อง่าย ซึ่งเจ้าของที่ดินที่ให้เช่าคิดแต่ราคาเช่าที่ดิน เท่านั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 4.32 แสดงวัสดุอาคารในย่านนางเลิ้ง

ที่มา: จากการสำรวจของผู้วิจัย (2553)

4.4.10 สภาพอาคารที่อยู่อาศัย

ในที่นี้ผู้วิจัยได้แบ่งเกณฑ์การจำแนกระดับของสภาพอาคาร โดยยึดตามเกณฑ์ของเอกสารที่ค้นคว้าจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งสามารถแบ่งสภาพอาคารออกเป็น 3 ระดับ คือ

1) **อาคารสภาพดี** หมายถึง อาคารที่มีการบำรุงรักษาอย่างดี อาคารมีความสมบูรณ์ทั้งด้านรูปภายนอกและโครงสร้าง

2) **อาคารสภาพปานกลาง** หมายถึง อาคารที่มีรูปแบบภายนอกไม่สมบูรณ์นัก แต่ยังมีโครงสร้างดี ไม่ผุพัง หรือขาดการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง

3) **อาคารสภาพทรุดโทรม** หมายถึง อาคารที่ทั้งรูปแบบภายนอกและโครงสร้างทรุดโทรม ไม่สมบูรณ์ ขาดการดูแลรักษา

จากการสำรวจสภาพที่อยู่อาศัยในย่านนางเลิ้ง พบว่า สภาพโครงสร้างอาคารที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างดี ไม่เป็นอันตรายต่อผู้อยู่อาศัย โดยร้อยละ 38.9 เป็นอาคารอยู่อาศัยที่อยู่ในสภาพที่ดี เพราะเพิ่งได้รับการปรับปรุงจากทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นเจ้าของ ได้แก่อาคารตึกแถวบริเวณถนนนครสวรรค์และตึกแถวรอบๆตลาด รวมทั้งตัวตลาดนางเลิ้งด้วย ร้อยละ 39.4 เป็นอาคารที่อยู่อาศัยที่มีโครงสร้างที่ดีที่ยังสามารถใช้งานได้โดยไม่เป็นอันตราย แต่ไม่ได้รับการดูแลรักษาสภาพอาคารเท่าที่ควร ในระยะยาวหากไม่มีการดูแลรักษาให้ดี ก็อาจเกิดปัญหาตามมาได้ และร้อยละ 21.7 เป็นอาคารอยู่อาศัยที่อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม อาคารเหล่านี้ส่วนมากเป็นอาคารห้องแถวไม้ถนอมพะเนียง บ้านพักอาศัยที่สร้างจากไม้ภายในชุมชนนางเลิ้ง และตึกแถวบางห้องที่ไม่มีการดูแลจากเจ้าของ ดังนี้

ตารางที่ 4.3 แสดงสภาพอาคารตึกแถวและห้องแถวไม้

สภาพอาคาร	จำนวน (ห้อง)	ร้อยละ
สภาพดี	211	38.9
สภาพปานกลาง	214	39.4
สภาพทรุดโทรม	118	21.7
รวม	543	100.0

ที่มา: จากการสำรวจของผู้วิจัย (2553)

อาคารที่อยู่อาศัยที่มีสภาพดี

อาคารที่อยู่อาศัยที่มีสภาพปานกลาง

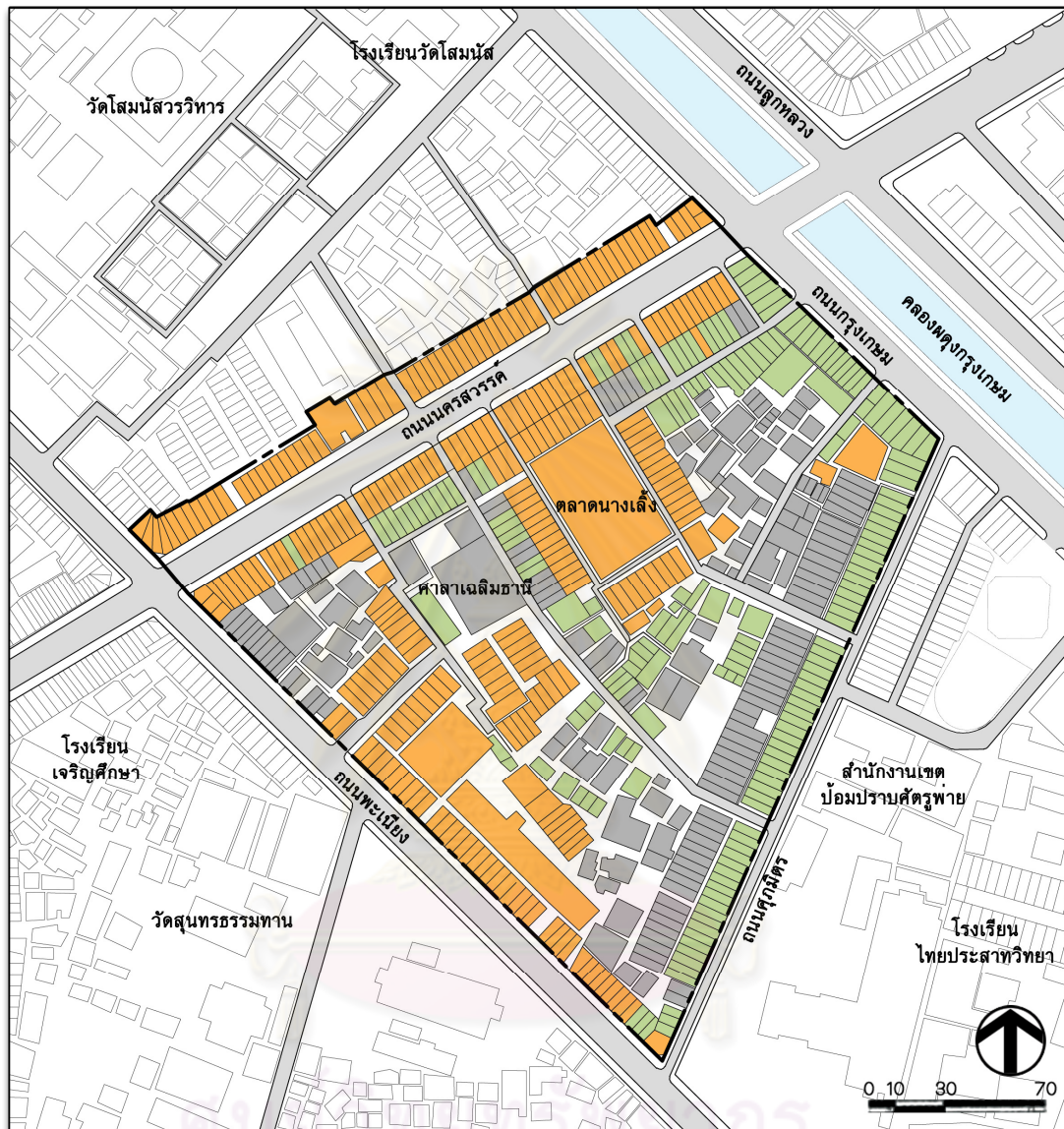
อาคารที่อยู่อาศัยที่มีสภาพทรุดโทรม

รูปที่ 4.33 แสดงสภาพอาคารที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 4.34 แสดงสภาพอาคารที่อยู่อาศัยในย่านนางเลิ้ง

	สภาพดี
	สภาพปานกลาง
	สภาพทรุดโทรม

ที่มา: จากการสำรวจของผู้วิจัย (2553)

ข้อค้นพบ

จากการสำรวจสภาพที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง มีข้อสังเกตว่า บ้านที่มีสภาพทรุดโทรมมีทั้งที่เป็นอาคารตึกแถวรูปแบบยุโรป ห้องแถวไม้ริมถนนพระเนือง และบ้านไม้ภายในชุมชนนางเลิ้ง โดยจากการสังเกต

อาคารเหล่านี้ ถูกสร้างและใช้งานมาเป็นเวลานานหลายสิบปี โดยขาดการบำรุง ดูแลรักษา จึงเป็นสาเหตุหลักให้เกิดสภาพที่ทรุดโทรม

อีกประการหนึ่ง สัดส่วนของบ้านที่มีสภาพทรุดโทรมส่วนใหญ่ มักจะเป็นบ้านพักอาศัยที่ทำจากวัสดุไม้ที่อยู่ด้านในชุมชนศุภมิตร 1 และชุมชนศุภมิตร 2 และจากการสอบถามผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง พบว่าสาเหตุที่อาคารที่อยู่อาศัยเหล่านี้ทรุดโทรม เนื่องจาก บ้านไม้เหล่านี้ เป็นบ้านที่ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นผู้เช่าช่วงจากผู้ที่ได้รับกรรมสิทธิ์ในการเช่าโดยตรงอีกที โดยมีผู้เช่าช่วงอยู่อาศัยหลายครอบครัวต่อหนึ่งหลังคาเรือน ส่วนเจ้าของที่ได้รับกรรมสิทธิ์ให้เช่าจริงนั้น มิได้อยู่อาศัยในบ้านหลังนั้นด้วย ทำให้การดูแลรักษาสภาพอาคารที่อยู่อาศัยจึงไม่ดีเท่าที่ควร ซึ่งอาจเป็นเพราะผู้เช่าช่วงเหล่านี้ไม่ได้มีความผูกพันหรือมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของบ้านเป็นเพียงแต่เช่าอยู่อาศัยเท่านั้น

4.4.11 การใช้ประโยชน์อาคาร

จากการสำรวจการใช้ประโยชน์อาคารที่ยังมีการใช้งานอยู่ของประชากรกลุ่มตัวอย่าง พบว่า มีการใช้อาคารเพื่อการอยู่อาศัยเพียงอย่างเดียวเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 38) ส่วนการใช้อาคารเป็นที่อยู่อาศัยและใช้เป็นสถานที่ประกอบอาชีพไปพร้อมกันนั้น มีจำนวนมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 62)

ตารางที่ 4.4 แสดงการใช้ประโยชน์อาคาร

การใช้ประโยชน์อาคาร	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์, กรุงเทพฯ	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนศุภมิตรด้านใน	ตึกแถวถนนศุภมิตรด้านนอก	ห้องแถวถนนพะเนียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
อยู่อาศัยอย่างเดียว	2	2	9	4	1	4	13	3	38	28.1
ร้านอาหาร+อาศัย	4	5	1	2	0	0	0	0	12	8.9
ค้าขาย เก็บของ+อาศัย	10	12	1	1	1	8	2	0	35	25.9
ให้บริการ+อาศัย	7	0	1	4	0	2	1	0	15	11.1
สำนักงาน+อาศัย	2	0	0	0	0	2	0	0	4	3
ให้เช่าช่วง+อาศัย	3	0	0	2	0	0	5	0	10	7.4
ใช้ประโยชน์อย่างอื่น+อาศัย	3	2	3	0	1	6	6	0	21	15.6
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (2553)

ข้อค้นพบ

การใช้ประโยชน์อาคารที่อยู่อาศัยในปัจจุบันของชุมชนนางเลิ้ง แสดงให้เห็นถึงการดำเนินกิจกรรมในการอยู่อาศัยผสมผสานกับการใช้อาคารในเชิงพาณิชย์ควบคู่กัน ซึ่งยังคงแนวทางการใช้อาคารตั้งแต่ในอดีต แต่จากการสอบถามผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง พบว่าจำนวนอาคารร้างมีเพิ่มขึ้นมากกว่าแต่ก่อน ซึ่งปัจจุบันมีประมาณร้อยละ 5-6 ของจำนวนอาคารในชุมชนนางเลิ้งทั้งหมด แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมด้านการค้าการพาณิชย์ของย่านนางเลิ้งนี้เสื่อมสภาพลง ไม่เพียงพូเหมือนแต่ก่อน นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญและต้องได้รับการปรับปรุงโดยเร็ว

การใช้ประโยชน์อาคารในชุมชนนางเลิ้งมีข้อสังเกต คือ บริเวณอาคารที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้าไปด้วยนั้นส่วนใหญ่เป็นอาคารตึกแถว เช่น อาคารตึกแถวริมถนนนครสวรรค์ ตึกแถวรอบตลาดนางเลิ้ง และตึกแถวริมถนนเจริญกรุง เพราะอยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมสายหลัก จึงมีปัจจัยสนับสนุนในการค้าขาย ส่วนอาคารที่ใช้เป็นที่พักอาศัยเพียงอย่างเดียวส่วนใหญ่นั้นส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ภายในชุมชนนางเลิ้ง และบ้านไม้เหล่านี้ก็มีการให้เช่าช่วงอยู่เป็นจำนวนหลายหลัง ทำให้จำนวนผู้อยู่อาศัยมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลในหัวข้อจำนวนผู้อยู่อาศัยในครัวเรือน (ข้อ 5.1.1)

4.5 สรุปลักษณะทางกายภาพ คุณค่าและเอกลักษณ์ของที่อยู่อาศัยและชุมชนนางเลิ้ง

ที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ประกอบด้วยอาคารที่มีคุณค่าในเชิงอนุรักษ์ ได้แก่อาคารพาณิชย์ที่ถูกสร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และในสมัยต่อมา ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์และเป็นหน้าตาของย่านชุมชนนางเลิ้งให้มีชื่อเสียงในเรื่องชุมชนการค้าเก่าแก่แห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร แต่เมื่อพิจารณาถึงองค์ประกอบทางกายภาพโดยรวมทั้งชุมชน พบว่า อาคารที่อยู่อาศัยที่มีคุณค่าเชิงอนุรักษ์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของพื้นที่ชุมชนที่ทำการศึกษา เพราะนอกจากอาคารที่คุณค่าในเชิงอนุรักษ์ที่ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เข้าไปดำเนินการฟื้นฟูแล้ว ยังมีอาคารที่อยู่อาศัยประเภทต่างๆ ภายในชุมชนอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนมากมีอายุอาคารที่เก่าแก่ และมีสภาพทรุดโทรมไปตามกาลเวลา อาคารเหล่านี้ขาดการเหลียวแล และไม่ได้รับการปรับปรุง พื้นฟูให้อยู่ในสภาพที่สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย สภาพการอยู่อาศัย และศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัย ผู้วิจัยได้นำเสนอในบทที่ 5 ต่อไป

บทที่ 5

ศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

เพื่อให้ทราบถึงศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนย่านเมืองเก่า ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษา โดยแบ่งเป็นประเด็นหลักๆ ดังนี้

5.1 ลักษณะครัวเรือนผู้อยู่อาศัย

5.1.1 จำนวนผู้อยู่อาศัยในครัวเรือน

จากการศึกษาประชากรกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผู้อยู่อาศัยในครัวเรือนในแต่ละหลังมีจำนวน 4 คน มากที่สุด (ร้อยละ 26.0) โดยเกินกว่าครึ่งหนึ่งมีจำนวนสมาชิกไม่เกิน 4 คน และเป็นที่น่าสนใจที่พบว่าในตึกแถวที่เป็นบ้านไม้ที่อยู่ภายในชุมชนสุขุมมิตร 1 และชุมชนสุขุมมิตร 2 มีจำนวนผู้อยู่อาศัยในเรือนโดยเฉลี่ยมากกว่ากลุ่มบ้านที่มีลักษณะเป็นตึกแถว ดังตาราง

ตารางที่ 5.1 แสดงจำนวนสมาชิกในครัวเรือนของแต่ละบ้านในชุมชนนางเลิ้ง

จำนวนสมาชิก ในครัวเรือน(คน)	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนสุขุมมิตรด้านใน	ตึกแถวถนนสุขุมมิตรด้านนอก	ห้องแถวถนนพระเนียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
1	3	2	1	1	0	0	1	1	9	6.6
2	6	3	1	4	1	4	3	2	24	17.7
3	6	4	5	2	0	4	5	0	26	19.3
4	8	5	3	3	2	8	6	0	35	26.0
5	3	3	1	1	0	4	5	0	17	12.7
6	3	2	2	1	0	1	1	0	10	7.5
7	2	0	1	1	0	1	1	0	6	4.4
8	0	1	0	0	0	0	2	0	3	2.3
9	0	0	0	0	0	0	2	0	2	1.4
10	0	1	1	0	0	0	0	0	2	1.4
มากกว่า 10	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0.7
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (2553)

ข้อค้นพบ

จากการสำรวจและสอบถามผู้ที่อยู่อาศัยในบ้านที่มีลักษณะเป็นตึกแถวพบว่า จำนวนสมาชิกภายในบ้านนั้นมีการเปลี่ยนแปลงโดยแนวโน้มการลดลงของจำนวนสมาชิกในบ้านมีค่อนข้างมากกว่าเพิ่มขึ้น เหตุผลเนื่องมาจาก การย้ายออกไปสร้างครอบครัวใหม่ของผู้หลาน โดยอาจซื้อบ้านหลังใหม่ไว้อยู่อาศัยในพื้นที่อื่นๆ และจะกลับมาเยี่ยมบ้านในนางเลิ้งเป็นประจำด้วยสาเหตุเพราะยังผูกพันกับบ้านหลังนี้ ทำให้ผู้ที่ยังอยู่อาศัยในบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ

ส่วนสาเหตุที่ทำให้ประเภทอาคารบ้านพักอาศัยในชุมชน(สีเทา) มีจำนวนผู้อยู่อาศัยในแต่ละหลังมากกว่าบ้านที่เป็นตึกแถว นั้น เนื่องจากผู้ที่ได้กรรมสิทธิ์เช่าที่กับเจ้าของที่ดินรายแรกนั้น ได้แบ่งพื้นที่บ้านโดยการกันห้องเป็นส่วนๆ แล้วปล่อยให้ผู้เช่าช่วง ได้เช่าอยู่อาศัยอีกที แสดงให้เห็นถึงการมีประชากรแฝงที่ย้ายถิ่นฐานมาจากแหล่งอื่น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของมูลนิธิสำนักวิจัยชุมชน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์(2543) ซึ่งพบว่าในปัจจุบันมีประชากรจากต่างจังหวัดที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาเช่าห้องอาศัยในย่านนางเลิ้ง บางส่วนเป็นนักเรียน นักศึกษาที่มาจากต่างจังหวัดและได้เข้ามาเรียนในสถาบันที่ใกล้กับชุมชน บางส่วนประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างในตลาดย่านเขตป้อมปราบฯ และประกอบอาชีพเข็นรถขายของต่างๆ เป็นจำนวนมาก แม้ห้องเช่าจะมีสภาพแออัด แต่ก็ยังมีผู้เช่าอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นพื้นที่ใจกลางเมืองที่เอื้อประโยชน์ในการค้าขายและมีอัตราเช่าที่มีราคาไม่สูงมากนัก

5.1.2 ระยะเวลาการอยู่อาศัย

จากการศึกษาพบว่าคนที่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งในปัจจุบันมีระยะเวลาการอยู่อาศัยตั้งแต่ช่วง 0-10 ปี ถึงจนกระทั่งมากกว่า 60 ปี อยู่ในอัตราใกล้เคียงกัน โดยในช่วง 31-40 ปีมีมากที่สุด (ร้อยละ 22.2) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการย้ายเข้ามาอยู่ในย่านนางเลิ้งอย่างต่อเนื่องและมากกว่าครึ่งหนึ่งของคนทั้งหมดอยู่ในย่านนางเลิ้งมานานกว่า 30 ปี ส่วนผู้ที่อาศัยในย่านนางเลิ้งมานานกว่า 60 ปี ซึ่งเป็นคนแก่คนแกในพื้นทีนั้น ปัจจุบันเหลืออยู่เพียง ร้อยละ 9.6 เท่านั้น ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5.2 แสดงระยะเวลาการอยู่อาศัยของคนในชุมชนนางเลิ้ง

ระยะเวลาอยู่อาศัย (ปี)	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านใน	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านนอก	ห้องแถวถนนพระเนียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
0-10	5	0	1	0	0	6	8	3	23	17.1
11-20	1	1	2	1	0	4	5	0	14	10.4
21-30	4	6	2	1	0	4	5	0	22	16.3
31-40	8	2	4	4	2	8	2	0	30	22.2
41-50	3	4	2	4	0	0	3	0	16	11.8
51-60	7	3	3	2	0	0	2	0	17	12.6
มากกว่า 60	3	5	1	1	1	0	2	0	13	9.6
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (2553)

ข้อค้นพบ

ผู้อยู่อาศัยในบ้านไม้ในชุมชน(อาคารสีเทา) มีระยะเวลาในการอยู่อาศัยในช่วงเวลาสั้น คือ 0-10 ปี แสดงถึงมีอัตราการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน โดยเข้ามาเช่าบ้านไม้ในชุมชนมากกว่าการที่จะเข้ามาเช่าอาคารประเภทตึกแถว สาเหตุมาจากบ้านประเภทตึกแถวนั้นทางเจ้าของ (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์) ไม่อนุญาตให้มีการต่อเติมหรือดัดแปลงอาคาร และการโอนกรรมสิทธิ์ในการเช่านั้น ก็ทำได้ยาก ส่วนบ้านไม้ในชุมชนนั้น การดัดแปลงอาคารสามารถทำได้ง่ายกว่า เพราะไม่ได้กำหนดให้เป็นอาคารอนุรักษ์ นอกจากนี้ ราคาเช่าอาคารประเภทตึกแถวยังมีราคาแพงกว่าบ้านไม้ในชุมชนด้วย จากการสำรวจและสอบถามผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งมาเป็นเวลานาน พบว่า จำนวนคนที่อพยพย้ายจากต่างพื้นที่เข้ามาอยู่ในชุมชนนางเลิ้ง มีแนวโน้มเพิ่มจำนวนมากขึ้น โดยเข้ามาประกอบอาชีพเกี่ยวกับการค้าและรับจ้างภายในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง

5.1.3 การประกอบอาชีพ

จากการศึกษาการประกอบอาชีพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง พบว่าอาชีพของผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ คือ อาชีพการขายอาหาร ของสด (ร้อยละ 30) และอาชีพรับจ้าง (ร้อยละ 30) อันดับรองลงมาคืออาชีพค้าขายวัสดุ กิ๊ฟช้อปและของชำ ดังนี้

ตารางที่ 5.3 แสดงการประกอบอาชีพ

อาชีพ	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านใน	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านนอก	ห้องแถวถนนพะเนียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
ค้าขายอาหาร/ของสด	6	9	7	1	0	1	6	0	30	22.2
ค้าขายกึ่งซื้อม/ของชำ	8	4	1	3	1	3	4	0	24	17.8
นักธุรกิจ/ธุรกิจส่วนตัว	3	2	2	3	0	4	3	0	17	12.6
บริการ	3	0	0	1	0	2	1	0	7	5.2
รับจ้าง	7	1	3	2	1	7	8	1	30	22.2
พนักงานบริษัทเอกชน	2	1	1	2	0	0	1	0	7	5.2
ครู/อาจารย์/นักวิชาการ	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0.7
ข้าราชการ	1	1	0	0	0	0	0	0	2	1.5
นักการเมือง	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0.7
นักเรียน/นักศึกษา	0	1	0	0	0	4	2	2	9	6.7
ไม่มีอาชีพ	0	1	1	1	1	1	2	0	7	5.2
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (2553)

ข้อค้นพบ

จากการศึกษาลักษณะการประกอบอาชีพของกลุ่มประชากรตัวอย่างของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง พบว่าคนส่วนใหญ่ในชุมชนนางเลิ้งประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับการค้า ในบริเวณตึกแถวอาคารพาณิชย์ริมถนนนครสวรรค์และถนนเจริญกรุง ส่วนในตลาดและพื้นที่โดยรอบตลาด พบว่ากลุ่มอาชีพที่มีมากที่สุดคือ การค้าขายอาหารจำพวกอาหารสำเร็จรูปและอาหารคาวหวาน ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของชุมชนนางเลิ้ง สอดคล้องกับข้อมูลการใช้ประโยชน์อาคาร (ข้อ 4.4.11) แสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมของชุมชนนางเลิ้ง ที่มีลักษณะเป็นชุมชนพักอาศัยควบคู่ไปกับเป็นชุมชนพาณิชย์ และจากข้อมูลอาคารบ้านพักอาศัยในชุมชนนา(สีเทา) มีความสอดคล้องกับอาชีพของผู้ที่อพยพย้ายเข้ามาเช่าช่วง

5.1.4 ระดับรายได้และความพอเพียงต่อค่าใช้จ่าย

จากการศึกษาในระดับรายได้ต่อครัวเรือนต่อเดือนของประชากรกลุ่มตัวอย่างที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งพบว่า มีจำนวนบ้านที่มีระดับรายได้ที่น้อยกว่า 10,000 บาท อยู่ร้อยละ 8.1 และระดับรายได้ต่อครัวเรือนต่อเดือนที่มีมากที่สุด คือ 20,001-30,000 บาท (ร้อยละ 28.9) โดยกลุ่มบ้านประเภทตึกแถวพาณิชย์มีระดับรายได้ที่สูงกว่าบ้านพักอาศัยในชุมชนนางเลิ้งโดยเฉลี่ย ดังนี้

ตารางที่ 5.4 แสดงระดับรายได้ต่อครัวเรือนต่อเดือน

ระดับรายได้ต่อครัวเรือนต่อเดือน	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านใน	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านนอก	ห้องแถวถนนพระเมียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 10,000	0	1	2	1	0	1	4	2	11	8.1
10,001-20,000	2	7	6	2	3	6	8	1	35	25.9
20,001-30,000	9	3	4	8	0	5	10	0	39	28.9
30,001-40,000	8	5	0	1	0	7	3	0	24	17.8
40,001-50,000	4	3	2	0	0	1	1	0	11	8.1
50,000-100,000	2	0	0	0	0	1	0	0	3	2.2
100,001-150,000	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0.7
ระบุไม่ได้	6	1	1	1	0	1	1	0	11	8.2
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (2553)

ในการสอบถามเรื่องความพอเพียงของระดับรายได้ต่อค่าใช้จ่ายจากกลุ่มประชากรตัวอย่างของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ผลที่ได้คือ มากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 60) มีระดับรายได้ที่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือน แต่ไม่มีเหลือในการเก็บออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีเพียงร้อยละ 22.2 เท่านั้นที่มีเพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนและยังมีเงินเหลือเก็บ ส่วนผู้อยู่อาศัยที่มีระดับรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนนั้น มีอยู่ประมาณร้อยละ 17.8 ดังนี้

ตารางที่ 5.5 แสดงระดับรายได้กับความพอเพียงพอต่อค่าใช้จ่ายของแต่ละครัวเรือน

รายได้กับความเพียงพอ ต่อค่าใช้จ่าย	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนสุโขทัย	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านนอก	ห้องแถวถนนพะเนียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
เพียงพอ เหลือเก็บ	7	7	3	1	1	9	2	0	30	22.2
เพียงพอ แต่ไม่เหลือ	21	8	11	9	1	10	19	2	81	60.0
ไม่พอ	3	6	1	3	1	3	6	1	24	17.8
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

ข้อค้นพบ

กลุ่มบ้านพักอาศัยในชุมชน(สีเทา) มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อเดือนน้อยที่สุด คือ ไม่เกิน 10,000 บาท เนื่องจากส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ส่วนกลุ่มบ้านที่เป็นตึกแถวอาคารพาณิชย์ ริมนถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษมและโดยรอบตลาด เป็นกลุ่มบ้านที่มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อเดือนมากที่สุด คือ มากกว่า 30,000 บาท ขึ้นไป เนื่องจากมีอาชีพทำการค้าขายซึ่งตรงกับข้อค้นพบที่ได้จากการเก็บข้อมูลเรื่องการประกอบอาชีพ (หัวข้อ 5.1.3) หากพิจารณาในประเด็นความเสี่ยงในการเก็บรักษาที่อยู่อาศัย การที่เจ้าของบ้านมีรายได้ต่อครัวเรือนต่อเดือนน้อย มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการดูแลซ่อมแซมบ้าน ซึ่งเมื่อดูข้อมูลสภาพอาคารที่อยู่อาศัย(หัวข้อ 4.4.10) ประกอบกับข้อมูลเรื่องระดับรายได้ของผู้อยู่อาศัย มีผลที่ค่อนข้างสอดคล้องกัน ผู้อยู่อาศัยในบ้านพักอาศัยในชุมชน(สีเทา)มีระดับรายได้ที่น้อย จึงทำให้ความสามารถในการซ่อมแซมและปรับปรุงบ้านของตนเองนั้นอยู่ในระดับที่มีความเสี่ยงต่อการรักษาบ้านสูงที่สุด แต่ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลับแสดงให้เห็นว่า ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ มีความรักและผูกพันทั้งกับบ้านของตนเอง เพื่อนบ้าน ตลาด และวัด สถานที่ที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของตนเองสูงมาก แต่เนื่องจากรายได้ที่น้อยมากของผู้อยู่อาศัย ประกอบกับภาระที่ต้องดูแลสมาชิกในครอบครัวอีก ทำให้การดูแลรักษาเรือนที่อยู่อาศัยให้มีสภาพสมบูรณ์เป็นเรื่องที่สำคัญน้อยกว่าเรื่องปากท้องของคนในครอบครัว เนื่องจากการดูแลรักษาบ้านในปัจจุบันต้องใช้งบประมาณสูง

นอกจากนี้ อีกสาเหตุหนึ่งที่พบว่าระดับรายได้ของผู้อยู่อาศัยในบ้านพักอาศัยในชุมชนมีระดับที่ต่ำกว่าบ้านประเภทอื่น ก็เนื่องมาจากผู้อยู่อาศัยเหล่านี้มีระดับรายได้ที่น้อยอยู่แล้วก่อนจะย้ายเข้ามาอยู่อาศัยและทำงานทำในบริเวณชุมชนนางเลิ้งและบริเวณใกล้เคียง โดยทำงานรับจ้างเป็นส่วนใหญ่

ส่วนผู้อยู่อาศัยในอาคารประเภทตึกแถวพาณิชย์ ถึงแม้ส่วนใหญ่จะมีระดับรายได้อยู่ในระดับที่สูง แต่ก็ มีจำนวนไม่น้อยที่ยังมีระดับรายได้อยู่ในระดับต่ำและไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย จึงทำให้บ้านบางหลังขาดการ ซ่อมแซมและบำรุงรักษา ประกอบกับขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเจ้าของที่ที่เกี่ยวข้อง จึงทำให้ผู้อยู่อาศัยในหลังนั้นต้องแบกรับภาระในการดูแลบ้านด้วยตนเอง ซึ่งการดูแลและบำรุงรักษาอาคารอนุรักษ์ที่มีอายุมากถึงร้อยปีต้องมีค่าใช้จ่ายที่สูงและทำได้ยาก

ประเด็นสำคัญในการค้นพบ จากการสำรวจพบว่าฐานะทางเศรษฐกิจในครอบครัวที่มีความแตกต่างกัน ผู้คนบ้างก็มีฐานะร่ำรวย จนถึงหาเช่ากินค่า แต่สิ่งเหล่านี้ก็เก็บเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน เมื่อมีกิจกรรม หรือเทศกาลงานประเพณี หรืองานส่วนรวมที่ต้องช่วยเหลือร่วมมือกัน เช่น งานประจำปีศาลเจ้ากรมหลวงชุมพร เขตอุดมศักดิ์ งานวันสงกรานต์ หรืองานบุญต่างๆ ฐานะที่แตกต่างกันไม่มีผลมาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ ทุกคนต่างร่วมมือกันตามกำลังและความสามารถที่พึงมี โดยความแตกต่างด้านฐานะไม่เป็นอุปสรรคในการทำงาน ถือว่าทุกคนต่างทำงานเพื่อส่วนรวมเหมือนกัน ซึ่งการให้เกียรติกัน ความเสมอภาคกัน ทำให้เกิดการรวมตัวกัน เป็นกลุ่มก้อนใหญ่ โดยมีเป้าหมายร่วมกัน มีความเข้าใจในบทบาท และหน้าที่ของตนในสังคม ไม่มีการแบ่งระดับความร่วมมือโดยใช้ฐานะทางสังคมเป็นบรรทัดฐานในการแบ่งรูปแบบการดำเนินกิจกรรมต่างๆภายใน ชุมชน

5.1.5 ความจำเป็นและความต้องการด้านการอยู่อาศัย

การศึกษาความจำเป็นและความต้องการด้านการอยู่อาศัย จากการสัมภาษณ์และการสังเกตประชากร กลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง พบว่า ความจำเป็นที่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งนั้น เป็นความจำเป็นใน ด้านที่อยู่อาศัย ซึ่งเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนประชากรที่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง เกิดและเติบโตในชุมชนแห่งนี้ มีความรักและผูกพันกับชุมชนเป็นอย่างดี ส่วนผู้ที่ย้ายมาจากแหล่งอื่นนั้น จากการสัมภาษณ์ แม้ว่าจะอยู่อาศัยมาเป็นเวลาไม่มาก แต่ก็รู้สึกถึงการที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และตัวชุมชนก็สำคัญกับผู้อยู่อาศัย เหล่านี้

ดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ของคนในชุมชน พบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่มีจำนวน บ้านเรือนญาติหรือเพื่อนบ้านที่ไว้ใจได้จำนวน 6-10 มากที่สุด (ร้อยละ 31.9) และมีเพียงร้อยละ 11.1 เท่านั้น ที่ไม่มีบ้านญาติหรือเพื่อนบ้านในชุมชนนางเลิ้ง ดังนี้

ตารางที่ 5.6 แสดงจำนวนบ้านเครือญาติหรือเพื่อนบ้านที่ไว้ใจได้ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

จำนวนเครือญาติหรือเพื่อนบ้านที่ไว้ใจได้	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนคูมิมิตรด้านใน	ตึกแถวถนนคูมิมิตรด้านนอก	ห้องแถวถนนพระเนียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แพลด		
ไม่มี	2	2	0	1	0	2	5	3	15	11.1
ไม่เกิน 5 หลัง	4	4	4	5	1	5	5	0	28	20.7
6-10 หลัง	8	7	7	3	0	9	9	0	43	31.9
11-15 หลัง	5	4	2	1	1	1	5	0	19	14.1
15-20 หลัง	8	1	1	0	0	5	2	0	17	12.6
20 หลังขึ้นไป	4	3	1	3	1	0	1	0	13	9.6
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

ซึ่งสามารถสรุปความสัมพันธ์หรือรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งได้ โดยมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. **ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ** พบว่าอยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งมีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติอยู่ในระดับที่ค่อนข้างสูง เนื่องจากเป็นชุมชนที่ประวัติศาสตร์มายาวนาน ทำให้คนส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันมาอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าในปัจจุบันลูกหลานของคนในชุมชนบางส่วนจะขยับขยายออกไปอยู่อาศัยยังพื้นที่ภายนอก แต่ก็ยังคงมีลูกหลานของคนในบ้านที่ต้องการจะอาศัยอยู่ในชุมชนต่อไปเพื่อให้ใกล้ชิดกับญาติพี่น้องของตนและรับมรดกตกทอดทางการประกอบอาชีพสืบต่อไป

2. **ความสัมพันธ์ในลักษณะเพื่อนบ้าน** พบว่าอยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งมีความสัมพันธ์ในลักษณะเพื่อนบ้านอยู่ในระดับที่ค่อนข้างสูง คือการมีความสัมพันธ์ในเชิงเป็นเพื่อนบ้านกัน มีรูปแบบเป็นอิสระไม่มีขอบเขตแน่ชัด ถือเป็นความสัมพันธ์พื้นฐานที่คนอยู่ในชุมชนเดียวกันควรมี และเป็นรูปแบบสำคัญในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนข่าวสารความคิดเห็น และเป็นรูปแบบที่มีส่วนสำคัญมากที่สุดที่จะนำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ชุมชน

3. **ความสัมพันธ์ในเครือข่ายกลุ่มอาชีพ** พบว่าในชุมชนนางเลิ้งมีความสัมพันธ์ในกลุ่มอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพค้าขายที่ระดับค่อนข้างสูง โดยเครือข่ายของผู้ที่ประกอบอาชีพลักษณะเดียวกันจะมี

ความสัมพันธ์ในเชิงส่งเสริมและสนับสนุน ซึ่งกันและกันได้ เช่น ส่งเสริมกันจนกลายเป็นเอกลักษณ์ย่านการค้าของตลาดนางเลิ้ง

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนนางเลิ้งแสดงให้เห็นถึงความต้องการการซึ่งกันและกันในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูล ดังนั้น ในการอนุรักษ์ชุมชน จะพิจารณาอนุรักษ์ในพื้นที่ที่เป็นอาคารที่มีคุณค่า (ตึกแถวพาณิชย์) อย่างเต็มที่ได้ แต่ต้องอนุรักษ์ความสัมพันธ์ในการเป็นชุมชนนางเลิ้งให้ยังคงมีความสัมพันธ์กัน เพราะหากหน่วยงานรัฐมุ่งแต่จะปรับปรุงอาคารตึกแถวและอาคารประวัติศาสตร์อย่างเดียวแล้ว บ้านพักอาศัยและผู้อยู่อาศัยในชุมชนจำนวนไม่น้อยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนางเลิ้งและเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้นางเลิ้งยังเป็นชุมชนอาชุกุลละเลย ซึ่งจากข้อมูลความสัมพันธ์ได้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการให้ความสำคัญกับผู้อยู่อาศัยและที่อยู่อาศัยในชุมชนทั้งหมดในระดับเท่าเทียมกัน

ในการศึกษาความจำเป็นของผู้อยู่อาศัย ผู้วิจัยจึงได้สอบถามในประเด็นที่ว่า เหตุใดผู้อยู่อาศัยต้องการที่จะอาศัยอยู่ในชุมชนนางเลิ้งต่อไป พบว่า สาเหตุสำคัญนอกจากความต้องการด้านการอยู่อาศัยแล้ว ส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพภายในชุมชนนางเลิ้ง (ร้อยละ 67) ที่เหลือประกอบอาชีพนอกชุมชน ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

ตารางที่ 5.7 แสดงสถานที่ประกอบอาชีพ

สถานที่ประกอบอาชีพ	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านใน	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านนอก	ห้องแถวถนนพระเนียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
ในบ้าน	20	12	8	3	1	14	7	0	65	48.1
ตลาดนางเลิ้ง / ในชุมชนนางเลิ้ง	3	4	3	1	1	4	10	0	26	19.3
นอกชุมชนนางเลิ้ง	8	4	3	8	0	3	8	3	37	27.4
ไม่มีอาชีพ	0	1	1	1	1	1	2	0	7	5.2
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (2553)

จากการสัมภาษณ์ถึงการมีที่อยู่อาศัยที่อื่นนอกจากในชุมชนนางเลิ้ง พบว่าเกินกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 69.6) ไม่มีที่อยู่อาศัยที่อื่น จึงแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการอยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ดังนี้

ตารางที่ 5.8 แสดงการมีที่อยู่อาศัยที่อื่นนอกเหนือจากที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

การมีที่อยู่อาศัยที่อื่น นอกเหนือจากใน ชุมชนนางเลิ้ง	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านใน	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านนอก	ห้องแถวถนนพระนิเวศ	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
ไม่มี	24	11	6	13	3	15	21	1	94	69.6
มี	7	10	9	0	0	7	6	2	41	30.4
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

จากการสอบถามกลุ่มประชากรตัวอย่างของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ถึงความต้องการในการย้ายที่อยู่อาศัยในอนาคต พบว่า ส่วนใหญ่ไม่ต้องการย้ายออกจากชุมชนนางเลิ้ง (ร้อยละ 62.2) มีเพียง ร้อยละ 37.8 เท่านั้นที่ต้องการย้ายออกจากชุมชน ดังนี้

ตารางที่ 5.9 แสดงความต้องการในการย้ายที่อยู่อาศัยออกจากชุมชนนางเลิ้ง ในอนาคต

ความต้องการย้ายที่ อยู่อาศัย ในอนาคต	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านใน	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านนอก	ห้องแถวถนนพระนิเวศ	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
ไม่ต้องการ	25	19	12	13	1	19	20	0	84	62.2
ต้องการ	6	2	3	0	2	3	7	3	20	37.8
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

ข้อค้นพบ

สถานที่ประกอบอาชีพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่ อยู่ภายในตลาดนางเลิ้งและบริเวณรอบๆ ภายในชุมชน ทำให้ทราบถึงความจำเป็นของคนเหล่านี้ในการที่ต้องอาศัยอยู่ในชุมชนนางเลิ้ง เนื่องจากใกล้แหล่งทำมาหากิน และถ้าหากพิจารณาให้ดี พวกเขาเหล่านี้ยังเป็นกำลังสำคัญที่ทำให้ตัวชุมชนนางเลิ้ง ที่ขึ้นชื่อเรื่องการค้าขายอาหารและสินค้าต่างๆ ยังคงสามารถดำรงรักษาต่อไปได้ จึงทำให้ทราบว่า ไม่เพียงแต่ผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่ต้องการที่จะอยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งแต่เพียงอย่างเดียวแล้ว ตัวชุมชนนางเลิ้งนั้น ยังจำเป็นที่จะต้องมีความช่วยเหลือกัน เพื่อรักษาสภาพชุมชนพักอาศัยและการพาณิชย์ให้ดำรงสืบไป

ส่วนผู้อยู่อาศัยในนางเลิ้งที่ต้องการย้ายออกจากชุมชน จากการสัมภาษณ์ พบว่า ส่วนใหญ่ต้องการย้ายที่อยู่อาศัย เนื่องจากต้องการมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองนั้น ไม่อยากเช่าบ้านอยู่ไปเรื่อยๆ โดยไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ซึ่งเป็นเหตุผลในด้านที่อยู่อาศัยเป็นหลัก แต่ในด้านการประกอบอาชีพนั้น ส่วนใหญ่ยังเห็นว่าชุมชนนางเลิ้งยังเป็นแหล่งทำมาหากิน เป็นแหล่งทำการค้าที่พวกเขาจะใช้ประกอบอาชีพต่อไป ถึงแม้ว่าจะย้ายออกไปอยู่ที่อื่น แต่ต้องการกลับมาทำอาชีพค้าขายในชุมชนนางเลิ้งต่อไป

5.2 ปัญหาด้านการอยู่อาศัยและทัศนคติของชาวชุมชนนางเลิ้ง

5.2.1 ปัญหาและทัศนคติต่อที่อยู่อาศัย

จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่มีทัศนคติต่อที่อยู่อาศัย โดยเห็นว่าไม่ควรปรับปรุงซ่อมแซมที่พักอาศัย (ร้อยละ 50.4) มากกว่าจำนวนผู้ที่เห็นว่าควรปรับปรุงซ่อมแซมที่พักอาศัย (ร้อยละ 49.6) เพียงเล็กน้อย ดังนี้

ตารางที่ 5.10 แสดงทัศนคติต่อที่อยู่อาศัยของตนในแต่ละครัวเรือน

ทัศนคติต่อที่อยู่อาศัย	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนสุโขทัยตรัดานใน	ตึกแถวถนนสุโขทัยตรัดานนอก	ห้องแถวถนนพะเนียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
ควรปรับปรุง	13	13	7	8	3	7	16	0	67	49.6
ไม่ควรปรับปรุง	18	8	8	5	0	15	11	3	68	50.4
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

ผู้อยู่อาศัยที่เห็นว่า ควรมีการปรับปรุงและซ่อมแซมที่อยู่อาศัยของตนเองนั้น ได้ให้เหตุผลถึงสาเหตุที่ยังไม่ปรับปรุงที่อยู่อาศัยของตนเองในช่วงที่ผ่านมาว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับที่อยู่อาศัยยังไม่จำเป็นมาก เช่น หลังคารั่ว ฝ้าบ้านเก่า เป็นต้น และบางส่วนได้ทำการซ่อมแซมไปเมื่อไม่นานมานี้ (ร้อยละ 59.7) รองลงมาคือไม่มีค่าใช้จ่ายเพียงพอต่อการดำเนินการปรับปรุงซ่อมแซม (ร้อยละ 31.3) และสาเหตุที่น้อยที่สุดของผู้อยู่อาศัยที่ไม่ได้ทำการปรับปรุงซ่อมแซมในช่วงเวลาที่ผ่านมา คือ ผู้อยู่อาศัยที่ไม่ได้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในการเช่าโดยตรง เป็นเพียงแค่ผู้เช่าช่วงเท่านั้น จึงไม่ได้มีอำนาจต่อการตัดสินใจเรื่องการปรับปรุงหรือซ่อมแซมบ้าน ดังนี้

ตารางที่ 5.11 แสดงสาเหตุที่ยังไม่ปรับปรุงที่อยู่อาศัยของตนเองในช่วงที่ผ่านมา

สาเหตุที่อยากปรับปรุงแต่ยังไม่ปรับปรุง	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนศุภมิตรด้านใน	ตึกแถวถนนศุภมิตรด้านนอก	ห้องแถวถนนพระเนียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
ยังไม่จำเป็น/เพิ่งทำการซ่อมแซม	10	9	3	4	2	6	6	0	40	59.7
ไม่ใช่เจ้าของบ้าน (เช่าช่วง)	0	1	0	0	0	0	5	0	6	9.0
ไม่มีเงิน	3	3	4	4	1	1	5	0	21	31.3
รวมจำนวน	13	13	7	8	3	7	16	0	67	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

ปัญหาของที่อยู่อาศัยที่ผู้อยู่อาศัยเห็นว่าควรมีที่ปรับปรุงและซ่อมแซมมากที่สุด คือปัญหาอาคารที่มีสภาพทรุดโทรมและขาดการดูแลรักษา ดังหัวข้อในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.12 แสดงปัญหาที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

ปัญหาที่อยู่อาศัย	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกึ่งเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนสุขุมวิทด้านใน	ตึกแถวถนนสุขุมวิทด้านนอก	ห้องแถวถนนพะเนียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
โครงสร้างบ้านไม่แข็งแรง	1	2	1	0	1	0	10	0	15	16.1
ผนังพัง/สีบ้านเก่า	4	4	4	5	1	5	5	0	28	30.1
ประตู-หน้าต่างเก่า	0	2	4	1	2	0	3	0	12	12.9
ห้องน้ำไม่ได้มาตรฐาน	5	1	0	1	1	0	1	0	9	9.7
ฝ้าและหลังคารั่ว	1	0	0	0	0	0	1	0	2	2.2
ไม่มีเงินซ่อมบ้าน	7	4	0	4	0	0	2	0	17	18.3
พื้นที่บ้านไม่เพียงพอต่อการใช้งาน	4	1	0	0	0	1	2	0	8	8.6
เสียงต่ออค์คิภัย	1	0	0	1	0	0	0	0	2	2.2
รวมจำนวน	23	14	9	12	5	6	24	0	93	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

เนื่องจากสภาพปัจจุบันของที่อยู่อาศัยมีสภาพทรุดโทรมมากกว่าสภาพทางกายภาพภายนอกที่เห็น ทำให้ผู้อยู่อาศัยมีคุณภาพในการอยู่อาศัยที่ลดลง โดยสามารถสรุปหัวข้อปัญหา ด้านอยู่อาศัย ได้ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1) ความทรุดโทรมของที่อยู่อาศัยตามกาลเวลา เนื่องจากอายุที่อยู่อาศัยที่ก่อสร้างมาเป็นเวลานานทำให้มีสภาพทรุดโทรมตามกาลเวลา

รูปที่ 5.1 แสดงที่อยู่อาศัยที่มีสภาพทรุดโทรมตามกาลเวลา

2) เสี่ยงต่อการเกิดอัคคีภัย เนื่องจากที่อยู่อาศัยที่มีสภาพทรุดโทรม และไม่ได้รับการปรับปรุงซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพที่ดีที่สามารถใช้งานได้อย่างปลอดภัย โดยเฉพาะอาคารพักอาศัยในชุมชน ที่สร้างจากไม้เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากการสร้างบ้านในสมัยนั้น มีลักษณะใกล้ชิดกันมาก จึงทำให้อาคารเหล่านี้เสี่ยงต่ออัคคีภัยจากไฟฟ้า

รูปที่ 5.2 แสดงการเดินสายไฟฟ้าที่มีได้มาตรฐาน และบ้านพักอาศัยที่สร้างจากไม้ที่มีลักษณะชิดกัน ทำให้เสี่ยงต่อการเกิดอัคคีภัย

และจากสภาพถนนภายในชุมชนที่มีขนาดเล็กส่งผลให้เมื่อเกิดไฟไหม้รถดับเพลิงเข้าถึงได้ยาก ทำให้ชาวชุมชนจำเป็นต้องมี ต้องช่วยกันในการสอดส่องดูแลกันเอง และมีการติดตั้งเครื่องดับเพลิงไว้ตามจุดต่างๆ ในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง เพื่อลดความเสี่ยงต่อการเกิดอัคคีภัยในพื้นที่

รูปที่ 5.3 แสดงสภาพถนนภายในชุมชนที่มีขนาดเล็กทำให้รถดับเพลิงไม่สามารถเข้าถึงได้

รูปที่ 5.4 แสดงบริเวณที่มีถังดับเพลิงติดไว้ เพื่อรองรับเหตุอัคคีภัย

นอกจากปัญหาเสี่ยงต่ออัคคีภัยภายในชุมชนแล้ว ปัญหานี้ยังเกิดจากลักษณะบ้านประเภท ตึกแถวพาณิชย์ โดยสร้างในสมัยที่ยังไม่มีกฎหมายควบคุมอาคาร ทำให้อาคารเหล่านี้สร้างติดกันและลักษณะ ใกล้เคียงกัน มีระยะห่างระหว่างอาคารน้อยมากทำให้เมื่อเกิดไฟไหม้ ทำให้ไฟลุกลามสู่อาคารข้างเคียงได้ง่าย ซึ่งเป็นสาเหตุให้ย่านเมืองเก่าบางแห่งเกิดไฟไหม้ใหญ่หลายครั้งในช่วงหลายปีที่ผ่านมา

รูปที่ 5.5 แสดงที่อยู่อาศัยประเภทอาคารพาณิชย์ที่สร้างติดกัน

3) ปัญหาพื้นที่ใช้สอยไม่เพียงพอ เนื่องจากรูปแบบการอยู่อาศัยที่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยายในบ้านบางหลังทำให้ทำให้เกิดปัญหาพื้นที่ใช้สอยไม่เพียงพอ

จากการสำรวจพบว่า ผู้อยู่อาศัยในบ้านที่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย มีการปรับเปลี่ยนการใช้สอยพื้นที่อาคาร มีการต่อเติมอาคาร เพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย เช่น การต่อเติมพื้นที่ชั้นด้านหลังอาคารตึกแถว เพื่อใช้เป็นที่นอน การปรับห้องนอนเป็นห้องเก็บของแทน เป็นต้น แต่ก็ทำให้เกิดปัญหาอื่นๆตามมา คือ ปัญหาการต่อเติมบ้านโดยขาดมาตรฐานและความปลอดภัย

รูปที่ 5.6 แสดงปัญหาพื้นที่ใช้สอยในอาคารไม่เพียงพอ

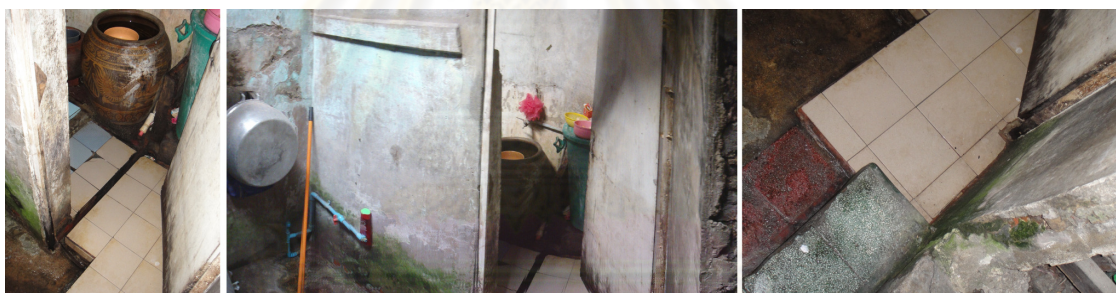
4) ใช้งบประมาณในการดูแลรักษาสูง จากความชบเซาของตลาดและชุมชนนางเลิ้ง ส่งผลต่อเศรษฐกิจระดับครัวเรือนของผู้อยู่อาศัย ทำให้ผู้อยู่อาศัยไม่สามารถรับภาระในการดูแลรักษาที่อยู่อาศัยได้ เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายที่สูง จึงจำต้องทนอยู่ในสภาพที่ไม่ได้รับการปรับปรุงซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพที่ดี

รูปที่ 5.7 แสดงสภาพที่อยู่อาศัยที่มีสภาพทรุดโทรมและยังไม่ได้รับการปรับปรุงซ่อมแซม เนื่องจากเศรษฐกิจระดับครัวเรือนของผู้อยู่อาศัย

5) สุขลักษณะในการอยู่อาศัย

- **ปัญหาเรื่องห้องน้ำ** ปัญหาเรื่องห้องน้ำเป็นปัญหาสำคัญสำหรับบ้านที่มีจำนวนสมาชิกมาก เนื่องจากมีห้องน้ำหนึ่งห้องต่ออาคารหนึ่งหลัง และเนื่องจากมีอายุการใช้งานมาเป็นเวลานานแล้ว จึงมีสภาพที่ทรุดโทรม

รูปที่ 5.8 แสดงปัญหาสภาพห้องน้ำที่มีสภาพทรุดโทรม

- **ปัญหาเรื่องสุขลักษณะในการอยู่อาศัย** จากลักษณะตึกแถวพาณิชย์และบ้านพักอาศัยที่มีการต่อเติมจนมีลักษณะที่บดบัง ปิดช่องทางระบายอากาศ ทำให้สภาพที่อยู่อาศัยไม่ถูกสุขลักษณะ ส่งผลถึงปัญหาด้านสุขภาพในการอยู่อาศัยในบ้าน

รูปที่ 5.9 แสดงปัญหาเรื่องสุขลักษณะในการอยู่อาศัย

ข้อค้นพบ

แม้ว่าทัศนคติของผู้อยู่อาศัยในเรื่องการปรับปรุงและซ่อมแซมตัวที่พักอาศัยนั้น จะเห็นว่าควรกับไม่ควร ซ่อมแซมที่อยู่อาศัยในสัดส่วนที่เกือบจะเท่ากันนั้น แต่จากการสังเกตและสอบถามผู้อยู่อาศัย ผู้วิจัยค้นพบว่า สภาพที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ยังมีสภาพที่ทรุดโทรมและควรได้รับการปรับปรุงซ่อมแซม (ดูข้อมูลประกอบ หัวข้อ 4.4.10 สภาพอาคารที่อยู่อาศัย) แต่เนื่องจากตัวอาคารในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่ เป็นอาคารของสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในการที่จะทำการปรับปรุง หรือซ่อมแซมอาคารแต่ละหลังนั้น ต้องขออนุญาตจาก สำนักงานทรัพย์สินฯ เสียก่อน และต้องปรับปรุงซ่อมแซมตามแนวทางการอนุรักษ์ตัวอาคาร ที่ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้กำหนดเป็นแนวทางไว้ จึงมีขั้นตอนดำเนินการหลายขั้นตอนและเสียเวลานาน ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ จึงไม่ค่อยทำการปรับปรุงซ่อมแซมบ้าน ในกรณีที่มีปัญหาแค่เพียงเล็กน้อย นอกจากเป็นปัญหาที่ใหญ่ที่เกิดขึ้นกับตัวอาคาร เช่น โครงสร้างอาคารเกิดความเสียหายจำเป็นต้องแก้ไขเพื่อความปลอดภัย เป็นต้น ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้บ้านในชุมชนนางเลิ้งมีสภาพทรุดโทรม จากการสัมภาษณ์คุณเล็กร้านสมจิตต์ขนมไทย¹ ให้ความคิดเห็นว่า การจะขอซ่อมแซมบ้านแต่ละครั้งนั้น ใช้เวลาในการดำเนินการขออนานมาก ซึ่งบางปัญหาไม่สามารถรอได้ เช่น หลังคารั่ว เป็นต้น การแอบซ่อมแซมอาคารเอง หากถูกจับได้ก็จะโดนค่าปรับ แต่ยังมีผู้ที่แอบปรับปรุงซ่อมแซมบ้านเองบ้าง เพราะไม่อยากเสียเวลาและต้องทำตามนโยบายที่ถูกกำหนดไว้ ดังนั้น อยากจะให้สำนักงานทรัพย์สินฯ เข้ามาดูแลในเรื่องนี้ให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการแอบซ่อมแซมบ้านเอง โดยไม่ได้ทำ

¹ สัมภาษณ์ คุณเล็ก, ชาวบ้านในชุมชนนางเลิ้ง, 16 มกราคม 2553.

ตามข้อกำหนดและแจ้งทางสำนักทรัพย์สินฯ นั้น อาจเป็นปัญหาที่ร้ายแรงตามมาต่อการอนุรักษ์อาคารในชุมชนนางเลิ้งนี้

ข้อค้นพบอีกประการหนึ่ง คือปัญหาของตัวบ้านพักอาศัยในชุมชน(สีเทา) มีสภาพทรุดโทรม ถึงแม้ว่าผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่จะไม่มีรายได้ที่เพียงพอต่อการปรับปรุงซ่อมแซมบ้าน ละบางคนเป็นผู้เช่าช่วง ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ แต่จากการสอบถาม ส่วนใหญ่ มีทัศนคติที่อยากจะปรับปรุงซ่อมแซมที่อยู่อาศัยของตนเอง เนื่องจากเห็นว่าสภาพทรุดโทรมและเป็นอันตรายต่อการอยู่อาศัย โดยผู้อยู่อาศัยกลุ่มนี้ เห็นสมควรให้เจ้าของกรรมสิทธิ์หรือเจ้าของที่ดิน(สำนักงานทรัพย์สินฯ) ควรจะพิจารณาเข้าไปดำเนินการปรับปรุงและซ่อมแซม โดยพิจารณาเป็นรายผู้อยู่อาศัยแต่ละหลังไป

จากการสัมภาษณ์ คุณวรรณชัย วราศิริกุล² หนึ่งในผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งและมีบทบาทเป็นสมาชิกสภาเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย โดยให้ความเห็นว่า ไม่เห็นด้วยกับการรื้อบ้านพักอาศัยในชุมชนที่มีสภาพทรุดโทรม เพราะจะทำให้คนเหล่านี้ ไม่มีที่อยู่อาศัย และจะทำให้เป็นปัญหาสังคม โดยสำนักงานทรัพย์สินฯ ควรมองผู้อยู่อาศัยในชุมชนทั้งหมดให้เท่าเทียมกัน เพราะทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และมีส่วนที่สามารถทำให้ชุมชนนางเลิ้งสามารถพัฒนาขึ้นได้ เพียงแต่ต้องมีนโยบาย การจัดระเบียบที่ชัดเจนให้มากกว่านี้

5.2.2 ปัญหาและทัศนคติต่อชุมชน

จากการศึกษาทัศนคติของผู้อยู่อาศัยที่มีต่อชุมชน พบว่า ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่เกิดและเติบโตในชุมชน (ร้อยละ67.4) จึงมีความรักและความผูกพันกับชุมชน และมีความรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนี้

ตารางที่ 5.13 แสดงลักษณะการเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

ลักษณะการเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนศุภมิตรด้านใน	ตึกแถวถนนศุภมิตรด้านนอก	ห้องแถวถนนพระโขนง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
อยู่มาตั้งแต่เกิด	27	19	11	11	3	12	8	0	91	67.4
ย้ายมาจากที่อื่น	4	2	4	2	0	10	19	3	44	32.6
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

² สัมภาษณ์ วรรณชัย วราศิริกุล,สมาชิกสภาเขตป้อมปราบศัตรูพ่ายและชาวบ้านในชุมชนนางเลิ้ง, 16 มกราคม 2553.

จากการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ พบว่า มีผู้อยู่อาศัยเป็นส่วนน้อยเท่านั้น ที่มีความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน(ร้อยละ 15.5) ได้แก่ ผู้สูงอายุที่เกิดและเติบโตในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่ มีความรู้ ความเข้าใจในประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของตน และรู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมที่อยู่คู่กับชุมชนมาตั้งแต่ในอดีต ส่วนผู้อยู่อาศัยบางคนที่ไม่ได้เป็นผู้สูงอายุที่รู้เรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนนั้น มักเป็นลูกหลานของผู้สูงอายุที่ได้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับชุมชนให้อีกทอดหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงความผูกพันของคนกลุ่มนี้ที่มีกับชุมชนอันเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของตน และพบว่าผู้อยู่อาศัยทั่วไปโดยมาก (ร้อยละ 63.0) พอมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของชุมชนแต่ไม่ละเอียดส่วนผู้ที่ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งนั้น (ร้อยละ 15.5) จะไม่ค่อยทราบเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชนมากนัก เนื่องจากไม่มีผู้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของชุมชนในอดีตให้ ดังนี้

ตารางที่ 5.14 แสดงความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์ ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

ความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์	จำนวนผู้ตอบ (คน) แบ่งตามประเภทอาคาร								รวม (คน)	ร้อยละ
	ตึกแถวถนนนครสวรรค์ ถนนกรุงเกษม	ตึกแถวรอบตลาด	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านใน	ตึกแถวถนนสุโขทัยด้านนอก	ห้องแถวถนนพระเนียง	ตึกแถวสมัยใหม่	บ้านพักอาศัยในชุมชน	แฟลต		
ไม่รู้	1	1	2	3	0	5	14	3	29	21.5
รู้ แต่ไม่ละเอียด	24	13	11	8	2	16	11	0	85	63.0
รู้เป็นอย่างดี	6	7	2	2	1	1	2	0	21	15.5
รวมจำนวน	31	21	15	13	3	22	27	3	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

แม้ว่าผู้อยู่อาศัยที่ย้ายมาจากพื้นที่อื่น ถึงแม้ระยะเวลาที่เข้ามาอยู่อาศัยจะไม่นานนัก แต่ด้วยการที่คิดว่า ได้ยึดเอาชุมชนนางเลิ้งแห่งนี้ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและทำมาหากิน จึงมีความรักและผูกพันต่อชุมชนไม่น้อย

เมื่อสอบถามผู้อยู่อาศัยในชุมชนถึงสิ่งที่เป็นภาพลักษณ์ของชุมชนนางเลิ้งในความคิด ส่วนใหญ่เมื่อพูดถึงถึงนางเลิ้ง จะนึกถึงตลาดนางเลิ้งมากที่สุด (ร้อยละ 47.4) แสดงให้เห็นว่าตลาดนางเลิ้ง เป็นสถานที่ที่ชาวชุมชนส่วนใหญ่ให้ความผูกพันและให้ความสำคัญมากที่สุด ในฐานะเป็นสถานที่ที่เป็นจุดกำเนิดชุมชน และเป็นสถานที่ใช้ประกอบอาชีพ ดังนี้

ตารางที่ 5.15 แสดงภาพลักษณ์ของนางเลิ้งในความคิดของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

ภาพลักษณ์ของนางเลิ้งในความคิดของท่าน	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
- ตลาดนางเลิ้ง	64	47.4
- สนามม้า	6	4.4
- โรงหนังเฉลิมธานี	24	17.8
- วัดสุนทรธรรมทาน	3	2.2
- ศาลกรมหลวงชุมพร	9	6.7
- แหล่งอาหาร ขนม	11	8.1
- ความเก่าแก่ของชุมชน/อาคาร	12	8.9
- ความสามัคคีของชุมชน	1	0.7
- แหล่งการพำนั	5	3.7
รวมจำนวน	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

จากการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง เกี่ยวกับปัญหาที่ชุมชนนางเลิ้งควรได้รับการแก้ไข พบว่า ปัญหาที่ผู้อยู่อาศัยนางเลิ้งส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นปัญหามากที่สุดคือ การขาดพื้นที่จอดรถในชุมชนนางเลิ้ง (ร้อยละ 28.7) สำหรับให้ผู้ที่จะเข้ามาใช้บริการในตลาดนางเลิ้ง ซึ่งชาวบ้านเล่าว่าการที่ไม่มีที่จอดรถให้ผู้ที่จะมาตลาดนางเลิ้ง ทำให้ตลาดทำการค้าไม่ดี ทำให้สภาพเศรษฐกิจในชุมชนไม่คึกคักและแยลง รองลงมาเป็นปัญหาการทุจริตของอาคารบ้านเรือนในชุมชนนางเลิ้ง (ร้อยละ 17.6) และปัญหาด้านอื่นๆ ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5.16 ปัญหาของชุมชนนางเลิ้งในความคิดของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

ทัศนคติต่อปัญหาในชุมชนนางเลิ้ง	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
- ความเสื่อมโทรมของอาคารและสถานที่	33	17.6
- การขาดพื้นที่ส่วนกลาง, พื้นที่สีเขียว, สนามเด็กเล่น และลานออกกำลังกาย	18	9.6
- ปัญหาการจราจรติดขัด	11	5.9
- ขาดพื้นที่จอดรถสำหรับผู้มาใช้บริการในตลาด	54	28.7
- เจ้าของที่ไม่ค่อยมาดูแล	24	12.8
- ตลาดซบเซา ค้าขายไม่ดี	15	8.0
- ปัญหาชุมชนแออัด ไร้ระเบียบ	7	3.7
- ปัญหาจากการย้ายเข้า-ออกของผู้อยู่อาศัย	5	2.7
- ขาดความสามัคคีในชุมชน	1	0.1
- ปัญหาการพนันของคนในชุมชน	18	9.6
- ขาดการถ่ายทอดเป็นเอกลักษณ์ของคนรุ่นหลัง	13	6.9
รวมจำนวน	188	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

ข้อค้นพบ

จากการสังเกตเกี่ยวกับทัศนคติของผู้อยู่อาศัยที่มีต่อปัญหาในชุมชนนางเลิ้ง พบว่า มีสาเหตุสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจของนางเลิ้งไม่คึกคักเท่าที่ควร มีอยู่ 3 ประเด็น คือ

1) ปัญหาด้านกายภาพ

เนื่องจากชุมชนนางเลิ้งเป็นชุมชนที่เก่าแก่ และไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร จึงทำให้สภาพอาคารบ้านเรือนต่างๆ ททรุดโทรมไปตามกาลเวลา อีกทั้งไม่มีการควบคุมการก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะบริเวณด้านในชุมชน จึงเกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยและเกิดความแออัด

2) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

สาเหตุสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจของนางเลิ้งไม่คึกคักเท่าที่ควร มีอยู่ 2 ประเด็น คือ

- การขาดพื้นที่จอดรถสำหรับผู้มาใช้บริการในตลาดนางเลิ้ง

เนื่องจากสภาพพื้นที่ปัจจุบันในชุมชน ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่ปลูกสร้างอาคารจนเต็มพื้นที่ ไม่มีพื้นที่โล่งรองรับการใช้เป็นที่จอดรถ ทำให้ผู้ที่มาใช้บริการในตลาดหรือในชุมชนไม่ได้รับความสะดวก เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คนนอกพื้นที่ไม่มาเที่ยวในชุมชนย่านเมืองเก่าแห่งนี้

- **ขาดการประชาสัมพันธ์และการบริหารตลาดที่ดี**

จากการสัมภาษณ์ชาวชุมชน พบว่า การค้าขายในตลาดนางเลิ้ง จะคึกคักในช่วงวันจันทร์-ศุกร์ เวลา 8.00 น.-15.00 น. เท่านั้น และลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นข้าราชการและพนักงานออฟฟิศที่ทำงานบริเวณใกล้เคียงกับตลาด ซึ่งเป็นลูกค้าประจำและจะมาใช้บริการในวันดังกล่าวเท่านั้น ส่วนในวันเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุดราชการ พ่อค้า-แม่ค้าส่วนใหญ่ จะปิดร้าน เนื่องจากบอกว่า ลูกค้าที่เป็นลักษณะมาท่องเที่ยวและไม่ใช่ขาประจำ จะไม่ค่อยมาใช้บริการในตลาดสาเหตุเนื่องจากการขาดการประชาสัมพันธ์ ลูกค้าข้าราชการและนักท่องเที่ยวบางคน มาเที่ยวโดยไม่รู้ว่าเป็นวันเสาร์-อาทิตย์ ไม่ค่อยมีของขาย ทำให้เสียความรู้สึก และไม่มาเที่ยวอีก โดยไม่รู้ว่าเป็นร้านค้าส่วนใหญ่จะไม่เปิดในวันเสาร์-อาทิตย์ ดังนั้น การประชาสัมพันธ์เพื่อผลในการเรียกลูกค้าข้าราชการและนักท่องเที่ยว นั้น ควรระบุเวลาที่แน่นอน และประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ในกรณีที่จะเปิดตลาดในวันเสาร์-อาทิตย์ ควรได้รับความร่วมมือจากพ่อค้า-แม่ค้า ในการเปิดร้านขายของ เพื่อเรียกลูกค้าที่เป็นข้าราชการและนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวในนางเลิ้ง ซึ่งอาจส่งผลให้การค้าขายในชุมชนนางเลิ้ง คึกคักขึ้นมาได้อีกครั้ง

3) ปัญหาด้านสังคม

เนื่องจากชุมชนนางเลิ้งเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมในด้านการเล่นการพนันมาอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากการที่ชุมชนอยู่ติดกับสนามม้านางเลิ้ง จึงทำให้ผู้อยู่อาศัยบางคนชอบเล่นการพนัน ซึ่ง เล่นกันมานานตั้งแต่รุ่นก่อน การให้เด็กเล่นอาจทำได้ยาก ชาวชุมชนบางคนให้ทัศนคติว่าอยากให้ตำรวจเข้าไปตรวจสอบบ่อยๆ อาจทำให้การเล่นการพนันในชุมชนลดลง

อีกปัญหาหนึ่ง คือการขาดพื้นที่สีเขียวเพื่อทำกิจกรรมและออกกำลังกายร่วมกันของเด็ก เยาวชน และชาวชุมชน เพราะไม่มีพื้นที่โล่งและพื้นที่สีเขียวภายในชุมชน ซึ่งในทัศนคติของชาวชุมชนบอกว่า การมีพื้นที่สีเขียวสำหรับทำกิจกรรมร่วมกันนั้นจะเป็นการสร้างคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นและอาจส่งผล ให้คนในชุมชนชอบการออกกำลังกาย มากกว่าจะไปเล่นการพนัน เป็นการลดปัญหาสังคมอีกทางหนึ่ง

5.2.3 ทัศนคติต่อผู้นำชุมชนและการรวมกลุ่ม

จากการศึกษาทัศนคติความเชื่อมั่นที่มีต่อผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนที่เป็นตัวแทน พบว่า ส่วนมากมีความรู้สึกเฉยๆ ต่อผู้นำและคณะกรรมการชุมชน (ร้อยละ 55.6) รองลงมาคือรู้สึกเชื่อมั่น (ร้อยละ 24.4) และอันดับสุดท้ายคือไม่เชื่อมั่น (ร้อยละ 20.0) ดังนี้

ตารางที่ 5.17 แสดงทัศนคติความเชื่อมั่นต่อผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชน

ทัศนคติความเชื่อมั่นต่อผู้นำและคณะกรรมการชุมชน	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
เชื่อมั่น	33	24.4
ไม่เชื่อมั่น	27	20.0
รู้สึกเฉยๆ	75	55.6
รวมจำนวน	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

จากการสอบถามผู้อยู่อาศัยในกรณีที่จะมีการรวมกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ซึ่งผู้ที่เป็นสมาชิกสามารถเบิกเงินไปใช้เป็นค่าปรับปรุงซ่อมแซมบ้านหรือนำไปใช้จ่ายเมื่อยามจำเป็นได้ พบว่า ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ไม่สนใจต่อกิจกรรมการรวมกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์นี้ ดังนี้

ตารางที่ 5.18 แสดงทัศนคติต่อความต้องการในการรวมกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์

ความต้องการในการรวมกลุ่มสหกรณ์	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ต้องการ	10	7.4
ไม่ต้องการ	93	68.9
ไม่แน่ใจ	32	23.7
รวมจำนวน	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

และจากการสอบถามผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง พบว่า ปัจจุบัน มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน พบว่า การรวมกลุ่มเพื่อทำประโยชน์ต่อชุมชนนั้นมีน้อย คุณวนาพร บุญญานวัตร อดีตประธานคณะกรรมการชุมชนศุภมิตร 2 เล่าให้ฟังว่า เมื่อก่อนมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมกันหลายกลุ่ม เช่น การรวมกลุ่มเพื่อถ่ายทอดการทำอาชีพ การรวมกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นต้น แต่มาภายหลัง ไม่ได้ได้รับความสนับสนุนจากประธานชุมชนชุดต่อมา รวมทั้งผู้อยู่อาศัยไม่ได้ให้ความสนใจต่อการรวมกลุ่มดังกล่าว สุดท้ายจึงต้องล้มเลิกกลุ่มต่างๆ ไป ปัจจุบันการรวมกลุ่มที่ยังหลงเหลืออยู่ เช่น กลุ่มสตรีนางเลิ้ง เป็นต้น

ข้อค้นพบ

จากการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยเรื่องทัศนคติที่มีต่อผู้นำและคณะกรรมการชุมชน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่รู้สึกเฉยๆ กับ ผู้นำและตัวแทนของชุมชนนั้น เป็นเพราะว่า ผู้นำละตัวแทนในชุดปัจจุบัน ยังไม่มีผลงานที่เป็นที่

เด่นชัด และบทบาทของผู้นำชุมชนนั้น ยังไม่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน และจากการสอบถาม ทำให้ทราบว่า การเมืองท้องถิ่นในชุมชนนางเลิ้งแห่งนี้ ถูกแทรกแซงจากการเมืองระดับประเทศ ทำให้เกิดปัญหา การการแบ่งพรรคแบ่งพวกของผู้อยู่อาศัยในชุมชนขึ้น ซึ่งส่งผลถึงความสามัคคีของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง อย่างไรก็ตาม เป็นปัญหาการแบ่งพรรคแบ่งพวกในระดับผู้ที่เป็นตัวแทนชุมชนเท่านั้น ส่วนชาวบ้านประชาชนส่วนใหญ่ จะให้ความเชื่อมั่นต่อผู้นำและคณะกรรมการชุมชน โดยดูจากผลงานเป็นหลัก

ส่วนการรวมกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์หรือการรวมกลุ่มเพื่อสร้างประโยชน์ร่วมกันของผู้อยู่อาศัยนั้น จากการสังเกต ผู้วิจัยเห็นว่า ยังมีคนส่วนมากที่ยังไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร และไม่มีความเข้าใจในหลักการรวมกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ เพราะขาดผู้ที่จะมาทำหน้าที่เป็นแกนหลัก เพื่อดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และการขาดการประชาสัมพันธ์ การให้ความรู้ความเข้าใจที่ดี ดังนั้น การจะจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ หรือกลุ่มกิจกรรมใดในนั้น ควรได้รับความสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ในการสรรหาผู้ที่จะมาทำหน้าที่เป็นตัวหลักในการดำเนินกิจการต่างๆ รวมทั้งให้ความรู้และความเข้าใจกับประชาชนในการดำเนินกิจกรรม จึงจะประสบผลสำเร็จ

5.2.4 ทศนคติต่อการให้ความร่วมมือด้านการฟื้นฟูที่อยู่อาศัยเพื่อการอนุรักษ์

จากการศึกษาทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ชุมชนนางเลิ้ง ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่ ทราบว่า กรุงเทพมหานครได้มีนโยบายที่จะทำการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนนางเลิ้ง โดยผู้อยู่อาศัยส่วนมากมีทัศนคติเห็นสมควรให้มีการอนุรักษ์ชุมชนนางเลิ้ง (ร้อยละ 88.1) เพราะเป็นชุมชนเก่าแก่ มีอายุมากกว่า 100 ปี และเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์อยู่คู่กับกรุงรัตนโกสินทร์ ที่สามารถบอกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชาติได้ ดังนี้

ตารางที่ 5.19 แสดงทัศนคติต่อการอนุรักษ์ชุมชนของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

ทัศนคติต่อการอนุรักษ์ชุมชน	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ควรอนุรักษ์	119	88.1
ไม่ควรอนุรักษ์	16	11.9
รวมจำนวน	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

จากการสอบถาม หากมีการดำเนินการอนุรักษ์ชุมชนนางเลิ้ง โดยวิธีการให้ประชาชนผู้อยู่อาศัยมีส่วนร่วมในการดำเนินการและแสดงความคิดเห็น ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการให้ความร่วมมือ (ร้อยละ 83.0) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ อยากเห็นการเปลี่ยนแปลงในการปรับปรุงและฟื้นฟูชุมชนนางเลิ้ง โดยพวกเขายินดีที่จะช่วยเหลือและแสดงออกถึงการอยากมีส่วนร่วมในแผนพัฒนาดังกล่าว ดังนี้

ตารางที่ 5.20 แสดงทัศนคติต่อการมีส่วนร่วมในอนุรักษุชุมชนของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

ทัศนคติต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษุชุมชน	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ยินดีให้ความร่วมมือ	112	83.0
เฉยๆ	23	17.0
รวมจำนวน	135	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

จากการสอบถาม พบว่า ผู้อยู่อาศัยในแต่ละหลังที่มีทัศนคติว่าจะยินดีให้ความช่วยเหลือจำนวน 112 หลัง มีความสามารถในการให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐไม่เท่ากัน เนื่องจาก ความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือน ส่งผลให้ระดับรายได้ไม่เท่ากัน บ้านที่มีรายได้ดี มีเงินพอเพียงและเหลือเก็บก็มีทัศนคติที่ดีต่อการที่จะช่วยเหลือในด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินการอนุรักษุชุมชน แต่ในบ้านที่มีฐานะยากจนพวกเขาเหล่านั้นถึงแม้จะไม่สามารถช่วยเหลือด้านค่าใช้จ่ายได้ แต่ก็ยังมีทัศนคติที่ดีในการให้ความช่วยเหลือด้านแรงงานและการออกความคิดเห็น ดังนี้

ตารางที่ 5.21 แสดงทัศนคติต่อการแสดงออกในการมีส่วนร่วมในอนุรักษุชุมชนนางเลิ้ง

ทัศนคติต่อการแสดงออกในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษุชุมชน	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ช่วยเหลือค่าใช้จ่าย ไม่ช่วยเหลือแรงงาน	55	49.1
ไม่ช่วยเหลือค่าใช้จ่าย ช่วยเหลือแรงงาน	22	19.6
ช่วยเหลือทั้งแรงงานและค่าใช้จ่าย	35	31.3
รวมจำนวน	112	100

ที่มา: ข้อมูลจากการออกแบบสอบถาม (2553)

ข้อค้นพบ

จากการศึกษาพบว่าผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการอนุรักษุชุมชนนางเลิ้ง และมีแนวโน้มในการให้ความร่วมมือในการอนุรักษุ พื้นที่อยู่อาศัยในระดับสูงสูง ดังนั้นหากหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงประชาชนผู้อยู่อาศัย สามารถผลักดันให้เกิดการอนุรักษุพื้นที่อยู่อาศัยอย่างเป็นทางการได้ การอนุรักษุ พื้นที่อยู่อาศัยย่านเมืองเก่า มีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จได้มากขึ้น

5.3 ศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

5.3.1 เกณฑ์ในการวัดศักยภาพ

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ในการวัดศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในการพัฒนาที่อยู่อาศัย ผู้วิจัยจึงได้กำหนดแนวทางในการพิจารณาศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง ดังนี้

ศักยภาพของผู้อยู่อาศัย หมายถึง ความสามารถของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งในด้านต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถแบ่งเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

● **ความเข้มแข็งของครัวเรือน**

- 1) การมีความรู้ ความเข้าใจเรื่องเอกลักษณ์ของที่อยู่อาศัยและชุมชนที่ตน มีการถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรม และค่านิยมที่ดีงามในชุมชน จากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลัง
- 2) การมีความรัก ความผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัย
- 3) การมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยและมีแรงผลักดันในการให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตน
- 4) การมีความรู้ ความสามารถในการจัดการเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์ชุมชน รวมถึงระบบการก่อสร้างอาคารที่เป็นอาคารเชิงอนุรักษ์ภายในชุมชน
- 5) ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของแต่ละครัวเรือน มีความรักและสามัคคีกันของผู้อยู่อาศัย และเกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในลักษณะเชิงบวก ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกันในการพัฒนา
- 6) การมีระดับรายได้ที่ดี เพียงพอกับค่าใช้จ่ายและเหลือเก็บออมสำหรับไว้ใช้จ่ายเป็นค่าปรับปรุง และฟื้นฟูของผู้อยู่อาศัยของตนได้
- 7) อาชีพของผู้อยู่อาศัยในชุมชน สามารถดำรงอยู่ได้และส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

● **ทัศนคติต่อชุมชนในการพัฒนา**

- 8) ผู้อยู่อาศัยมีความอยากในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเอง
- 9) ผู้อยู่อาศัยมีความต้องการในการที่จะแสดงออกและมีส่วนร่วมในกระบวนการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเอง ตามแนวทางอนุรักษ์ชุมชน
- 10) ผู้อยู่อาศัยให้ความร่วมมือและสนับสนุนหน่วยงานของภาครัฐและผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาที่อยู่อาศัย ตามแนวทางอนุรักษ์

● **ผู้นำชุมชนและการรวมกลุ่ม**

- 11) ตัวแทนหรือผู้นำชุมชนมีความรู้ ความสามารถในการทำให้เกิดการพัฒนาในชุมชน มีจิตอาสาและแสวงหาความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกได้
- 12) มีการรวมกลุ่มทำประโยชน์ร่วมกันในชุมชน มีความรู้สึกสาธาณณะร่วมกัน และมีความตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

5.3.2 ปัจจัยส่งเสริมการมีศักยภาพของผู้อยู่อาศัย

การประเมินศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนย่านเมืองเก่า เพื่อการอนุรักษ์ชุมชนนางเลิ้ง ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ เป็นปัจจัยส่งเสริม และปัจจัยต้าน ซึ่งสามารถสรุปผลอภิปรายได้ ดังนี้

1) ผู้อยู่อาศัยมีความรู้ ความเข้าใจเรื่องเอกลักษณ์ชุมชน

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นผู้เกิดและเติบโตในชุมชน จึงมีความรู้และความเข้าใจในประวัติศาสตร์ และทราบถึงลักษณะทางสังคมของชุมชนนางเลิ้งเป็นอย่างดี

2) ผู้อยู่อาศัยมีความรักและความผูกพันกับที่อยู่อาศัย

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบอาชีพในตลาด และบริเวณรอบๆ ตลาด และในบ้านที่ตนเองอยู่อาศัยภายในชุมชนนางเลิ้ง จึงมีความรัก ความผูกพันและห่วงหาอาลัยต่อที่อยู่อาศัยของตนเองทัศนคติของผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งในปัจจุบัน ส่วนมาก ไม่คิดจะย้ายไปอยู่อาศัยในพื้นที่อื่น แสดงถึงความต้องการที่จะอยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนนางเลิ้งต่อไป

3) ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบ้านส่งเสริมความเข้มแข็งในชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งอยู่ในระดับที่สูง เนื่องจากเป็นชุมชนที่เก่าแก่ และมีผู้อยู่อาศัยมาเป็นระยะเวลานาน ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์แบ่งเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ระบบครอบครัวที่เป็นมีความเกี่ยวเนื่องกันทางสายเลือดในบริเวณที่อยู่อาศัยใกล้เคียงกัน เสริมสร้างให้เกิดความรัก และสามัคคี เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างญาติพี่น้อง ในด้านต่างๆ รวมถึงด้านเศรษฐกิจ การเงิน ในการแก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยได้ ดังนั้น การที่ชาวชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่เข้มแข็งทำให้มีการช่วยเหลือกันภายในครอบครัวหากมีเป้าหมายร่วมกันน่าจะทำได้ดำเนินการต่างๆ ได้ง่าย
2. ความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้าน พบว่าผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งมีความสัมพันธ์ในลักษณะเพื่อนบ้านอยู่ในระดับที่ค่อนข้างสูง คือการมีความสัมพันธ์ในเชิงเป็นเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นรูปแบบสำคัญในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นรูปแบบที่มีส่วนสำคัญมากที่สุดที่จะนำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ชุมชน
3. ความสัมพันธ์ในเครือข่ายกลุ่มอาชีพ พบว่าในชุมชนนางเลิ้งมีความสัมพันธ์ในกลุ่มอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพค้าขายที่มีระดับค่อนข้างสูง โดยเครือข่ายของผู้ที่ประกอบอาชีพลักษณะเดียวกันจะมีความสัมพันธ์ในเชิงส่งเสริมและสนับสนุน ซึ่งกันและกันได้ จนทำให้ชุมชนนางเลิ้งมีเอกลักษณ์เป็นย่านการค้า

4) การประกอบอาชีพของผู้อยู่อาศัยส่งเสริมภาพลักษณ์ของชุมชน

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย ทั้งการค้าวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ และที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง คือการค้าขายอาหารคาวหวานต่างๆ เช่น ขนมไทยที่ขึ้นชื่อในเรื่องความ

อรัย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นชื่อเสียงของชุมชน และเป็นเอกลักษณ์ของย่าน ส่งผลให้มีผู้คนจากภายนอกเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนเป็นจำนวนมาก

5) ที่อยู่อาศัยที่มีสภาพทรุดโทรมผลักดันให้เกิดความอยากในการพัฒนา

สภาพที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งจำนวนมากมีสภาพที่ทรุดโทรม สมควรได้รับการปรับปรุงซ่อมแซม เป็นแรงกระตุ้นให้ผู้อยู่อาศัยในอาคารเหล่านี้ เกิดความอยากในการที่จะพัฒนาปรับปรุง ซ่อมแซมบ้านของตนให้อยู่ในสภาพที่ดี

6) ผู้อยู่อาศัยต้องการมีส่วนร่วม

จากการวิจัย พบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่ รู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และการให้ความร่วมมือแสดงทัศนคติและความคิดเห็นต่างๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนผู้อยู่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความมีศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งในการแสดงออกซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญในกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ชุมชน

7) ผู้อยู่อาศัยมีแนวโน้มให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยกับการอนุรักษ์ มีแนวโน้มในการให้ความร่วมมือสูง ดังนั้นหากหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ดูแลโดยตรง สามารถผลักดันนโยบาย กฎระเบียบในการอนุรักษ์ฟื้นฟูที่อยู่อาศัยอย่างเป็นรูปธรรมได้ การอนุรักษ์และฟื้นฟูที่อยู่อาศัยมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จได้มากขึ้น

5.3.3 ปัจจัยด้านการมีศักยภาพของผู้อยู่อาศัย

1) จุดอ่อนด้านการขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการอนุรักษ์

จากการสำรวจ พบว่า ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ไม่มีความรู้และความเข้าใจในหลักการอนุรักษ์อาคารสถานที่เก่าแก่ ที่มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์ เนื่องจากขาดการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องนี้ ให้แก่ผู้อยู่อาศัยในชุมชน

2) จุดอ่อนด้านการขาดความรู้ทางการก่อสร้าง

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่นอกจากจะไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องอนุรักษ์แล้ว ยังส่งผลถึงความไม่มีความรู้ในการจัดการ ระบบการก่อสร้างและการปรับปรุงซ่อมแซมบ้านตามรูปแบบอาคารอนุรักษ์ที่ควรจะเป็น ผู้อยู่อาศัยบางบ้าน มีการแอบปรับปรุงซ่อมแซมอาคารที่อยู่อาศัยของตน โดยไม่แจ้งเจ้าของที่(สำนักงานทรัพย์สินฯ) และการปรับปรุงก็ไม่ได้เป็นไปตามกฎระเบียบว่าด้วยการอนุรักษ์อาคารได้กำหนดไว้ จึงทำให้อาคารที่อยู่อาศัยที่มีค่าควรแก่การอนุรักษ์เกิดความเสียหาย ส่งผลให้เอกลักษณ์ของอาคารอาจหายไป ในอนาคต

3) จุดอ่อนด้านทุน

จากการสำรวจพบว่าผู้อยู่อาศัยจำนวนมากมีปัญหาเศรษฐกิจระดับครัวเรือน ถึงแม้ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่จะมีรายได้เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย แต่ก็ไม่มีเงินเหลือเก็บและไม่มีเงินเพียงพอต่อการปรับปรุงและพัฒนาที่อยู่อาศัยของตน ซึ่งในกรณีที่เป็นอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ เช่นตึกแถวอาคารพาณิชย์ การปรับปรุง

ซ่อมแซมต้องเป็นไปตามมาตรฐานการบูรณะอาคารเก่า ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทุนในการปรับปรุงซ่อมแซมที่ค่อนข้างสูงมาก

สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งมีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และมีระดับรายได้ที่ไม่ดีเท่าที่ควร คือ การขาดการจัดการการค้าขายในบริเวณตลาดนางเลิ้งและโดยรอบชุมชน จากการศึกษาพบว่าชุมชนนางเลิ้งยังมีชื่อเสียงในเรื่องอาหาร แต่สาเหตุที่ไม่ค่อยมีผู้คนเข้ามาใช้บริการในตลาด เพราะขาดพื้นที่จอดรถให้แก่ลูกค้า อีกสาเหตุหนึ่งคือการกำหนดเวลาขายของพ่อค้า-แม่ค้าในตลาด กล่าวคือ ตลาดนางเลิ้งนั้น จะเปิดค้าขายตั้งแต่เช้า และจะปิดในเวลาประมาณ 13.00 น.ของทุกวันทำการ ส่วนวันเสาร์-อาทิตย์ ร้านค้าต่างๆ ที่เปิดขายในบริเวณตลาด จะมีน้อย ช่วงเวลาในการเปิดบริการเหล่านี้ ไม่มีการประชาสัมพันธ์ที่ดี ทำให้ลูกค้าจากต่างพื้นที่ไม่ทราบ บางคนเข้ามาเที่ยวในวัน เสาร์-อาทิตย์ ก็เห็นว่าร้านค้าต่างๆ มีน้อย และของขายก็น้อย ทำให้ไม่มาเที่ยวอีก ส่งผลให้การค้าขายในชุมชนซบเซามากขึ้น รายได้ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนจึงอยู่ในระดับที่ไม่ดี

4) จุดอ่อนด้านการขาดความรู้สึกรับเป็นเจ้าของ

ยังมีความเป็นสังคมนอก(ระบบ"รัฐอุปถัมภ์") ซึ่งปรับเปลี่ยนได้ยาก ทำให้ชุมชนเคยชินกับการได้รับ ขาดความรู้สึกรับเป็นเจ้าของ และการรู้สึกว่าตนเองไม่มีอำนาจ หรือไม่มีพลังเพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆได้ด้วยตนเอง โดยเป็นหน้าที่ของภาครัฐที่ต้องดูแลอุปถัมภ์และเป็นผู้ริเริ่ม ส่งผลถึงการขาดทัศนคติของการคิดริเริ่มและจิตสำนึกสาธารณะที่จะอาสาช่วยพัฒนาชุมชนก่อน ดูทำให้การที่จะพัฒนาที่อยู่อาศัยของตุนั้น จำเป็นที่จะต้องพึ่งพาหน่วยงานของรัฐ

5) จุดอ่อนด้านการขาดผู้นำและตัวแทนที่มีประสิทธิภาพ

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งส่วนใหญ่ ให้ระดับความเชื่อมั่นต่อผู้นำและคณะกรรมการชุมชนอยู่ในระดับกลาง ซึ่งจากการสอบถาม ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่เห็นว่าผู้นำควรทำหน้าที่ตัวแทนและผลักดันให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชนให้มากกว่านี้ บทบาทของผู้นำที่ยังไม่แสดงศักยภาพออกมาเท่าที่ควร และขาดผู้ที่มีจิตอาสาจะเข้ามาเป็นตัวแทนหรืออาสาสมัคร เพื่อให้เกิดการพัฒนาขึ้นเนื่องจาก

6) จุดอ่อนด้านการขาดการรวมกลุ่มเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน

เนื่องจากการขาดผู้ที่มีจิตอาสา ที่จะอาสาเข้ามาเป็นตัวแทนมาจัดตั้งกลุ่มการทำกิจกรรมต่างๆที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนนั้น การรวมกลุ่มต่างๆ ในชุมชน จึงไม่ค่อยพบเห็นเป็นรูปธรรมเท่าที่ควร ส่งผลกับความเข้มแข็งของชุมชน เนื่องจากไม่มีอำนาจหรือพลังในการจะรวมตัวกันเพื่อประโยชน์ต่อตัวชุมชน

แผนภูมิ 5.1 แสดงศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

5.3.4 สรุปศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในการพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชน ตามแนวทางอนุรักษ์

โดยเกณฑ์การให้คะแนนของผู้วิจัย สามารถแบ่งได้ ดังนี้

1. มีศักยภาพมาก หมายถึง ผู้อยู่อาศัยมีศักยภาพในด้านนั้นๆ โดยผู้วิจัยสามารถสังเกตและสัมผัสได้อย่างชัดเจน จากการเก็บข้อมูล สัมภาษณ์และสัมภาษณ์
2. มีศักยภาพปานกลาง หมายถึง ผู้อยู่อาศัยมีศักยภาพในด้านนั้นๆ โดยดูจากการเก็บข้อมูล สัมภาษณ์และสัมภาษณ์ แต่ผู้อยู่อาศัยไม่ได้แสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมหรือแสดงออกค่อนข้างน้อย

3. **มีศักยภาพน้อย** หมายถึง ผู้อยู่อาศัยมีศักยภาพในด้านนั้นๆค่อนข้างน้อยหรือไม่มีเลย โดยจากการเก็บข้อมูล จากการสำรวจและสัมภาษณ์ของผู้วิจัย และอยู่อาศัยไม่ได้แสดงออกมาให้เห็นเป็น รูปธรรมหรือแสดงออกค่อนข้างน้อย

ตารางที่ 5.22 แสดงการประเมินศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง

เกณฑ์ในการประเมินศักยภาพ			
หัวข้อการประเมิน	มาก	ปานกลาง	น้อย
ความเข้มแข็งของครัวเรือน			
1) การมีความรู้ ความเข้าใจเรื่องเอกลักษณ์ชุมชนที่ตนอยู่อาศัย มีการถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรม และค่านิยมที่ดีงามในชุมชน จากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลัง		●	
2) การมีความรัก ความผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัย และมีจิตสำนึกของความเป็นชุมชน	●		
3) การมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยและมีแรงผลักดันในการให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตน			●
4) การมีความรู้ ความสามารถในการจัดการเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์ชุมชน รวมถึงระบบการก่อสร้างอาคารที่เป็นอาคารเชิงอนุรักษ์ภายในชุมชน			●
5) ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของแต่ละครัวเรือน อยู่ในลักษณะเชิงบวก ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกันในการพัฒนา	●		
6) ระดับรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายและเพียงพอสำหรับเป็นทุนในการฟื้นฟูที่อยู่อาศัยของตนได้			●
7) อาชีพของผู้อยู่อาศัย ส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน	●		
ทัศนคติต่อชุมชน			
8) ผู้อยู่อาศัยมีความอยากในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเอง			●
9) การแสดงออกและมีส่วนร่วมในกระบวนการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเอง ตามแนวทางอนุรักษ์ชุมชน	●		
10) ผู้อยู่อาศัยมีแนวโน้มให้ความร่วมมือและสนับสนุนในการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์	●		
ผู้นำชุมชนและการรวมกลุ่ม			
11) ตัวแทนหรือผู้นำชุมชนมีความรู้ ความสามารถในการทำให้เกิดการพัฒนาในชุมชน มีจิตอาสาและแสวงหาความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกได้		●	
12) มีการรวมกลุ่มทำประโยชน์ร่วมกันในชุมชน มีความรู้สึกสภာณะร่วมกัน และมีความตระหนักต่อปัญหาที่เกิดในชุมชน			●

จากหลักเกณฑ์การประเมินศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยย่านเมืองเก่านางเลิ้ง เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ชุมชน เมื่อนำศักยภาพในแต่ละหัวข้อมาพิจารณาศักยภาพโดยรวมของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง สามารถสรุปผลได้ว่า การพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งตามแนวทางอนุรักษ์ มีศักยภาพในระดับ “ปานกลาง” เนื่องจาก จุดอ่อนด้านการขาดทุนทรัพย์เพื่อใช้เป็นค่าปรับปรุงที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัย การขาดความรู้ ความเข้าใจในวิธีการปรับปรุงที่อยู่อาศัยตามหลักการอนุรักษ์ และทัศนคติของผู้อยู่อาศัยในชุมชนยังเป็นแบบรัฐอุปถัมภ์ อีกทั้งยังขาดผู้นำหรือตัวแทนที่มีศักยภาพที่จะเป็นแกนหลักในการพัฒนาที่อยู่อาศัย ถึงแม้จะมีปัจจัยสนับสนุนด้านการให้ความร่วมมือและสนับสนุนต่อการพัฒนาชุมชน ความผูกพันกับชุมชนและลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ส่งเสริมเอกลักษณ์ของพื้นที่นางเลิ้ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

ข้อเสนอแนะ

บทสรุป ศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยย่านเมืองเก่านางเลิ้ง ตามแนวทางอนุรักษ์

การพัฒนาและฟื้นฟูที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัย เพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินการอนุรักษ์ พื้นที่ชุมชน ย่านเมืองเก่านางเลิ้ง สรุปได้ว่า ผู้อยู่อาศัยมีศักยภาพอยู่ในระดับ “ปานกลาง” เนื่องจากมีปัจจัยที่ต่อต้านศักยภาพคือ จุดอ่อนด้านการไม่มีทุนทรัพย์เพื่อใช้เป็นค่าปรับปรุงที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัย การขาดความรู้ ความเข้าใจใน หลักการอนุรักษ์ เทคนิคการก่อสร้างและการดูแลอาคารเก่า ที่สำคัญที่สุดในกระบวนการอนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัย โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน คือ การขาดความเข้มแข็งในการรวมกลุ่มของชาวชุมชน เพื่อแก้ปัญหาที่ อยู่อาศัยและชาวชุมชนยังมีทัศนคติเป็นแบบรัฐอุปถัมภ์ ถึงแม้จะมีปัจจัยสนับสนุนศักยภาพ คือ ด้านการให้ความ ร่วมมือและสนับสนุนต่อการพัฒนาชุมชน ความผูกพันที่มีต่อชุมชน มีอาชีพและลักษณะความสัมพันธ์ของคนใน ชุมชน ส่งเสริมเอกลักษณ์ของพื้นที่นางเลิ้ง

6.1 ความสำคัญในการฟื้นฟูที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์ชุมชน

ในการวางแผนการฟื้นฟูและอนุรักษ์ชุมชนย่านเมืองเก่านางเลิ้ง จะคำนึงถึงการอนุรักษ์และการพัฒนา อาคารประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าในเชิงอนุรักษ์เพียงอย่างเดียวไม่ได้ หากแต่สิ่งสำคัญคือ จะต้องคำนึงถึงความอยู่ รอดและการดำรงอยู่ได้ของผู้อยู่อาศัยในชุมชน เพราะเมื่อพิจารณาให้ดี จะเห็นว่าการที่ชุมชนใดๆ จะดำรงอยู่ และสามารถอนุรักษ์ไว้ได้นั้น ต้องมีคนอยู่อาศัยในชุมชน ซึ่งคนส่วนใหญ่ในชุมชนนางเลิ้งอยู่อาศัยร่วมกันใน ชุมชนมาเป็นเวลานาน มีเพียงส่วนน้อยที่เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่อาศัย คนเหล่านี้มีการประกอบอาชีพที่มี ความสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นคนที่มีฐานะดีหรือยากจนแตกต่างกันอย่างไร จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งมิได้ เนื่องจากคนทุกคนมีความสำคัญและเกี่ยวพันกัน ทั้งในกิจกรรมด้านเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นตัวขับเคลื่อนให้ ชุมชนเกิดการเคลื่อนไหวและเป็นชุมชนที่สมบูรณ์ ดังนั้น การฟื้นฟูและอนุรักษ์ย่านนางเลิ้งนั้น จำเป็นต้องฟื้นฟู และพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชน เพราะการฟื้นฟูและพัฒนาที่อยู่อาศัยทำให้สภาพความเป็นอยู่ของ คนในชุมชนดีขึ้นทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ กระบวนการฟื้นฟูที่อยู่อาศัยเป็นการส่งเสริมศักยภาพของผู้ อยู่อาศัยให้มีความเข้มแข็งขึ้นและยังสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ อันจะทำให้การฟื้นฟูและอนุรักษ์ชุมชนย่านเมืองเก่า นางเลิ้งประสบผลสำเร็จ

ในการดำเนินการปรับปรุง พื้นที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์นั้น จำเป็นต้องมีปัจจัยที่ส่งเสริมและ สนับสนุนกันอยู่ 2 ส่วน ดังนี้

รูปที่ 6.1 แสดงปัจจัยในปรับปรุง ฟันฟูที่อยู่อาศัยตามแนวทางอนุรักษ์

1. ปัจจัยที่เกิดจากศักยภาพภายในของชุมชน

ปัจจัยที่ 1 คุณค่า และเอกลักษณ์ควรรักษา และการอนุรักษ์ และฟื้นฟู

- เกิดขึ้นจากภูมิหลังของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ซึ่งทำให้เกิดรูปแบบทางกายภาพ ที่อยู่อาศัยที่เป็นเอกลักษณ์ และมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ที่แสดงถึงจุดแข็งและศักยภาพที่จะเกิดจากการอนุรักษ์ และฟื้นฟูที่อยู่อาศัย

ปัจจัยที่ 2 ทัศนคติของคนในชุมชน

- เกิดจากความต้องการของชาวชุมชนเอง
- ชุมชนมีสำนึกในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ความรักและภาคภูมิใจในถิ่น และที่อยู่อาศัยของตน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูที่อยู่อาศัย และการรักษาความเป็นชุมชนเก่าอย่างยั่งยืน

ปัจจัยที่ 3 ความเข้มแข็งของชุมชน

- ความพร้อม และความสามารถของคนในชุมชนที่สามารถพัฒนาตนเอง และแก้ปัญหาต่างๆได้ด้วยตนเอง โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ
- การมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดแนวทางการพัฒนา และการแก้ปัญหาต่างๆ
- ชุมชนมีการเรียนรู้ และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องอย่างต่อเนื่อง เช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาของฝีมือจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง, การสืบวิถีชีวิตของผู้คน วัฒนธรรม และประเพณี
- ชุมชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ โดยเป็นชุมชนที่พึ่งตนเอง โดยใช้ทุน และทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

2. ปัจจัยที่เกิดภายนอก หรือปัจจัยสนับสนุน

- หน่วยงานภาครัฐ และท้องถิ่นให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น การออกกฎหมาย การจัดเงินช่วยเหลือ และการให้คำแนะนำด้านเทคนิคการอนุรักษ์ ให้ความรู้เชิงวิชาการในด้านต่างๆแก่ชุมชน
- ความต่อเนื่องของการสนับสนุน และการกระตุ้นของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนให้ชุมชนตระหนัก และเห็นคุณค่าของตนเอง
- การแสวงหาและการสนับสนุนกลุ่มคนที่เป็นแกนกลางในการอนุรักษ์ และปลูกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้มีชีวิตขึ้น เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูชุมชนที่มาจากหลายภาคส่วน , สหกรณ์อนุรักษ์ ฟื้นฟูชุมชน

หากการดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนย่านเมืองเก่าบางเล็ง ได้รับการสนับสนุนจากปัจจัยภายในคือ การมีศักยภาพภายในชุมชนและปัจจัยสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก การที่จะอนุรักษ์ชุมชนย่านเมืองเก่าบางเล็งคงจะประสบผลสำเร็จอย่างที่ต้องการ

6.2 ข้อเสนอแนะ

6.2.1 ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนา

การอนุรักษ์ ฟื้นฟูที่อยู่อาศัยจะประสบความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน ต้องมีกระบวนการสร้างภาคีในการร่วมกันดำเนินการฟื้นฟูที่อยู่อาศัย โดยมีชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนา และมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดิน หน่วยงานท้องถิ่น ประชาคมเมือง พันธมิตรชุมชน มาร่วมดำเนินการ ดังนั้นจึงขอเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟูที่อยู่อาศัย ดังนี้

1) การกำหนดวิสัยทัศน์ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูที่อยู่อาศัย

ต้องตั้งเป้าหมายให้ถูกต้องว่าเป็นการปรับปรุง ฟื้นฟูที่อยู่อาศัย มีวัตถุประสงค์เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเป็นสำคัญ และต้องอยู่บนพื้นฐานของความสมดุลทั้งด้านกายภาพ สังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

2) การให้ความรู้แก่ชุมชน และการเตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชน

ควรเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเสริมสมรรถนะชุมชน โดยเพิ่มความรู้ด้านการฟื้นฟูที่อยู่อาศัย กระบวนการออกแบบทรัพย์ และความรู้อื่นๆที่จำเป็นต่อการดำเนินงาน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนที่ได้ดำเนินงานฟื้นฟูชุมชนเชิงอนุรักษ์มาแล้ว เช่น ชุมชนตลาดสามชุก ชุมชนตลาดน้ำอัมพวา เป็นต้น โดยในระยะแรกต้องอาศัยการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา ที่มีความเข้าใจในเป้าหมายอย่างถ่องแท้เป็นผู้จุดประกายให้กับชาวชุมชน

3) กระบวนการฟื้นฟูที่อยู่อาศัยและอนุรักษ์ชุมชน ต้องดำเนินการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมควบคู่กับการแลกเปลี่ยนความรู้ และเสริมศักยภาพของชุมชนในการแก้ปัญหาต่างๆด้วยตนเอง

โดยอาจคัดเลือกพื้นที่ในชุมชนที่ชาวชุมชนเห็นว่ามีปัญหาพร้อมกันมาดำเนินการเป็นตัวอย่าง อย่างเป็นรูปธรรม เป็นแหล่งเรียนรู้และทดลองจริง เพื่อให้เมื่อชุมชนเกิดการเรียนรู้ ลองผิดลองถูกและนำไปปรับ ให้มีความพร้อมมากขึ้นจนนำไปสู่ชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นแกนหลักในการพัฒนา อันจะนำไปสู่ การพัฒนาที่ต่อเนื่องยั่งยืน

เช่นในพื้นที่บ้านพักด้านหลังตลาดนางเลิ้งซึ่งมีปัญหาด้านที่อยู่อาศัย อาจนำแนวคิดด้านการ พัฒนาที่อยู่อาศัยต่างๆ เช่น Upgrading, Reblocking, Reconstruction ฯลฯ (ดูรายละเอียดบทที่ 2 หัวข้อ 2.3) มาใช้ในการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่ ซึ่งเป็นการปรับผังบริเวณชุมชนเดิมให้เป็นผังบริเวณที่มีระบบและมีโครงสร้าง สาธารณูปโภคพื้นฐานที่ดีขึ้น โดยอาจมีการปรับรื้อย้ายที่อยู่อาศัยบางส่วนให้เป็นระบบมากขึ้น และพัฒนาระบบ สาธารณูปโภคให้ดีขึ้น ทั้งนี้เป็นแค่การยกตัวอย่างเสนอแนะจากผู้วิจัยเท่านั้น โดยการดำเนินการจริง ผู้ดำเนินการควรใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านและหาวิธีการพัฒนาที่เหมาะสมที่สุด ในขั้นต่อไป

รูปที่ 6.2 แสดงตัวอย่างการทำแผนและวิธีการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งตามแนวคิดการจัดปรับผังที่ดิน (Reblocking)

4) กระบวนการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและพื้นที่ในชุมชนนางเลิ้ง จำเป็นต้องได้รับการ สนับสนุนจากเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินในชุมชนนางเลิ้ง

โดยที่ดินส่วนใหญ่เป็นกรรมสิทธิ์ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ดังนั้น สำนักงานทรัพย์สินฯ ควรเป็นผู้สนับสนุนและรวมกับชาวชุมชนเพื่อช่วยกันวางทิศทางและข้อตกลงร่วมกัน โดย มุ่งประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายอย่างสมดุล และเพื่อนำไปสู่การดำเนินการอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมในอนาคต

แผนภูมิที่ 6.1 แสดงแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูที่อยู่อาศัย

จากการศึกษาพื้นที่ชุมชนนางเลิ้ง ซึ่งยังขาดปัจจัยบางประการที่เป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มศักยภาพให้ชาวชุมชนสามารถดำเนินการอนุรักษ์ชุมชนและที่อยู่อาศัยของตน ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอเพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพของผู้อยู่อาศัยและชุมชนในการจะดำเนินการอนุรักษ์ที่อยู่อาศัยและชุมชนในขั้นต่อไป ดังนี้

• จัดตั้งองค์กรชุมชน

โดยสามารถดำเนินการได้เลย ไม่ว่าจะการอนุรักษ์ ฟื้นฟูที่อยู่อาศัยจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้หรือไม่ เพราะเป็นกระบวนการทางสังคมของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูถิ่นที่อยู่อาศัยของตนเองเพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกัน เกิดความเข้มแข็งต่อไป ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนสามารถทำให้เกิดโครงการพัฒนาพื้นที่ที่เกิดจากความร่วมมือ และความต้องการของชุมชนเอง โดยมีต้องอาศัยแผนจากภาครัฐ

และหากชุมชนมีความต้องการที่จะอนุรักษ์ ฟื้นฟูที่อยู่อาศัยแล้ว จำเป็นต้องแสวงหากลุ่มที่เป็นแกนนำหรือกลุ่มที่เป็นแกนกลางในการประสานงานระหว่างชาวชุมชน กับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยจัดตั้งเป็นองค์กรที่เป็นรูปธรรม ซึ่งอาจประกอบไปด้วยประกอบด้วยภาคประชาชน และหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงกับพื้นที่ชุมชนย่านเมืองเก่า โดยมีภาครัฐจากส่วนกลางเป็นผู้สนับสนุน โดยคณะกรรมการดังกล่าวมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

- ส่งเสริม และเร่งรัดให้มีการอนุรักษ์ ดูแล ปรับปรุง มรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่า
- กำหนดมาตรการ และบังคับใช้กฎข้อบังคับต่างๆ
- ส่งเสริมให้มีการสร้างแรงจูงใจ และกลไกทางเศรษฐศาสตร์ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมด้านการอนุรักษ์
- ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนที่สอดคล้องเหมาะสม

- ส่งเสริมให้เกิดการกระจายความรับผิดชอบสู่ทุกภาคส่วน เพื่อสร้างพันธกิจร่วมกัน
- เสริมสร้างขีดความสามารถของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
- เร่งรัดให้เกิดกลไกการเฝ้าระวังและติดตามผล

- **สร้างความเข้าใจแก่ชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของการฟื้นฟูที่อยู่อาศัยและชุมชน**

ให้ความรู้ในเรื่องที่อยู่อาศัย อาคาร สิ่งแวดล้อม รูปแบบสถาปัตยกรรม สังคมวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนย่านเมืองเก่านางเลิ้งแก่ชาวชุมชน โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญและเอกลักษณ์ของพื้นที่ชุมชนที่ตนอยู่อาศัย และมีจิตสำนึกต่อวิสัยทัศน์ในการพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชนต่อไป

- **การให้ความรู้ด้านหลักการอนุรักษ์ที่อยู่อาศัยและการประชาสัมพันธ์**

เผยแพร่ความรู้ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ที่อยู่อาศัยและชุมชนให้แก่ชาวชุมชน ปลุกฝังให้เยาวชนมีความเข้าใจในการอนุรักษ์ท้องถิ่นของตน เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และความหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง และเพื่อเป็นผู้ให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่บุคคลภายนอกที่เข้ามาท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การประชาสัมพันธ์ถึงคุณค่าของพื้นที่ ที่อยู่อาศัยและสถาปัตยกรรม เพื่อให้คนในชุมชนและคนทั่วไปตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ และสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์ในฐานะที่เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถใช้ในเชิงเศรษฐกิจ โดยอาจดำเนินการในรูปการอบรมพร้อมกับการใช้แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อให้ข้อมูลแก่บุคคลภายนอก รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อสาธารณะอื่นๆ หรือจัดงานประจำปี ประชาสัมพันธ์ความเป็นย่านอาหารสำเร็จรูป

- **ส่งเสริมการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ให้กับลูกหลาน**

พื้นที่ชุมชนนางเลิ้งมีประวัติศาสตร์มายาวนานเป็นร้อยปี จึงมีประเพณี วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน นางเลิ้งเป็นชุมชนที่ขึ้นชื่อในเรื่องการทำอาหารทั้งหวานและคาว เป็นที่รู้จักของคนโดยทั่วไป นอกจากนั้นยังมีการละเล่นพื้นบ้านเช่น ละครชาตรี ที่หาดูชมได้ยาก ประเพณีที่ดั้งเดิมและสำคัญอันเป็นประเพณีประจำชุมชน คือ งานวันศาลเจ้ากรมหลวงชุมพรฯ เหล่านี้ ควรได้รับการถ่ายทอดและปลุกฝังให้แก่เด็กและคนรุ่นหลังได้เรียนรู้และสืบสานภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

- **การส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ**

การค้าปลีกในส่วนของตึกแถว ควรสนับสนุนให้มีการค้าปลีกตามลักษณะที่มีมาตั้งแต่อดีต เช่น ร้านอาหารสำเร็จรูป ร้านขายยา ร้านเครื่องเขียน ร้านหนังสือ ร้านค้าเบ็ดเตล็ด ร้านตัดเสื้อ ร้านถ่ายรูป ร้านกาแฟ เป็นต้น และส่งเสริมให้มีการใช้งานอาคารอนุรักษ์ นอกจากนี้ยังควรส่งเสริมลักษณะของกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต สร้างให้เกิดความต่อเนื่องกับพื้นที่เขตอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ เช่น ศูนย์ข้อมูลย่านนางเลิ้ง ร้านจำหน่ายของที่ระลึก พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นต้น

กิจกรรมการค้าในตลาดนางเลิ้ง จากการสำรวจพบว่าลักษณะการค้าของสดในตลาดนางเลิ้งมีแนวโน้มที่จะลดลง ลูกค้าบางส่วนเปลี่ยนไปใช้บริการที่ตลาดมหานาคเนื่องจากมีราคาถูกกว่า ส่วนการค้าอาหารสำเร็จรูปมีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้น จึงควรจัดระเบียบของกิจกรรมการค้าภายในพื้นที่ตลาดให้มีสัดส่วนของการขายของสดและอาหารสำเร็จรูปที่เหมาะสมมากขึ้น โดยในระยะยาวควรมีการส่งเสริมลักษณะการค้าอาหารสำเร็จรูปให้มากขึ้น ทั้งนี้ต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการปรับปรุงสภาพทางกายภาพของตลาดให้มีความสะอาดและมีระเบียบมากขึ้นด้วย

นอกจากนี้ต้องมีการประชาสัมพันธ์ของดีตลาดนางเลิ้ง และบอกถึงช่วงเวลาเปิด-ปิด ของตลาดให้ประชาชนนอกพื้นที่และนักท่องเที่ยวได้ทราบโดยทั่วไป ซึ่งปัจจุบัน วันเสาร์และอาทิตย์จะไม่ค่อยมีของขาย หากอยากให้นักท่องเที่ยวมาใช้บริการมากขึ้น พ่อค้า-แม่ค้าอาจจะต้องพิจารณาเปิดร้านขายของในวันดังกล่าว เพื่อเป็นการเชิญชวนลูกค้าให้เข้ามาใช้บริการให้มากขึ้น

ประเด็นที่แม่ค้า-แม่ค้าและชาวชุมชนนางเลิ้งอยากให้มีที่จอดรถบริเวณใกล้ๆ กับตลาด เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับลูกค้า ซึ่งจะทำให้มีลูกค้ามาใช้บริการเพิ่มขึ้นนั้น จากการสำรวจ บริเวณที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นพื้นที่จอดรถได้ มีเพียงบริเวณเดียวเท่านั้นคือ อุ้งจอดรดแท็กซี่หลังตลาดนางเลิ้ง(ดูหัวข้อพื้นที่จอดรถ 4.4.2) ผู้วิจัยเห็นว่า ความเป็นไปได้ แต่ต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของที่ดิน คือสำนักงานทรัพย์สินฯ และผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ในการเช่าในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ยังมีพื้นที่จอดรถใกล้เคียง เช่น ภายในวัดสุนทรธรรมทาน และภายในวัดโสมมณีส โดยอาจทำเรื่องขอยืมเป็นเวลาและทำข้อตกลงกับทางวัดให้ชัดเจน แล้วให้ชาวชุมชนจัดทำป้ายทางเท้า บอกเส้นทางเดินไปยังตลาดนางเลิ้ง ก็จะเป็นการช่วยในเรื่องปัญหาที่จอดรถได้

● จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นการให้ความรู้แก่ชุมชนอีกทางหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เนื่องจากเป็นการปูพื้นฐานในระยะยาว และที่สำคัญคือเป็นการสร้าง “คน” โดยเฉพาะเด็ก และเยาวชนรุ่นใหม่ที่จะเป็นผู้ดูแลมรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงที่อยู่อาศัยที่มีเอกลักษณ์

วิธีการ คือ การดำเนินสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อปฏิรูปการศึกษาในภาคประชาชน ซึ่งเป็นความรู้ที่สร้างขึ้นโดยคนในท้องถิ่นที่อธิบายนเอง และเป็นผู้เขียนประวัติศาสตร์ร่วมกัน โดยมีนักวิชาการจากภาครัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนด้านการรวบรวมข้อมูลเพื่อให้เป็นระบบ การสังเคราะห์ และช่วยชี้ให้เห็นประเด็นหรือสาระสำคัญที่สามารถแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งให้ความช่วยเหลือในเรื่องการจัดการ และเทคนิค เป็นการส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นรู้สึกมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และเป็นกระบวนการหนึ่งในการกระตุ้นชุมชนรู้จักที่จะเรียนรู้จักตนเองร่วมกัน ส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่เคลื่อนจากข้างใน เป็นการดูแลตนเอง รู้จักตนเอง รู้จักท้องถิ่น และสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเอง เป็นการปฏิรูปการศึกษาในภาคประชาชน ดังนั้นการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นไม่ควรหวังเงินสนับสนุนจากภาครัฐ ควรสร้างจากกำลังของตนเอง เริ่มจากพิพิธภัณฑ์เล็กๆ และขยายไปตามกาลเวลา พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นกระบวนการศึกษาและเรียนรู้ ไม่ใช่สิ่งที่เป็

จุดจบในตัวเอง ความรู้ที่ใช้ในการสร้างพิพิธภัณฑ์นั้น สามารถนำมาเขียนขึ้นเป็นองค์ความรู้ให้คนในท้องถิ่น ได้รับรู้และสืบทอดต่อไป ทำให้พิพิธภัณฑ์เป็นของส่วนรวมของคนในชุมชนทุกรุ่นทุกสมัย

โดย ชุมชนตลาดสามชุกเป็นตัวอย่างของการนำพิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการให้ชาวสามชุกที่มองเห็นคุณค่าของตนเอง โดยการร่วมกันค้นหาความเป็นตัวตนร่วมกันของคนสามชุก ผ่านพิพิธภัณฑ์มีชีวิต โดยใช้บ้านของขุนจำนงค์ จีนาสังข์ นายอากรคนแรกของสามชุกเป็นที่ทำการ เป็นที่รวบรวมของเก่าตลอดจนองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคนสามชุกทั้งวิถีชีวิตมาไว้ที่นี่ ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ บ้านขุนจำนงค์ ที่สามชุก จึงเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ท้องถิ่นแห่งแรกของเมืองไทย เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เห็นคน เห็นชีวิต เห็นชุมชน เห็นความเคลื่อนไหว เพราะเป็นพิพิธภัณฑ์ที่สร้างจากจิตสำนึก ของคนในชุมชน และร่วมกันสร้างจากการร่วมมือของคนในชุมชน มิใช่ทางราชการมาทำให้เหมือนที่มีอยู่ทั่วไป และที่สำคัญคำว่าพิพิธภัณฑ์ของคนสามชุกมิได้มีความหมายเพียงตัวที่ทำการของพิพิธภัณฑ์เท่านั้น แต่หมายรวมถึงอาคารที่อยู่อาศัย และวิถีชีวิตของผู้คนทั้งตลาดสามชุก

รูปที่ 6.3 แสดงบ้านของขุนจำนงค์ จีนาสังข์ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแห่งแรกของเมืองไทย

ย่านเมืองเก่านางเลิ้งมีศักยภาพ และของดีมากมาย ทั้งด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม กายภาพที่อยู่อาศัยที่มีคุณค่า และที่สำคัญทรัพยากรบุคคล ที่มีความรู้ความสามารถ มีผู้อาวุโสเมือง ปราชญ์ชุมชนที่สามารถบอกเล่าเรื่องราวของย่านเมืองเก่านางเลิ้งได้เป็นอย่างดี ดังนั้น การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่งในการส่งเสริมให้ชุมชนรู้จักตนเอง และตระหนักในคุณค่าของตนเอง และที่สำคัญคือเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องราวของชุมชน โดยการบอกเล่าของคนในชุมชน และเพื่อคนในชุมชนเอง

นอกจากนี้การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนยังเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาบ้านเก่าที่ยังคงสภาพสมบูรณ์ที่ปัจจุบันเจ้าของไม่ได้อยู่อาศัยแล้ว ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนพอสมควรในพื้นที่ย่านเมืองเก่าสกลนคร โดย ชิราคราว่า-โกะ เป็นกรณีศึกษาที่ดีในการจัดการกับบ้านเก่าถูกทิ้งร้างมาทำเป็นพิพิธภัณฑ์ โดยรัฐบาลท้องถิ่นของชิราคราว่า-โกะ ได้มีแนวทางการจัดการกับบ้านแบบดั้งเดิมที่เจ้าของอยากขาย โดยจัดซื้อและได้เคลื่อนย้ายบ้านที่เจ้าของอยากขาย ให้มาอยู่รวมกันในพื้นที่ที่สามารถดูแลรักษาได้ง่าย เพื่อเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ ทั้งยังได้รับการสนับสนุนด้านความรู้เชิงวิชาการด้านอนุรักษ์บ้านแบบดั้งเดิม และการอนุรักษ์วัฒนธรรมจากอาจารย์ในมหาวิทยาลัย

ปัจจุบัน มีบ้านแบบดั้งเดิม ที่ภาครัฐรับซื้อไว้ 25 หลัง ได้นำมาทำเป็น Open-air Museum สำหรับให้คนทั่วไป และคนรุ่นใหม่ในชุมชนได้มาศึกษา เรียนรู้

ดังนั้น จากกรณีศึกษานี้ภาครัฐ และหน่วยงานท้องถิ่น สามารถนำมาปรับ และประยุกต์ในการจัดการเกี่ยวกับบ้านเก่าที่มีคุณค่าที่ถูกทิ้งร้างในพื้นที่ย่านเมืองเก่าบางแห่ง ให้เกิดการใช้ประโยชน์ และเหมาะสมได้

รูปที่ 6.4 แสดงการนำบ้านเก่าที่ไม่ใช้ประโยชน์มาทำเป็น Open-air Museum ใน ซิราคิวส์-โกะ

● การตั้งกองทุนเพื่อการอนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัย

การรักษาเอกลักษณ์ภูมิทัศน์เมือง ชุมชน และที่อยู่อาศัย จำเป็นต้องมีแหล่งเงินทุนให้ชาวชุมชนกู้ยืม เพื่อนำมาใช้จ่ายในการปรับปรุงอาคารบ้านเรือน หรือสร้างชิ้นใหม่ให้สอดคล้องกลมกลืนกับอาคารอนุรักษ์ โดยการจัดตั้ง “กองทุนเพื่อการอนุรักษ์และพื้นที่อยู่อาศัย” มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเงินระดมทุนจากท้องถิ่นและภาคเอกชนเป็นหลัก เพื่อสนับสนุนและสร้างแรงจูงใจให้ท้องถิ่น ชุมชน ได้ปรับปรุงอาคารสภาพแวดล้อมเพื่อให้สอดคล้องแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์

ชุมชนสามแพร่ง คือกรณีศึกษาที่ดีมาก ในการนำรูปแบบของสหกรณ์มาใช้ เรียกว่า “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” มีหน้าที่แตกต่างจากประชาคมเมือง สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่ามีการทำงานที่เน้นกิจกรรมในระดับที่กว้างออกไปจากชุมชน และมีการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐฯ รวมถึงจัดกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมที่ใช้ระยะเวลายาวนาน ทั้งนี้วัตถุประสงค์กำหนดไว้อย่างชัดเจนในข้อบังคับของสหกรณ์ที่ว่า

“ สหกรณ์มีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมดำเนินกิจการเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจสังคม ช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประสานงานกับภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาเมืองและวัตถุประสงค์ของสหกรณ์ที่กำหนดไว้ มีหลายข้อที่ชี้ให้เห็นถึงแนวทางการทำงานที่แตกต่างจากองค์กรอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนอื่นๆ อาทิ การส่งเสริมให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มพูนและถาวรในการประกอบอาชีพค้าขาย จากการฟื้นฟูพัฒนาเมืองเก่าเป็นแหล่งท่องเที่ยว และปรับปรุงที่อยู่อาศัยของสมาชิกโดยรอบให้สวยงามเพื่อรองรับการท่องเที่ยว และนอกจากนี้ วัตถุประสงค์สำคัญอีกประการหนึ่งที่ได้ชี้แจงไว้ คือการจัดกิจกรรมร่วมกับกับส่วนภาครัฐและเอกชน เพื่อสร้างสำนึกของชุมชนในการมีส่วนร่วมพัฒนาเมือง”

ในการทำงานนั้น สหกรณ์ฟื้นฟูเมือง เปิดกว้างให้ผู้สนใจทั่วไปสามารถเป็นสมาชิกของสหกรณ์ได้ เพื่อระดมทุนสนับสนุนการทำงาน ส่วนคณะกรรมการของสหกรณ์ ส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ และในอีกส่วนหนึ่งมาจากคณะกรรมการของประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง ซึ่งเป็นองค์กรที่ดำเนินงานมาตั้งแต่ในระยะแรก

จากแนวทางการทำงานข้างต้นจะเห็นได้ว่า สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด จะให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์เมืองเก่าไปพร้อมกับการพัฒนา ไม่จำกัดเฉพาะการทำงานในย่านสามแพร่ง แต่ระดมความคิดและร่วมทำงานกับชุมชนเมืองเก่าในทุกพื้นที่ของประเทศ จึงเป็นโอกาสดีสำหรับการอนุรักษ์ฟื้นฟูที่อยู่อาศัยย่านเมืองเก่านางเลิ้งที่จะขอคำปรึกษา แนะนำด้านต่างๆ รวมถึงรูปแบบการบริหารจัดการเพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับตนเอง

โดยในปัจจุบันแต่ละชุมชนในพื้นที่ย่านเมืองเก่านางเลิ้ง เคยมีการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์โดยการบริหารจัดการของชาวชุมชนเอง โดยมีกลุ่มสตรีแม่บ้าน อสม. เป็นแกนหลักในการดำเนินงาน แต่เพราะไม่ได้รับการตอบรับที่ดีจากเพื่อนสมาชิกที่เป็นผู้อยู่อาศัยในชุมชนด้วยกัน เนื่องจากการขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี และไม่ได้มีการให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการฟื้นฟูที่อยู่อาศัย จึงได้ล้มเลิกโครงการไป แสดงถึงความทัศนคติที่อยากจะมีการออมเงินเพื่อทำประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชน แต่ยังมีขีดความสามารถที่จะพัฒนาได้ค่อนข้างน้อย เนื่องจากการขาดความรู้และประชาสัมพันธ์ให้เข้าใจถึงประโยชน์ที่แท้จริงของการออม แต่หากได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเข้าไปช่วยให้ความรู้และดำเนินการในขั้นต้น เพื่อความเข้าใจของชาวชุมชนแล้ว การตั้งกองทุนเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูที่อยู่อาศัยก็อาจประสบผลสำเร็จ ซึ่งรูปแบบของสหกรณ์ยังเป็นการเชื่อมโยงสมาชิกให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีการสื่อสาร/การแลกเปลี่ยนข่าวสาร ส่งผลให้สมาชิกมีความผูกพันกัน อันเป็นพื้นฐานของการสร้างชุมชนที่แท้จริง

ประกอบกับความสัมพันธ์แบบเครือญาติและเพื่อนบ้าน ที่มีการพึ่งพาอาศัยกัน เป็นจุดแข็งอย่างหนึ่งของพื้นที่ย่านเมืองเก่านางเลิ้ง ที่เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่ม เนื่องจากการทอดทิ้งของบ้านพักอาศัยที่มีคุณค่าส่วนหนึ่งเกิดจากภาวะเศรษฐกิจระดับครัวเรือนที่มีรายได้ไม่แน่นอน ดังนั้นการรวมกลุ่มในการกั๊ยมเงินจึงเป็นการแก้ปัญหาเรื่องรายได้ที่ไม่แน่นอนของผู้อยู่อาศัย ส่งเสริมให้มีการช่วยเหลือด้านการเงินระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ดังนั้นความสัมพันธ์เชิงสังคมที่เข้มแข็ง เป็นจุดแข็งอย่างหนึ่งที่สามารถทำให้การจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการอนุรักษ์ และฟื้นฟูที่อยู่อาศัยประสบความสำเร็จได้

● การสนับสนุนของภาครัฐ

ควรจะให้การสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือ จัดตั้งหน่วยงานเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ โดยเฉพาะ ให้คำปรึกษาชาวชุมชนเรื่องการดูแล และการปรับปรุง ซ่อมแซมหรือต่อเติมอาคารบ้านพักอาศัย โดยเฉพาะอาคารที่มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์ ให้เป็นไปตามข้อกำหนดและเงื่อนไขการอนุรักษ์อาคารและชุมชนประวัติศาสตร์

นอกจากนั้น รัฐบาลอาจมีการจัดหาค่าความรู้สู่ชุมชน โดยจัดการอบรม ฝึกอาชีพ ให้ความรู้จากบุคคลภายนอกที่มีความรู้ที่สอดคล้องกับการประกอบอาชีพของชาวชุมชนในท้องถิ่น โดยกำหนดช่วงเวลาที่เขา

ชุมชนพร้อม และมีความสะดวก หรืออาจจัดการดูงานชุมชนต่างๆที่มีลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจคล้ายคลึงกัน เพื่อสร้างแรงบันดาลใจและแรงจูงใจในการดำรงรักษาชุมชนของตนไว้

6.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อศึกษาขั้นต่อไป

การศึกษาศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนย่านเมืองเก่า กรณีศึกษาชุมชนนางเลิ้งนี้ เป็นเพียงแค่ส่วนหนึ่งของการการศึกษาที่จะนำไปสู่การปรับปรุง พื้นฟูที่อยู่อาศัย และ เกิดการอนุรักษ์ชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม และเพื่อให้การดำเนินการสามารถเกิดขึ้นได้เป็นผลสำเร็จ ผู้วิจัยเห็นสมควรให้ผู้ที่สนใจในเรื่องดังกล่าว ควรศึกษาในประเด็นต่างๆ เพิ่มเติม ดังนี้

1. การศึกษาทัศนคติของเจ้าของที่ดิน(สำนักงานทรัพย์สินฯ) ที่มีต่อแนวทางการปรับปรุง พื้นฟูที่อยู่อาศัยและอนุรักษ์ชุมชนนางเลิ้ง โดยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน โดยมุ่งเน้นผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ทั้งชาวชุมชนนางเลิ้ง และเจ้าของที่ดิน
2. การศึกษาวิธีการซ่อมแซมอาคารที่พักอาศัย ทั้งที่เป็นอาคารอนุรักษ์ และบ้านพักอาศัยภายในชุมชน เพื่อรักษาสภาพอาคารที่พักอาศัยต่างๆ ให้สามารถใช้งานได้อย่างปลอดภัยและมีมาตรฐาน
3. กระบวนการพัฒนาและปรับปรุงที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับชุมชนย่านเมืองเก่านางเลิ้ง
4. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และการจัดการทางการเงินที่เหมาะสมกับการอนุรักษ์ พื้นฟูที่อยู่อาศัยของชุมชน ซึ่งประเด็นศึกษาควรดูว่า คนในชุมชนสามารถประกอบอาชีพและมีรายได้ที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้หรือไม่ หรือทำอย่างไรให้ชาวชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน
5. การศึกษาความเป็นไปได้เรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามหลักการของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช.

โดยผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการศึกษาในครั้งนี้ และการศึกษาที่จะเกิดขึ้นดังข้อเสนอแนะ จะนำไปสู่กระบวนการการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนาคุณพันธุ์. ถนนราชดำเนิน. วารสารเมืองโบราณ 6, 3. (2523).

การพัฒนาตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการกระจาย
รายได้. กันยายน 2548.

กุลชลทิพย์ พาณิชภักดิ์ และคณะ. โครงการจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยและแผนป้องกัน/แก้ไขปัญหาชุมชน
แออัด ปีงบประมาณ 2552 : กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง กลุ่ม / สมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ : คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552

กุลธิดา สามะพุทธิ. ถนนวัย 99 ปี สายนี้ชื่อราชดำเนิน. วารสารสารคดี 14 (1984).

กำธร กุลชล และทรงสรรค์ นิลกำแหง. วิวัฒนาการทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออกตั้งแต่ก่อนเริ่ม
สร้างกรุงจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง. วารสาร ม.ศิลปากร ฉบับพิเศษ กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี
(2525).

เกียรติ จิวะกุล, และคนอื่นๆ. การขยายตัวของตลาดในกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี. ใน การเปลี่ยนแปลงของ
กรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2525.

เขมชาติ วงศ์ทิมารัตน์. แนวทางการอนุรักษ์คลองและชุมชนริมคลองบางใหญ่, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ขวัญใจ เอมใจ. ประวัติศาสตร์และความทรงจำบนถนนราชดำเนิน. วารสารสารคดี 14 (2541).

โครงการจำแนกประเภทและกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ดินในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วน
พระมหากษัตริย์ ระยะที่ 1 และพื้นที่ต่อเนื่อง. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เสนอต่อ สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. 2549

จิระภา ฉิมสุข. ศักยภาพของชุมชนในด้านทัศนศาธาณสุข. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2544.

ณวรรณ สายเชื้อ. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ดุษฎี ทายตะคุ. เอกสารคำสอนวิชา 2503 413 การวางผังเมือง ตอน กลยุทธ์การอนุรักษ์-พัฒนาเมือง, 2551.

เทียมสุรย์ สิริศรีศักดิ์. การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ย่านนางเลิ้ง, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชา สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543

ธาดา สุทธิธรรม. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพฯ : หิรัญพัฒน์, 2533.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บรรณาธิการ), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพทรงวงศ์ ฉบับตัวเขียน กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

นิจ หิฎฐีระนันท์ และคนอื่นๆ. ถนน: วิวัฒนาการในรอบ 200 ปี. ใน สมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ ครบรอบ 200 ปี, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

บริษัท เครือซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน). เอกสารประกอบโครงการเครือซีเมนต์ไทยรักประเทศไทยเพิ่มมุมมองใหม่ให้สังคม, 2540. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

บัณฑิต อ่อนดำ และวิริยา น้อยวงศ์นยางค์. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท: ประสบการณ์ของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

ประเวศ วะสี, 2543. ยุทธศาสตร์เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ.

ปราณี กล้าส้ม. ย่านเก่าในกรุงเทพฯ. เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ด้านสถาปัตย์พิมพ์, 2549

ปรีดา หุตะจุกะ. พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมบ้านบางแม่หม้าย จังหวัดสุพรรณบุรี.

วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชฎี. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

พัชรินทร์ เวียงชัย. แนวความคิดในการอนุรักษ์ชุมชนไท-โคราช กรณีศึกษา: หมู่บ้านพระเพลิง. วิทยานิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. ข้อเสนอคำจำกัดความ. เอกสารแจกในที่ประชุมฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการเฉพาะกิจด้านการเงินการคลังเพื่อสังคม, 2539.

“มะจึคีคี”การปลูกชุมชนในญี่ปุ่น แนวความคิดและแนวทางปฏิบัติ. ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาชุมชนเมือง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. เอกสารประกอบการนำเสนอผลการศึกษา”ชุมชนนางเลิ้ง” โครงการวิจัยและปฏิบัติการพัฒนาชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง ระยะที่ 2, 2543. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2525.

เล็ก.ชาวบ้านในชุมชนนางเลิ้ง. สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2553.

ลำดวน เทียรณินิ. วชิราวุธานุสรณ์สาร 19 (เมษายน 2543): 93-98.

วรรณชัย วราศิริกุล. สมาชิกสภาเขตป้อมปราบศัตรูพ่ายและชาวบ้านในชุมชนนางเลิ้ง. สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2553.

วรรณศิลป์ พีรพันธุ์. องค์ประกอบเมือง, (อัดสำเนา), 2538.

วิภาวรรณ ยนต์เปี่ยม. มิตร ชัยบัญชา 22 ปีแห่งการจากนิรันดรของพระเอกตลอดกาล. Decade 2 (2535).

วิวัฒน์ สีหนาท. การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลอง กรณีศึกษา : คลอง
อุโมงค์และคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการ
 วางแผนชุมชน เมืองและสภาพแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณ
 ทหารลาดกระบัง, 2546.

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. ชื่อบ้านนามเมือง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2540.

ศรีศักร วัลลิโภดม. ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย “ท้องถิ่นวัฒนา”. เอกสารประกอบการประชุมทาง
วิชาการ เสนอที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 22-23 มิถุนายน 2540.
 (เอกสารไม่ตีพิมพ์ เผยแพร่)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน. ขอนแก่น: โรงพิมพ์
 มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2537.

สีลาภรณ์ นาคทรพร และคณะ. ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท : ประสพการณ์จากนักพัฒนา. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2528.

สุวัฒนา ธาดานิติ. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ การอนุรักษ์อนุสรสถานและแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพฯ : หิรัญพัฒน์ , 2533.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. กรุงเทพมหานคร : คู่มุครง มรดกไทย, 2541.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. แผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย . กรุงเทพมหานคร: วิทยักษ์, 2541.

เอนก นาวิกมูล. 100 ปี ตลาดนางเลิ้ง. ศิลปวัฒนธรรม 21 (กุมภาพันธ์ 2543): 96-98.

อนุชาติ พวงสำลี และ อรทัย อาจอ่ำ. การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539.

ภาษาอังกฤษ

Bernard M. Feilden. Conservation of Historic Building. Great Britain: Bath Press, 1994.

Harry L. Garnham, "maintaining the spirit of place" in A Process for the Preservation of town character. Mesa: PDA, 1985.

Kohem Nahoum. Urban Conservation. Massachuset: MIT Press, 1996. Amos Rapoport, "System of activities and system of settings," in Domestic Architecture and the use of space: an interdisciplinary cross-cultural study. Edited by Susan Kent. Cambridge University press, 1990.

Middleton Michale. "Conservation in action," in A Progress Report on What is Being Done in Britain's Conservation Area. Based on Civic Trust Conference Held at the Royal Festival Hall, London: Civic Trust, 1972.

Morriss David. Neighborhood Power: the new location. Boston: Beacon Press, 1975.

Robert McNulty. "Cultural Tourism: Opportunities of Conservation Economic development," in Conservation and Tourism . London: heritage trust, 1985.

Speiregen, Paul D. Urban Design: The architecture of Towns and City. New York: (n.d.), 1965.

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

แบบสัมภาษณ์ใช้ในการวิจัย

เรื่อง

เรื่อง ศักยภาพในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนย่านเมืองเก่า
: กรณีศึกษาชุมชนนางเลิ้ง กรุงเทพมหานคร

โดย นายสมชาย เกตุรัตน์มาลี นิสิตปริญญาโท

ภาควิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำชี้แจง

แบบสอบถามนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งในด้านต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแบ่งเป็นหัวข้อ ดังนี้

ตอนที่ 1 ลักษณะครัวเรือน

ตอนที่ 2 ทศนคติต่อที่อยู่อาศัย

ตอนที่ 3 ทศนคติต่อชุมชน

ตอนที่ 4 ทศนคติต่อการอนุรักษ์ชุมชน

ตอนที่ 5 ความสัมพันธ์ในชุมชน

การตอบแบบสัมภาษณ์นี้ใช้เพื่อการศึกษา ผู้ตอบจะไม่มีผลกระทบใด ๆ จากการตอบแบบสัมภาษณ์ และการเสนอผลการวิจัยในครั้งนี้เป็นภาพโดยรวมเท่านั้น

ขอขอบพระคุณท่านที่กรุณาให้ความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์

ท่านอยู่บ้านเลขที่..... ชุมชนศุภมิตร 1 2

วันที่สัมภาษณ์..... เบอร์โทรศัพท์.....

ตอนที่ 1 ลักษณะครัวเรือน

1. ครอบครัวยุคของท่านมีจำนวนสมาชิก (รวมท่านด้วย)..... คน ประกอบด้วย

ตามชื่อในทะเบียนบ้าน		ตามการอยู่อาศัยจริง		สถานะในครอบครัว					
				ปู่/ตา/ ย่า/ยาย	พ่อ/แม่	ลุง/ป้า/ น้า/อา	ลูก	หลาน	อื่น ๆ
เป็นชายคน	อายุ..... ปี	เป็นชายคน	อายุ..... ปี	☐	☐	☐	☐	☐
	อายุ..... ปี		อายุ..... ปี	☐	☐	☐	☐	☐
	อายุ..... ปี		อายุ..... ปี	☐	☐	☐	☐	☐
	อายุ..... ปี		อายุ..... ปี	☐	☐	☐	☐	☐
	อายุ..... ปี		อายุ..... ปี	☐	☐	☐	☐	☐
เป็นหญิงคน	อายุ..... ปี	เป็นหญิงคน	อายุ..... ปี	☐	☐	☐	☐	☐
	อายุ..... ปี		อายุ..... ปี	☐	☐	☐	☐	☐
	อายุ..... ปี		อายุ..... ปี	☐	☐	☐	☐	☐
	อายุ..... ปี		อายุ..... ปี	☐	☐	☐	☐	☐
	อายุ..... ปี		อายุ..... ปี	☐	☐	☐	☐	☐

2. ท่านอยู่อาศัยในชุมชนนางเล็งมาเป็นเวลา..... ปี โดย

1. อยู่ตั้งแต่เกิด

2. ย้ายมาจากที่อื่นเนื่องจาก

1. ใกล้เคียงแหล่งงาน

2. แต่งงาน

3. อื่น ๆ (ระบุ).....

3. อาชีพของท่าน

1. ค้าขายอาหาร

2. นักธุรกิจ / ธุรกิจส่วนตัว

3. บริการ เช่น ตัดผม, เสริมสวย

4. รับจ้าง

5. พนักงานบริษัทเอกชน

6. ครู / อาจารย์ / นักวิชาการ

7. ตำรวจ / ทหาร

8. ข้าราชการของรัฐ

9. หมอ / พยาบาล

10. นักการเมือง

11. ทนายความ

12. อื่น ๆ.....

ตอนที่ 2 ทัศนคติต่อที่อยู่อาศัย

1. บ้านของท่านทำสัญญาเช่ากับ

1. สำนักงานทรัพย์สินฯ 2. วัดแค 3. วัดโสมนัส
 4. เช่าช่วงต่อ 5. อื่น ๆ(ระบุ).....

2. อายุบ้านท่าน. 1. ทราบ(ระบุ)..... ปี 2. ไม่ทราบ

3. ท่านใช้อาคารที่เช่ามาทำกิจกรรมใดบ้าง

1. อยู่อาศัยอย่างเดียว 2. ร้านอาหาร ประเภท (ระบุ).....
 3. เก็บของ 4. ให้บริการ ประเภท (ระบุ).....
 5. สำนักงาน ประเภท (ระบุ).....
 6. ให้เช่าช่วงต่อ โดยปัจจุบันให้เช่าจำนวนครอบครัว
 7. อื่น ๆประเภท (ระบุ).....

4. บ้านของท่านอยู่ในสภาพที่ควรได้รับการซ่อมแซมปรับปรุงหรือไม่ ณ ปัจจุบัน

1. ควร เพราะ(ระบุ).....
เหตุผลที่ไม่ได้ซ่อมก่อนหน้านี้ เพราะ ()₁ ไม่มีเงิน ()₂ ยังไม่จำเป็นมาก
()₃ อื่น ๆ(ระบุ).....
 2. ยังไม่ควร เพราะ(ระบุ).....

5. ท่านคิดว่าบ้านของท่านควรซ่อมแซมหรือปรับปรุงเรื่องใดบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

1. บ้านไม่แข็งแรง ปรับปรุงโดย ()₁ ซ่อมแซมให้สภาพคงเดิม ()₂ รื้อแล้วสร้างใหม่
()₃ รื้อแล้วสร้างรูปแบบใหม่ ()₄ อื่น ๆ(ระบุ).....
 2. สีบ้านเก่า ปรับปรุงโดย ()₁ ทาสีให้เหมือนสีเดิม ()₂ ทาสีใหม่
()₃ อื่น ๆ(ระบุ).....
 3. พื้นรั่ว น้ำซึม ปรับปรุงโดย(ระบุ).....
 4. หลังคารั่ว ปรับปรุงโดย(ระบุ).....
 5. ปัญหาขาดแสงสว่างและการระบายอากาศ ปรับปรุงโดย(ระบุ).....
 6. ขนาดพื้นที่บ้านไม่เพียงพอกับการใช้สอย ปรับปรุงโดย(ระบุ).....
 7. ห้องน้ำไม่เพียงพอกับจำนวนคนในบ้าน ปรับปรุงโดย(ระบุ).....
 8. ขาดพื้นที่จอดรถส่วนตัว ปรับปรุงโดย(ระบุ).....
 9. ปัญหาเรื่องการเดินทาง ปรับปรุงโดย(ระบุ).....
 10. อื่น ๆ(ระบุ)..... ปรับปรุงโดย(ระบุ).....

6. ถ้าท่านจะซ่อมแซมบ้าน จะใช้วิธีการใด

ข้อ	วิธีการ		วิธีการอื่น ๆ(ระบุ)
6.1	☐ ₁ บอกเจ้าของที่ก่อน	☐ ₂ ไม่ต้องบอกเจ้าของที่	₃
6.2	☐ ₁ ออกค่าใช้จ่ายเอง	☐ ₂ เจ้าของที่ออกค่าใช้จ่าย	₃
6.3	☐ ₁ ทำการซ่อมแซมเอง	☐ ₂ จ้างผู้รับเหมา	₃

7. ท่านมีบ้านหลังอื่นนอกจากบ้านหลังที่อยู่ในชุมชนนางเลิ้งหรือไม่

1. ไม่มี 2. มี จำนวน.....หลัง

8. ในอนาคตต้องการย้ายที่อยู่อาศัยออกจากนางเลิ้งหรือไม่

1. ไม่ต้องการ (ไม่ต้องตอบข้อ 9.และข้อ 10.) 1. ต้องการ (ตอบข้อ 9.และข้อ 10.)

9. ท่านมีแผนการย้ายที่อยู่อาศัยใหม่ภายในระยะเวลาเท่าใด

1. ภายใน 3 เดือน 2. ภายใน 6 เดือน 3. ภายใน 1 ปี
 4. 1 ปีขึ้นไป 5. อื่น ๆ(ระบุ).....

10. ท่านต้องการย้ายที่อยู่อาศัยใหม่เพราะ(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

1. ที่อยู่อาศัยเดิมมีปัญหา
 () ₁ ถูกไล่ () ₂ ที่อยู่อาศัยเดิมคับแคบ () ₃ ที่อยู่เดิมไกลจากที่ทำงาน
 () ₄ ค่าเช่าบ้านแพง () ₅ ถนน/ทางเดินไม่สะดวก () ₆ ที่อยู่อาศัยเดิมมีสภาพแวดล้อมไม่ดี
2. การเปลี่ยนแปลงในครอบครัว
 () ₁ จะแต่งงาน () ₂ จะมีลูก () ₃ ลูกจะโต () ₄ แยกครอบครัวใหม่
3. ย้ายที่ทำงาน
4. อื่น ๆ(ระบุ).....

ตอนที่ 3 ทัศนคติต่อชุมชน

1. ท่านคิดว่าอะไรที่บ่งบอกถึงชุมชนนางเลิ้ง (ตอบเพียงข้อเดียว)

1. ตลาดนางเลิ้ง 2. สนามน้ำนางเลิ้ง 3. โรงหนังเฉลิมธานี
 4. วัดสุนทรธรรมทาน 5. ศาลกรมหลวงชุมพร 6. แหล่งอาหาร ขนม
 7. ชุมชนใจกลางเมืองกรุง 8. ความเก่าแก่ของอาคาร/ชุมชน 9. ความสามัคคีในชุมชน
 10. แหล่งการพนัน 11. อื่น ๆ(ระบุ).....

3. บ้านของท่านมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ไว้หรือไม่

1. ไม่ควร เพราะ(ระบุ)..... 2. ควร เพราะ(ระบุ).....

4. ท่านคิดว่าหากมีการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง โดยให้ประชาชนที่อยู่อาศัยในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วม ท่านยินดีจะให้ความร่วมมือหรือไม่

1. ยินดีให้ความร่วมมือ (ตอบข้อ 5.) 2. รู้สึกเฉยๆ

5. ท่านสามารถมีวิธีการอย่างไรในการช่วยพัฒนาที่อยู่อาศัยและชุมชนของท่าน

1. ช่วยเหลือโดยยินดีลงมือลงแรงทำงาน แต่ไม่ออกค่าใช้จ่าย
 2. ช่วยเหลือเรื่องค่าใช้จ่าย แต่ไม่ช่วยลงมือลงแรงทำงาน
 3. ช่วยเหลือทั้งค่าใช้จ่ายและลงมือลงแรงทำงาน

ตอนที่ 5 ความสัมพันธ์ในชุมชน

1. ท่านมีบ้านเครือญาติ หรือเพื่อนบ้านที่รู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดีที่อยู่ในชุมชนนางเลิ้งจำนวน

1. ไม่มี 2. ไม่เกิน 5 หลัง 3. 6 - 10 หลัง
 4. 11 - 15 หลัง 5. 15 - 20 หลัง 6. อื่นๆ จำนวน

.....หลัง

2. ท่านมีความเชื่อมั่นในประธานและคณะกรรมการชุมชนหรือผู้นำชุมชนชุดปัจจุบันหรือไม่

1. ไม่ 2. เชื่อมั่น 3. เฉยๆ

3. ท่านสนใจเข้าร่วมกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยหรือไม่

1. ไม่ 2. สนใจ เพื่อ.....

4. ในชุมชนนางเลิ้งของท่านมีการรวมกลุ่มเพื่อฝึกสอนอาชีพและถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพหรือไม่

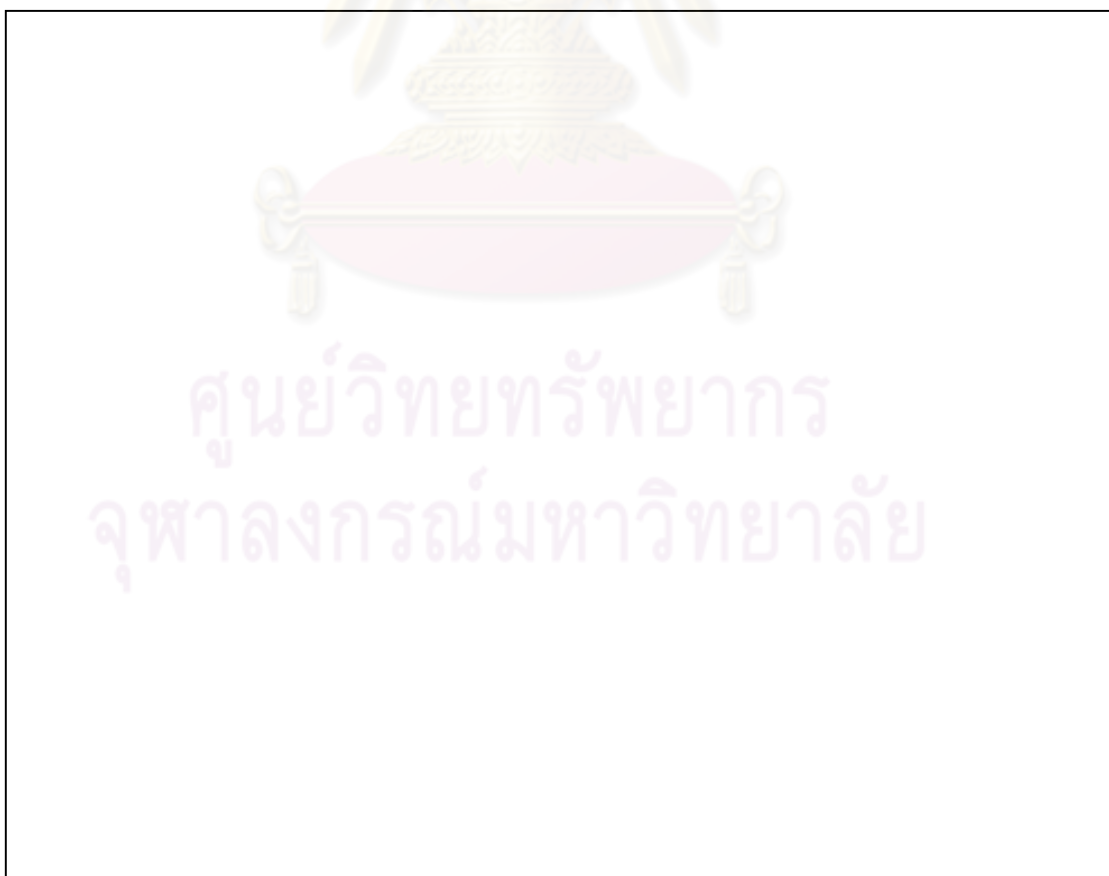
1. ไม่มี 2. มี ได้แก่อาชีพ (ระบุ).....

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่ให้ความร่วมมือ นิสิตปริญญาโท ภาควิชาเคหการ

ภาคผนวก ข.

แบบสำรวจด้านกายภาพของที่อยู่อาศัย (บันทึกของผู้สำรวจ)

1. รูปแบบที่อยู่อาศัย บ้านโดด ห้องแถว อื่น ๆ (ระบุ).....
2. วัสดุที่ใช้ก่อสร้าง ไม้ ดิน ครึ่งตึกครึ่งไม้ อื่น ๆ (ระบุ).....
3. จำนวนชั้นของที่อยู่อาศัย
 1 ชั้น 1.5 ชั้น 2 ชั้น 2.5 ชั้น
 3 ชั้น 3.5 ชั้น อื่น ๆ (ระบุ).....
4. ลักษณะที่อยู่อาศัย สภาพดี สภาพทรุดโทรม
5. ขนาดพื้นที่ห้อง กว้าง.....เมตร, ยาว.....เมตร, พื้นที่ใช้สอยรวม ตารางเมตร
6. จำนวนห้องนอน.....ห้อง, ห้องน้ำ.....ห้อง, ห้องครัว.....ห้อง.
 ห้องอื่น ๆ (ระบุ).....
7. ผังอาคารโดยสังเขป

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายสมชาย เกตุรัตน์มาลี เกิดวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2526 บ้านเกิดอยู่ที่จังหวัดจันทบุรี สำเร็จการศึกษา
ระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดจันทบุรี ระดับปริญญาตรี สถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง ในปีการศึกษา 2549 และเข้าศึกษา
ต่อในหลักสูตร เหน้พัฒนศาสตร์มหาบัณฑิต ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2552

ศูนย์วิทยพัธ์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย